

Økonomiske analyser

4/2003

22. årgang

Innhold

Konjunkturtendensene	3
Internasjonal økonomi	4
Norsk økonomi	10
<i>Audun Langørgen, Magne Mogstad og Rolf Aaberge:</i> Et regionalt perspektiv på fattigdom	29
<i>Audun Langørgen og Rolf Aaberge:</i> Fordelingen av inntekter i kommunene	40
<i>Helge Brunborg og Inger Texmon:</i> Fortsatt sentralisering. Regionale befolkningsframskrivninger 2002-2020	54
<i>Dennis Fredriksen, Kim Massey Heide, Erling Holmøy og Nils Martin Stølen:</i> Makroøkonomiske virkninger av endringer i pensjonssystemet	65
<i>Robert Straumann:</i> Forurensere vi i andre land?	76
Forskningspublikasjoner	81
Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser og Economic Survey de siste 12 måneder	88
Tabell- og diagramvedlegg	
Konjunkturindikatorer for Norge	1*
Nasjonalregnskap og prognoser for Norge og utvalgte OECD-land	17*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognoser	56*

Redaksjonen ble avsluttet mandag 8. september 2003.

Spørsmål om konjunkturutviklingen i:

– Norge: Torbjørn.Eika@ssb.no, tlf. 21 09 48 07

– utlandet: Andreas.Benedictow@ssb.no, tlf. 21 09 47 98

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen: Ådne Cappelen (ansv.), Helge Brunborg, Annegrete Bruvoll, Torbjørn Eika, Erik Fjærli, Kristian Gimming, Audun Langørgen og Li-Chun Zhang

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, tlf.: 21 09 47 57 (artikkelstoff),

Lisbeth Lerskau, tlf.: 21 09 48 06 (konjunkturoversikter mv.) telefaks: 21 09 00 40

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep., N-0033 Oslo

Salg- og abonnementservice: N-2225 Kongsvinger, tlf.: 62 88 55 00, telefaks: 62 88 55 95,
e-post: salg-abonnement@ssb.no

Trykk: Statistisk sentralbyrå/1350

Økonomiske analyser

utgis av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Forskningsavdelingen ble opprettet i 1950 og har ca. 80 ansatte. Ca. 40 prosent av virksomheten finansieres av eksterne oppdragsgivere, hovedsakelig forskningsråd og departementer. Avdelingen er delt i 8 grupper og ledes av forskningsdirektør Ådne Cappelen.

- Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd
Forskningsleder Thor Olav Thoresen
- Gruppe for energi og miljøøkonomi
Forskningsleder Annegrete Bruvoll
- Gruppe for makroøkonomi
Forskningsleder Per Richard Johansen
- Gruppe for arbeidsmarked og bedriftsatferd
Forskningsleder Torbjørn Hægeland
- Gruppe for offentlige finanser
Forskningsjef Nils Martin Stølen
- Gruppe for kommunal og regional økonomi
Forskningsleder Audun Langørgen
- Gruppe for økonomisk vekst og effektivitet
Forskningsleder Taran Fæhn
- Gruppe for petroleum og miljøøkonomi
Forskningsleder Knut Einar Rosendahl

**Økonomiske analyser utkommer med 6 nummer i året.
Neste utgave publiseres i slutten av oktober 2003.**

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Konjunkturtendensene

Produksjonen i fastlandsøkonomien tok seg svakt opp i 2. kvartal, og de prognosene som presenteres i denne rapporten innebærer at norsk økonomi passerte en konjunkturbunn i løpet av forsommeren i år. Produksjonsveksten hadde da holdt seg klart lavere enn trendveksten siden tidlig i 2000, noe som gir en varighet på konjunkturedgangen på drøye tre år. Den forrige konjunkturtoppen var imidlertid forholdsvis flat; plasseres toppen tidlig i 1998, varte nedgangen i hele fem år.

De kommende to årene venter vi en konjunkturoppgang, der veksten særlig det første året vil ligge over trendveksten. Arbeidsledigheten vil på kort sikt fortsette å øke, men ventes å passere toppen tidlig i 2004. Det er normalt at omslaget i arbeidsmarkedet kommer noe senere enn i produktmarkedene. Fordi konjunkturoppgangen ventes å bli moderat, vil økonomien fortsatt befinne seg i en svak lavkonjunktur de kommende to årene, dvs. at nivået på produksjonen vil ligge noe i underkant av det beregnede trendnivået. Både konjunkturoppgang og høyt lønnsnivå etter flere år med høy lønnsvekst trekker i retning av høy produktivitetsvekst framover. Sysselsettingsveksten ventes derfor å blir svært beskjeden de kommende to årene. Selv om arbeidsledigheten etter hvert kommer noe ned, vil den fortsatt ligge på et relativt høyt nivå, i underkant av 4 ½ prosent.

Den kommende oppgangen i økonomien vil først og fremst drives av et oppsving i husholdningenes etterspørsel. Dette reflekterer den kraftige omleggingen av pengepolitikken i ekspansiv retning gjennom 2003. Vekstimpulsene fra finanspolitikken er uklare, men vil trolig være beskjedne; i alle fall gjelder det bidragene fra produksjon og sysselsetting i offentlig forvaltning. Et forventet oppsving i internasjonal økonomi vil bidra positivt, men også internasjonalt ventes det at oppsvinget blir forholdsvis svakt. Oljeinvesteringene vil kunne gi visse vekstbidrag framover, men her er usikkerheten om utviklingen som vanlig meget stor.

Omleggingen av pengepolitikken må sees i sammenheng med den markerte kronestyrkingen gjennom 2001 og 2002. Kronestyrkingen har bidratt vesentlig til at underliggende inflasjonstakt har falt markert gjennom 2003, og kommet klart under målsonen for inflasjonen. Den bidro også til tap av konkurranseevne for norske bedrifter, og forklarer trolig en betydelig del av det siste årets sterke fall i industriproduksjonen. Beregninger i SSB viser at pengepolitikken har sterke direkte effekter på innenlandsk etterspørsel og samlet produksjon, men at den først og fremst virker inn på inflasjon og produksjonen i konkurranseutsatt sektor gjennom virkningene på valutakursen. Virkningen av rentendringer på inflasjonen er dermed avhengig av hvordan de påvirker valutakursen. Mye tyder på at både den pengepolitiske argumentasjonen, og den påfølgende renteoppgangen i juni i fjor, underbygget langsiktige forventninger om høye renter i Norge relativt til utlandet, og dermed bidro til den sterke krona. Tilsvarende har den kraftige omleggingen av pengepolitikken antakelig bidratt markert til svekkelsen av krona gjennom 2003.

Svekkelsen av krona vil bidra til at den importerte prisveksten tar seg opp i tiden framover. Utslaget på konsumprisene vil imidlertid på kort sikt begrenses av at avansene i varehandelen antakelig vil krympe, etter at de økte markert i perioden med klart fall i importprisene. Relativt høy ledighet og moderat lønnsvekst framover vil dessuten bidra til at underliggende inflasjon også på noe lengre sikt vil holde seg i underkant av inflasjonsmålet. I beregningene er det lagt til grunn at rentene øker noe gjennom siste del av 2004 og inn i 2005, på linje med en tilsvarende, antatt renteoppgang i euroområdet, slik at kronkursen holder seg stabil. Dette innebærer dermed ingen ny omlegging av pengepolitikken, men mer en normalisering, – tilpasset en fortsatt svak, men likevel nær balansert konjunktursituasjon i 2005.

Internasjonal økonomi

Etter den svake utviklingen på slutten av fjoråret og begynnelsen av inneværende år, ser det nå ut til at de internasjonale konjunkturer er på bedringens vei. Utviklingen i internasjonale finansmarkeder, med stigende aksjekurser og et oppsving i lange renter, tyder på økte vekstforventninger. I amerikansk økonomi øker innenlandsk etterspørsel, og det har også vært enkelte positive signaler fra den japanske økonomien. Utviklingen i euroområdet er imidlertid fortsatt svak, og tall for 2. kvartal tyder på at BNP falt for euroområdet sett under ett.

Den økonomiske veksten i USA ventes å tilta fremover, men oppgangen er fremdeles skjør. Dollarsveksten mot euro og kanadiske dollar og ekspansiv finanspolitikk vil bidra positivt. En robust oppgang i den amerikanske økonomien forutsetter imidlertid at den økte investeringsaktiviteten i 2. kvartal varer ved. For euroområdet venter vi at veksten tiltar gradvis fra første halvår neste år, hjulpet av økt vekst internasjonalt.

Utviklingen i oljemarkedet

Spotprisen på Brent Blend steg fra om lag 24 dollar per fat i slutten av april til rundt 30 dollar fatet i begynnelsen av september. Over årets første åtte måneder har prisen i gjennomsnitt vært i underkant av 29 dollar per fat, mot om lag 25 dollar i fjor.

Den viktigste årsaken til prisøkningen de siste månedene var at Irak ikke maktet å opprettholde produksjonen på nivået fra før det forrige regimet ble styrtet, noe som innebar at eksporten gjennomgående falt med i underkant av 2 millioner fat daglig. Irak er ikke omfattet av OPECs kvotesystem. Siden OPEC holdt sine produksjonskvoter konstante, førte dette til en mindre lageroppbygging av både råolje og ferdigprodukter de siste månedene enn man ellers ville hatt. Spesielt har mange analytikere pekt på de lave lagrene av bensin i USA under kjøresesongen, som for øvrig nå går mot slutten.

Ifølge Energy Information Administration i USA er nå lagrene av råolje i OECD på sitt laveste nivå på 15 år. I tiden fremover er det spesielt viktig at lagrene av fyringsolje fylles opp til akseptable nivåer før vinteren setter inn på den nordlige halvkule. Hvis Irak ikke makter å øke eksporten de nærmeste månedene, vil OPEC sannsynligvis måtte øke produksjonen for å holde oljeprisen innenfor sitt ønskede intervall på mellom 22 og 28 dollar fatet. Uansett har oljeprisen vært spesielt høy hittil i år, slik at gjennomsnittsprisen for hele 2003 ser ut til minst å ligge i øvre del av dette prisbåndet. I prognoseperioden forventer vi at oljeprisen vil ligge på om lag 25 dollar fatet.

USA

Det har den siste tiden vært tegn til oppgang i amerikansk økonomi. Tall for 2. kvartal viser at BNP-veksten har tatt seg opp etter de to relativt svake foregående kvartalene. Aksjemarkedet har tatt seg kraftig opp og forventningsundersøkelser indikerer at fremtidstroen er bedre både i husholdningene og næringslivet. Lange renter har trukket opp, og deflasjonsscenariet ser ut til å være «priset ut» av markedet.

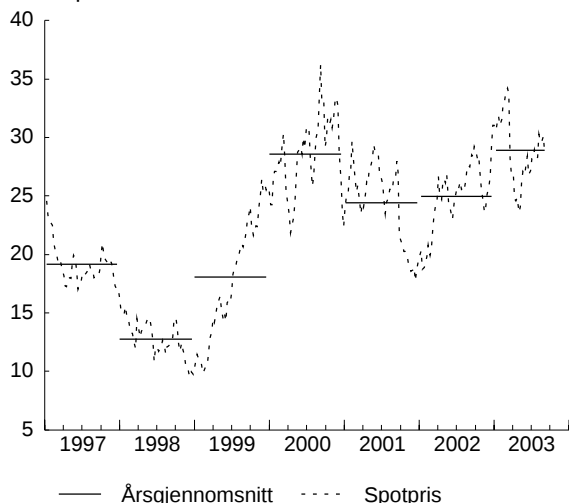
BNP-veksten i 2. kvartal var først og fremst drevet av husholdningenes forbruk og offentlige utgifter. Husholdningsforbruket har gitt det viktigste vekstbidraget gjennom det meste av den svake perioden i amerikansk økonomi de siste tre årene. Så også i forrige kvartal, som viste et markert oppsving sammenliknet med de to foregående kvartalene. Bilkjøp var den viktigste underkomponenten. Økningen i offentlig forbruk kom først og fremst gjennom økte forsvarsutgifter, knyttet til krigen mot Irak. Veksten i private investeringer tok seg også opp sammenliknet med 1. kvartal. Særlig for maskiner, men også for bygg og anlegg, var veksten oppløftende. Det er her nøkkelen til et robust oppsving i den amerikanske økonomien ligger.

Handelsbalansen svekkes fortsatt. Det kan synes overraskende, den kraftige svekkelsen av dollar tatt i betraktning, men reflekterer nok først og fremst at USA er i en annen konjunkturfase enn sine handelspartnere. Amerikansk import tok seg godt opp i 2. kvartal, som følge av økt innenlandsk etterspørsel, mens den svake utviklingen internasjonalt rammet etterspørselen etter amerikanske varer og tjenester slik at eksporten falt. Underskuddet på handelsbalansen er også konsistent med en såkalt J-kurveeffekt. Den tilsier at en svekket valuta initialt gir en svakere handelsbalanse, fordi verdien av importen blir større og verdien av eksporten mindre målt i dollar, men at økt eksport og redusert import på noe sikt gir en bedring av handelsbalansen. Denne effekten er imidlertid mindre i USA enn i andre land, ettersom en stor del av importen til USA prises i dollar.

Detaljhandelen fortsatte å øke, og var i juli 1,4 prosent opp sammenliknet med måneden før. Det er den største økningen siden mars. Det er bred vekst over en rekke varegrupper, men det er fortsatt biler som står for det viktigste bidraget. Fortsatt lave renter og forventninger om økt vekst vil bidra til å holde konsumet oppe. Det er imidlertid flere faktorer som trekker i motsatt retning. Den viktigste er den svake arbeidsmarkedet. Arbeidsledigheten er nå i overkant av 6 prosent, og sysselsettingen fortsetter å falle. Den negative utviklingen i arbeidsmarkedet reduserer

Spotpris på råolje, Brent Blend

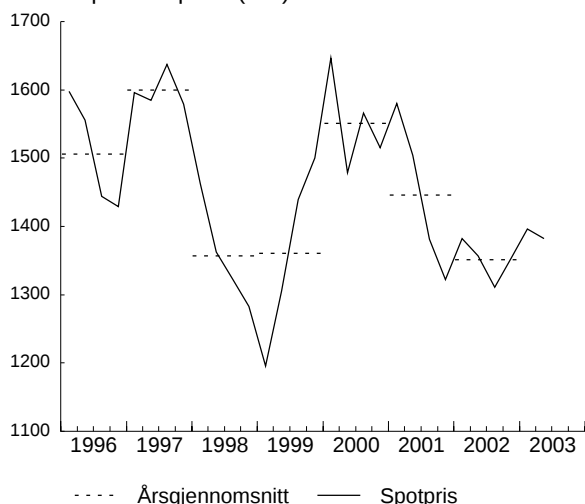
Dollar per fat

Kilde: Norges Bank.

Spotprisen på aluminium. 1996-2003

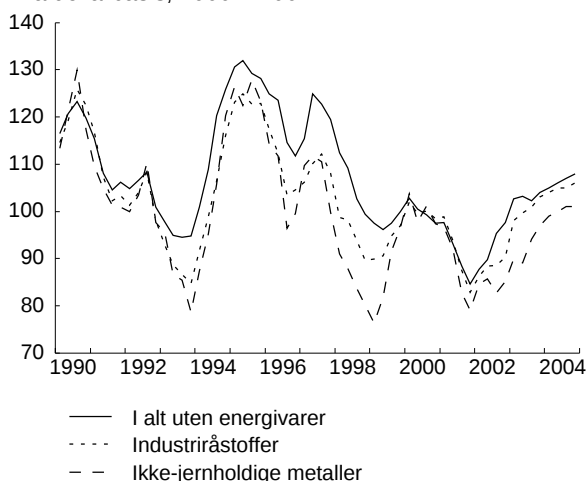
Dollar per 100 pund (lbs.)

Kilde: IMF.

Indekser for råvarepriser på verdensmarkedet. 1990 - 2004

På dollarbasis, 2000 = 100

Kilder: HWWA-Institut für Wirtschaftsforschung og AIECE.

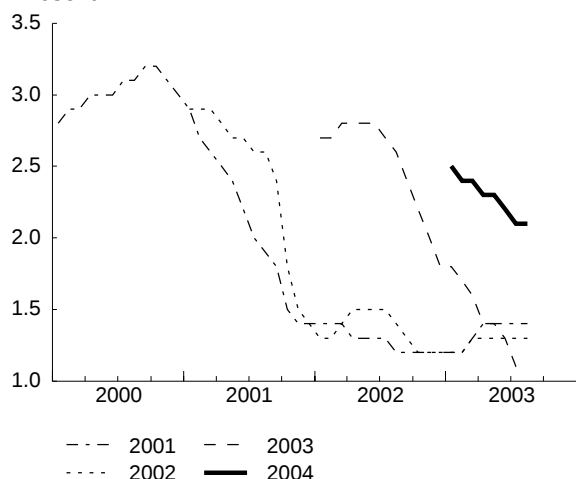
veksten i husholdningenes inntekter, og bidrar til å svekke forventningene til den økonomiske utviklingen. Gjeldstyngede amerikanske husholdninger har mistet deler av formuen i aksjemarkedet de siste årene. Hvis aksjemarkedet igjen skulle falle etter vårens opptur, kan husholdningenes forbruksvekst komme til å avta. Sommerens skatteutt vil bidra til å opprettholde etterspørselsveksten på kort sikt. På lengre sikt er det imidlertid sentralt at forholdene i arbeidsmarkedet bedres.

Boligmarkedet er en god indikator på at pengepolitikken fremdeles har effekt. Til tross for svak utvikling i andre deler av økonomien bidrar historisk lave renter til at boligbyggingen har fortsatt å øke, og den er nå på et meget høyt nivå. Boligprisene steg kraftig også gjennom 2. kvartal. Den sterke prisstigningen er ikke opprettholdbar, og har skapt bekymring for at en prisboble er under oppbygging i boligmarkedet. Boligsalget var rekordhøyt i juli, men økte lange renter den siste tiden ventes å dempe etterspørselen fremover. De siste årene har stadige fall i rentenivået gjort det mulig for husholdningene å refinansiere sine lån til lavere renter. Det har vært en viktig faktor bak den sterke forbruksveksten. Høyere lange renter vil bidra til å dempe etterspørselen både etter refinansiering og boliger, og kan utløse en korreksjon av boligprisene. Et kraftig fall i boligprisene vil ramme husholdningenes forbruk, og kan ødelegge for et oppsving i økonomien. Hvis den generelle veksten i den amerikanske økonomien tar seg opp som forventet, vil husholdningenes posisjon styrkes, og forhåpentlig oppveie effekten av høyere renter, slik at et kraftig fall i boligprisene unngås.

Industriproduksjonen økte med sterke 0,5 prosent i juli, etter å ha vist en svak utvikling det siste året. Oppgangen var bred, med det største bidraget fra økt bilproduksjon. Sett i sammenheng med andre positive tegn i det makroøkonomiske bildet, kan dette være en indikasjon på at industrien er på vei mot bedre tider. Det er flere faktorer som kan understøtte en gjenoppbygging i industrien. Lagerbeholdningene er svært lave, slik at økt etterspørsel raskt vil slå ut i økt produksjon. Dessuten er forholdene lagt til rette med lave renter og lav inflasjon, svak dollar og ekspansiv finanspolitikk. For at en konjunkturoppgang skal fortsette og forsterkes er en robust vekst i investeringene viktig. Kapasitetsutnyttelsen er imidlertid fremdeles lav. Det begrenser behovet for nyinvesteringer. Svak internasjonal etterspørsel og sviktende eksport kan også hindre et robust oppsving i industrien i første omgang.

Den amerikanske dollaren har svekket seg kraftig siden begynnelsen av 2002. Frem til midten av juni i år svekket den seg med nær 20 prosent handelsvekt og 35 prosent mot euro. Siden har den imidlertid styrket seg noe igjen, henholdsvis med om lag 4 og 7 prosent.

BNP-vekstanslag for Norges handelspartnere for årene 2001 - 2004 gitt på ulike tidspunkter
Prosent

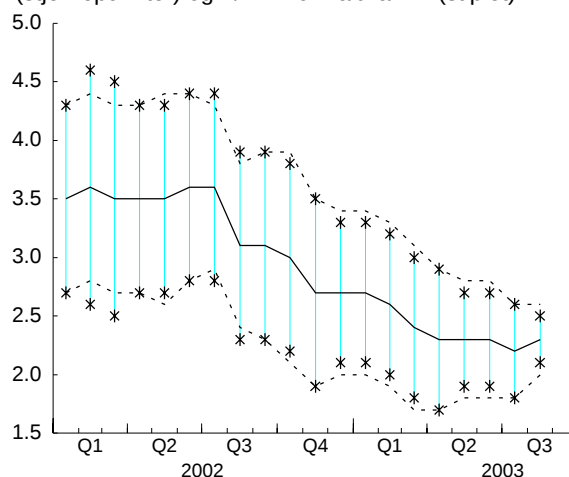
Kilde: Consensus Forecasts.

En euro kostet i begynnelsen av september 1,10 dollar. Dollarsvekkelsen innebærer at amerikanske produsenters internasjonale konkurransekraft er betydelig styrket. Riktignok modereres de positive effektene på kort sikt av at etterspørselen fra euroområdet og Canada, som det meste av depresieringen har skjedd mot, er svekket på grunn av den svake økonomiske utviklingen i disse landene. Like fullt vil en svakere dollar etter hvert bidra til å styrke handelsbalansen. Utenlandsk etterspørsel kan dermed bidra til å opprettholde samlet etterspørsel.

Innenlandsk etterspørsel understøttes av ekspansiv finanspolitikk. Nylig vedtatte skatteutt er allerede på vei til skattebetalernes lommer. Mesteparten i form av rabattsjekker, utbetalt direkte til husholdningene. Det er også andre tiltak, blant annet reduksjon av skatteulempen for gifte, men disse vil først effektueres på nyåret og er av mindre betydning for det store bildet. Økte militærutgifter gir også ekspansive effekter. Samlet er budsjettbalansen svekket og flere stater sliter med ikke opprettholdbare budsjettunderskudd. Det vil derfor måtte skje en betydelig finanspolitisk innstramning i USA i løpet av de nærmeste årene.

Bedre nøkkeltall for den amerikanske økonomien har sendt lange renter oppover. Rentene på ti års statsobligasjoner har siden slutten av juli steget markert, riktignok fra historisk lave verdier. Underliggende inflasjon har holdt seg rundt 1,5 prosent de siste fire månedene. Det understøtter inntrykket av at økonomien har stabilisert seg og at faren for deflasjon har avtatt. Lange renter diskonterer nå inn økt vekst og inflasjon. Den amerikanske sentralbanken holder fortsatt de korte rentene på et rekordlavt nivå for å stimulere økonomien. Veksten er fremdeles skjør, og rentene vil trolig ikke settes opp før arbeidsmarkedet tar seg klart opp.

BNP-vekstanslag for USA for 2003 på ulike tidsp.
Gjennomsnittsanslag (linje) med +/- 2 standardavvik (stjernepunkter) og +/- 2 "normalt" avvik (stiplet)

Kilde: Consensus Forecasts.

Europa

Europeiske aksjemarkeder har steget kraftig siden mars. Lange renter har dessuten trukket opp i sommer. En viktig årsak er positive signaler fra den amerikanske økonomien. Økonomiske data har imidlertid ikke understøttet denne optimismen, og tall for 2. kvartal har avslørt en svak utvikling i store deler av euroområdet. Både i Tyskland, Frankrike og Italia, euroområdets tre største økonomier, falt BNP i 2. kvartal, og det forventes at BNP vil falle for hele euroområdet sett under ett. Svak innenlandsk etterspørsel, strammere pengepolitikk enn i USA, og virkningene av den sterke euroen har bidratt til den svake utviklingen.

Avstanden mellom optimistiske forventninger, reflektert ved stigende aksjemarkeder og stigende lange renter, og svake tall for 2. kvartal, gir grunn til bekymring: Faren for at vi får se nye fall i europeiske aksjemarkeder fremover har økt, noe som også vil ramme forbruk og investeringer.

Euroen har styrket seg med nær 30 prosent mot dollar det siste halvannet året, til tross for en svekkelse de siste to månedene. Den kraftige appresieringen rammer konkurranseutsatt sektor. Konkurranseevnen er særlig svekket mot USA og land som har bundet sin valuta til amerikanske dollar, som Kina og til en viss grad Japan, men også mot Storbritannia. Styrkingen av euro har spist opp store deler av lettelsen i pengepolitikken som rentekuttene hittil har medført.

Den sterke euroen har sammen med den svake økonomiske utviklingen dempet prisveksten. Den relativt stramme pengepolitikken de siste årene har gjort plasseringer i europeiske verdipapirer relativt attraktive og således bidratt til eurostyrkingen. Samtidig har den bidratt til lavere inflasjon gjennom å dempe investe-

Makroøkonomiske anslag ifølge ulike kilder

Årlig endring i prosent

	BNP-vekst						Konsumprisvekst					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1999	2000	2001	2002	2003	2004
USA												
NIESR	4,1	3,8	0,3	2,4	2,4	3,0	1,6	2,5	2,0	1,4	2,1	3,0
ConsF	4,1	3,8	0,3	2,4	2,3	3,7	2,2	3,4	2,8	1,6	2,2	1,7
EU-kom	4,1	3,8	0,3	2,4	2,4	2,5	2,2	3,4	2,8	1,6	2,0	1,7
OECD	4,1	3,8	0,3	2,4	2,5	4,0	2,2	3,4	2,8	1,6	2,4	1,7
Japan												
NIESR	0,2	2,8	0,4	0,1	0,7	1,0	-0,7	-1,2	-1,5	-1,6	-0,9	-0,7
ConsF	0,8	2,4	0,4	0,2	1,0	0,7	-0,3	-0,7	-0,7	-0,9	-0,4	-0,6
EU-kom	0,7	2,4	0,4	0,3	1,5	1,3	-0,3	-0,7	-0,6	-0,9	-0,6	-0,7
OECD	0,7	2,6	0,4	0,3	1,0	1,1	-0,3	-0,7	-0,7	-0,9	-0,9	-1,0
EMU												
NIESR	2,8	3,5	1,5	0,8	0,6	1,8	1,2	2,2	2,5	2,3	1,8	1,0
ConsF	2,8	3,5	1,4	0,8	0,6	1,6	1,1	2,2	2,7	2,3	1,9	1,4
EU-kom	2,8	3,5	1,5	0,9	1,0	2,3	1,1	2,4	2,5	2,2	2,1	1,7
OECD	2,8	3,6	1,5	0,9	1,0	2,4	1,1	2,4	2,5	2,4	2,0	1,6
Handelspartnere												
NIESR	3,0	3,7	1,4	1,3	1,1	2,1	1,2	1,8	2,1	1,8	1,9	1,3
ConsF	3,1	3,5	1,3	1,3	1,1	2,1	1,3	2,2	2,5	2,0	2,0	1,6
EU-kom	3,1	3,5	1,3	1,3	1,4	2,3	1,2	2,0	2,4	1,9	2,0	1,6
OECD	3,1	3,5	1,3	1,3	1,4	2,5	1,4	2,1	2,5	2,1	2,0	1,6

Kilder: EC fra april, OECD fra juni, NIESR fra juli, og Consensus Forecasts fra august. Alle prisanslagene fra NIESR gjelder konsumdeflatoren.

ringer og forbruk. Tyskland, der den økonomiske utviklingen er svakest, har også lavest inflasjon.

Den europeiske sentralbanken har kuttet sin styringsrente med 0,75 prosentpoeng hittil i år, til 2 prosent. Inflasjonen kom under ESBs øvre grense på 2 prosent for første gang på mer enn tre år i mai. Det synes klart at inflasjonspresset er avtagende. Spesielt stagnasjonen i industrien, men også den generelt svake økonomiske utviklingen, trekker i retning av lave renter en god stund fremover. Vi legger til grunn at rentene tar seg gradvis opp fra 3. kvartal neste år.

Både Tyskland, Frankrike og Portugal ligger an til å overskride vekst- og stabilitetspaktens øvre grense for offentlige budsjettunderskudd på 3 prosent av BNP i år. Også Italia er i faresonen. Tyskland og Frankrike har den senere tiden signalisert at det går mot over-skridelse også neste år. Det innebærer i så fall brudd med vekst- og stabilitetspakten for tredje året på rad. Strengt budsjettkrav kan bidra til å forlenge lavkonjunktoren, og pakten har vært under hard kritikk. Budsjettunderskuddene har bidratt til å begrense nedturen, men er ikke opprettholdbare på sikt. Mulighetene for en mer ekspansiv finanspolitikk i euroområdet fremover er derfor begrenset.

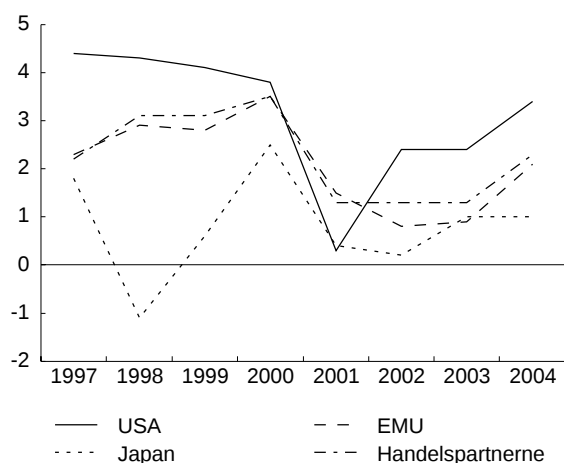
I Tyskland falt BNP med 0,1 prosent i 2. kvartal. Det er det tredje kvartalet på rad med negativ økonomisk vekst. Den svake verdensøkonomien kombinert med en sterk euro har bidratt til en svak eksportutvikling, og den moderate økningen i innenlandsk etterspørsel

var ikke tilstrekkelig til å oppveie det negative bidraget fra utenrikshandelen. Tyskland er den største økonomien i euroområdet, og den svake utviklingen får dermed ringvirkninger for resten av regionen.

Tysklands problemer skyldes en blanding av strukturelle problemer og svak konjunkturutvikling. Regjeringen jobber for å innføre sitt reformforslag «Agenda 2010», der sentrale punkter er nedskjæringer i sosiale støtteordninger som sykepenger og arbeidsledighets-trygd, og svekket oppsigelsesvern. Slike reformer kan virke ekspansivt på lengre sikt, men den relativt eksportorienterte tyske økonomien synes avhengig av drahjelp fra et internasjonalt oppsving for å komme seg ut av lavkonjunktoren.

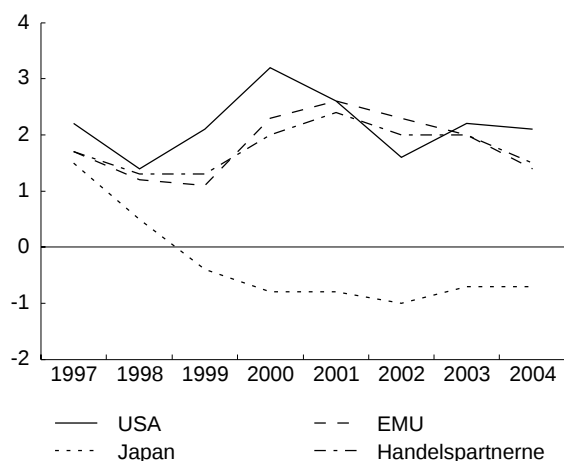
Det ventes svak vekst i euroområdet også i andre halvår i år. Høy arbeidsledighet vil bidra til at husholdningenes etterspørsel forblir lav. Forventningsundersøkelser har gitt noen indikasjoner om bedre fremtidstro i næringslivet, men det er foreløpig ingen tegn til at investeringene er i ferd med å ta seg opp. ESBs rentekutt så langt i år vil stimulere aktiviteten noe, og det kan komme ytterligere kutt i løpet av høsten. Bidrag fra finanspolitikken blir imidlertid av begrenset karakter. Den høye ledigheten begrenser inntektsveksten og husholdningenes forbruk, og vekstimpulsene vil i første omgang komme gjennom økt eksport, ettersom aktiviteten tar seg opp internasjonalt, og da særlig i USA. Det er dermed lite som tyder på et raskt omslag i euroøkonomien. Vi legger til grunn at veksten først vil ta seg opp fra første halvår neste år.

BNP-vekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

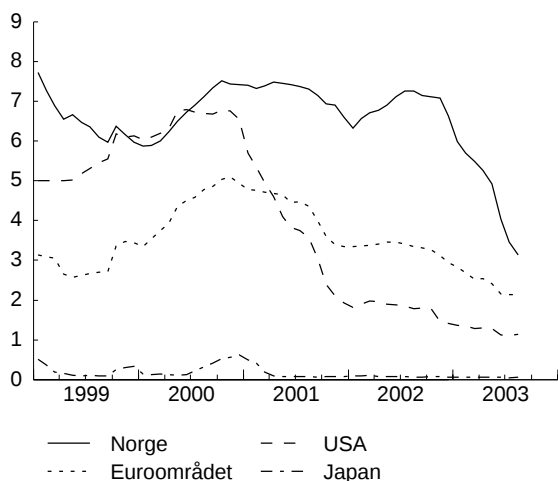
Kilder: Gj.sn. av anslag fra NIESR i juli 2003, CF i august 2003, EU-komm. i april 2003 og OECD i juni 2003.

Konsumprisvekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

Kilder: Gj.sn. av anslag fra NIESR i juli 2003, CF i august 2003, EU-komm. i april 2003 og OECD i juni 2003.

Internasjonale renter 3-måneders eurorente

Kilde: Norges Bank.

Utenfor euroområdet har Storbritannia opplevd svak vekst i årets første halvår. Det skyldes blant annet svak internasjonal etterspørsel. Økt usikkerhet omkring Irak-krigen kan også ha hatt betydning. Arbeidsmarkedet er fortsatt godt. Arbeidsledigheten har holdt seg i overkant av 3 prosent de siste årene. Sysselsettingen i servicenæringer og offentlig sektor har økt, mens industrien fortsetter å avgi arbeidskraft. Industrien rammes av den svake utviklingen i euroområdet. Svekkelsen av pundet har styrket konkurransekraften, og industriproduksjonen ser ut til å stabilisere seg. Etter å ha falt 6 måneder på rad økte industriproduksjonen med 0,1 prosent i juni. Husholdningenes forbruk holdt seg godt oppe gjennom den internasjonale lavkonjunkturen, understøttet av en den kraftige boligprisveksten. Høy gjeld og avtakende prisvekst på boliger siden i våres kan bidra til å dempe husholdningenes forbruk fremover. I motsatt retning trekker det sterke arbeidsmarkedet og det lave rentenivået. Bank of England har satt ned styringsrenta med 0,25 prosentpoeng to ganger siden årsskiftet, senest i juni, og renta er nå 3,5 prosent. Den ekspansive pengepolitikken vil understøtte veksten fremover, sammen med økt internasjonal etterspørsel, og veksten ventes å ta seg opp fra første halvår neste år.

I Sverige har den økonomiske veksten vært svak siden 3. kvartal i fjor. I løpet av våren har imidlertid veksten tiltatt noe. Husholdningenes forbruk og nettoeksporten bidro til sterkere samlet etterspørsel i 2. kvartal, selv om investeringer og offentlig forbruk trakk i motsatt retning. Kommunal streik førte til at offentlig forbruk falt i 2. kvartal. Det vil kompenseres med høyere forbruk i 3. kvartal. Deretter ventes det offentlige forbruket å vokse relativt langsomt. Forventningsundersøkelser tyder på optimisme i husholdningene, og lave renter vil bidra til at husholdningsforbruket fortsetter å øke fremover. Bruttoinvesteringene falt i 2. kvartal, og har vist en svak utvikling det siste året. Den svake utviklingen i industrien bidrar til dette bildet. Veksten i servicesektoren har holdt seg oppe, og industriproduksjonen ventes å ta seg opp etter hvert som veksten tar seg opp ute. Riksbanken satte ned styringsrenten med ett prosentpoeng fra mars til juli. Det må ses i sammenheng med at inflasjonen har avtatt, og nå er nær målet på 2 prosent. Den svenske kronen har styrket seg, men er ikke tilbake på nivået fra 2000, da svekkelsen begynte. Kronen ventes å styrke seg ytterligere uansett utfall av folkeavstemningen om deltakelse i ØMU 14. september. Et forsiktig internasjonalt oppsving og en sterkere krone vil bidra til at eksportoppgangen blir moderat. Samlet er vekstutsiktene noe bedre enn i vår. Det skyldes først og fremst lysere utsikter internasjonalt og økt forbruk i husholdningene.

Japan

I Japan tok BNP-veksten seg opp i 2. kvartal, til 0,6 prosent, eller 2,3 prosent på årsbasis, etter å ha avtatt gradvis gjennom de tre foregående kvartalene. Det viktigste bidraget kom fra økt eksport. Også husholdningenes forbruk viser en positiv tendens, og økte for andre kvartal på rad. Også i Japan har obligasjonsrentene steget på bakgrunn av positive nøkkeltall den siste tiden. Utviklingen i aksjemarkedet indikerer også økte vekstforventninger. Siden begynnelsen av mai har Nikkei-indeksen steget med 25 prosent. De strukturelle problemene i den japanske økonomien er imidlertid fortsatt uløste, noe som tilsier at et robust omslag fortsatt vil la vente på seg.

Norsk økonomi

Produksjonen i norsk økonomi - målt ved BNP - har falt gjennom det siste året. Nedgangen fortsatte i 2. kvartal 2003, om enn i lavere tempo enn tidligere. Derimot synes nedgangen i BNP for Fastlands-Norge å ha stoppet opp. Produksjonsnedgangen skyldes både redusert ressursbasert produksjon (oljeutvinning og kraftforsyning) og at industriproduksjonen har falt klart. Fallet i kraftproduksjonen er midlertidig og man kan regne med at produksjonen vil bli høyere kommende vinter enn forrige vinter. Nedgangen i industriproduksjonen skyldes imidlertid mange forhold, ikke minst tapet av kostnadsmessig konkurranseevne. Denne er nå noe bedret gjennom en svakere krone. Moderat pris- og lønnsvekst framover sammen med uforan-

dret kronekurs og et forventet konjunkturomslag ute, vil trolig bidra til å snu utviklingen for industrien.

Arbeidsledigheten har fortsatt å øke gjennom 2003. Sysselsettingen har vært fallende, og selv om yrkesdeltakingen har sunket har ikke det forhindret økt ledighet. Det er grunn til å regne med at ledigheten vil øke noe framover selv om det skulle bli økt vekst i norsk økonomi i 2004 og 2005. Det skyldes at det vil ta litt tid før bedriftene begynner å øke sin etterspørsel etter arbeidskraft. Vi tror at ledigheten når toppen i løpet av kommende vinter og vil kunne gå noe ned gjennom 2004 og 2005.

Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall for 2001-2003

Vekst fra forrige periode. Prosent

			Sesongjustert			
	2001	2002	02.3	02.4	03.1	03.2
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,6	3,6	0,8	1,3	-0,4	1,3
Konsum i offentlig forvaltning	2,7	3,2	2,3	-0,2	0,3	0,8
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-4,2	-3,6	- 6,9	6,6	-1,1	-4,0
- Fastlands-Norge	0,7	-4,6	-1,2	1,5	-1,7	-0,2
- Utvinning og rørtransport	-1,0	-4,6	2,3	5,6	6,6	6,5
- Tjenester tilk. utvinning	..	..	..	..	..	..
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,3	2,1	0,9	1,0	-0,4	0,9
Eksport	4,1	-0,5	-3,4	-1,2	-1,9	2,6
- Råolje og naturgass	5,2	0,2	-7,2	-0,6	-2,6	1,7
- Tradisjonelle varer	3,7	1,3	2,3	-3,8	-0,2	4,7
Import	0,9	1,7	-3,1	2,1	1,4	-2,3
-Tradisjonelle varer	2,9	4,7	1,2	3,1	-0,3	1,0
Bruttonasjonalprodukt	1,9	1,0	-1,5	-0,2	-0,2	-0,1
- Fastlands-Norge	1,7	1,3	0,3	-0,5	-0,3	0,3
Arbeidsmarkedet²						
Utførte timeverk	-1,0	-0,9	-0,2	-0,4	-0,3	-0,3
Sysselsatte personer	0,5	0,2	-0,2	-0,3	-0,3	-0,5
Arbeidsstyrke	0,7	0,6	-0,2	0,0	-0,3	0,0
Arbeidsledighetsrate, nivå ³	3,6	3,9	3,8	4,1	4,1	4,6
Priser						
Konsumprisindeksen (KPI) ⁴	3,0	1,3	1,4	2,2	4,5	2,2
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) ⁴	2,6	2,3	2,4	2,0	1,8	1,2
Eksportpriser tradisjonelle varer	-2,9	-8,7	-4,1	0,3	0,5	-0,5
Importpriser tradisjonelle varer	-0,2	-8,0	-0,8	-1,0	1,2	-0,6
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner	238,5	200,6	46,5	47,2	54,9	43,0
MEMO (justerte nivå⁵)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	7,1	6,9	7,2	7,0	5,7	4,7
Utlånsrente, banker	8,8	8,4	8,1	8,6	7,6	6,7
Råoljepris i kroner ⁵	220,2	197,4	202,3	196,1	222,1	183,1
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	100,2	91,6	89,1	87,7	88,7	91,9
NOK per ECU/euro	8,05	7,51	7,4	7,3	7,6	8,0

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i Fastlands-Norge.

² Tallene for 2001 og 2002 er fra nasjonalregnskapet. Kvartalstallene er basert på AKU, idet nasjonalregnskapets kvartalstall for sysselsetting og timeverk er for korte for sesongjustering.

³ Ifølge AKU.

⁴ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁵ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Prisveksten har avtatt inn i 3. kvartal i år. I stor grad skyldes dette ettervirkningene av kronestyrkelsen i 2002. Når kronesvekkelsen i 2003 etter hvert slår gjennom i importprisene, må en regne med at konsumprisveksten vil tilta noe. Lav innenlandsk kostnadsvekst vil imidlertid dempe den samlede økningen i inflasjonen. Dessuten vil forrige vinters rekordhøye strømpriser neppe gjenta seg kommende vinter, noe som vil bidra til lav samlet inflasjon framover.

Den betydelige omleggingen av pengepolitikken siden slutten av fjoråret forventes å føre til et markert opp-sving i innenlandsk etterspørsel. Ifølge våre beregninger vil dette føre til at produksjonsveksten øker markert i de kommende kvartalene. I samme retning trekker det forholdet at oljeinvesteringene nå synes å bli høyere enn tidligere lagt til grunn. Selv om et internasjonalt konjunkturuomslag også vil bidra til økt vekst i Norge, regner vi med at omslaget ute er moderat slik at det bare vil bli en svak økning av styringsrentene i Europa og USA. Vi har lagt til grunn at det samme vil skje i Norge utover i 2004 og 2005. Våre beregninger tyder på at dette er forenlig med om lag uforandret nominell kronekurs (importveid) og en prisvekst innenfor inflasjonsmålet.

Finanspolitikken – moderate impulser

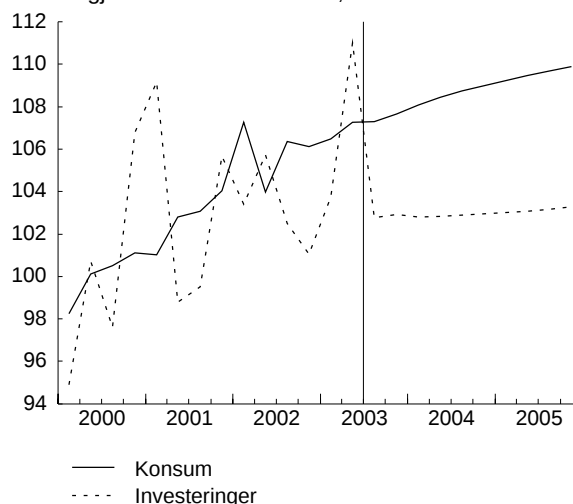
Foreløpige tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR) viser vekst i offentlig forvaltnings kjøp av varer og tjenester i første halvår i år. Høyest vekst var det i bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning hvor nivået i første halvår 2003 var 2,7 prosent høyere enn i tilsvarende periode i 2002. Konsumet i offentlig forvaltning øker også, mest for konsum i statsforvaltningen knyttet både til vekst i utgifter til forsvar og helsevesen, hvor ikke minst sykehussektoren trekker opp. Underskuddene i de regionale helseforetakene i 2003 tilsier at veksten der antakelig vil dempes i tiden framover. Vi legger til grunn at veksten i offentlig forvaltnings kjøp av varer og tjenester blir beskjedne framover.

Det har ikke kommet ny informasjon om finanspolitikken siden vår forrige konjunkturrapport i juni. Anslagene for 2003 og 2004 er derfor stort sett uendret. Konjunkturedgangen vi er inne i bidrar til at budsjettbalansen forverres. Dette skyldes ikke endringer i politikken, men at regelverket sammen med utviklingen i norsk økonomi bidrar til svekket budsjettbalanse. Blant annet øker overføringene noe sterkere enn tidligere antatt. Den kraftige omleggingen av pengepolitikken i ekspansiv retning i løpet av 2003 vil stimulere økonomien både i år og neste år. Vi har derfor lagt til grunn at statsbudsjettet for 2004 ikke vil stimulere økonomien ytterligere utover vedtatte reformer i 2003. Denne forutsetningen lå også til grunn for anslag på skattesatser, konsum og bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning i vår juni-rapport.

Utviklingen i råoljeprisen i norske kroner tilsier isolert sett at statens kontantstrøm fra petroleumsvirksomhe-

Offentlig forvaltning

Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ten vil bli noe høyere enn lagt til grunn i Revidert nasjonalbudsjett 2003 (RNB) både i 2003 og 2004. Dette virker i retning av å øke kapitalen i petroleumsfondet. I motsatt retning trekker det at det ligger an til høyere oljeinvesteringer i 2004 og 2005 enn tidligere antatt. Utviklingen i de internasjonale finansmarkedene gir kursgevinster som medfører en oppjustering av fondets verdi i forhold til tidligere anslag. Noe av dette er allerede realisert i 2003. Vi regner nå med at kapitalen i petroleumsfondet ved utgangen av 2004 blir større enn tidligere antatt. Dette tilsier at det er rom for å øke det strukturelle underskuddet i 2005 i tråd med handlingsregelen for bruk av avkastningen av petroleumsfondet. Vi har derfor lagt til grunn en lettelse i personbeskatningen på om lag 5 mrd. kr. i 2005 sammenliknet med uendrede (reelle) skattesatser fra 2004. Dette innebærer en impuls i 2005 på om lag 0,4 prosent regnet i forhold til BNP Fastlands-Norge. Finanspolitikken er altså noe mer ekspansiv i 2005 enn vi la til grunn tidligere.

Ekspansiv pengepolitikk

Siden vår forrige konjunkturrapport i juni har Norges Bank satt ned styringsrenta med 2 prosentpoeng. Foreløpig siste rentekutt kom 13. august, og styringsrenta er nå 3 prosent. Norges Bank har også gitt signaler om at renta kan bli satt ytterligere ned. Siden rentenedgangen startet i desember i fjor har tremåneders pengemarkedsrente falt med i overkant av 4 prosentpoeng, og var i begynnelsen av september om lag 2,9 prosent.

Rentedifferansen mot Norges handelspartnere er redusert markert i løpet av året. Det har bidratt til svekkelse av krona. Etter å ha styrket seg kraftig de siste årene, svekket den importveide kronekursen seg med om lag 8 prosent fra midten av januar til midten av mars i år. Deretter styrket krona seg med et par prosent frem mot slutten av mai, hovedsakelig på grunn av en svekkelse av amerikanske dollar. Etter at sen-

Virkninger av rente og kronekurs på norsk økonomi

I løpet av sommeren er SSBs makroøkonomiske modell KVARTS reestimert på data fra de sist reviderte tallene fra Nasjonalregnskapet. I dette arbeidet har en lagt spesiell vekt på tallfestingen av rentas og valutakursens betydning for prisutviklingen. I normalversjonen av modellen er begge disse variablene eksogene, dvs. de må bestemmes av modellbrukeren. I tabell 1 er det vist gjennomsnittseffekter over tre år av et varig skift i én av dem, gitt at den andre holdes konstant. I beregningsperioden ligger arbeidsledigheten i referansebanen på rundt 4 ½ prosent. Renta er økt med 2 prosentpoeng og kronas verdi er økt med 10 prosent (dvs. prisen på utenlandsk valuta er redusert med 10 prosent). Som følge av begge skiftene reduseres BNP for Fastlands-Norge med gjennomsnittlig 1 prosent over treårsperioden. For øvrig er effektene av de to skiftene helt ulike.

Med konstant valutakurs virker *økt rente* først og fremst gjennom å dempe innenlandsk etterspørsel, særlig privat konsum og boliginvesteringer. Dette rammer de skjærmede næringene sterkest, selv om også industrien påvirkes av lavere etterspørsel. Arbeidsledigheten øker og lønningene reduseres, men denne effekten blir det først ordentlig sving på det tredje året. Lavere lønninger og redusert kapasitetsutnyttelse bidrar etter hvert til lavere priser. Tross dette øker konsumprisene det første halvannet året, og prisstigningen blir høyere de to første årene som følge av renteøkningen, jf. figur 1. Dette skyldes at økte renter historisk har vist seg å trekke opp husleiene (inngår med stor vekt i konsumprisindeksen) og øke bruttoavansen i varehandelen (på grunn av økte lagerkostnader og kostnader ved kassekreditter). De to første årene dominerer de direkte kostnadseffektene over de indirekte effektene via lønninger og kapasitetsutnyttelse.

Med lavere lønn og økte priser reduseres reallønna, og dette svekker innenlandsk etterspørsel ytterligere. Samtidig styrker lavere lønn industriens konkurranseevne, noe som demper effekten på industrien av fallet i etterspørselen. Lavere reallønn demper også arbeidstilbudet og fører til at arbeidskraft i noen grad erstatter annen faktorinnsats i bedriftene, noe som begrenser utslaget i arbeidsledigheten.

Med konstant rente virker en *sterkere krone* direkte på prisene og lønningene gjennom fall i eksport- og importpri-

sene. Gjennomslaget kommer gradvis, men effekten på inflasjonen, dvs prisstigningstakten, er klart sterkest det første året, jf. figur 1. Fordi det tar lang tid før priser og lønninger tilpasser seg endringen i valutakursen, blir resultatet en kraftig svekkelse av norske bedrifters konkurranseevne og dermed et markert fall i industriproduksjonen. Det bidrar til å svekke innenlandsk etterspørsel og dermed også produksjonen i skjærmede bedrifter, men dette motvirkes i noen grad av at reallønna øker, noe som isolert sett bidrar til økt etterspørsel. Den økte reallønna øker samtidig arbeidstilbudet og vrir faktorinnsatsen bort fra arbeidskraft, noe som forsterker utslaget på arbeidsledigheten.

Kort oppsummert sier altså KVARTS-modellen, slik den nå foreligger, at renta først og fremst styrer innenlandsk etterspørsel og BNP for Fastlands-Norge, mens kronekursen først og fremst styrer inflasjonen og industriproduksjonen. Den isolerte effekten av en renteendring på inflasjonen målt ved KPI-JAE er på kort sikt motsatt av det en ønsker å oppnå. Det betyr at hvordan rentene påvirker kronekursen vil være helt avgjørende for pengepolitikens evne til å nå inflasjonsmålet. Jo sterkere renteendring som må til for å endre valutakursen, jo mindre effektiv blir pengepolitikken for inflasjonsstyringen innenfor et toårsperspektiv.

Vi har ennå ikke etablert noen sammenheng mellom rente og valutakurs som vi har valgt å ta inn i standardversjonen av modellen, men Bjørnland og Hungnes (2003) har tallfestet en relasjon som vi nå har under uttesting. Den bygger på at valutakursen på lang sikt er bestemt av kjøpekraftsparitet (PPP), men slik at en varig renteøkning har en varig effekt på kursen. Med kjøpekraftsparitet menes at prisen på norske og utenlandske produkter må følge hverandre når de omregnes til felles valuta. Nedenfor følger noen beregninger basert på en utvidelse av KVARTS med denne relasjonen. Disse sammenliknes med et sett KVARTS-beregninger basert på at valutakursen på kort sikt følger såkalt udekket renteparitet (UIP). Udekket renteparitet betyr at en (overraskende) renteøkning - som innebærer en økt avkastning på norske kroner i forhold til utenlandske plasseringer - må føre til at krona umiddelbart styrker seg så mye at den deretter forventes å svekke seg igjen, slik at forventet framtidig avkast-

Tabell 1. Gjennomsnittlig effekt for år 1-3 av økt rente og sterkere krone. Prosent/prosentpoeng

	Økt rente	Sterkere krone
Rente	2	0
Valutakurs	0	-10
Etterspørsel Fastl.-Norge	-1,7	-0,1
BNP Fastlands-Norge	-1,0	-1,0
Industriproduksjon	-0,4	-3,5
Arbeidsledighetsrate	0,2	0,4
Lønn	-0,2	-2,0
Reallønn ¹	-0,5	0,6
Konsumpriser ¹	0,3	-2,6
Konsumprisvekst ¹	0,1	-1,1

¹ Basert på KPI-JAE.

Figur 1. Virkning på konsumprisveksten av renteøkning og sterkere krone

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Gjennomsnittlig effekt for år 1-3 av økt rente med endogen valutakurs. Prosent/prosentpoeng

Valutakursrelasjon	UIP ²				PPP ³		
2 prosentpoeng økt rente i:	1 år	2 år	3 år	4 år	1 år	2 år	3 år –
Rente	0,7	1,3	2,0	2,0	0,7	1,3	2,0
Valutakurs	-0,3	-1,3	-3,0	-5,0	-5,6	-6,5	-6,5
Etterspørsel Fastlands-Norge	-0,7	-1,3	-1,7	-1,7	-0,9	-1,5	-1,8
BNP Fastlands-Norge	-0,5	-0,9	-1,3	-1,5	-1,0	-1,5	-1,7
Industriproduksjon	-0,3	-0,8	-1,5	-2,2	-2,2	-2,5	-2,6
Arbeidsledighetsrate	0,1	0,2	0,3	0,4	0,3	0,4	0,5
Lønn	-0,2	-0,5	-0,9	-1,3	-1,2	-1,3	-1,3
Reallønn ¹	-0,2	-0,4	-0,3	-0,2	0,1	0,1	0,0
Konsumpriser ¹	0,0	-0,1	-0,6	-1,1	-1,4	-1,4	-1,3
Konsumprisvekst ¹	-0,1	-0,0	-0,1	-0,3	-0,6	-0,7	-0,6

¹ Målt ved KPI-JAE.² Udekket renteparitet.³ Kjøpekraftsparitet, modifisert med renteledde på lang sikt (Bjørnland og Hungnes, 2003).

ning på plasseringer i norske kroner ikke endrer seg som følge av renteøkningen. Resultatene av beregningene er gjengitt i tabell 2.

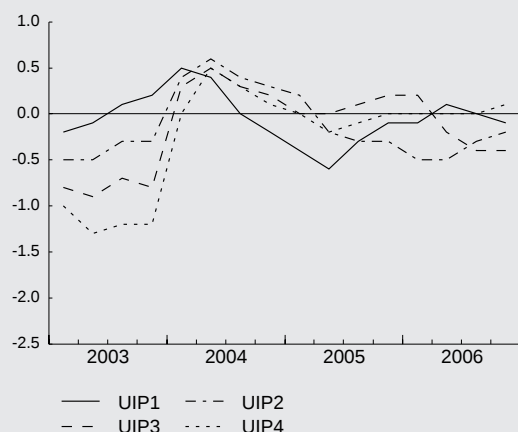
Effekten av en renteøkning vil opplagt avhenge av hvor lenge renta økes, og tabellen gir beregninger av renteøkninger over ett, to, tre og fire år. Med udekket renteparitet vil effektene for tidligere år endre seg som følge av forventet økt varighet på renteskiftet, jf figur 2. Det skyldes at den umiddelbare styrkingen av krona ikke bare er avhengig av hvor mye renta øker, men også av hvor lang periode aktørene i valutamarkedet antar at renteøkningen vil vare. Med kjøpekraftsparitetsligningen endres ikke effektene for tidligere år av en økning i varigheten på renteøkningen; en renteøkning på mer enn tre år gir dermed samme effekt som en renteøkning på tre år, når en nøyer seg med å studere de gjennomsnittlige effektene for de tre første årene. Det fjerde året skiller de imidlertid lag, slik det framgår av figur 3.

Med *udekket renteparitet* (UIP) kommer effekten på inflasjonen raskt, som følge av den umiddelbare styrkingen av krona. Effekten er sterkere jo lengre renteøkningen ventes å vare, fordi det gir større umiddelbar styrking. Det andre året preges

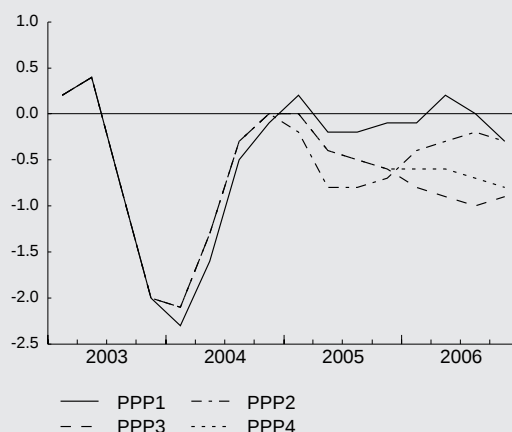
av at krona da faller tilbake igjen, noe som bidrar til at inflasjonen blir høyere enn uten renteendringen. Effektene de etterfølgende årene svinger en del, men i hovedsak gjelder det at den inflasjonsnedgangen en oppnådde første år vil bli spist opp av høyere inflasjon i de etterfølgende årene (siden det er forutsatt at langsiktig valutakurs er uendret).

Med modifisert *kjøpekraftsparitet* (PPP) på lang sikt, blir både dynamikken og langtidseffektene annerledes. Krona styrker seg gradvis gjennom det første året, og dette driver inflasjonen nedover. Nedgangen i inflasjonstakten er sterkest i det fjerde, femte og sjette kvartalet. Deretter svekkes effekten, men den forsvinner ikke helt; så lenge renta holdes høy holder krona seg sterk og inflasjonen seg lavere enn før. Dette bidrar til å redusere det norske prisnivået, og dermed til ytterligere styrking av kronekursen. Det settes altså i gang en prosess, som vedvarer helt til renteøkningen blir reversert. Da vender inflasjonen tilbake til utgangspunktet, mens krona stabiliserer seg på et sterkere nivå enn før renteøkningen satte inn.

Referanse: Bjørnland, H. og H. Hungnes (2003): «The importance of interest rates for forecasting the exchange rate», DP 340, Statistisk sentralbyrå.

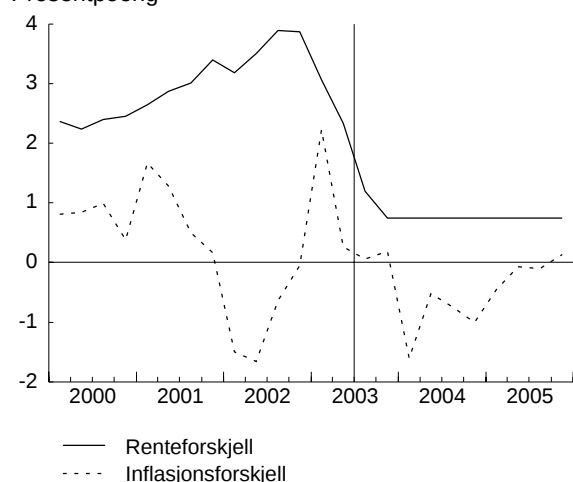
Figur 2. Virkning på konsumprisveksten av 2 pp økt rente i 1 - 4 år, UIP

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Virkning på konsumprisveksten av 2 pp økt rente i 1 - 4 år, modifisert PPP

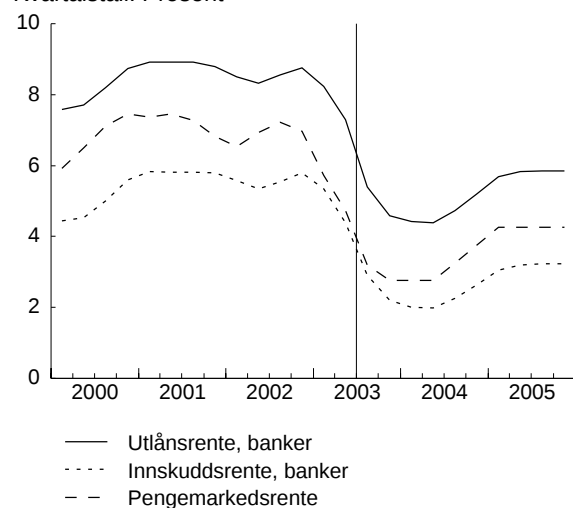
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Rente- og inflasjonsforskjell mellom norske kroner og euro

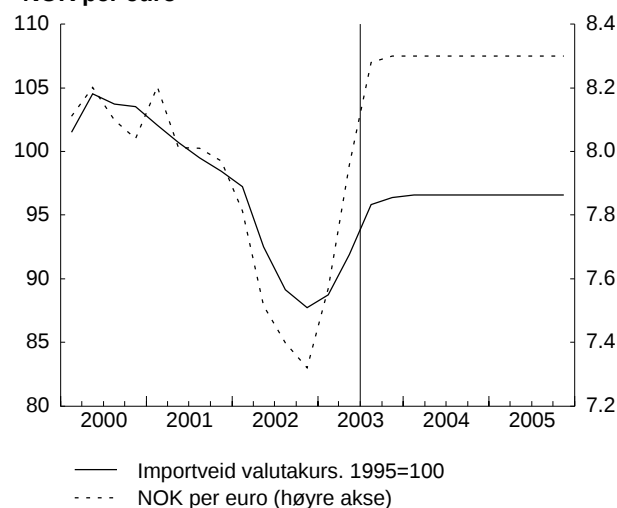
Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Utlånsrente og innskuddsrente

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Utviklingen i importveid valutakurs og NOK per euro

Kilde: Norges Bank.

tralbanksjefen i begynnelsen av juni ga sterke signaler om at renta skulle lenger ned enn tidligere forventet, og Norges Bank fulgte opp med to rentekutt på ett prosentpoeng hver i løpet av sommeren, har krona svekket seg med om lag 12 prosent mot amerikanske dollar og 4 prosent mot euro. Importveid har kronekursen svekket seg med om lag 7 prosent i denne perioden. Siden januar har den importveide kronekursen svekket seg med i alt 13 prosent. I begynnelsen av september kostet én euro om lag 8,20 kroner. Vi legger til grunn at krona svekkes til 8,30 mot euro i løpet av høsten, og holder den på dette nivået ut prognoseperioden. Det er i samsvar med anslag fra Consensus Forecasts.

Fortsatt lavt aktivitetsnivå og fravær av inflasjonspress trekker i retning av at Norges Bank setter ned renta ytterligere. I motsatt retning trekker lysere utsikter for verdensøkonomien. Utviklingen i kronekursen fremover er fortsatt viktig for renteutviklingen. Svekkelsen av krona så langt i år utgjør i seg selv en betydelig pengepolitisk lettelse. Dersom krona styrker seg igjen, vil behovet for lavere renter øke.

Vi legger til grunn at pengemarkedsrenta faller til 2,75 prosent i høst. Det er om lag i samsvar med hva som synes forventet av aktørene i pengemarkedet i begynnelsen av september, og impliserer at Norges Bank kutter styringsrenta med ytterligere et halvt prosentpoeng. Det gir en rentebunn som er ett prosentpoeng lavere enn den vi så for oss i forrige konjunkturrapport i juni. Videre legger vi til grunn at pengemarkedsrenta tar seg gradvis opp fra 3. kvartal neste år, til 4,25 prosent i løpet av første halvår 2005. Vi forutsetter en tilsvarende renteøkning i euroområdet, basert på en antakelse om at veksten vil ta seg opp i euroøkonomien neste år, slik at rentedifferansen stabiliserer seg rundt 0,75 prosentpoeng.

Oppjusterte anslag for oljeinvesteringene i 2004 og 2005

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at oljenæringens bruttoprodukt målt i faste priser var om lag på samme nivå i 2002 som i 2001. For inneværende år forventes bruttoproduktet å falle med nær 2 prosent, før det igjen tar seg noe opp i 2004 og 2005.

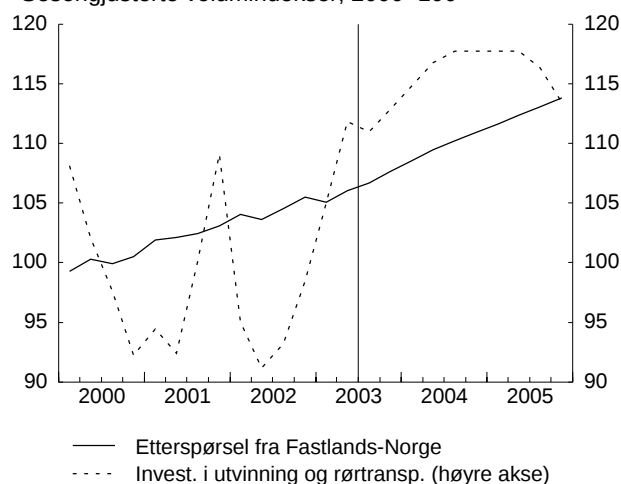
I snitt var oljeprisen 25 USD pr. fat i 2002, noe som i norske kroner tilsvarer om lag 200 kroner. Oljeprisen har så langt i år ligget over dette nivået, og vi legger til grunn at gjennomsnittlig oljepris for 2003 blir 28,4 USD pr. fat. Med de forutsetninger om valutakurser som er gjort, innebærer dette en oljepris i norske kroner på nivå med fjoråret, vel 200 kroner pr. fat. Fra og med 1. kvartal 2004 legger vi til grunn en konstant oljepris på 25 USD, slik at gjennomsnittsprisen i norske kroner bli 180 pr. fat i både 2004 og 2005.

Foreløpige, sesongjusterte KNR-tall viser at nivået på utvinningen av råolje og naturgass holdt seg om lag

uendret fra 4. kvartal 2002 til 1. kvartal i år, for så å falle med vel halvannen prosent til 2. kvartal. Sistnevnte har blant annet sammenheng med midlertidig produksjonsstans grunnet vedlikehold på flere felt. For oljeproduksjonen legger vi til grunn om lag samme nivå i andre halvår som i første, slik at produksjonen i år blir 2,5 prosent lavere enn i 2002. Gassproduksjonen antas å øke noe, men ikke mer enn at samlet produksjon av olje og gass avtar. Produksjonen av gass forventes å øke ytterligere i 2004 og 2005, mens oljeproduksjonen øker noe i 2004, før den igjen avtar i 2005. Samlet produksjon antas å falle med 1 prosent fra 2002 til 2003, for så å øke med 1 prosent til 2004. I 2005 antas en svak reduksjon i produksjonen. Disse anslagene er i tråd med anslagene gitt i Revidert nasjonalbudsjett.

Ifølge KNR økte sesongjusterte bruttoinvesteringer i oljeutvinning og rørtransport med vel 5 prosent fra 4.

Etterspørsel fra Fastlands-Norge og investeringer i oljevirkksomheten
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Virkninger av oppjusterte oljeinvesteringer

Erfaringsmessig er det stor usikkerhet knyttet til oljeinvesteringene. I forhold til juni-rapporten, er våre anslag for oljeinvesteringene oppjustert betraktelig både i 2004 og 2005. Nivået i 2004 er oppjustert med om lag 8 prosent, mens 2005-anslaget er om lag 20 prosent høyere enn i juni. For å belyse betydningen av oljeinvesteringene på norsk økonomi har vi gjort en stilisert virkningsberegning på SSBs makroøkonometriske kvartalsmodell KVARTS. I beregningen økes petroleumsinvesteringene med 6,1 milliarder kroner i 2004 og 2005, noe som anslås å tilsvare 10 prosent av nivået i 2003. Økningen er antatt å fordele seg jevnt på ulike typer oljeinvesteringer. Finans- og pengepolitikken er antatt upåvirket. Beregningsresultatene er gjengitt i tabellen under.

Den økte produksjonen i leverandørindustrien for å dekke de økte leveransene av investeringsvarer til oljenæringen, øker behovet for arbeidskraft så vel som behovet for kapital.

Virkninger av å øke oljeinvesteringene med 6,1 milliarder kroner i 2004 og 2005

Med unntak for ledighetsraten, er alle tall prosentvis avvik fra referansebanen

	2004	2005	2006
Konsum i husholdninger	0,1	0,1	0,1
Bruttoinvesteringer, Fastlands-Norge	0,3	0,5	0,3
Eksport	0,0	0,0	0,0
Import	0,6	0,6	0,1
- Trad. varer	0,5	0,5	0,2
BNP	0,3	0,3	0,0
- Fastlands-Norge	0,3	0,3	0,1
- Industri	0,3	0,3	0,0
Timeverk i alt	0,1	0,2	0,1
Sysselsetting i alt	0,1	0,2	0,1
Ledighetsrate, prosentpoeng	-0,1	-0,1	0,0
Lønn	0,1	0,2	0,1
KPI	0,0	0,0	0,1
Husholdningenes realdisponible inntekter	0,2	0,2	0,1
Boligpris	0,1	0,4	0,7

Dette resulterer i økt sysselsetting og økte investeringer. Økt sysselsetting bidrar til redusert ledighet og høyere lønninger. Dermed øker husholdningenes realdisponible inntekter, som igjen fører til økt konsum av så vel importerte som av hjemmeproduerte varer. Den økte etterspørselen etter hjemmeproduerte varer er generell, og forsterker virkningene på lønningene som etter hvert også slår ut i høyere priser. Beregningsresultatene viser at både lønn og sysselsettingen øker med 0,1 prosent i 2004, og at ledigheten blir redusert med 0,1 prosentpoeng. Innenlandske priser holder seg uendret slik at den nominelle lønnsvekst på 0,1 prosent også blir reell. Som følge av dette, samt økte næringsinntekter, øker husholdningenes realdisponible inntekter med 0,2 prosent. Dette bidrar til at konsumet øker med 0,1 prosent, og at importen av tradisjonelle varer øker med 0,5 prosent. I sistnevnte ligger også import av produktinnsats til private fastlandsbedrifter. Inntektsøkningen bidrar til at boligprisene øker med 0,1 prosent, mens boliginvesteringene blir 0,3 prosent høyere enn i referansebanen. Investeringene i de private fastlandsnæringene øker med 0,4 prosent.

I 2005 er virkningene stort sett som året før, med unntak av boligprisene som øker med ytterligere 0,3 prosent, og investeringene i fastlandet som øker med nye 0,2 prosent.

I 2006 har vi reversert investeringene i oljenæringen, slik at de er tilbake til nivået i referansebanen. Aktivitetsnivået i økonomien er likevel høyere enn i referansebanen. Dette er effekten av tidsforsinkete responser og multiplikatorvirkninger. Virkningene på konsumprisene er nå kommet opp i 0,1 prosent.

Beregningen viser at våre oppjusterte anslag for oljeinvesteringene isolert sett har bidratt til å øke vårt vekstanslag for fastlandsøkonomien med om lag 0,3 prosent neste år og i 2005. Dette har også løftet konsumvekstanslaget litt, mens de fleste nominelle effekter utenom på boligprisen er små.

kvartal i fjor til 1. kvartal i år, og med ytterligere om lag 5 prosent til 2. kvartal. For resten av 2003 legger vi til grunn at investeringene holder seg om lag på høyde med nivået i 2. kvartal, slik at de for året under ett blir vel 16 prosent høyere enn i 2002. For neste år legger vi til grunn at de øker ytterligere, slik at investeringsnivået blir 7 prosent høyere enn i år. I 2005 forventer vi omtrent samme nivå som i 2004. Dette er en klar oppjustering av investeringene i 2004 og 2005 i forhold til anslagene fra forrige konjunkturrapport; se for øvrig egen boks om betydningen av denne oppjusteringen. Anslagene er i hovedsak i tråd med SSBs investeringsstilling for næringen. Historisk har disse anslagene et halvt år før investeringsåret vist en klar tendens til å undervurdere investeringsnivået. Flere funn den siste tiden gjør at vi har valgt å ta denne tendensen på alvor. Fremdeles legger vi til grunn høy aktivitet tilknyttet flere store utbyggingsprosjekter samt oppgraderinger på felt i drift. Vi legger også til grunn at investeringer i rørtransport og leting tar seg opp gjennom 2004 og 2005. Investeringer knyttet til Snøhvit-utbyggingen forventes å øke ytterligere fra 2003 til 2004, og da spesielt i landanlegg.

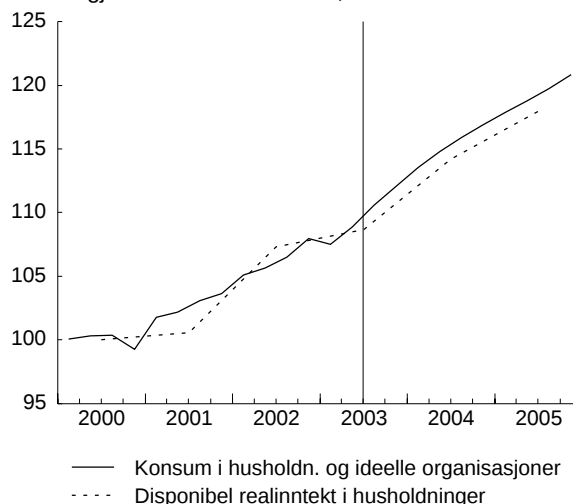
Rentenedgangen gir raskt høyere konsumvekst

Konsumet til husholdninger og ideelle organisasjoner steg med 1,3 prosent i faste priser fra 1. til 2. kvartal 2003, ifølge sesongjusterte KNR-tall. Den markerte økningen fra 1. til 2. kvartal kan skyldes vansker med å justere for sesongmessige og kalenderiske effekter, men kan også skyldes en reell gjeninnhenting av den lave veksten i 1. kvartal. I 2. kvartal var de høye strømgningene stort sett betalt og usikkerheten rundt strømprisene redusert. At det skjedde en gjeninnhenting støttes av utviklingen i varekonsumet, som ifølge den sesongjusterte varekonsumindeksen målt i faste priser vokste med 3,0 prosent i april og deretter har utviklet seg mer moderat (-0,2 prosent i mai, 1,0 i juni og -0,1 i juli).

Veksten i husholdningenes realdisponible inntekt er beregnet til beskjedne 1,2 prosent i år, hele 5,1 prosent neste år og 3,3 prosent i 2005. Bak prognosen for 2003 ligger blant annet en moderat vekst i husholdningenes lønnsinntekter på grunn av en viss nedgang i sysselsettingen, et mer moderat lønnsoppgjør enn i fjor og en svak utvikling i husholdningenes inntekter fra bedriftenes driftsresultat. Utviklingen i netto kapitalutgifter bidrar videre til å trekke veksten i husholdningenes inntekter ned, til tross for de store rentekuttene. Forklaringen er at de høye utbyttebetalingene i 2002, ikke forventes å bli gjentatt i år. Konsumprisveksten ser ut til å bli relativt høy i inneværende år, og dette trekker også veksten i husholdningenes realdisponible inntekt ned. Den høye realinntektsveksten i 2004 skyldes litt sterkere vekst i lønnsinntektene, lavere netto kapitalutgifter og lav vekst i konsumprisene. At inntektsveksten i 2005 forventes å gå noe tilbake igjen i forhold til 2004, forklares med at netto kapi-

Inntekt og konsum i husholdninger

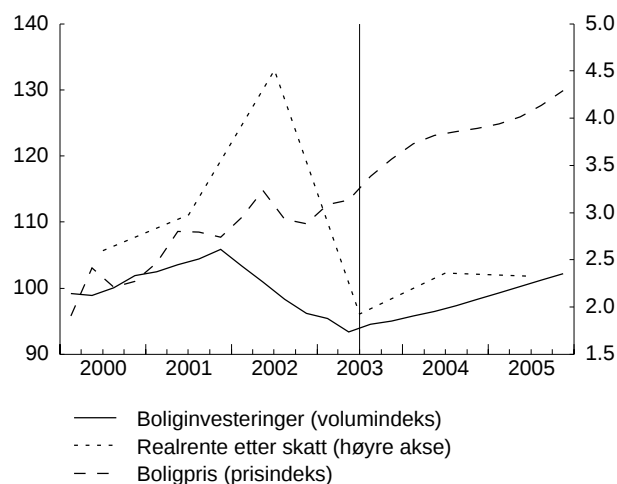
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boliginvesteringer og boligpris

Sesongjusterte indekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

talutgifter øker på grunn av høyere rentenivå enn i 2004, og at konsumprisveksten tar seg opp.

Veksten i konsumet til husholdninger og ideelle organisasjoner er beregnet til 3,3, 5,0 og 3,4 prosent i henholdsvis 2003, 2004 og 2005. Dette er omtrent samme utvikling som beregnet for realinntekten, og betyr at spareraten er omlag konstant i disse årene. Utviklingen i konsumet kan forklares av at endringer i nominelle renter virker forholdsvis raskt på konsumet, mens inntektene bruker lengre tid på å slå ut. Det betyr at rentereduksjonene i første halvår 2003 sammen med den sterke inntektsveksten i fjor slår ut i høyere konsumvekst i 2003, særlig mot slutten av året. Konsumveksten er dermed beregnet å ta seg relativt kraftig opp i 3. og 4. kvartal 2003. På noe lenger sikt er konsumutviklingen generelt bestemt av inntektsutviklingen, formuesutviklingen og realrenta. Effekten av formuen er imidlertid relativt beskjeden

Nye boligprisindekser med nye vekter

SSB har lagt om sine rutiner for å beregne boligprisindekser. Tidligere beregnet SSB kun en indeks for selveierboliger, mens Norske Boligbyggelags Landsforbund (NBBL) stod for indeksen for borettslagsboliger. SSB beregner nå tre indekser: En for selveierboliger, en for borettslagsboliger og en totalindeks for alle boliger. Tall for selveierboliger samles nå inn i samarbeid med Norges Eiendomsmeglerforbund (NEF) og Eiendomsmeglerforetakenes forening (EFF) via FINN.no. Norske Boligbyggelags Landsforbund (NBBL) gir tall for borettslagsboliger. De nye indeksene er både mer aktuelle og basert på flere boligomsetninger. Alle de tre indeksene kan brytes ned på ulike boligtyper.

En vesentlig forskjell mellom den nye og gamle indeksen for selveierboliger er at vekten til et geografiske område nå beregnes ut fra verdien på boligene i området. Tidligere ble vekten beregnet ut fra antall boliger i området. Dette gjør at områder med høye boligpriser veier tyngre enn tidligere. En sammenlikning av vektene i den gamle og nye prisindeksen, viser nettopp dette: Oslo og Bærum har økt sin vekt fra 16 til 19 prosent; Akershus bortsett fra Bærum har økt sin vekt fra 7 til 12 prosent; Stavanger, Bergen og Trondheim har uforandret vekt; mens resten av landet har fått redusert sin vekt fra 66 til 58 prosent. Vektene i den nye indeksen vil bli oppdatert ved hvert årsskifte.

Nye indekstall er beregnet tilbake til 1. kvartal 2002. Nivået på de nye indeksene ble satt slik at en har samme vekstrate fra 4. kvartal 2001 til 1. kvartal 2002 i den nye indeksen, som en ville hatt med den gamle indeksen. En sammenlikning mellom den gamle og den nye prisindeksen for selveierboliger viser at årsveksten er revidert fra 6,0 til 4,0 prosent for 2002. Nedjusteringen kan i stor grad forklares ved at prisene på boliger i sentrale strøk utviklet seg svakere enn boliger ellers i landet, og at disse altså veier tyngre i den nye indeksen.

Mer informasjon om boligprisindeksene finnes på <http://www.ssb.no/bpi>.

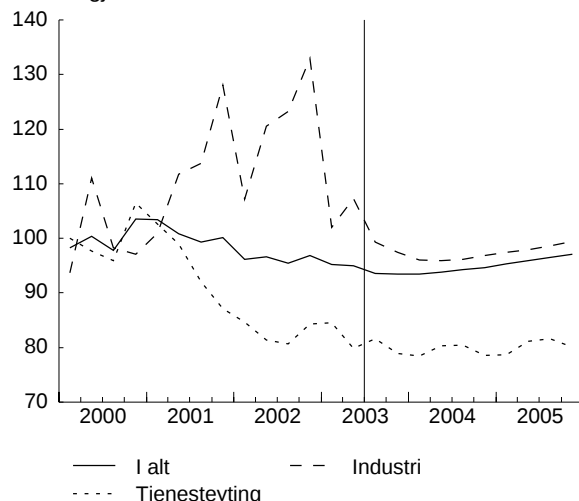
og realrenta er beregnet til å holde seg temmelig konstant i 2004 og 2005. Dermed er det i stor grad realinntektsutviklingen som sørger for nedgangen i konsumveksten fra 2004 til 2005.

Boligprisvekst øker boliginvesteringene

Sesongjusterte KNR-tall indikerer at boliginvesteringene, målt i faste priser, sank med 2,1 prosent i 2. kvartal. Dette er en fortsettelse av den negative trenden en har sett siden 4. kvartal 2001. Sesongjusterte igangsettingstall viser at det ble påbegynt bygging av 2,9 prosent færre kvadratmeter bolig i juni i forhold til i mai i år. Dette er i tråd med utviklingen så langt i år, og vi anslår nå at boliginvesteringene reduseres med 5,1 prosent i 2003. Den underliggende tendensen antyder imidlertid at utviklingen snur til positiv vekst i andre halvår i 2003, og det er beregnet en økning i boliginvesteringene på 2,5 og 3,9 prosent for henholdsvis 2004 og 2005.

Investeringer i Fastlands-Norge

Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Forklaringen på denne utviklingen finner vi i stor grad i prisprognosen for boliger. Prisveksten på selveierboliger er for inneværende år beregnet til å bli 3,5 prosent. Bak dette anslaget ligger at utviklingen i første halvår ser ut til å ha vært svak, mens rentenedgangen vil øke veksten i andre halvdel av 2003. For 2004 og 2005 er det på årsbasis beregnet en boligprisvekst på henholdsvis 6,8 og 2,5 prosent.

Nedgang i fastlandsbedriftenes investeringer

Bruttoinvesteringene i fastlandsbedriftene har falt siden investeringstoppen ble nådd for om lag to år siden. Det er investeringsnedgangen i tjenesteytende næringer som forklarer det meste av denne utviklingen. Industriinvesteringene var i oppgang fram til slutten av 2002, men har falt markert i løpet av inneværende år. Også investeringene i andre vareproduserende næringer har økt og økningen fortsetter inn i 2003, men omfanget av disse investeringene er relativt beskjedent og påvirker makrotallene i forholdsvis liten grad.

Nedgangen i industriinvesteringene vil fortsette i tiden framover og vil neppe snu før mot slutten av 2004. De høye investeringene i 2002 knytter seg i stor grad til noen store prosjekter som nå er i avslutningsfasen. Nedgangen i industriproduksjonen bidrar til at det ikke er behov for vesentlige kapasitetsutvidelser på kort sikt. Det er grunn til å regne med at industribedriftene må ha en betydelig produksjonsoppgang en tid før en ny investeringsoppgang vil melde seg. Dette vil trolig først skje mot slutten av 2004 eller i 2005. For andre vareproduserende næringer er det oppgang i investeringene i kraftforsyning, drevet fram av både høy kapasitetsutnyttelse og høy lønnsomhet. Det er ikke grunn til å regne med at primærnæringene vil bidra til noen investeringsoppgang.

Makroøkonomiske hovedstørrelser 2001-2005. Regnskap og prognoser

Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

		Prognoser							
	Regnskap 2002	2003			2004			2005	
		SSB	FIN	NB	SSB	FIN	NB	SSB	NB
Realøkonomi									
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,6	3,3	2,9	3 1/4	5,0	2,8	4 1/2	3,4	4 1/4
Konsum i offentlig forvaltning	3,2	1,4	0,3	3/4	1,4	0,8	1 1/2	0,9	1 3/4
Bruttoinvestering i fast realkapital	-3,6	0,8	1,1	..	2,9	1,0	..	1,1	..
Utvinning og rørtransport ¹	-4,6	16,4	13,3	15	7,0	1,0	0	0	0
Fastlands-Norge	-4,6	-1,8	-3,4	-5	0,5	1,0	3	2,3	5 1/4
Bedrifter	-6,4	-2,0	-6,0	..	-0,3	1,3	..	2,5	..
Bolig	-4,2	-5,1	-1,1	..	2,5	0,7	..	3,9	..
Offentlig forvaltning	0,0	2,6	0,1	..	0,3	0,2	..	0,3	..
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ²	2,1	2,0	1,8	1 1/4	3,4	1,9	3 1/2	2,6	3 3/4
Lagerendring ³	0,4	-0,5	..	..	0,0	..	..	0	..
Eksport	-0,5	-1,4	0,0	..	2,4	2,8	..	1,4	..
Råolje og naturgass	0,2	-1,9	0,5	..	1,3	1,6	..	-1,3	..
Tradisjonelle varer	1,3	0,4	-2,2	-2	3,3	4,1	1	4,2	2 1/2
Import	1,7	3,0	1,3	2	3,7	2,8	2 1/4	3,1	4 1/4
Tradisjonelle varer	4,7	3,1	1,9	..	3,7	3,1	..	3,7	..
Bruttonasjonalprodukt	1,0	-0,1	1,1	..	3,0	2,0	..	1,6	..
Fastlands-Norge	1,3	0,4	0,7	1	3,3	1,9	2 1/2	2,3	3
Arbeidsmarked									
Sysselsatte personer	0,2	-0,7	-0,6	-3/4	0,0	0,0	1/4	0,4	3/4
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,9	4,5	4,4	4 1/2	4,6	4,6	5	4,4	4 3/4
Priser og lønninger									
Lønn per normalsårsverk	5,4	4,4	4 1/2	4 1/2	4,1	4 1/4	4 1/2	3,9	5
Konsumprisindeksen (KPI)	1,3	2,7	2 3/4	2 1/4	1,0	1 1/2	1 1/2	1,9	2 1/2
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE)	2,3	1,2	1 3/4	1 1/4	1,4	2 1/4	2	2,1	2 1/2
Eksportpris tradisjonelle varer	-8,7	0,7	..	..	7,2	..	..	1,8	..
Importpris tradisjonelle varer	-8,0	2,2	..	..	4,0	..	..	0,6	..
Boligpris ⁴	4,0	3,5	..	..	6,8	..	..	2,5	..
Utenriksøkonomi									
Driftsbalansen, mrd. kroner	200,6	167,1	203,7	..	156,0	190,1	..	165	..
Driftsbalansen i prosent av BNP	13,2	10,8	..	..	9,8	..	..	10	..
MEMO:									
Husholdningenes sparerate (nivå)	7,2	5,2	6,8	..	5,4	6,6	..	5,4	..
Pengemarkedsrente (nivå) ⁵	6,9	4,1	5,1	4 1/2	3,1	5,0	3 1/2	4,3	4
Utlånsrente, banker (nivå) ⁶	8,5	6,4	..	..	4,7	..	..	5,8	..
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	197,4	202,2	190,0	..	180,4	172,0	..	180,4	..
Eksportmarkedsindikator	0,2	3,0	..	..	5,6	..	..	6,5	..
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	-8,6	2,0	..	1/2	3,4	..	3	0	1 1/4

¹ Finansdepartementets og Norges Banks anslag inkluderer tjenester tilknyttet oljeutvinning.² Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.³ Endring i lagerendring i prosent av BNP.⁴ Selveier⁵ NB benytter Norges Banks foliorente.⁶ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.⁷ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend⁸ Positivt fortegn innebærer depresiering.

Kilder: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet, St.meld.nr. 2, 2002-2003 (FIN), Norges Bank, anslag basert på terminrente og terminkurs, Inflasjonsrapport 2/2003 (NB).

Den svake veksten i norsk økonomi i 2002 og 2003 vil ha betydning for investeringsutviklingen i tjenesteytende næringer framover. Gjennom konjunkturedgangen har det oppstått omfattende ledig kapasitet innenfor f.eks. næringseiendommer, hvor det ble investert betydelig under høykonjunkturen. For at en ny oppgang skal gjøre seg gjeldende her, må først en stor del av den ledige kapasiteten tas i bruk. Riktignok vil et lavt rentenivå kunne stimulere til investeringer, men vi tror ikke effekten av lave renter isolert sett er stor på dette området sammenliknet med f.eks. renteeffekten på boliginvesteringer.

Samlet sett regner vi nå med at investeringene i fastlandsbedriftene vil falle med 2 prosent i 2003, etter å ha falt med vel 6 prosent i 2002. Investeringene vil så synke litt til i 2004, men ta seg opp mot slutten av året slik at det blir en investeringsøkning på om lag 2 prosent i 2005.

Økt markedsvekst gir eksportoppsving

Etter en meget svak utvikling gjennom det foregående halvannet året, tok volumet av tradisjonell vareeksport seg markert opp i 2. kvartal i år. Sesongjustert og regnet fra foregående kvartal var eksportveksten for tradisjonelle varer i alt på hele 4,7 prosent. Vek-

sten var særlig sterk for ulike industrielle råvarer og halvfabrikata utenom treforedling, dvs. produkter som vanligvis reagerer raskt på internasjonale konjunktur-omslag. Den sterke veksten kan således settes i sammenheng med tegnene til et tiltakende oppsving i amerikansk økonomi.

Den generelle bedringen av norske bedrifters konkurranseevne som følge av den markerte svekkelsen av kronekursen gjennom det siste halvåret, har så langt neppe gitt seg vesentlig utslag i eksportvolumene. Kronesvekkelsen har derimot begynt å vise seg i eksportprisene, regnet i norske kroner. For tradisjonelle varer i alt falt riktig nok sesongjusterte eksportpriser med 0,5 prosent fra 1. til 2. kvartal, men utenom raffinerte oljeprodukter steg de med 1,8 prosent, etter markerte fall gjennom de foregående kvartaler. For de konjunkturfølsomme gruppene metaller og kjemiske råvarer steg prisene både i 1. og 2. kvartal.

Markedsveksten for norske eksportvarer ventes å øke fra om lag 3 prosent i år til rundt 6 prosent de neste to årene. For de konjunkturfølsomme innsatsvarene kan eksportveksten bli på linje med dette, særlig gjelder det metaller, der ny og effektiv kapasitet nå settes i produksjon. Generelt ventes imidlertid den norske eksportveksten å bli lavere enn markedsveksten, med 3-4 prosent vekst for tradisjonelle varer i alt.

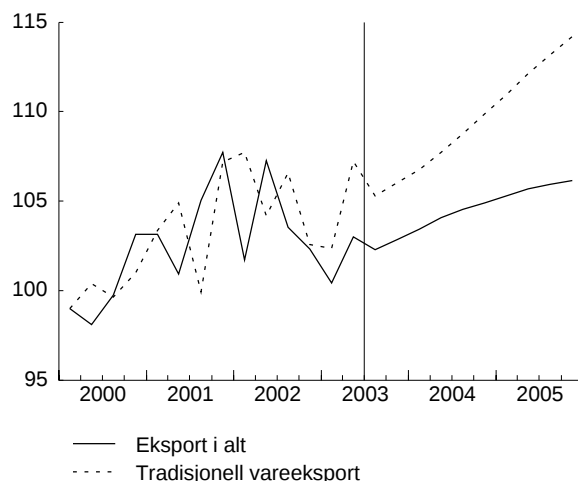
I tråd med forutsetningen om at det internasjonale oppsvinget nå er i ferd med å forsterke seg, antas det at eksportprisene for konjunkturfølsomme varer tar seg videre opp gjennom resten av året og inn i 2004. For tradisjonell vareeksport i alt kan prisveksten neste år bli på 7 prosent, etter bare ubetydelig vekst i år, og nær 9 prosent prisnedgang i 2002.

Basert på normale konjunkturforløp kunne en vente at den internasjonale markedsveksten igjen skulle avta mot slutten av 2005 og inn i 2006. En slik ny nedgang ligger imidlertid ikke inne i konsensusoppfatningene, og vi har foreløpig heller ikke lagt det inn i våre prognoser.

Svak importvekst trass i betydelig økte importandeler

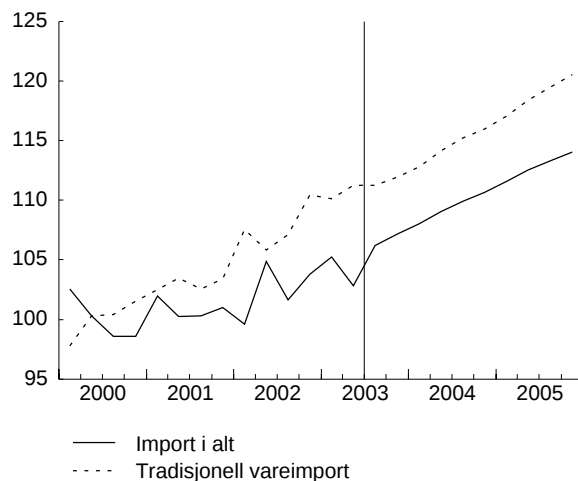
Volumet av den tradisjonelle vareimporten økte sesongjustert med 1 prosent i 2. kvartal, etter en svak nedgang kvartalet før. Regnet uten raffinerte oljeprodukter var importvolumet om lag uendret gjennom første halvår sett under ett. Endringer i importen av raffinerte oljeprodukter er trolig i liten grad styrt av konjunkturutviklingen, men av mer tekniske forhold. Den svake importveksten må sees på bakgrunn av både en generelt svak utvikling i innenlandsk etterspørsel og en vridning av etterspørselen bort fra investeringer, som normalt har et forholdsvis høyt importinnhold. Norske bedrifter har således hatt et fall i hjemmeleveransene av tilsvarende varer på mer en 10

Eksport
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Import
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

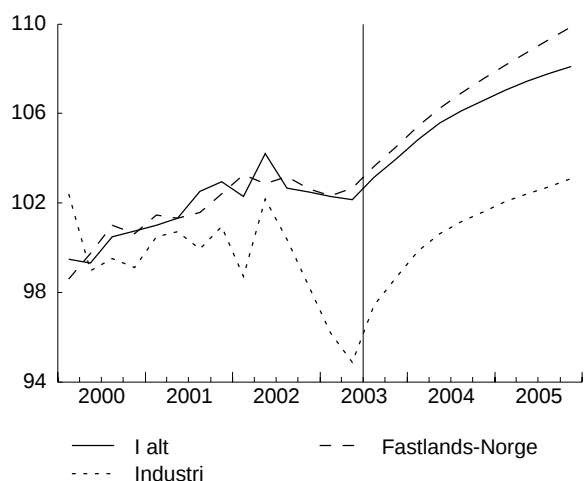
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prosent i løpet av det siste halvåret. Importandelen har altså økt markert i denne perioden, noe som reflekterer den forutgående svekkelsen av konkurransevnen for norske bedrifter.

Kronesvekkelsen gjennom det siste halvåret har imidlertid bidratt til at den kostnadmessige konkurransevnen etter hvert har bedret seg for de norske bedriftene. I 2. kvartal sank de sesongjusterte prisene for tradisjonelle importvarer i alt med 0,5 prosent, på linje med de norske hjemmeprisene. Også i 1. kvartal utviklet disse prisene seg om lag parallelt. Det kommende året ventes det at importprisene vil vokse sterkere enn de norske prisene. For i år ventes det på årsbasis en prisvekst på importerte varer på 2,2 prosent, etter et fall i importprisene på 8,5 prosent i fjor. For 2004 ventes veksten å ta seg opp til 4 prosent, for deretter å flate ut i 2005.

Bruttonasjonalprodukt

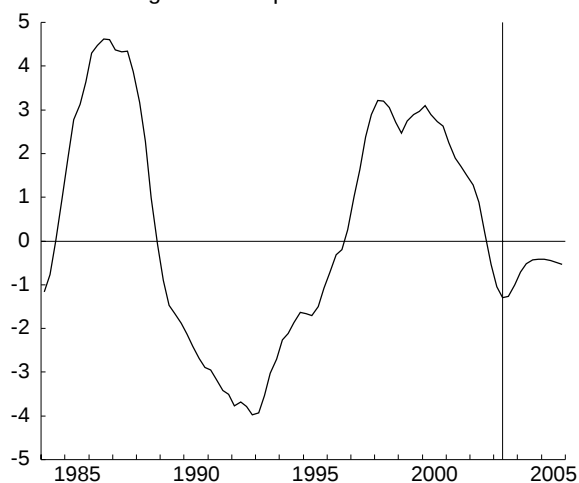
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

BNP Fastlands-Norge

Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Bedringen i de norske bedriftenes konkurranseposisjon mot importerte produkter, innebærer at den sterke økningen i importandeler også flater ut. I volum ventes således importen å vokse med 3-4 prosent i år og de to neste årene. Dette er fortsatt klart i overkant av veksten i det norske markedet, men neppe vesentlig mer enn hva som er en normal utvikling i importandelene som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.

Produksjonsveksten vil øke merkbart framover

Samlet BNP har fortsatt å falle i de to første kvartalene av 2003, etter å ha nådd en foreløpig nivåtopp i 2. kvartal 2002. I fastlandsøkonomien kan imidlertid nedgangen ha stoppet opp i 2. kvartal i år, da KNR-tallene viste en svak oppgang. Nedgangen i industriproduksjonen har vært markert det siste året, og også i andre vareproduserende næringer har det vært fall i

produksjonen. I tjenesteytende næringer var veksten ubetydelig gjennom 2002, men har ifølge foreløpige KNR-tall tatt seg opp i 2003.

I fastlandsøkonomien regner vi nå med en ganske bredt basert oppgang i tiden framover. De spesielle forhold som har trukket produksjonen ned i f.eks. kraftforsyning vil avta i betydning. Viktigere er virkningene av økt innenlandsk etterspørsel i kjølvannet av omleggingen av pengepolitikken gjennom 2003. Særlig etterspørselen fra husholdningene vil ta seg merkbart opp ifølge våre beregninger. Dette vil ikke bare rette seg mot tjenesteytende næringer, hvor en allerede kan se en gryende økning i produksjonen i siste kvartal, men vil også ha betydning for industri-sektoren. For utviklingen i industrien spiller imidlertid en rekke andre forhold inn. For det første regner vi med at den internasjonale konjunkturoppgangen skal bidra til at etterspørselen etter norske industriprodukter øker, slik at tradisjonell vareeksport igjen vokser. For det andre vil deler av industrien ta i bruk nyetablert produksjonskapasitet og øke sin produksjon for eksport. Nedgangen i industriproduksjonen vil derfor snu til oppgang framover.

I offentlig forvaltning vil produksjonen ikke øke mye, som følge av budsjettmessige begrensninger. Her måles produksjonen fra kostnadssiden, slik at for eksempel økt effektivitet i sykehusene ikke blir fanget opp i nasjonalregnskapet som økt produksjon. Dessuten bidrar institusjonelle endringer i offentlige etater til at produksjonen flyttes fra offentlig forvaltning til fastlandsbedrifter. At forvaltningen i større grad enn tidligere kjøper tjenester fra bedrifter i stedet for selv å produsere tjenestene, bidrar isolert sett til å redusere produksjonen i offentlig forvaltning (uten at BNP for Fastlands-Norge endres på kort sikt av dette).

Mens samlet BNP neppe vil endre seg mye fra 2002 til 2003, anslår vi nå en vekst i fastlandsøkonomien på knapt en halv prosent. Anslagene innebærer at konjunkturedgangen stopper opp sommeren 2003, og en forsiktig oppgang begynner, og fortsetter inn i 2004. Imidlertid er denne oppgangen etter våre beregninger ikke sterkere enn at norsk økonomi fortsatt må kunne sies å være i en lavkonjunktur både i 2004 og 2005. Dette reflekteres også i at arbeidsledigheten i løpet av beregningsperioden blir liggende klart over nivåene de siste seks årene. Oppgang internasjonalt, økte petroleumsinvesteringer og ekspansiv pengepolitikk er altså – ifølge våre beregninger – ikke nok til at norsk økonomi kommer tilbake til en nøytral konjunktursituasjon i 2005.

Ledighetstoppen nås i løpet av vinteren

Sesongjusterte tall for helt ledige registrert hos Aetat viste en økning på nesten 27 000 personer fra januar i fjor til august i år. Økningen har vært jevn fram til juni i år. I juli sank den sesongjusterte registrerte ledigheten med om lag to tusen personer, men i august steg

den igjen med nesten tre tusen personer. Antallet registrert helt ledige utgjør nå 4,3 prosent av arbeidsstyrken, en økning på 0,8 prosentpoeng sammenlignet med for ett år siden. Målt i antall personer har ledigheten særlig økt blant industriarbeidere, helsearbeidere og blant arbeidere innenfor service og merkantile yrker.

Ledigheten ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) fra Statistisk sentralbyrå viser en lignende tendens, men med en mindre markant økning. Fra 1. kvartal i fjor til gjennomsnittet av mai til juli i år steg den sesongjusterte ledigheten med 18 000 personer, og utgjorde da 4,6 prosent av arbeidsstyrken.

Fra 2. kvartal i fjor til 2. kvartal i år økte antall under-sysselsatte, dvs. antall som har deltidsarbeid og som sier de ønsker å arbeide mer, med 16 000 personer. Samtidig sank den samlede sysselsettingen med 28 000 personer. Det er særlig stor sysselsettingsnedgang innen industri, post og teletjenester og undervisning.

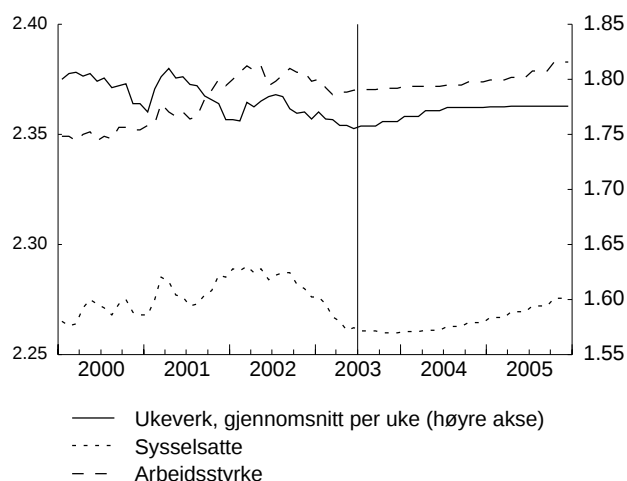
Sammenholdes en nedgang i arbeidsstyrken på 11 000 personer fra 2. kvartal i fjor med en befolkningsøkning blant de mellom 16-74 år på 28 000 personer i samme periode, er det grunn til å tro at den skjulte ledigheten har økt betydelig. Mange velger å ikke delta i arbeidsstyrken når arbeidsmarkedet er svakt. Ikke siden 1997 har den totale yrkesdeltakelsen vært lavere i 2. kvartal enn det den var i 2. kvartal i år. En gjennomsnittlig yrkesdeltakelse på 73,2 prosent for alle i alderen mellom 16-74 år er imidlertid fortsatt høyt, både i et historisk og i et internasjonalt perspektiv.

Omslag i økonomien slår sent ut i sysselsettingen og enda senere ut i ledighetsstatistikken. I dårlige tider har mange bedrifter ledig kapasitet og tilgjengelig arbeidskraft, selv om arbeidsstokken til en viss grad nedskaleres. Når aktiviteten tar seg opp igjen, vil først og fremst produktiviteten øke på kort sikt. Deretter, når sysselsettingen begynner å stige, øker arbeidsstyrken ved at tidligere motløse arbeidere igjen blir mer aktive på arbeidsmarkedet. Tilslutt vil man se at også ledigheten kommer mer markant ned.

Konjunkturoppsvinget framover fører til at produktivtetsveksten i de private fastlandsnæringene øker fra 1,0 prosent i år til 2,6 prosent neste år og 2,5 prosent i 2005. Det ligger imidlertid an til svak vekst i offentlig sektor, slik at veksten i den samlede sysselsettingen antas å bli moderat. Først i 2005 forventes en kraftigere vekst i sysselsettingen. I tråd med dette antar vi at arbeidsledigheten i første omgang stabiliseres på dagens nivå. Ledighetstoppen nås trolig i løpet av kommende vinterhalvår. Gjennomsnittlig AKU-ledighet anslås til 4,6 prosent i 2004 og 4,4 prosent i 2005.

Arbeidsstyrke, sysselsetting og ukeverk

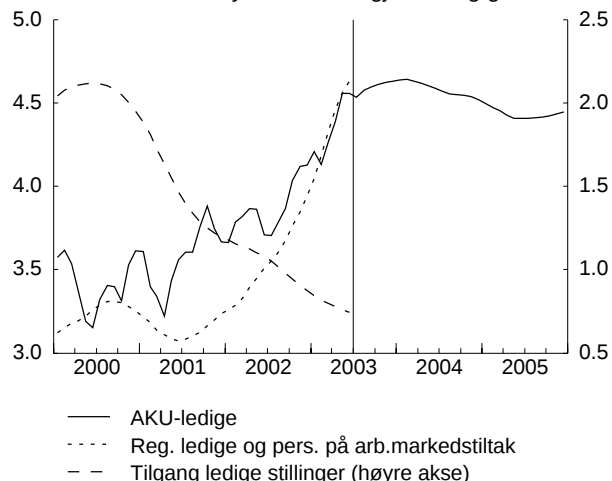
Millioner. Sesongjustert og glattet

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger

Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99
 Kilder: Arbeidsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Beskjeden lønnsvekst

Store sentrale tillegg ved alle lønnsoppgjørene siden 1997 ble avløst av svært moderate sentrale oppgjør i 2003. Mange arbeidstakere har ikke fått tariff tillegg i år. Utviklingen reflekterer situasjonen på arbeidsmarkedet. Den norske lønnsdannelsen viser seg å være svært fleksibel i flere dimensjoner. Om lag halvparten av den samlede lønnsveksten i private bedrifter gis i form av lokale og individuelle tillegg. Dette sikrer en høy grad av individuell fleksibilitet. Moderate tariff tillegg i dårlige tider gir samtidig en høy grad av kollektiv fleksibilitet, noe som bidrar til å stabilisere utviklingen i blant annet arbeidsledigheten.

Selv med små lønnstillegg i år, medfører store tillegg gitt til dels sent i 2002 at 12-måndersveksten i lønningene fortsatt ligger høyt. Dette gjelder særlig blant ansatte i stat og kommune. I motsatt retning trekker nå en klar nedgang i uregelmessige tillegg og bonuser og provisjoner mv., særlig innen varehandel, samferd-

sel og forretningsmessig tjenesteyting. I varehandelen sank 12-månedersveksten i månedsfortjenesten fra 4,2 prosent i 1. kvartal til 3,1 prosent i 2. kvartal. Denne utviklingen forventes å fortsette, slik at veksten i lønn per normalårsverk totalt anslås til 4,4 prosent i 2003 mot 5,4 prosent i 2002. Av dette anslår vi at overhenge fra tilleggene gitt gjennom 2002 utgjør hele 2,5 prosentpoeng. Dessuten ble det allerede i 2002 avtalt en del tillegg for 2003. Dette bidrar med om lag 0,5 prosent på den gjennomsnittlige lønnsveksten.

Anslaget på veksten i lønn per normalårsverk i 2004 og 2005 er på henholdsvis 4,1 og 3,9 prosent. Det lave overhenge fra 2003 gir rom for betydelig høyere tariff tillegg ved hovedoppgjøret i 2004, noe som igjen gir større overheng inn i 2005. Tatt i betraktning et visst konjunkturoppsving i norsk økonomi gjennom denne perioden må den samlede lønnsveksten disse årene betraktes som moderat. Anslagene reflekterer de historiske erfaringene med en svært treg respons fra endringer i ledigheten på lønnsveksten. I tillegg kommer ledighetens tidsetterslep på konjunkturomslagene, slik at lønnsveksten ikke alltid reflekterer den aktuelle økonomiske situasjonen.

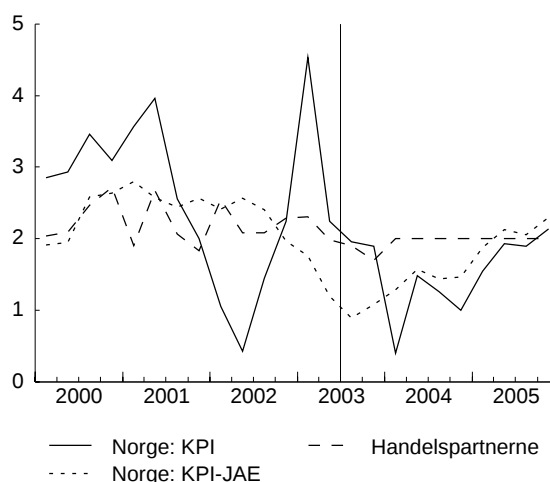
Fortsatt lav inflasjon

Den underliggende prisstigningstakten, målt ved 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), var i juli 0,7 prosent. Den har vist en sterkt fallende tendens gjennom det siste året. I løpet av årets syv første måneder falt prisstigningstakten med 1,1 prosentpoeng, etter å ha falt med 0,9 prosentpoeng gjennom andre halvår i fjor. Utviklingen i elektrisitetsprisene har imidlertid bidratt til en kraftig økning i veksten i konsumprisindeksen totalt (KPI). Mens prisstigningstakten i mai og juni i 2002 var rekordlav med 0,4 prosent, økte den til hele 5,0 prosent i januar 2003. Fallende elektrisitetspriser, sammen med lavere underliggende prisstigning, bidro til at samlet KPI-vekst i juli var kommet ned i 1,5 prosent.

Utviklingen i kronekursen, spesielt styrkingen gjennom første halvår 2002, har vært en viktig faktor bak fallet i den underliggende prisstigningstakten det siste året. Ifølge KNR lå prisen på tradisjonelle importvarer i 2. kvartal 2002 hele 10,1 prosent lavere enn i samme kvartal året før. Deretter har reduksjonen i importprisene målt mot samme kvartal året før avtatt, og i 2. kvartal 2003 var fallet kommet ned i 1,1 prosent. Det tar imidlertid tid før endringer i importpriser for alvor slår ut i prisene i butikkene. I mai i fjor viste således KPIs prisindeks for importerte konsumvarer til husholdningene en nedgang på bare 0,9 prosent fra samme måned året før. Deretter har nedgangen i prisstigningstakten forsterket seg helt til juni i år. På bakgrunn av kronesvekkelsen gjennom inneværende år og den tidligere omtalte utviklingen i importprisene, virker det sannsynlig at prisstigningstakten på importerte konsumvarer vil øke fremover.

Konsumprisindeksen

Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Når prisene på importerte konsumvarer i KPI har falt i den senere tid, skyldes det ikke bare valutakursutviklingen. For mange varer utgjør avgifter og de norske forhandlerens avanser en betydelig del av varenes pris. På kort sikt tror vi at avansene vil reduseres som følge av svakere krone, jamfør at de økte i fjor da krona styrket seg. Et annet viktig forhold er den internasjonale lavkonjunkturen som har bidratt til at prisutviklingen i utlandet utvikler seg svakt. Dessuten har norske importører i noen grad endret hvilke land de kjøper fra. Ved å finne land hvor produksjonskostnadene er lavere enn i land de tidligere kjøpte fra, kan importprisen reduseres ytterligere. Sammenhengen mellom importpris og valutakurs er heller ikke helt enkel. Fremtidige importleveranser kan avtales i norske kroner og således i en periode være upåvirket av valutakursutviklingen. Dessuten kan utenlandske eksportører av konkurransehensyn tenkes å redusere prisen på sine varer når norske kroner er «svak» og omvendt når den er «sterk». Ulike former for valuta-sikring kan også gjøre at norske importører på kort sikt ikke trenger å velte alle kostnadsøkninger videre, og på tilsvarende måte kan overveltningen av kostnadsreduksjoner forsinkes.

Nedgangen i den underliggende prisstigningstakten gjennom det siste året kan dessuten ikke bare tilskrives den direkte virkningen av lavere priser på importerte konsumvarer. Importerte varer og tjenester utgjør en betydelig del av produktinnsatsen til norske produsenter av varer og tjenester til konsum. Importprisen påvirker også konkurranse situasjonen til norske bedrifter og dermed deres prissetting. Reduserte importpriser vil derfor også virke dempende på prisutviklingen for norske produkter.

Også utviklingen i husleiene har gjennom det siste året bidratt til redusert prisstigningstakt. Fra juli i fjor til juli i år har 12-månedersveksten i husleiene blitt

Virkninger av «unormalt» høye elektrisitetspriser

Den regnfattige høsten 2002 bidro til at strømprisene økte betydelig på slutten av fjoråret og inn i 2003, til nivåer langt høyere enn tidligere observert. Situasjonen med unormalt høye strømpriser har vedvart gjennom de åtte første månedene av 2003, og forventes å gjøre det også resten av året. Elektrisitetsutgiftene utgjør en merkbar del av husholdningenes samlede utgifter, og er en viktig kostnadsfaktor for store deler av næringslivet. På kort sikt er det begrensede muligheter til å vri energibruken vekk fra elektrisitet. Dermed blir prisutviklingen på elektrisitet viktig også i en makroøkonomisk sammenheng.

De makroøkonomiske virkningene av den unormalt lave kraftproduksjonen og de unormalt høye elektrisitetsprisene i 2003 er anslått ved hjelp av den økonomiske modellen KVARTS. Faktiske priser og produksjon er sett i forhold til priser og produksjon som må regnes som mer normale. Vi har regnet en samlet pris til husholdningene på 67,7 øre/kWh som et normalt årsgjennomsnitt og sett det i forhold til et anslag på 88,3 øre/kWh som er vårt anslag for 2003. Normal kraftproduksjon antas å være 118 TWh, mot et anslag på 107 TWh for i år. Resultatene er vist i tabellen nedenfor

De største effektene på norsk økonomi av høye strømpriser kommer trolig gjennom virkningen på husholdningenes tilpasning. Husholdningene har ingen gunstige langsiktige forsyningskontrakter og har i mindre grad enn næringslivet sikret seg gjennom fastpriskontrakter. Det er anslått at elektrisitetsprisene til husholdningene (inkludert nettleie og avgifter) blir om lag 30 prosent høyere i 2003 enn hva som kan betraktes som normalt.

Det direkte bidraget fra de unormalt høye elektrisitetsprisene til KPI-veksten i 2003 kan anslås til 1,0 prosentpoeng. Fordi elektrisitet er en innsatsfaktor i de fleste delene av næringslivet, vil produksjonskostnadene øke. Denne kostnadsøkningen vil veltes over i prisene på nesten alle varer og tjenester, men denne indirekte effekten er langt mindre enn den direkte. Beregningene viser en økning i KPI-JAE på 0,3 prosent og en samlet effekt på konsumprisindeksen på 1,3 prosent.

Økte konsumpriser innebærer at lønningene nominelt sett må forventes å øke litt mer enn de ellers ville ha gjort, men real-lønna blir likevel klart lavere. De høye strømprisene reduserer realinntekten til husholdningene direkte, noe som bidrar til å redusere etterspørselen deres i forhold til hva den ellers hadde vært. Dette bidrar til å redusere aktivitetsnivået i de delene av økonomien som direkte og indirekte er rettet mot husholdningene.

De høye elektrisitetsprisene reduserer ifølge beregningene disponibel realinntekt i husholdningene med 0,9 prosent.

Makroøkonomiske virkninger av unormalt høye elektrisitetspriser i 2003

Avvik i 2003 fra en bane med et normalt forløp i prosent der ikke annet fremgår

Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	-0,3
Husholdningenes disponible realinntekt	-0,9
Bto. invest.Fastlands-Norge	-0,3
Eksport, tradisjonelle varer	-0,4
Import	0,5
BNP Fastlands-Norge	-0,5
Arbeidsledighet, prosentpoeng	0,0
KPI	1,3
KPI-JAE	0,3
Lønn	0,4

Dette bidrar til at konsumet blir 0,3 prosent lavere enn det normalt ville ha vært. Boliginvesteringene reduseres med 0,4 prosent.

Økte elektrisitetspriser og litt høyere nominelle timelønnskostnader svekker den kostnadmessige konkurranseevnen slik at nettoeksporten reduseres. De negative effektene på aktivitetsnivået forsterkes. Lønnsomheten reduseres i alle sektorer. Husholdningene får dermed reduserte næringsinntekter i forhold til en situasjon med normale elektrisitetspriser, noe som også forsterker den initiale negative effekten på husholdningens etterspørsel.

Etterspørselen etter arbeidskraft påvirkes fra to kanter: Lavere aktivitetsnivå trekker etterspørselen ned, mens det at arbeidskraft blir relativt billigere i forhold til innsatsfaktoren elektrisitet, trekker opp. Ifølge beregningene er den samlede effekten at sysselsettingen reduseres med knapt 1000 personer. Redusert sysselsetting bidrar igjen til lavere realinntekter i husholdningene, og forsterker dermed de negative effektene på norsk økonomi. Lavere reallønn reduserer imidlertid samtidig tilbudet av arbeidskraft, slik at arbeidsledigheten blir tilnærmet upåvirket av de høye elektrisitetsprisene.

I beregningene forutsettes det at elektrisitetsprisene som de kraftintensive næringene står overfor i liten grad påvirkes av svingningene i spotmarkedet for kraft. De innenlandske leveransene fra disse delene av industrien er også forholdsvis beskjedne, og spesielt er det små leveranser til husholdningenes forbruk. De kraftintensive næringene rammes derfor i forholdsvis liten grad av den reduserte innenlandske etterspørselen.

De resterende næringene står imidlertid ovenfor klart høyere kraftpriser, og dermed en svekket kostnadmessig konkurranseevne i tillegg til lavere innenlandsk etterspørsel. Til tross for redusert innenlandsk etterspørsel øker samlet import med 0,5 prosent. Det skyldes naturlig nok i stor grad en mye høyere elektrisitetsimport, men importen av andre energivarer øker også. Svekkelsen i konkurranseevne bidrar dessuten til at importen uten energivarer er 0,1 prosent høyere enn i en normalsituasjon. Høyere produksjonskostnader fører til at eksporten av tradisjonelle varer synker med 0,4 prosent. Fastlandsbedriftenes investeringer reduseres med 0,3 prosent. Alt i alt innebærer dette at BNP for Fastlands-Norge synker med 0,5 prosent. Om lag 0,2 prosentpoeng av reduksjonen skriver seg imidlertid direkte fra den unormalt lave kraftproduksjonen. BNP for Fastlands-Norge utenom kraftforsyningen, reduseres således med 0,3 prosent som følge av de unormalt høye elektrisitetsprisene. Disponibel realinntekt for Norge reduseres med 6,6 milliarder 2000-kroner, som tilsvarer 0,5 prosent.

I beregningene er det lagt til grunn at innretningen av penge- og finanspolitikken ikke påvirkes av de høye elektrisitetsprisene. Valutakurser og alle andre størrelser som fastlegges utenfor modellen er også forutsatt upåvirket. Det er gjort en endring i forhold til normalversjonen av modellen; aktørenes forventninger om nåværende og fremtidige realrenter forutsettes upåvirket av en (midlertidig) endring i strømprisene. For en nærmere redegjørelse for metode og forutsetningene i beregningene samt en grundigere gjennomgang av resultatene, se Eika og Jørgensen (2003).

Referanse: T. Eika og J.-A. Jørgensen (2003): Makroøkonomiske virkninger av høye strømpriser i 2003. En analyse med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Notater 62/2003, Statistisk sentralbyrå.

redusert med 2,2 prosentpoeng og dermed bidratt til å redusere inflasjonen med om lag 0,4 prosentpoeng.

Den underliggende prisstigningen styres i stor grad av lønnskostnader, produktivitet og importpriser. I de siste fem årene har veksten i timelønnskostnadene i privat sektor vært forholdsvis stabilt høye på rundt 6 prosent. Som følge av dette har prisstigningstakten for tjenester utenom husleie i denne perioden vært høy, stort sett i området 4-5 prosent. Gjennom fjoråret var det imidlertid et klart fall i prisstigningstakten for disse tjenestene, som deretter har stabilisert seg på rundt 3 prosent.

Litt lavere lønnsvekst i 2002 enn året før har sammen med årets moderate lønnsoppgjør bidratt til lavere inflasjon, og vil trolig fortsette å gjøre det en tid fremover. Produktivitetsutviklingen vil normalt ta seg opp tidlig i en oppgangskonjunktur, og dette kan også trekke i retning av lav prisstigning.

Elektrisitetsprisene er anslått med utgangspunkt i terminprisene i slutten av august. Det ligger an til at elektrisitetsprisene til husholdningene vil fortsette å øke utover året og ut på nyåret. Til våren kan elektrisitetsprisene komme til å falle mer enn vanlig, mens prisutviklingen antas å bli mer normal deretter. Som årsgjennomsnitt legges til grunn en økning i elektrisitetsprisene i 2003 på om lag 36 prosent, og en nedgang på om lag 12 prosent i 2004. I 2005 antas elektrisitetsprisene til husholdningene å falle med om lag 4 prosent. Ettersom elektrisitetsprisene for alvor økte i desember i fjor og i januar i år og økningene nå blir moderate, vil dette kunne bidra til å redusere 12-månedersveksten for KPI mot slutten av året og spesielt til januar neste år.

Oljeprisen målt i norske kroner er forutsatt å øke med 2 prosent som årsgjennomsnitt i 2003, men synke med 11 prosent i 2004, for så å holde seg uforandret til 2005. I beregningene er det ikke lagt inn noen reelle avgiftsendringer for 2004 eller 2005. Det er heller ikke lagt inn noen eksplisitte prisendringer som følge av innføring av maksimalpris på barnehageplasser.

Veksten i konsumprisindeksen ventes å holde seg rundt 2 prosent i høst. I januar neste år kan prisstigningstakten komme til å bli klart negativ og den laves-te på nær 50 år. Deretter vil prisstigningstakten øke og ettersom impulsene fra elektrisitetsprisutviklingen må forventes å bli mindre, vil prisutviklingen også bli mer stabil. Mot slutten av prognoseperioden antas prisstigningstakten å ligge i området 2,0-2,5 prosent.

Den underliggende prisveksten antas å ta seg noe opp i tiden fremover. Som årsgjennomsnitt anslås veksten i KPI-JAE til 1,2 prosent i 2003, økende til 2,1 prosent i 2005.

Utenriksøkonomi

Foreløpige tall fra utenriksregnskapet viser et overskudd på driftsbalansen overfor utlandet på 97,9 milliarder kroner i første halvår i år, 9 milliarder kroner lavere enn i samme tidsrom i fjor. Mens eksportoverskuddet på 110,5 milliarder kroner var om lag på linje med første halvår 2002, var underskuddet på rente- og stønadsbalansen med 12,7 milliarder, langt større. Det sistnevnte kan i stor grad forklares av utviklingen i nettoverdi for reinvestert fortjeneste til utlandet. Datagrunnlaget til beregning av posten reinvestert fortjeneste er imidlertid svekket og tallene for rente- og stønadsbalansen er derfor mer usikre enn tidligere.

På årsbasis anslås overskuddet på driftsbalansen med utlandet i 2003 til 167 milliarder kroner, 34 milliarder kroner lavere enn i fjor. Utviklingen har i stor grad sammenheng med at det er klar vekst i importvolumet, og nedgang i eksportvolumet. I tillegg ser det ut til at importprisene i gjennomsnitt øker noe mer enn eksportprisene. Det ser også ut til å bli en betydelig svekkelse av rente- og stønadsbalansen. I de neste to årene regner vi med at driftsbalansen overfor utlandet vil endre seg forholdsvis lite.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Faste 2000-priser. Millioner kroner

	Ujustert		Sesongjustert					
	2001	2002	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1	03.2
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	641 829	664 700	164 204	165 118	166 482	168 713	167 997	170 169
Konsum i husholdninger	615 225	638 102	157 601	158 512	159 936	161 859	161 411	163 462
Varekonsum	342 546	356 706	88 461	88 649	88 722	90 816	90 063	92 197
Tjenestekonsum	263 866	270 251	67 099	67 143	67 849	68 360	67 720	68 209
Husholdningenes kjøp i utlandet	27 131	28 901	6 634	7 305	7 560	7 154	7 837	7 434
Utlendingers kjøp i Norge	-18 317	-17 755	-4 592	-4 585	-4 195	-4 471	-4 209	-4 379
Konsum i ideelle organisasjoner	26 605	26 598	6 603	6 605	6 546	6 854	6 587	6 707
Konsum i offentlig forvaltning	288 592	297 914	75 414	73 108	74 793	74 625	74 864	75 431
Konsum i statsforvaltningen	115 101	161 052	40 563	39 771	40 371	40 353	40 844	41 081
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	88 521	133 445	33 672	32 838	33 494	33 448	33 873	34 066
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	26 579	27 606	6 891	6 933	6 877	6 904	6 971	7 015
Konsum i kommuneforvaltningen	173 491	136 862	34 851	33 336	34 422	34 273	34 020	34 349
Bruttoinvestering i fast kapital	261 191	251 728	60 898	65 327	60 795	64 805	64 117	61 570
Utvinning og rørtransport	54 837	52 312	13 154	12 619	12 907	13 632	14 536	15 481
Tjenester tilk. utvinning	-797	5 427	61	4 198	99	1 079	508	-325
Utenriks sjøfart	10 886	6 663	887	1 485	1 330	2 961	2 750	170
Fastlands-Norge	196 265	187 326	46 795	47 026	46 459	47 133	46 323	46 243
Fastlands-Norge ekskl. offentlig forvaltning	156 189	147 269	36 733	36 738	36 484	37 299	36 228	35 442
Industri og bergverk	21 163	22 614	5 004	5 630	5 753	6 209	4 760	5 010
Annen vareproduksjon	16 070	16 790	3 942	4 225	4 282	4 236	4 657	4 715
Boligtjenester	49 475	47 395	12 313	12 018	11 705	11 452	11 362	11 124
Andre tjenesteytende næringer	69 481	60 469	15 473	14 865	14 744	15 402	15 448	14 593
Offentlig forvaltningsvirksomhet	40 077	40 058	10 063	10 287	9 975	9 834	10 096	10 801
Lagerendring og statistiske avvik	27 176	29 985	8 365	8 505	7 143	4 904	10 143	2 352
Bruttoinvestering	288 367	281 713	69 264	73 832	67 938	69 710	74 260	63 922
Innenlandsk sluttanvendelse	1 218 805	1 244 296	308 882	312 057	309 212	313 048	317 121	309 522
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	1 126 687	1 149 940	286 414	285 251	287 734	290 471	289 184	291 843
Ettersp. fra off. forvaltningsvirksomhet	328 668	337 972	85 477	83 395	84 768	84 459	84 960	86 232
Eksport i alt	713 743	709 868	174 234	183 683	177 362	175 249	172 005	176 430
Tradisjonelle varer	222 201	225 163	57 644	55 750	57 023	54 877	54 779	57 371
Råolje og naturgass	322 590	323 206	75 354	87 079	80 806	80 362	78 239	79 601
Skip og plattformer	15 716	9 941	3 460	3 287	2 043	1 151	2 304	2 592
Tjenester	153 236	151 558	37 776	37 567	37 489	38 860	36 683	36 866
Samlet anvendelse	1 932 548	1 954 164	483 116	495 740	486 574	488 297	489 126	485 952
Import i alt	435 146	442 534	107 383	113 026	109 567	111 889	113 433	110 815
Tradisjonelle varer	282 860	296 144	73 852	72 684	73 546	75 838	75 631	76 382
Råolje	1 852	1 021	298	338	319	73	735	161
Skip og plattformer	14 365	11 171	766	6 615	1 538	2 252	3 374	1 230
Tjenester	136 068	134 198	32 468	33 388	34 165	33 726	33 693	33 042
Bruttonasjonalprodukt	1 497 385	1 511 661	375 733	382 714	377 007	376 408	375 693	375 137
Fastlands-Norge (markedsverdi)	1 119 842	1 134 240	284 424	283 294	284 123	282 657	281 814	282 727
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	377 543	377 422	91 308	99 420	92 884	93 751	93 879	92 410
Fastlands-Norge (basisverdi)	971 558	982 428	246 681	245 394	245 895	244 805	244 176	244 545
Fastlands-Norge ekskl. off. forvaltning	754 528	765 297	191 147	192 121	191 578	190 651	190 214	190 406
Industri og bergverk	145 143	144 126	35 632	36 878	36 228	35 475	34 725	34 241
Andre vareproduserende næringer	100 576	102 110	25 762	25 290	25 635	25 198	24 900	24 368
Tjenesteytende næringer	508 808	519 061	129 753	129 953	129 715	129 979	130 589	131 797
Offentlig forvaltningsvirksomhet	217 030	217 131	55 534	53 273	54 317	54 154	53 962	54 139
Korr. poster	148 284	151 811	37 743	37 899	38 228	37 852	37 638	38 181

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Faste 2000-priser. Prosentvis vekst fra forrige periode

	Ujustert		Sesongjustert					
	2001	2002	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1	03.2
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,6	3,6	1,4	0,6	0,8	1,3	-0,4	1,3
Konsum i husholdninger	2,6	3,7	1,5	0,6	0,9	1,2	-0,3	1,3
Varekonsum	2,8	4,1	1,8	0,2	0,1	2,4	-0,8	2,4
Tjenestekonsum	2,4	2,4	0,7	0,1	1,1	0,8	-0,9	0,7
Husholdningenes kjøp i utlandet	-1,1	6,5	3,7	10,1	3,5	-5,4	9,5	-5,1
Utlendingers kjøp i Norge	-3,8	-3,1	-2,4	-0,2	-8,5	6,6	-5,8	4,0
Konsum i ideelle organisasjoner	1,7	0,0	-1,9	0,0	-0,9	4,7	-3,9	1,8
Konsum i offentlig forvaltning	2,7	3,2	3,1	-3,1	2,3	-0,2	0,3	0,8
Konsum i statsforvaltningen	2,5	39,9	39,7	-2,0	1,5	0,0	1,2	0,6
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	4,5	50,7	50,4	-2,5	2,0	-0,1	1,3	0,6
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	-3,7	3,9	3,8	0,6	-0,8	0,4	1,0	0,6
Konsum i kommuneforvaltningen	2,8	-21,1	-21,0	-4,3	3,3	-0,4	-0,7	1,0
Bruttoinvestering i fast kapital	-4,2	-3,6	-6,3	7,3	-6,9	6,6	-1,1	-4,0
Utvinning og rørtransport	-1,0	-4,6	-12,9	-4,1	2,3	5,6	6,6	6,5
Tjenester tilk. utvinning	-118,6	-780,6	-103,8	..	-97,6	989,8	-52,9	-163,9
Utenriks sjøfart	-40,0	-38,8	-68,8	67,3	-10,4	122,7	-7,2	-93,8
Fastlands-Norge	0,7	-4,6	-3,9	0,5	-1,2	1,5	-1,7	-0,2
Fastlands-Norge ekskl. offentlig forvaltning	0,1	-5,7	-4,4	0,0	-0,7	2,2	-2,9	-2,2
Industri og bergverk	13,6	6,9	-16,3	12,5	2,2	7,9	-23,3	5,2
Annen vareproduksjon	-2,2	4,5	0,3	7,2	1,4	-1,1	9,9	1,2
Boligtjenester	3,7	-4,2	-2,4	-2,4	-2,6	-2,2	-0,8	-2,1
Andre tjenesteytende næringer	-5,1	-13,0	-2,8	-3,9	-0,8	4,5	0,3	-5,5
Offentlig forvaltningsvirksomhet	2,9	0,0	-2,1	2,2	-3,0	-1,4	2,7	7,0
Lagerendring og statistiske avvik	-22,3	10,3	251,3	1,7	-16,0	-31,3	106,8	-76,8
Bruttoinvestering	-6,3	-2,3	2,8	6,6	-8,0	2,6	6,5	-13,9
Innenlandsk sluttanvendelse	0,4	2,1	2,1	1,0	-0,9	1,2	1,3	-2,4
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	2,3	2,1	0,9	-0,4	0,9	1,0	-0,4	0,9
Ettersp. fra off. forvaltningsvirksomhet	2,7	2,8	2,4	-2,4	1,6	-0,4	0,6	1,5
Eksport i alt	4,1	-0,5	-5,6	5,4	-3,4	-1,2	-1,9	2,6
Tradisjonelle varer	3,7	1,3	0,5	-3,3	2,3	-3,8	-0,2	4,7
Råolje og naturgass	5,2	0,2	-9,2	15,6	-7,2	-0,6	-2,6	1,7
Skip og plattformer	51,5	-36,7	-35,2	-5,0	-37,8	-43,7	100,1	12,5
Tjenester	-1,0	-1,1	-2,7	-0,6	-0,2	3,7	-5,6	0,5
Samlet anvendelse	1,7	1,1	-0,8	2,6	-1,8	0,4	0,2	-0,6
Import i alt	0,9	1,7	-1,4	5,3	-3,1	2,1	1,4	-2,3
Tradisjonelle varer	2,9	4,7	4,0	-1,6	1,2	3,1	-0,3	1,0
Råolje	2,5	-44,9	-43,1	13,7	-5,8	-77,0	900,0	-78,1
Skip og plattformer	-45,4	-22,2	-81,1	763,6	-76,7	46,4	49,8	-63,5
Tjenester	6,0	-1,4	-2,5	2,8	2,3	-1,3	-0,1	-1,9
Bruttonasjonalprodukt	1,9	1,0	-0,6	1,9	-1,5	-0,2	-0,2	-0,1
Fastlands-Norge (markedsverdi)	1,7	1,3	0,8	-0,4	0,3	-0,5	-0,3	0,3
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	2,7	0,0	-5,0	8,9	-6,6	0,9	0,1	-1,6
Fastlands-Norge (basisverdi)	1,6	1,1	0,8	-0,5	0,2	-0,4	-0,3	0,2
Fastlands-Norge ekskl. off. forvaltning	1,8	1,4	0,5	0,5	-0,3	-0,5	-0,2	0,1
Industri og bergverk	0,5	-0,7	-2,2	3,5	-1,8	-2,1	-2,1	-1,4
Andre vareproduserende næringer	-3,2	1,5	2,1	-1,8	1,4	-1,7	-1,2	-2,1
Tjenesteytende næringer	3,2	2,0	1,0	0,2	-0,2	0,2	0,5	0,9
Offentlig forvaltningsvirksomhet	1,0	0,0	1,5	-4,1	2,0	-0,3	-0,4	0,3
Korr. poster	2,1	2,4	1,4	0,4	0,9	-1,0	-0,6	1,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Prisindekser. 2000=100

	Ujustert		Sesongjustert					
	2001	2002	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1	03.2
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	102,4	103,1	102,0	102,6	103,3	104,0	105,7	105,0
Konsum i offentlig forvaltning	107,3	111,6	108,6	111,2	113,0	113,1	114,8	115,0
Bruttoinvestering i fast kapital	103,6	103,0	103,5	104,2	106,5	99,8	100,6	104,8
Fastlands-Norge	103,4	103,5	103,5	104,1	107,2	101,9	100,6	103,2
Innenlandsk sluttanvendelse	103,7	104,9	102,8	106,7	105,1	105,1	105,7	108,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	103,8	105,3	104,0	105,1	106,5	106,0	107,2	107,3
Eksport i alt	97,7	88,8	89,2	87,2	88,2	91,0	93,9	85,1
Tradisjonelle varer	97,1	88,7	90,3	90,5	86,9	87,1	87,5	87,1
Samlet anvendelse	101,5	99,1	97,9	99,5	98,9	100,0	101,6	99,8
Import i alt	100,0	93,8	96,0	94,2	93,1	92,1	92,6	93,7
Tradisjonelle varer	99,8	91,9	94,4	91,9	91,1	90,2	91,2	90,7
Bruttonasjonalprodukt	102,0	100,6	98,4	101,0	100,6	102,4	104,3	101,6
Fastlands-Norge (markedsverdi)	103,8	106,4	103,4	107,4	106,8	108,0	106,7	108,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvartal

	Ujustert		Sesongjustert					
	2001	2002	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1	03.2
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,4	0,7	-0,2	0,6	0,7	0,6	1,6	-0,7
Konsum i offentlig forvaltning	7,3	4,0	-1,1	2,4	1,6	0,1	1,5	0,2
Bruttoinvestering i fast kapital	3,6	-0,6	1,2	0,7	2,2	-6,3	0,7	4,2
Fastlands-Norge	3,4	0,1	0,5	0,5	3,0	-4,9	-1,3	2,6
Innenlandsk sluttanvendelse	3,7	1,1	-1,1	3,9	-1,6	0,0	0,6	2,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	3,8	1,5	-0,3	1,0	1,3	-0,5	1,2	0,0
Eksport i alt	-2,3	-9,1	-1,7	-2,2	1,2	3,1	3,2	-9,3
Tradisjonelle varer	-2,9	-8,7	-2,5	0,2	-4,1	0,3	0,5	-0,5
Samlet anvendelse	1,5	-2,4	-1,1	1,7	-0,6	1,1	1,5	-1,8
Import i alt	0,0	-6,2	-1,8	-1,9	-1,2	-1,0	0,5	1,2
Tradisjonelle varer	-0,2	-8,0	-2,3	-2,7	-0,8	-1,0	1,2	-0,6
Bruttonasjonalprodukt	1,9	-1,3	-0,8	2,7	-0,4	1,7	1,9	-2,6
Fastlands-Norge (markedsverdi)	3,8	2,5	-1,7	3,8	-0,6	1,2	-1,2	2,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Teknisk merknad

Kvartalsberegningene: Beregningene foretas på et mindre detaljert nivå enn de årlige nasjonalregnskapsberegningene og etter et mer summarisk opplegg.

Basisår og kjeding: I det kvartalsvise nasjonalregnskapet beregnes for tiden alle størrelser i faste priser med basis i prisene i 2000, og med vektorer fra dette året. Valg av basisår påvirker fastpristallene og dermed de årlige volumendringsratene (vekstratene). For sammenligningens skyld er det i alle tabeller gitt vekstrater med 2000 som basisår (felles omregningsår). Prisomregningen er foretatt på kvartalsregnskapets sektornivå.

Et regionalt perspektiv på fattigdom

**Audun Langørgen,
Magne Mogstad
og Rolf Aaberge**

De tradisjonelle fattigdomsstudiene i Norge og OECD-landene er basert på landsspesifikke inntektsgrenser for fattigdom. Inntektene er da justert for kjøpekraftsfordelene ved å tilhøre et stort hushold med flere inntektstakere framfor et lite hushold med én inntektstaker. Inntektene og fattigdomsgrensene er imidlertid ikke justert for geografiske levekostnadsforskjeller. Geografiske kostnadsforskjeller medfører at personer som lever i økonomiske pressområder trenger høyere inntekter enn personer som lever i områder med lave levekostnader, dersom inntektene skal kunne finansiere samme kvantum av varer og tjenester. De tradisjonelle fattigdomsstudiene med landsspesifikke fattigdomsgrenser vil derfor underestimere antall fattige i områder med høye levekostnader og overestimere antall fattige i områder med lave levekostnader. I denne studien benytter vi både landsspesifikke og regionspesifikke fattigdomsgrenser, der regionene består av kommuner som er gruppert etter boligpriser og geografisk tilhørighet. Basert på en slik tilnærming viser resultatene på grunnlag av data fra 2001 at det er store geografiske variasjoner i anslaget på andelen fattige, både på fylkesnivå og kommunenivå. Oslo er det fylket i landet som har den høyeste andelen fattige, uavhengig om vi benytter en region- eller landsspesifikk fattigdomsgrense. Ved å benytte regionspesifikke fattigdomsgrenser reduseres andelen fattige i alle fylker utenom Akershus og Oslo, sett i forhold til det vi finner ved å bruke en felles fattigdomsgrense for hele landet.

Innledning*

Innen fattigdomsforskningen er det over tid blitt introdusert en rekke ulike tilnærminger for definisjon og måling av fattigdom. Ett av skillene går på om fattigdom skal defineres ut i fra «absolutte» kriterier eller om definisjonen av fattigdom skal være «relativ» og avhenge av den gjennomsnittlige levestandarden i samfunnet. I de fleste OECD-landene er det etter hvert blitt etablert praksis å definere fattigdom i forhold til den vanlige levestandarden i samfunnet. Denne betydningen står i sterk kontrast til den opprinnelige absolutte definisjonen av fattigdom. Etter denne definisjonen ble folk klassifisert som fattige hvis deres samlede økonomiske ressurser ikke strakk til for å dekke kostnadene til et minstekvantum av basisgoder som mat, klær og bolig. Overgangen fra en absolutt til

en relativ definisjon gjør at fattigdomsbegrepet har endret betydning, slik at det blir knyttet til forestillinger om uakseptabel lav levestandard, snarere enn forestillinger om nød. Forståelsen av hva som er uakseptabel lav levestandard vil naturligvis avhenge av det generelle nivået på levestandarden i samfunnet. Dette ble allerede påpekt av Platon, som argumenterte for at den høyeste inntekten i samfunnet ikke burde være mer enn fire ganger så stor som den laveste inntekten.¹ For å kunne delta i samfunnslivet, eller som Adam Smith (1776) uttrykte det; “appearing in public without shame”, trengs det mer inntekt i et rikt land enn i et fattig land. For eksempel er det klart definerte krav fra samfunnet når det gjelder barns velferd. Slike krav vil ofte endres over tid. Helt fram til 1950-årene var det for eksempel ikke uvanlig at familier med flere barn delte ett felles sove- og oppholdsrom uten at de ble oppfattet som fattige, mens kravene til boligstandard er langt høyere i dag. Krav og «behov» for forskjellige konsumvarer og tjenester er et produkt av lover, sosiale normer og forventninger, og vil være relativt med hensyn til både tid og sted. Derfor kan økonomisk fattigdom og inntektsulikhet sies å være beslektede emner.

Audun Langørgen er forsker ved Gruppe for kommunal og regional økonomi (audun.langorgen@ssb.no)

Magne Mogstad er førstesekretær ved Gruppe for kommunal og regional økonomi (magne.mogstad@ssb.no)

Rolf Aaberge er forsker ved Gruppe for kommunal og regional økonomi (rolf.aaberge@ssb.no)

* Takk til Jon Epland og Erik Fjærli for nyttige kommentarer.

¹ Vi viser til Cowell (1977) for en nærmere omtale av Platons argumentasjon.

Inntektsbegrep

Valg av inntektsbegrep vil kunne være av avgjørende betydning for resultatene av analyser av inntektsulikhet og fattigdom. Tradisjonelt defineres inntekt i økonomisk litteratur som det maksimale forbruket en kan tillate seg uten at nettoformuen reduseres. Fordi det er mangelfulle data for nettoformue bruker vi i en grovere definisjon, *inntekt etter skatt*, som er veletablert i analyse av inntektsulikhet. Det er verd å merke seg at selv om dette inntektsbegrepet kan sies å være en god indikator på husholdenes økonomiske ressurser, så inkluderer det ikke alle viktige inntekter som vil ha betydning for aktørenes økonomiske velferd. Dette vil for eksempel gjelde verdien av offentlige tjenester, inntekt av egen bolig, verdien av hjemmeproduksjon og «svarte» arbeidsinntekter. Vår definisjon av inntekt etter skatt kan grovt skisseres slik:¹

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt
 + Netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd og avskrivninger
 + Brutto kapitalinntekt
 + Overføringer
 - Skatt

I definisjonen av inntekt etter skatt ovenfor benyttes brutto kapitalinntekt (før fradrag for gjeldsrenter).²

I dette arbeidet vil hushold med individer som har negativ inntekt etter skatt bli holdt utenfor analysen. Dette er en liten gruppe som ikke vil ha vesentlig betydning for analysen. Dessuten har vi satt observert negativ kapitalinntekt og negativ næringsinntekt lik null.³

¹ Se Aaberge (1999a) et al. for en nærmere begrunnelse for definisjonen av inntekt etter skatt.

² Se Fjærli og Aaberge (2000) for en alternativ metode for måling av kapitalinntekt.

³ Denne praksisen er også benyttet av Langørgen og Aaberge (2002).

I vår tid har dette synet blitt utdypet av Rawls (1971) som synes å være opphavsmannen til dagens praksis med å bruke halvparten av medianinntekten som fattigdomsgrense.² Denne praksisen er spesielt utbredt i OECD-landene, hvor fordelingene av de individuelle inntektene (avledet fra husholdsinntektene og korrigert for stordriftsfordelene) danner utgangspunktet for bestemmelsen av de landsspesifikke fattigdomsgrensene. Denne framgangsmåten hviler imidlertid på en underliggende forutsetning om at kjøpekraften til personer er uavhengig av bosted, og at kravene til å delta i samfunnslivet er de samme, eller iallfall koster det samme, enten en bor i en liten eller stor kommune. Begge forutsetningene er diskutabile. For eksempel vet vi at boligutgiftene, og dermed kjøpekraften, til innbyggerne i Norge varierer betydelig med graden av sentralitet. Dette gjør at 100 000 kroner normalt vil gi større kjøpekraft i en liten landkommune enn i en stor

bykommune. I prinsippet kunne vi ha justert personinntektene for forskjeller i konsumpriser, men kommune- eller regionspesifikke prisindekser finnes ikke. Vi må derfor søke etter alternative framgangsmåter. Siden boligutgiftene er den tyngste utgiftposten for de aller fleste husholdene, spesielt for de med relativt lave inntekter, foreslår vi å gruppere kommunene etter nivået på boligprisene og introdusere regionspesifikke fattigdomsgrenser. Basert på denne tilnærmingen vil vi da begrense sammenligningen av innbyggernes inntekter til personer som bor i en og samme gruppe av kommuner, dvs. til områder innenfor samme landsdel med forholdsvis like boligpriser. For å bestemme om en person kan karakteriseres som (økonomisk) fattig eller ikke, vil vi sammenligne personens inntekt med en regionspesifikk fattigdomsgrense, som defineres ved halvparten av medianinntekten (den midterste inntekten) i inntektsfordelingen i den aktuelle kommunegruppen.

Definisjon og måling av fattigdom

Som understreket i tidligere studier fra Statistisk sentralbyrå finnes det ikke klart etablerte og allment aksepterte definisjoner av hva som menes med fattigdom eller hvordan den best kan måles. Innen fattigdomsforskningen er det over tid blitt introdusert en rekke ulike tilnærminger for definisjon og måling av fattigdom. Men i de fleste OECD-landene er det etter hvert blitt en etablert praksis å definere fattigdom i forhold til den gjennomsnittlige levestandarden. Denne avklaringen løser imidlertid bare ett av mange problemer som en støter på i forbindelse med definisjon og måling av fattigdom. Avklaringen av disse problemene er forbundet med diskutabile valg. De viktigste er:

- inntektsbegrep og periode for opptjening av inntekt
- ekvivalensskala; skala som benyttes til å gjøre inntekt mellom personer fra små og store hushold sammenlignbare
- fattigdomsgrense

De fleste tidligere studier av fattigdom er basert på data fra et utvalg av hushold i befolkningen.³ I denne studien skal vi imidlertid benytte folke- og boligtelingsdata (koblet med inntektsdata) fra 2001 som gir informasjon om årsinntektene til alle husholdene i Norge. Dermed kan vi også belyse regionale forskjeller i forekomsten av fattigdom.⁴

Som påpekt i innledningen finnes det ikke en regionspesifikk konsumprisindeks i Norge. I stedet for å justere prisene etter konsumprisene på bostedet skal vi benytte en metode som tar hensyn til variasjon i boligprisene. For år 2001 har vi opplysninger om gjennomsnittlig kvadratmeterpris på selveierboliger omsatt i

² Dette er i samsvar med innholdet i "the difference principle" til Rawls (1971) som angår de fattigste i befolkningen, de med "less than half of the median income and wealth" (side 98).

³ Se feks. Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1996a, 1999a) og Epland (2001).

⁴ Se Epland og Erstad (1997), Kirkeberg (2003) og Lyngstad og Epland (2003) for tidligere studier angående regionale levekårsforskjeller.

Ekvivalensskala og ekvivalensinntekt

For å sammenlikne den økonomiske velferden til personer i hushold av forskjellig størrelse og sammensetning, er det vanlig å bruke en *ekvivalensskala* som omregner husholdsinntektene til sammenliknbare personinntekter; *ekvivalentinntekter*. En ekvivalensskala tar hensyn til stordriftfordelene ved at flere personer har felles konsum, blant annet deler bolig. Ekvivalentinntekten til et individ finnes ved å dividere husholdsinntekten på en ekvivalentvekt. Vekten skal representere en avveining mellom betydningen av felles konsum (stordriftsfordeler) og privat konsum.

I Norge og andre OECD-land har det vært vanlig å benytte *OECD-skalaen* i studier av fattigdom. OECD-skalaen gir den første voksne i husholdet vekten 1, øvrige voksne får vekten 0,7 og alle barn får vekten 0,5. Ekvivalentinntekten finnes ved å dele husholdsinntekten på summen av vektene til husholdet. Personene i et hushold med to voksne og to barn og kroner 540 000 i husholdsinntekt får derfor en ekvivalentinntekt på kr 200 000. Det er OECD-skalaen som blir benyttet i denne artikkelen. For resultater basert på en alternativ ekvivalensskala viser vi til Mogstad (2003).

Siden en sjelden vil kjenne den interne fordelingen av inntekt i et hushold, vil dette arbeidet følge standard praksis som innebærer at alle individene i en husholdning oppnår samme økonomiske velferd.

kommunene.⁵ I dette arbeidet vil vi gruppere kommunene i 21 grupper ut fra hvilken landsdel kommunen tilhører og ut fra boligprisen per kvadratmeter i kommunen. Denne grupperingen benytter vi som grunnlag til å bestemme regionspesifikke fattigdomsgrenser. Ved å gruppere etter landsdel og boligpriser vil fattigdomsanalysen reflektere kommunenes regionale beliggenhet og prisforskjellene på en av de viktigste konsumgodene; bolig. Hver gruppe består av kommuner med relativt lik beliggenhet i landet. Dessuten vil vi ved å kombinere landsdel med boligpriser, unngå at nabokommuner med store forskjeller i boligprisinivå grupperes i samme gruppe; for eksempel Trondheim kommune med 151 198 innbyggere og relativt høye boligpriser og nabokommunen Agdenes med 1807 innbyggere og relativt lave boligpriser.

Det er rimelig å anta at priser på andre konsumgoder enn bolig også vil variere mellom ulike regioner og kommunegrupper, selv om vi har lite informasjon om slike variasjoner. Vår inndeling av kommunegrupper etter landsdel og boligprisinivå representerer derfor en grov tilnærming til å fange opp forskjeller i levekostnader. For enkelte konsumgoder, som for eksempel matvarer, kan imidlertid prisnivået tenkes å være lavere i sentrale strøk med høye boligpriser enn i ikke-sentrale strøk med lave boligpriser. Vi har likevel valgt å benytte boligpriser som en indikator for levekostnader, fordi vi har tilgang til informasjon om boligpriser

Folke- og bolig tellingen 2001 (FoB2001)

Statistisk sentralbyrå gjennomførte 3. november 2001 en folke- og bolig telling i Norge. Et viktig formål med denne landsomfattende tellingen er å beskrive hvordan folk bor i Norge, og å gi informasjon om befolkningssammensetning og levekår i det norske samfunnet. I FoB2001 blir opplysningene hentet inn både fra registre og ved hjelp av spørreskjema. FoB2001 omfatter alle personer, også utenlandske statsborgere, som ifølge Det sentrale folkeregisteret (DSF) var bosatt i Norge på tellingstidspunktet 3. november 2001. Analysene i denne artikkelen baserer seg på opplysninger fra FoB2001 koblet med inntektsdata for år 2001.

En analyse av økonomisk velferd krever opplysninger om husholdningens inntekt, størrelse og sammensetning. Derfor vil det være ønskelig å benytte (kost)husholdning som økonomisk enhet.¹ Til forskjell fra data fra DSF som er basert på familier, vil folketellinger kartlegge sammensetningen til husholdninger. I FoB2001 vil personer som er fast bosatt i samme bolig (boenhet) eller institusjon tilhøre samme (bo)husholdning.² I analysen blir borteboende studenter regnet som bosatt i foreldrehjemmet, siden vi benytter formell adresse. Individer fra husholdninger med mer enn 17 medlemmer og individer fra felleshusholdninger er holdt utenfor i analysen. En felleshusholdning består av personer som er bosatt og får dekket sine behov for kost, pleie og omsorg på en institusjon.

¹ Det er viktig å presisere at selv om husholdning vil være den økonomiske enheten i fattigdomsanalysene, vil alle resultatene som presenteres i artikkelen ha individ som analyseenhet.

² Vi viser til Galloway (2002) og Mogstad (2003) for en studie av betydningen av bruk av familie eller hushold som økonomisk enhet.

ne på regionalt nivå, og fordi kostnader til bolig utgjør en høy andel av husholdningenes utgifter.

For hver kommunegruppe er fattigdomsgrensen bestemt som halvparten av medianinntekten i fordelingen av ekvivalentinntekt innenfor kommunegruppen. Antall fattige i en gitt kommunegruppe blir bestemt ved antallet som har lavere ekvivalentinntekt enn den aktuelle fattigdomsgrensen for kommunegruppen. Vi kan deretter aggregere og finne antall fattige i Norge når analysen er basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser. Ved bruk av landsspesifikk fattigdomsgrense blir alle inntektene sammenlignet med en felles fattigdomsgrense bestemt som halvparten av medianinntekten i fordelingen av ekvivalentinntekt for hele landet. I tillegg til disse fattigdomsgrensene benytter vi også regionspesifikke lavinntektsgrenser, som er definert ved 62,5 prosent av medianinntekten innenfor hver kommunegruppe. Disse lavinntektsgrensene ligger dermed 25 prosent høyere enn de regionspesifikke fattigdomsgrensene. Resultater basert på lavinntektsgrenser er tatt med for å kunne sammenlikne andelen fattige og andelen med lav inntekt, der gruppen med lav inntekt inkluderer flere personer enn gruppen av fattige.

⁵ Kilde: Statistisk sentralbyrå, seksjon for Bygg- og tjenestetatistikk.

Tabell 1. Regionspesifikke fattigdomsgrenser, 2001

Gruppe	Landsdel	Boligpris-nivå	Antall kommuner	Fattigdomsgrense (kroner)
1	Akershus/Oslo	Lavt	0	-
2	Akershus/Oslo	Middels	2	81 700
3	Akershus/Oslo	Høyt	21	93 800
4	Hedmark/Oppland	Lavt	8	73 700
5	Hedmark/Oppland	Middels	33	76 900
6	Hedmark/Oppland	Høyt	7	81 500
7	Sør-Østlandet	Lavt	2	79 000
8	Sør-Østlandet	Middels	37	79 500
9	Sør-Østlandet	Høyt	33	83 000
10	Agder-Rogaland	Lavt	5	75 400
11	Agder-Rogaland	Middels	31	77 400
12	Agder-Rogaland	Høyt	20	83 000
13	Vestlandet	Lavt	17	77 000
14	Vestlandet	Middels	62	78 700
15	Vestlandet	Høyt	19	83 400
16	Trøndelag	Lavt	25	73 000
17	Trøndelag	Middels	18	76 100
18	Trøndelag	Høyt	6	83 800
19	Nord-Norge	Lavt	50	78 100
20	Nord-Norge	Middels	36	79 400
21	Nord-Norge	Høyt	3	86 100

Kommunegrupper etter landsdel og boligprisnivå

Norge deles inn i 7 landsdeler:

Akershus/ Oslo (Akershus og Oslo)

Hedmark/Oppland (Hedmark og Oppland)

Sør-Østlandet (Østfold, Buskerud, Vestfold og Telemark)

Agder-Rogaland (Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland)

Vestlandet (Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og

Romsdal)

Trøndelag (Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag)

Nord-Norge (Nordland, Troms og Finnmark)

Vi deler også landets 435 kommuner inn i kvartiler etter boligprisnivå. Kvartil 1 består av den ¼ av kommunene med lavest gjennomsnittlig boligpris per kvadratmeter, mens kvartil 4 inkluderer ¼ med høyest boligpriser. Videre deler vi kommunene inn i tre prisklasser ut fra deres kvar-tilhørighet. Kommunene i 1. kvartil karakteriseres ved *lav boligpris*, kommunene i 2. og 3. kvartil benevnes med *middels boligpris*, mens kommunene i 4. kvartil har *høy boligpris*. Ved å kombinere de 7 landsdelene med 3 pris-klasser får vi 21 grupper.

Et viktig argument for å benytte regionspesifikke fattigdomsgrenser som et alternativ til en felles fattigdomsgrense for hele landet, er å øke sammenliknbarheten av økonomisk velferdsnivå mellom individer. Et annet argument kan knyttes til befolkningens egne vurderinger av akseptabelt materielt nivå, som en må kunne gå ut ifra først og fremst relaterer seg til egne observasjoner og erfaringer i nærmiljøet.⁶

Tabell 1 viser verdien på de regionspesifikke fattigdomsgrensene.⁷ Til sammenligning ble den landsspesifikke fattigdomsgrensen anslått til 83 200 kroner. Som det framgår av tabell 1 er det betydelig variasjon i størrelsen på de regionspesifikke fattigdomsgrensene; fra kr 73 000 i områder med lave boligpriser i Trøndelag til kr 93 800 i Oslo-området.

Regionale forskjeller i forekomsten av fattigdom

Resultatene fra denne studien viser at det er store regionale variasjoner i forekomsten av fattigdom. Dette framkommer tydelig i tabell 2 som beskriver hvordan fattigdomsandelene varierer etter fylke. Som ventet øker variasjonen i fattigdom mellom fylker når vi benytter regionspesifikke fattigdomsgrenser i stedet for en felles fattigdomsgrense for hele landet, mens det totale antallet fattige i Norge er tilnærmet uberørt av dette metodevalget. Anslagene på antall fattige blir

redusert i alle fylker utenom Akershus og Oslo, der andelen øker med henholdsvis 1,1 og 2,3 prosentpoeng. Dette skyldes at medianinntekten (det generelle inntektsnivået) i Oslo og Akershus er høyere enn landsgjennomsnittet, og dermed blir de regionspesifikke fattigdomsgrensene for Oslo og Akershus høyere enn i andre landsdeler. Men som ventet er også boligprisene høyest i områdene med de høyeste fattigdomsgrensene. Slik sett reflekterer de regionspesifikke fattigdomsgrensene regionale forskjeller i levekostnader (og eventuelt levestandard) som motiverer bruken av slike fattigdomsgrenser. Basert på den fylkesvise sammenligningen kan det se ut som om fattigdom i Norge først og fremst er et hovedstadsfenomen. Vi kan imidlertid ikke se bort ifra at det kan skjule seg store forskjeller blant kommunene i de enkelte fylkene. Dette skal vi se nærmere på i avsnittet hvor vi studerer fattigdom i kommunene.

Tabell 3 viser andelen fattige i de fire største bykommunene. Av tabell 3 fremgår det at Oslo har den høyeste andelen fattige, uavhengig av valg av fattigdomsgrense. Andelen fattige i Stavanger, Trondheim og Bergen er relativt lik. Klarest skille er det mellom Oslo og de andre storbyene når analysen baseres på regionspesifikke grenser for fattigdom eller lav inntekt. At det er relativt mange fattige i Oslo skyldes overrepresentasjon av grupper som har en høy andel fattige, spesielt under økonomiske lavkonjunkturer. Fra tidli-

⁶ «The idea of "the relativity" of poverty requires some explanation. The frame of reference in adopting this approach can be regional, national or international, although until formal ties between nation states are stronger, or global corporations even more strongly entrenched, the international perspective is unlikely to be given enough emphasis. The question is how far peoples are bound by the same economic, trading, institutional and cultural systems, how far they have similar activities and costumes and therefore similar needs. Needs arise by virtue of the kind of society to which individuals belong. Society imposes expectations, through its occupational, educational, economic and other systems, and it also creates wants, through its organizations and customs.» (Townsend, 1979).

⁷ Mogstad (2003) gir ytterligere detaljer om bestemmelsen av disse fattigdomsgrensene og hvilke av grensene innbyggerne i de enkelte kommunene blir sammenliknet med.

Tabell 2. Prosent fattige etter fylke, 2001

Fylke	Landsspesifikk fattigdomsgrense definert ved 50% av medianinntekt	Regionspesifikke fattigdomsgrenser definert ved 50% av medianinntekt	Regionspesifikke lavinntektsgrenser definert ved 62,5% av medianinntekt
Østfold	3,0	2,9	8,9
Akershus	2,2	3,3	9,2
Oslo	6,0	8,3	16,3
Hedmark	2,9	2,2	6,8
Oppland	2,8	2,2	7,4
Buskerud	2,9	2,8	8,0
Vestfold	2,6	2,6	7,9
Telemark	3,1	2,7	8,0
Aust-Agder	3,1	2,8	8,5
Vest-Agder	3,2	3,0	9,1
Rogaland	2,9	2,7	7,9
Hordaland	3,0	2,9	8,3
Sogn og Fjordane	2,5	2,1	7,3
Møre og Romsdal	2,3	2,1	7,1
Sør-Trøndelag	3,3	3,0	7,8
Nord-Trøndelag	2,9	2,1	6,1
Nordland	2,8	2,4	7,6
Troms	2,9	2,8	8,2
Finmark	2,8	2,5	6,7
Hele landet	3,2	3,3	8,9

Tabell 3. Prosent fattige i de fire største byene, 2001

Kommune	Landsspesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Regionspesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Regionspesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt
Oslo	6,0	8,3	16,3
Stavanger	3,6	3,6	8,5
Bergen	3,6	3,7	8,7
Trondheim	3,6	3,7	8,9

gere studier, se Aaberge et al. (1999b), Galloway (2002) og Andersen et al. (2003), vet vi at innvandre-
re er sterkt overrepresentert blant de fattige. Dessuten
er yngre enslige betydelig mer utsatt for fattigdom
enn eldre enslige og personer som lever i hushold
med flere personer.

Fattigdom i kommunene

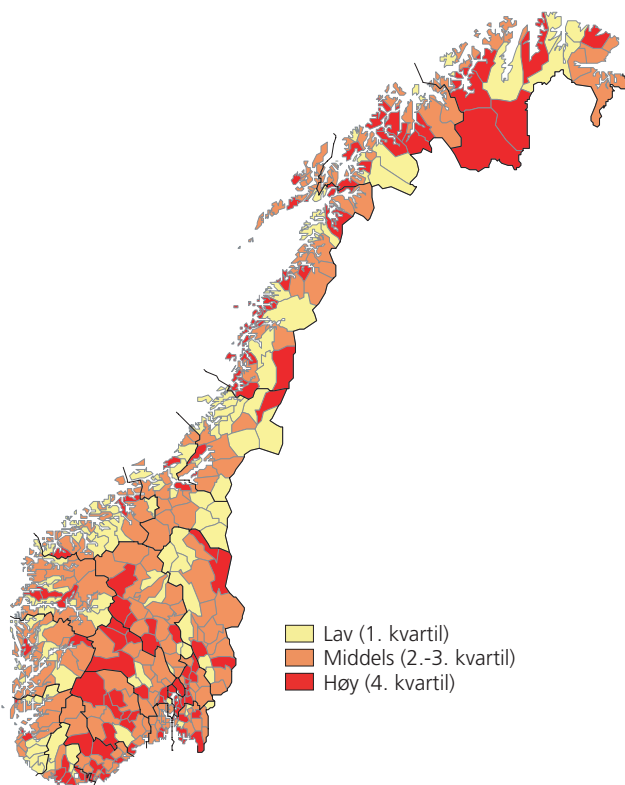
Når det gjelder resultater for enkeltkommuner vil vi
understreke at andelen fattige i en kommune kan
være påvirket av spesielle lokale forhold. Slike spesi-
elle forhold kan slå særlig sterkt ut i små kommuner.
For eksempel finner vi at kommuner med et statlig
asylmottak eller en høy andel ikke-vestlige innvandre-
re i mange tilfeller har en høy andel fattige. Resultate-
ne for enkeltkommuner bør derfor ses i lys av slike
spesielle lokale forhold.

Som det vil framgå av resultatene i tabell 7 i vedleg-
get er det betydelig variasjon i andelen personer i
kommunene som har lavere inntekt enn den aktuelle
fattigdomsgrensen, også blant kommunene innenfor
ett og samme fylke. Når analysen av fattigdom baseres
på regionspesifikke fattigdomsgrenser finner vi at

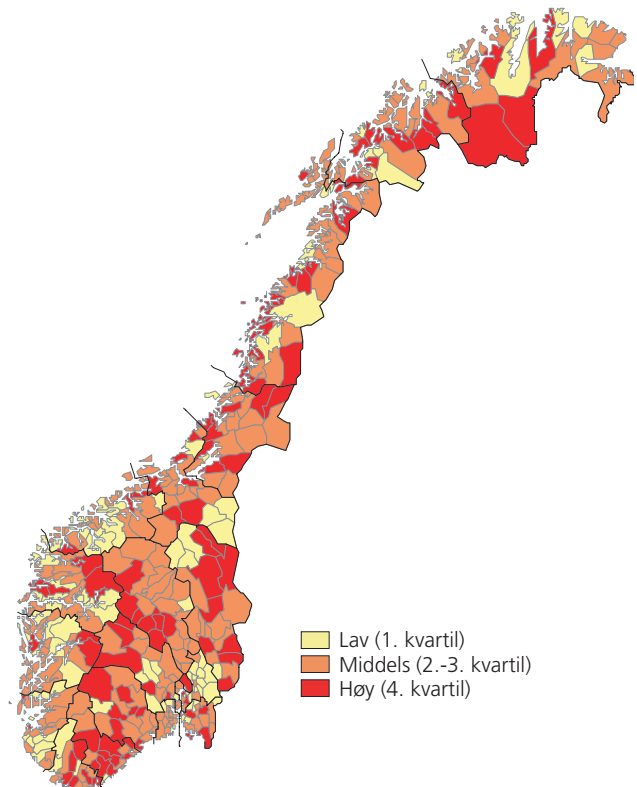
Mosvik er kommunen med lavest andel fattige. Kun
0,4 prosent av kommunens innbyggere har inntekt
som er lavere enn fattigdomsgrensen for den kommu-
negruppen Mosvik tilhører. Til sammenlikning har
Oslo den høyeste andelen fattige av kommunene med
hele 8,3 prosent fattige. Forskjellen mellom største og
minste andel fattige viser seg å være størst blant kom-
munene i Sogn og Fjordane. Andelen fattige i Fjaler er
hele 7,1 prosentpoeng større enn i Årdal, som er kom-
munen med lavest andel fattige i Sogn og Fjordane.
Fjaler er for øvrig et eksempel på en kommune med
en relativt høy andel ikke-vestlige innvandrere. Også
blant kommunene i Østfold, Akershus, Oppland og
Nordland er det betydelige forskjeller i andelen fatti-
ge, mens det i Vestfold er relativt liten variasjon i an-
delen fattige. I dette fylket er Hof med 1,8 prosent
fattige den kommunen som har den minste andelen
fattige, mens Tjøme med 3,2 prosent fattige har høy-
est andel. I tillegg til Vestfold har også Aust-Agder og
Møre og Romsdal liten variasjon i andelen fattige på
kommunenivå.

Figur 1 og 2 gir en oversikt over det regionale mønste-
ret i forekomsten av fattigdom, der kommunene er
delt inn i tre grupper med lav, middels og høy fattig-
domsandel. Den første gruppen omfatter de 25 pro-
sent av kommunene med de laveste fattigdomsandel-
ene, den tredje gruppen omfatter de 25 prosent av
kommunene med de høyeste fattigdomsandelene,
mens den mellomste gruppen omfatter de øvrige 50
prosent kommunene. En sammenlikning av fattig-
domsresultatene i figur 1 og 2 og tabell 7 viser endrin-
gen i den geografiske sammensetningen av de fattige i
kommunene når analysen er basert på regionspesifike
fattigdomsgrenser istedenfor en felles fattigdoms-
grense for hele landet. Fra tabell 7 finner vi at ande-
len fattige er større i 33 av 435 kommuner når analy-
sen er basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser
istedenfor en felles fattigdomsgrense. I hovedsak øker
andelen fattige i store bykommuner som Oslo, Trond-
heim, Bergen, Alta og Tromsø, samt i de fleste kom-
munene i Akershus. Et felles trekk ved disse kommu-
nene er at de har et relativt høyt boligprisnivå. Det er
særlig i Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Hedmark at
andelen fattige reduseres vesentlig i et flertall av kom-
munene når vi benytter regionspesifikke fattigdoms-
grenser istedenfor en felles fattigdomsgrense for hele
landet. For om lag halvparten av kommunene i disse
fylkene reduseres andelen fattige med 1 prosentpoeng
eller mer. Videre viser resultatene at det til sammen er
19 kommuner hvor andelen fattige reduseres med
mer enn 1,5 prosentpoeng når analysen er basert på
regionspesifikke fattigdomsgrenser istedenfor en felles
fattigdomsgrense for hele landet. Felles for alle disse
kommunene er at de har relativt lavt boligprisnivå.

Som vist i Mogstad (2003) er det en positiv sammen-
heng mellom boligprisnivået og nivået på regionspesi-
fikke fattigdomsgrenser. Dette forklarer hvorfor ande-

Figur 1. Andelen fattige i kommunene når fattigdomsgrensene er regionspesifikke, 2001¹

¹ Intervallene for prosent fattige i kommunene når analysen er basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser:
 0,4 ≤ Lav < 1,8
 1,8 ≤ Middels ≤ 2,8
 2,8 ≤ Høy ≤ 8,3

Figur 2. Andelen fattige i kommunene når fattigdomsgrensene er landsspesifikke, 2001¹

¹ Intervallene for prosent fattige i kommunene når analysen er basert på en landsspesifikk fattigdomsgrense:
 0,7 ≤ Lav ≤ 2,1
 2,2 ≤ Middels ≤ 3,3
 3,3 ≤ Høy ≤ 7,7

Tabell 4. Summarisk statistikk for prosent fattige i sentrale og ikke-sentrale kommuner, 2001¹

	Sentrale kommuner					Ikke-sentrale kommuner				
	Antall kommuner	Gj.snitt	St. avvik	Min	Max	Antall kommuner	Gj.snitt	St. avvik	Min	Max
Landsspesifikk fattigdomsgrense	228	2,7	0,7	1,0	5,6	203	3,0	1,1	0,7	7,7
Regionspesifikke fattigdomsgrenser	228	2,4	0,7	0,7	5,9	203	2,3	1,0	0,4	7,6

¹ Sentralitet er definert i hht. Statistisk sentralbyrås standard for kommuneklassifisering. Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger holdes utenfor kommuneklassifiseringen.

len fattige vil øke i de fleste av kommunene i Akershus samt en del av de store bykommunene, hvor boligprisnivået er relativt høyt.

Tabell 4 viser at andelen fattige i gjennomsnitt er lavere i sentrale kommuner enn i ikke-sentrale kommuner når vi benytter en landsspesifikk fattigdomsgrense. Men som påpekt ovenfor vil en felles fattigdomsgrense for hele landet ignorere betydningen av regionale forskjeller i priser. For eksempel har kun 5 av de ikke-sentrale kommunene høyt boligprisnivå, mens hele 100 av de sentrale kommunene har høyt boligprisnivå. Dette kan føre til at vi overestimerer andelen fattige fra ikke-sentrale kommuner. Ved å bruke de regionspesifikke fattigdomsgrensene tar vi imidlertid hensyn til dette problemet. Resultatene viser da at de sentrale kommunene i gjennomsnitt vil ha en andel fattige om lag på samme nivå som de ikke-sentrale kommunene.

Faktisk vil i overkant av 61 prosent av de sentrale kommunene ha en høyere andel fattige enn medianen til de ikke-sentrale kommunene, når analysen baseres på regionspesifikke fattigdomsgrenser. Resultatene fra denne analysen indikerer at vi ved å se bort fra regionale forskjeller i priser i bestemmelsen av fattigdom, i hovedsak vil undervurdere omfanget av fattigdom i de sentrale kommunene sammenliknet med de ikke-sentrale kommunene.

Tabell 5 og 6 viser kommuner med en spesielt høy eller lav andel fattige, avhengig av om vi benytter landsspesifikk eller regionspesifikke fattigdomsgrenser. Resultatene presentert i tabell 5 viser at det er Årdal som har den laveste andelen fattige når analysen er basert på en landsspesifikk fattigdomsgrense, mens Mosvik har den laveste andelen fattige når vi benytter regionspesifikke fattigdomsgrenser. Tabell 6

Tabell 5. Prosent fattige i de ti kommunene med lavest andel fattige, 2001

Landsspesifikk fattigdomsgrense			Regionspesifikke fattigdomsgrenser		
Kom. nr.	Kommune	Prosent fattige	Kom. nr.	Kommune	Prosent fattige
1424	Årdal	0,7	1723	Mosvik	0,4
1419	Leikanger	0,7	1424	Årdal	0,5
0121	Rømskog	0,9	1265	Fedje	0,6
1027	Audnedal	1,0	1027	Audnedal	0,7
1251	Vaksdal	1,0	1567	Rindal	0,7
1526	Stordal	1,2	1419	Leikanger	0,7
0226	Sørum	1,3	1251	Vaksdal	0,8
1264	Austrheim	1,3	1441	Selje	0,9
0236	Nes	1,3	1941	Skjervøy	0,9
0123	Spydeberg	1,4	0121	Rømskog	0,9

Tabell 6. Prosent fattige i de ti kommunene med høyest andel fattige, 2001

Landsspesifikk fattigdomsgrense			Regionspesifikke fattigdomsgrenser		
Kom. nr.	Kommune	Prosent fattige	Kom. nr.	Kommune	Prosent fattige
1836	Rødøy	7,7	0301	Oslo	8,3
1429	Fjaler	7,7	1429	Fjaler	7,6
0545	Vang	6,5	0214	Ås	5,9
0301	Oslo	6,0	0137	Våler	5,6
2011	Guovdageaidnu-Kautokeino	5,9	0545	Vang	5,3
1835	Træna	5,7	1836	Rødøy	5,2
0137	Våler	5,6	0216	Nesodden	5,0
1816	Vevelstad	5,5	0618	Hemsedal	4,9
0540	Sør-Aurdal	5,2	0541	Etnedal	4,8
0618	Hemsedal	5,1	0633	Nore og Uvdal	4,4

viser at det er Rødøy som har høyest andel fattige når analysen er basert på en landsspesifikk fattigdomsgrense, mens Oslo har høyest andel fattige når analysen baseres på regionspesifikke fattigdomsgrenser. Ås, Våler, Vang og Nesodden er for øvrig eksempler på kommuner med asylmottak, noe som bidrar til en høy andel fattige. For begge definisjoner av fattigdomsgrenser finner vi at de fleste kommunene med lavest og høyest andel fattige er forholdsvis små målt i antall innbyggere. Utenom Oslo er det ingen bykommuner blant kommunene med høyest eller lavest andel fattige.

Oppsummering og diskusjon

I denne artikkelen har vi gitt et regionalt perspektiv på fattigdom og presentert empiriske resultater fra fattigdomsanalyser på fylkesnivå og kommunenivå. Studien er basert på husholdningsdata for hele befolkningen fra Folke- og boligtellingsdata 2001 koblet med inntektsdata for år 2001. De empiriske resultatene viser at det er store regionale forskjeller i andelen fattige, både mellom fylkene og mellom kommunene innenfor samme fylket når vi benytter en felles fattigdomsgrense for hele landet. Oslo skiller seg ut med en betydelig høyere andel fattige enn de fleste andre kommunene i Norge.

En svakhet med analysen basert på en felles fattigdomsgrense for hele landet er at den ignorerer betydningen av regionale prisforskjeller. Ved å benytte regionspesifikke fattigdomsgrenser vil fattigdomsanalysen reflektere kommunens regionale beliggenhet og forskjeller i boligpriser. De empiriske resultatene illustre-

rer at selv om andelen fattige på landsbasis ikke påvirkes av om vi bruker regionspesifikke fattigdomsgrenser, vil den geografiske variasjonen øke. Anslagene på antall fattige blir redusert i alle fylker utenom Akershus og Oslo, der andelen øker med henholdsvis 1,1 og 2,3 prosentpoeng. Dette skyldes at medianinntekten (det generelle inntektsnivået) i Oslo og Akershus er større enn landsgjennomsnittet, og dermed blir de regionspesifikke fattigdomsgrensene for Oslo og Akershus høyere enn i andre landsdeler. Men som ventet er også boligprisene høyest i områdene med de høyeste fattigdomsgrensene. Slik sett reflekterer de regionspesifikke fattigdomsgrensene regionale forskjeller i levekostnader (og eventuelt levestandard). Vi finner at fattigdom i Norge først og fremst er et hovedstadsfenomen, selv om det også finnes enkelte mindre kommuner med en høy andel fattige. I disse mindre kommunene kan det imidlertid være spesielle forhold som slår ut, som for eksempel at kommunen har et statlig asylmottak.

Ved å basere oss på årlig inntekt (etter skatt) som mål på forbrukspotensial finner vi at 3,3 prosent av befolkningen i 2001 hadde så små økonomiske ressurser at de kunne karakteriseres som fattige. Blant de som inngikk i denne gruppen skjuler det seg imidlertid personer som bare forbigående hadde lave inntekter. Dette kunne f.eks. være personer som var under utdanning eller næringsdrivende eller aksjonærer som hadde bokført store tap på selvangivelsen. I tillegg vil det være flere personer i lavinntektsgruppen - særlig alderspensjonister - som har en betydelig finansformue. Disse problemene gjør at vi overestimerer ande-

len av personer med en uakseptabel lav inntekt.⁸ Vi har imidlertid ingen informasjon som tilsier at disse problemene slår ulikt ut i de forskjellige fylkene og kommunene. Nivået på de anslåtte fattigdomsandelene må imidlertid tolkes med varsomhet, der det også er viktig å ta hensyn til spesielle lokale forhold som påvirker fattigdomsandelene. På grunn av antallet kommuner i analysen har vi bare i begrenset grad kommentert slike spesielle forhold i denne artikkelen.

En alternativ og mer tilfredsstillende metode for måling av fattigdom er å benytte summen av inntekter opptjent over flere år som grunnlag for å identifisere personer med lav inntekt. Dette vil redusere de tolkningsproblemene som er forbundet med årlig inntekt som mål på individenes forbrukspotensial. Dessuten oppnås innsikt om hvorvidt lav inntekt bare er en forbigående tilstand eller om det har en mer permanent karakter. Skillet mellom temporær og vedvarende lav inntekt er etter hvert også blitt tillagt større betydning i internasjonale studier av fattigdom. Blant annet har EU-landene fattet vedtak om å bruke en indikator for vedvarende lav inntekt sammen med en rekke andre sosiale indikatorer for å bli bedre i stand til å forstå omfanget og årsakene til at deler av befolkningen har dårlige levekår. Studier utført av Aaberge et al. (1999a) og Andersen et al. (2003) viser at tallet på (kronisk) fattige i Norge ligger mellom 2,1 og 1,5 prosent av befolkningen, avhengig av om inntektsperioden dekker 3, 5 eller 10 år. En tilsvarende studie på kommunenivå krever paneldata for alle norske hushold over minst en treårs-periode. Slike data er foreløpig ikke tilgjengelig, men er planlagt etablert i 2004.

Referanser

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1996a): «Omfang, nivå og fordeling av lavinntekter i Norge, 1979-1993» i A. Puide (red.): *Den nordiske fattigdomens utvikling og struktur*, Tema Nord, Nordisk Ministerråd, 1996.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1996b): Er årlig lavinntekt et godt mål for fattigdom? Lavinntekt i Norge 1979-1993, *Økonomiske analyser* 6/96, Statistisk sentralbyrå.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1999a): "Extent, Level and Distribution of Low Income in Norway, 1979-1995", i B. Gustafsson (red.): *Poverty and Low Income in the Nordic Countries*, Ashgate, 1999.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1999b): Temporær og kronisk fattigdom i Norge. 1979-1996, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, A., J. Epland, T. Wennemo og R. Aaberge (2003): *Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000*, *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 2, 2003.

Cowell, F. A. (1977): *Measuring Inequality*, Deddington, Philip Allan.

Epland, J. og T. Erstad (1997): Barnefamiliene: De høyeste og laveste inntektene finner vi i Oslo, *Samfunnspeilet* 1/1997, Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling og årsaker*, Rapporter 9/2001, Statistisk sentralbyrå.

Fjærli, E. og R. Aaberge (2000): Tax Reforms, Dividend Policy and Trends in Income Inequality: Empirical Evidence based on Norwegian Data, Discussion Papers 284/2003, Statistisk sentralbyrå.

Galloway T. A. (2002): *En studie av fattigdom basert på registerdata*, Rapporter 1/2002, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning.

Kirkeberg M. I. (2003): Fattigdom og inntektsfordeling: Oslo - flest fattige og størst ulikhet, *Samfunnspeilet* 08/2003, Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, A. og R. Aaberge (2002): Fordelingsvirkninger av kommunal tjenesteproduksjon, *Norsk Økonomisk Tidsskrift* 1/02.

Lund, K. og R. Aaberge (1999): Effekten av valg av ekvivalensskala på tallfesting av omfang, fordeling og utvikling av fattigdom i Norge 1982-1995, Notater 99/32, Statistisk sentralbyrå.

Lyngstad, J. og J. Epland (2003): *Barn av enslige forsørgere i lavinntektshusholdninger. En analyse basert på registerdata*, Rapporter 2003/12, Statistisk sentralbyrå.

Mogstad (2003): Analyse av fattigdom basert på register- og husholdningsdata, Notater 2003/61, Statistisk sentralbyrå.

Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*, Oxford University Press, Oxford.

Smith, A. (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Republished London: Home University, 1910.

Townsend, P. (1979): *Poverty in the United Kingdom*, Pelican Books.

⁸ Vi viser til Aaberge et. al (1996b) for en diskusjon omkring problemene med å basere en fattigdomsindikator på årsinntekt.

Vedlegg

Tabell 7. Prosent fattige etter kommune, 2001

Kommune	Lands- spesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt	Kommune	Lands- spesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt
0101 Halden	4,0	3,9	11,3	0441 Os	4,4	2,9	6,8
0104 Moss	3,6	3,6	9,4	0501 Lillehammer	2,3	2,1	6,9
0105 Sarpsborg	2,6	2,6	8,6	0502 Gjøvik	3,3	3,0	9,1
0106 Fredrikstad	3,1	3,1	9,3	0511 Dovre	2,7	2,0	6,8
0111 Hvaler	3,3	2,9	7,6	0512 Lesja	3,2	1,8	8,1
0118 Aremark	3,3	2,2	9,4	0513 Skjåk	2,7	2,2	7,8
0119 Marker	2,3	2,0	8,2	0514 Lom	4,5	4,0	10,1
0121 Rømskog	0,9	0,9	4,2	0515 Vågå	2,8	2,0	7,6
0122 Trøgstad	2,3	2,1	6,5	0516 Nord-Fron	2,9	1,9	6,8
0123 Spydeberg	1,4	1,3	6,7	0517 Sel	2,6	1,6	7,1
0124 Askim	2,8	2,7	8,9	0519 Sør-Fron	2,3	1,7	8,2
0125 Eidsberg	3,7	3,4	8,3	0520 Ringeby	3,1	2,3	8,2
0127 Skiptvet	2,6	2,4	6,7	0521 Øyer	1,9	1,9	8,2
0128 Rakkestad	2,8	2,2	8,0	0522 Gausdal	3,3	2,0	8,7
0135 Råde	1,4	1,4	5,9	0528 Østre Toten	2,3	1,3	6,0
0136 Rygge	1,9	1,8	6,4	0529 Vestre Toten	2,2	1,3	4,7
0137 Våler	5,6	5,6	10,2	0532 Jevnaker	2,4	1,7	4,9
0138 Hobøl	2,0	2,0	7,6	0533 Lunner	2,3	2,0	5,8
0211 Vestby	2,5	3,7	11,8	0534 Gran	2,7	2,4	8,7
0213 Ski	1,9	3,1	9,3	0536 Søndre Land	2,3	1,9	6,0
0214 Ås	4,5	5,9	13,0	0538 Nordre Land	3,9	2,5	8,5
0215 Frogn	2,4	4,0	10,3	0540 Sør-Aurdal	5,2	4,0	11,2
0216 Nesodden	3,3	5,0	11,7	0541 Etne	4,8	4,8	11,9
0217 Oppegård	1,5	2,6	7,3	0542 Nord-Aurdal	3,6	2,8	6,8
0219 Bærum	2,4	3,4	8,0	0543 Vestre Slidre	3,9	3,0	7,7
0220 Asker	2,4	3,6	8,4	0544 Øystre Slidre	2,5	1,8	6,5
0221 Aurskog-Høland	2,1	1,9	7,4	0545 Vang	6,5	5,3	11,3
0226 Sørums	1,3	2,3	8,1	0602 Drammen	4,3	4,2	10,1
0227 Fet	1,4	2,7	9,2	0604 Kongsberg	1,9	1,9	5,9
0228 Rælingen	1,8	3,2	8,7	0605 Ringerike	2,5	2,5	8,7
0229 Enebakk	2,7	4,2	12,3	0612 Hole	2,9	2,8	6,3
0230 Lørenskog	1,8	3,1	7,7	0615 Flå	2,9	2,3	7,0
0231 Skedsmo	2,2	3,3	9,4	0616 Nes	2,4	2,1	7,8
0233 Nittedal	1,6	2,6	8,0	0617 Gol	3,2	3,2	8,4
0234 Gjerdrum	1,9	2,8	8,9	0618 Hemsedal	5,1	4,9	8,9
0235 Ullensaker	1,8	3,2	9,9	0619 Ål	3,6	3,2	8,9
0236 Nes	1,3	2,6	12,0	0620 Hol	3,0	2,6	7,1
0237 Eidsvoll	1,6	2,9	12,0	0621 Sigdal	2,0	1,5	7,5
0238 Nannestad	2,0	3,7	12,4	0622 Krødsherad	2,0	1,9	7,6
0239 Hurdal	2,3	2,3	8,6	0623 Modum	2,6	2,3	6,6
0301 Oslo	6,0	8,3	16,3	0624 Øvre Eiker	2,7	2,3	7,8
0402 Kongsvinger	2,9	2,3	6,2	0625 Nedre Eiker	2,5	2,4	8,3
0403 Hamar	2,2	2,0	6,4	0626 Lier	2,8	2,8	6,9
0412 Ringsaker	2,3	1,6	5,8	0627 Røyken	1,7	1,7	5,3
0415 Løten	3,2	2,0	7,5	0628 Hurum	2,2	2,2	7,2
0417 Stange	3,8	3,5	9,6	0631 Flesberg	3,8	3,1	8,2
0418 Nord-Odal	2,2	1,6	5,7	0632 Rollag	2,1	1,6	6,9
0419 Sør-Odal	1,8	1,2	4,9	0633 Nore og Uvdal	5,1	4,4	11,0
0420 Eidskog	3,7	2,7	8,2	0701 Borre	2,8	2,8	7,5
0423 Grue	3,9	3,3	8,0	0702 Holmestrand	2,3	2,3	6,8
0425 Åsnes	3,6	2,4	9,0	0704 Tønsberg	2,7	2,7	7,8
0426 Våler	2,4	1,9	5,0	0706 Sandefjord	3,1	3,1	8,8
0427 Elverum	3,3	2,3	6,6	0709 Larvik	2,5	2,4	8,0
0428 Trysil	3,3	2,3	8,4	0711 Svelvik	2,5	2,5	7,1
0429 Åmot	3,5	2,4	7,4	0713 Sande	2,0	2,0	7,5
0430 Stor-Elvdal	2,7	1,7	5,3	0714 Hof	1,8	1,8	8,2
0432 Rendalen	3,5	2,0	6,6	0716 Våle	2,8	2,8	8,2
0434 Engerdal	4,2	3,2	8,0	0718 Ramnes	2,2	2,2	7,2
0436 Tolga	4,4	2,6	7,6	0719 Andebu	2,4	2,0	6,2
0437 Tynset	1,8	1,1	5,2	0720 Stokke	3,1	3,1	8,9
0438 Alvdal	2,0	1,0	3,6	0722 Nøtterøy	2,0	2,0	6,7
0439 Follid	1,5	1,0	4,0	0723 Tjøme	3,2	3,2	8,9

Tabell 7. (forts)

Kommune		Lands- spesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt	Kommune		Lands- spesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt
0728	Lardal	2,5	2,2	6,1	1130	Strand	2,4	2,4	9,4
0805	Porsgrunn	2,6	2,6	8,2	1133	Hjelmeland	2,3	1,9	6,2
0806	Skien	3,2	2,6	7,4	1134	Suldal	3,1	2,2	7,3
0807	Notodden	2,7	2,3	6,2	1135	Sauda	1,9	1,5	4,2
0811	Siljan	2,6	2,1	6,5	1141	Finnøy	3,0	2,0	6,3
0814	Bamble	3,0	2,5	7,5	1142	Rennesøy	2,0	2,0	7,6
0815	Kragerø	3,9	3,3	8,5	1144	Kvitsøy	1,6	1,4	7,4
0817	Drangedal	2,4	1,7	9,9	1145	Bokn	2,1	2,0	7,5
0819	Nome	3,3	2,9	9,0	1146	Tysvær	2,4	2,4	9,7
0821	Bø	4,8	4,4	9,5	1149	Karmøy	2,6	1,9	6,6
0822	Sauherad	4,6	3,9	9,8	1151	Utsira	3,0	2,1	10,7
0826	Tinn	3,2	2,6	7,0	1154	Vindafjord	2,0	1,5	5,7
0827	Hjartdal	3,7	3,3	11,6	1201	Bergen	3,6	3,7	8,7
0828	Seljord	3,3	2,9	10,0	1211	Etne	3,0	2,2	7,6
0829	Kviteseid	3,6	2,4	10,6	1214	Ølen	2,6	2,0	7,4
0830	Nissedal	4,3	3,4	12,6	1216	Sveio	2,5	1,9	8,7
0831	Fyresdal	2,6	2,0	10,0	1219	Bømlo	2,7	2,2	7,7
0833	Tokke	2,1	1,9	8,2	1221	Stord	2,4	1,8	5,8
0834	Vinje	4,1	3,5	8,4	1222	Fitjar	2,9	1,8	7,5
0901	Risør	2,8	2,4	6,1	1223	Tysnes	3,0	2,1	10,6
0904	Grimstad	3,7	3,6	10,3	1224	Kvinnherad	2,6	1,9	7,6
0906	Arendal	2,6	2,6	8,5	1227	Jondal	1,9	1,4	7,7
0911	Gjerstad	3,4	2,6	9,9	1228	Odda	2,1	1,5	5,4
0912	Vegårshei	2,7	2,1	5,9	1231	Ullensvang	2,8	2,1	7,5
0914	Tvedestrand	4,2	3,4	7,6	1232	Eidfjord	4,0	2,7	8,3
0919	Froland	3,7	2,5	7,7	1233	Ulvik	3,3	3,3	11,2
0926	Lillesand	2,1	2,0	8,1	1234	Granvin	2,6	2,2	9,2
0928	Birkenes	4,4	3,9	10,1	1235	Voss	2,1	2,3	10,0
0929	Åmli	4,1	3,2	8,8	1238	Kvam	2,0	1,5	6,1
0935	Iveland	3,8	2,8	9,6	1241	Fusa	2,2	1,8	6,7
0937	Evje og Hornnes	2,5	1,9	7,6	1242	Samnanger	2,3	2,0	5,0
0938	Bygland	3,9	3,3	8,6	1243	Os	2,0	2,0	6,9
0940	Valle	3,3	2,8	8,4	1244	Austevoll	2,2	1,8	5,6
0941	Bykle	2,6	2,3	4,9	1245	Sund	2,9	2,4	7,8
1001	Kristiansand	3,6	3,6	9,7	1246	Fjell	2,4	2,4	8,3
1002	Mandal	2,9	2,8	10,8	1247	Askøy	1,9	2,0	8,2
1003	Farsund	2,4	2,0	6,2	1251	Vaksdal	1,0	0,8	4,5
1004	Flekkefjord	2,0	1,7	5,8	1252	Modalen	3,0	2,4	7,3
1014	Vennesla	2,4	2,4	10,5	1253	Osterøy	3,1	2,7	9,2
1017	Songdalen	3,5	3,5	12,0	1256	Meland	2,4	2,4	11,0
1018	Søgne	2,4	2,4	7,7	1259	Øygarden	1,9	1,4	8,8
1021	Marnardal	2,4	1,5	6,2	1260	Radøy	3,0	2,1	7,3
1026	Åseral	3,6	1,7	5,5	1263	Lindås	2,2	2,3	9,7
1027	Audnedal	1,0	0,7	3,7	1264	Færevik	1,3	1,3	3,8
1029	Lindesnes	4,2	3,4	10,0	1265	Fedje	1,6	0,6	6,4
1032	Lyngdal	3,9	3,1	8,6	1266	Masfjorden	1,8	1,7	7,2
1034	Hægebostad	4,2	3,7	6,5	1401	Flora	2,7	2,7	7,8
1037	Kvinesdal	3,2	2,6	7,7	1411	Gulen	2,8	2,2	9,3
1046	Sirdal	2,0	1,5	4,0	1412	Solund	2,4	2,1	10,2
1101	Eigersund	2,1	1,4	5,0	1413	Hyllestad	2,1	1,6	9,3
1102	Sandnes	2,9	2,9	8,2	1416	Høyanger	1,4	1,2	4,1
1103	Stavanger	3,6	3,6	8,5	1417	Vik	2,5	2,0	8,2
1106	Haugesund	3,9	3,9	10,5	1418	Balestrand	3,0	2,9	8,8
1111	Sokndal	2,6	1,5	6,1	1419	Leikanger	0,7	0,7	5,0
1112	Lund	2,9	1,6	7,7	1420	Sogndal	2,0	2,1	7,9
1114	Bjerkreim	1,9	1,6	5,8	1421	Aurland	2,8	2,4	7,5
1119	Hå	2,3	2,2	7,5	1422	Lærdal	1,7	1,6	6,7
1120	Klepp	2,1	2,0	7,8	1424	Årdal	0,7	0,5	2,3
1121	Time	1,9	1,9	7,7	1426	Luster	3,4	2,4	9,6
1122	Gjesdal	1,8	1,7	7,4	1428	Askvoll	3,3	2,1	8,9
1124	Sola	2,4	2,4	6,5	1429	Fjaler	7,7	7,6	13,7
1127	Randaberg	2,1	2,1	6,5	1430	Gaular	3,6	2,9	8,8
1129	Forsand	2,8	2,2	5,9	1431	Jølster	2,5	2,1	8,3

Tabell 7. (forts)

Kommune	Lands- spesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt
1432 Førde	1,8	1,8	6,2
1433 Naustdal	2,3	1,7	7,0
1438 Bremanger	2,1	1,8	6,0
1439 Vågsøy	2,1	2,1	9,0
1441 Selje	1,7	0,9	6,4
1443 Eid	2,3	1,5	6,1
1444 Hornindal	2,9	2,1	6,6
1445 Gloppen	2,9	2,0	7,5
1449 Stryn	3,3	2,6	7,8
1502 Molde	2,1	2,1	6,5
1503 Kristiansund	2,5	2,5	9,3
1504 Ålesund	2,2	2,2	7,6
1511 Vanylven	1,5	1,2	5,3
1514 Sande	2,6	1,9	7,0
1515 Herøy	2,2	2,0	5,4
1516 Ulstein	2,2	2,2	7,5
1517 Hareid	2,3	2,3	8,0
1519 Volda	3,6	3,1	8,3
1520 Ørsta	2,7	2,7	9,6
1523 Ørskog	3,1	1,6	5,5
1524 Norddal	1,9	1,1	4,8
1525 Stranda	1,8	1,8	7,4
1526 Stordal	1,2	1,0	3,6
1528 Sykkylven	2,1	1,7	5,3
1529 Skodje	2,2	1,9	5,2
1531 Sula	1,7	1,6	6,0
1532 Giske	1,5	1,5	8,6
1534 Haram	1,9	1,7	5,6
1535 Vestnes	2,5	2,0	6,2
1539 Rauma	1,8	1,5	6,0
1543 Nesset	2,2	1,7	6,2
1545 Midsund	2,3	2,3	5,9
1546 Sandøy	1,9	1,3	4,5
1547 Aukra	2,7	2,6	7,6
1548 Fræna	2,1	1,6	6,5
1551 Eide	3,0	2,7	6,4
1554 Averøy	2,2	1,7	7,0
1556 Frei	3,0	2,0	6,8
1557 Gjemnes	1,8	1,6	5,0
1560 Tingvoll	4,5	3,0	8,8
1563 Sunndal	2,3	2,0	5,1
1566 Surnadal	2,8	2,1	9,6
1567 Rindal	1,4	0,7	6,2
1569 Aure	2,9	2,2	9,2
1571 Halså	4,2	3,1	7,9
1572 Tustna	2,9	2,3	9,7
1573 Smøla	2,8	2,2	7,9
1601 Trondheim	3,6	3,7	8,9
1612 Hemne	3,6	2,3	8,1
1613 Snillfjord	3,3	1,6	7,9
1617 Hitra	2,9	1,5	6,5
1620 Frøya	3,0	2,2	7,1
1621 Ørland	3,1	3,2	11,1
1622 Agdenes	2,8	1,8	4,5
1624 Rissa	2,2	1,4	5,9
1627 Bjugn	4,0	2,9	7,8
1630 Åfjord	2,1	1,1	3,6
1632 Roan	4,2	2,1	6,1
1633 Osen	2,8	2,3	4,7
1634 Oppdal	3,0	1,9	5,3
1635 Rennebu	4,5	2,5	7,5
1636 Meldal	3,3	1,9	4,7
1638 Orkdal	2,5	1,8	5,4

Kommune	Lands- spesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt
1640 Røros	1,7	1,2	4,2
1644 Holtålen	1,5	1,0	2,4
1648 Midtre Gauldal	3,5	2,3	7,3
1653 Melhus	2,3	2,3	8,4
1657 Skaun	2,6	1,5	5,8
1662 Klæbu	2,6	2,7	8,1
1663 Malvik	2,5	2,5	6,3
1664 Selbu	2,3	1,5	4,3
1665 Tydal	1,9	1,3	2,8
1702 Steinkjer	2,9	2,0	5,7
1703 Namsos	2,2	1,6	4,7
1711 Meråker	2,6	1,4	4,5
1714 Stjørdal	2,5	2,6	9,0
1717 Frosta	4,7	3,0	5,9
1718 Leksvik	2,7	1,9	5,8
1719 Levanger	3,4	2,4	6,0
1721 Verdal	3,6	2,3	7,5
1723 Mosvik	1,7	0,4	2,9
1724 Verran	4,4	2,8	6,3
1725 Namdalseid	3,6	2,2	5,0
1729 Inderøy	2,9	2,6	6,1
1736 Snåsa	2,3	1,4	4,2
1738 Lierne	2,2	1,8	4,1
1739 Røyrvik	5,1	3,3	7,6
1740 Namsskogan	3,5	1,7	4,7
1742 Grong	3,1	2,4	4,1
1743 Høylandet	2,5	1,2	3,4
1744 Overhalla	2,9	1,7	4,6
1748 Fosnes	3,6	1,3	7,0
1749 Flatanger	4,6	1,4	7,6
1750 Vikna	1,8	1,2	4,0
1751 Nærøy	2,8	1,7	4,3
1755 Leka	1,9	1,3	3,3
1804 Bodø	2,0	2,4	7,0
1805 Narvik	3,1	2,7	5,5
1811 Bindal	4,0	3,7	9,8
1812 Sømna	4,0	3,1	10,1
1813 Brønnøy	2,8	2,5	7,9
1815 Vega	3,9	3,0	9,5
1816 Vevelstad	5,5	3,5	13,2
1818 Herøy	1,9	1,8	9,4
1820 Alstahaug	3,7	3,3	7,5
1822 Leirfjord	3,9	2,8	11,4
1824 Vefsn	2,0	1,7	5,8
1825 Grane	2,3	1,3	7,3
1826 Hattfjelldal	5,0	3,7	13,2
1827 Dønna	3,9	3,4	11,3
1828 Nesna	3,8	3,8	10,5
1832 Hemnes	2,5	2,1	7,1
1833 Rana	1,9	1,5	5,8
1834 Lurøy	4,3	3,2	10,2
1835 Træna	5,7	4,0	12,6
1836 Rødøy	7,7	5,2	16,1
1837 Meløy	2,5	1,8	6,7
1838 Gildeskål	3,7	3,0	10,0
1839 Beiarn	3,9	2,8	14,0
1840 Saltdal	2,7	2,4	7,1
1841 Fauske	3,0	2,3	7,5
1842 Skjerstad	4,1	4,0	13,9
1845 Sørfold	2,3	2,0	6,8
1848 Steigen	2,6	1,7	9,5
1849 Hamarøy	2,2	1,5	6,3
1850 Tysfjord	4,8	4,1	9,5

Tabell 7. (forts)

Kommune	Lands- spesifikk fattigdoms- grense definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke fattigdoms- grenser definert ved 50% av medianinntekt	Region- spesifikke lavinntekts- grenser definert ved 62,5% av medianinntekt
1851 Lødingen	1,9	1,7	7,4
1852 Tjeldsund	3,5	2,8	8,2
1853 Evenes	4,0	3,6	7,8
1854 Ballangen	2,6	2,1	8,0
1856 Røst	1,7	1,3	5,0
1857 Værøy	2,8	2,2	9,1
1859 Flakstad	3,3	2,2	9,7
1860 Vestvågøy	3,2	2,7	10,5
1865 Vågan	3,3	2,8	8,2
1866 Hadsel	3,2	2,7	7,9
1867 Bø	3,7	3,0	10,7
1868 Øksnes	2,7	2,1	7,0
1870 Sortland	3,1	2,5	8,7
1871 Andøy	2,9	2,4	6,6
1874 Moskenes	3,0	2,5	9,0
1901 Harstad	2,7	2,3	6,5
1902 Tromsø	3,1	3,4	9,0
1911 Kvæfjord	2,9	2,4	8,3
1913 Skånland	3,7	3,2	8,4
1915 Bjarkøy	1,7	1,1	10,9
1917 Ibestad	3,2	2,8	9,8
1919 Gratangen	2,9	2,6	10,0
1920 Lavangen	2,1	1,5	10,4
1922 Bardu	1,7	1,7	5,6
1923 Salangen	3,4	3,4	9,7
1924 Målselv	2,2	1,8	7,3
1925 Sørreisa	2,1	2,1	8,3
1926 Dyrøy	2,1	1,5	8,8
1927 Tranøy	3,7	3,3	8,6
1928 Torsken	2,2	1,9	7,9
1929 Berg	1,4	1,4	4,9
1931 Lenvik	3,4	2,7	8,5
1933 Balsfjord	3,6	2,8	11,3
1936 Karlsøy	2,4	2,2	8,3
1938 Lyngen	2,3	1,8	5,1
1939 Storfjord	3,9	3,2	7,2
1940 Kåfjord	4,4	4,1	10,1
1941 Skjervøy	1,5	0,9	5,2
1942 Nordreisa	2,4	2,0	7,0
1943 Kvænangen	3,3	2,3	9,6
2002 Vardø	2,3	2,0	4,4
2003 Vadsø	3,1	2,8	4,9
2004 Hammerfest	2,2	2,0	4,4
2011 Kautokeino	5,9	4,1	12,9
2012 Alta	3,0	3,4	9,9
2014 Loppa	3,1	2,1	8,9
2015 Hasvik	2,0	1,4	6,4
2017 Kvalsund	3,7	3,1	8,2
2018 Måsøy	2,3	2,2	4,9
2019 Nordkapp	2,1	1,8	5,0
2020 Porsanger	2,0	1,5	4,4
2021 Karasjok	3,8	2,9	8,6
2022 Lebesby	4,2	4,0	8,1
2023 Gamvik	2,1	1,7	6,2
2024 Berlevåg	1,7	1,3	4,8
2025 Tana	2,4	1,8	6,9
2027 Nesseby	2,1	1,9	6,8
2028 Båtsfjord	3,1	3,0	5,2
2030 Sør-Varanger	2,2	2,0	4,4

Fordelingen av inntekter i kommunene

Audun Langørgen
og Rolf Aaberge

Denne artikkelen viser at verdien av mottatte kommunale tjenester i gjennomsnitt er høyere for personer med middels inntekter enn for personer med lave eller høye inntekter, når inntektene omfatter både private inntekter (fratrullet skatt) og verdien av kommunale tjenester (fratrullet kommunale gebyrer). Dette skyldes at det særlig er barnefamilier og pleietrengende pensjonister som mottar relativt mye kommunale tjenester, og at disse gruppene er overrepresentert blant familier med middels inntekter. Både inntektsnivå, nivået på verdien av kommunale tjenester og ulikheten i fordelingen av inntekt varierer betydelig mellom kommunene. Befolkningens inntekter i kommuner med høye gjennomsnittsinntekter er ofte mer ulikt fordelt enn i kommuner med lavere gjennomsnittsinntekter. Dette gjelder særlig for de kommunene hvor det er høye markedsinntekter per innbygger, mens ulikheten derimot er lav i de fleste kommuner hvor kommunale brukersubsidier utgjør en større andel av innbyggernes inntekter (f.eks. i kommuner med høye kraftinntekter eller høye statstilskudd per innbygger).

Innledning*

Fordelingen av økonomisk velferd blant personer avhenger både av private inntekter i husholdningene og hvor mye hver person mottar av kommunale tjenester. En helhetlig fordelingsanalyse forutsetter derfor at inntektsbegrepet blir utvidet til å omfatte verdien av kommunale tjenester. Vi definerer derfor *utvidet inntekt* som summen av private inntekter (fratrullet skatt) og verdien av de kommunale tjenestene som personene mottar (fratrullet kommunale gebyrer). Ved å analysere data om kommunale tjenester og inntektsdata i sammenheng, kan vi belyse flere interessante spørsmål. For det første kan vi studere virkningen av kommunale tjenester på fordelingen av velferd mellom alle personer som er bosatt i Norge. Vi skal her undersøke om det er personer med lave, middels eller høye inntekter som mottar mest kommunale tjenester. For det andre vil vi i denne artikkelen sammenlikne ulike kommuner og fylker mht. gjennomsnittlig inntektsnivå, kommunalt tjenestetilbud og ulikhet i inntektsfordelingen innenfor hver enkelt geografiske/administrative enhet. Vi søker å identifisere kommuner og fylker som skiller seg ut langs følgende fire dimensjoner:

- Hvor er det lav eller høy utvidet inntekt per innbygger?
- Hvor er det små eller store inntektsforskjeller når en ser på utvidet inntekt?
- Hvor er det lavt eller høyt kommunalt tjenestetilbud per innbygger?
- Hvor virker det kommunale tjenestetilbudet utjevne eller ulikhetsskapende på fordelingen av utvidet inntekt?

Videre vil vi i denne artikkelen beskrive ulike sammenhenger mellom disse dimensjonene. For eksempel studeres sammenhengen mellom nivået på det kommunale tjenestetilbudet og ulikheten i fordelingen av utvidet inntekt i hver enkelt kommune. Vi diskuterer også sammenhengen mellom gjennomsnittet og ulikheten i fordelingen av utvidet inntekt etter kommune.

Metoder for verdsetting og fordeling av kommunale tjenester på personer

De metodene som blir benyttet i denne artikkelen, er dokumentert i Aaberge og Langørgen (2003). For å verdsette de kommunale tjenestenes bidrag til økonomisk velferd, har vi benyttet en metode som korrigerer kommunenes utgifter for variasjoner i enhetskostnadene i produksjonen av kommunale tjenester. Disse enhetskostnadene antas å variere blant annet som en funksjon av kommunestørrelse og bosettingsmønster. Tallfestingen av variasjoner i enhetskostnadene er basert på empiriske analyser av kommunenes økono-

Audun Langørgen er forsker ved Gruppe for kommunal og regional økonomi (audun.langorgen@ssb.no)

Rolf Aaberge er forsker ved Gruppe for kommunal og regional økonomi (rolf.aaberge@ssb.no)

* Dette prosjektet har mottatt prosjektstøtte fra Kommunal- og regionaldepartementet og Norges forskningsråd.

miske atferd. På grunn av smådriftsulempen og desentraliseringskostnader finner vi at enhetskostnadene er forholdsvis høye i små kommuner med spredtbyggd bosetting. For å korrigere for dette blir verdien av de kommunale tjenestene nedjustert i forhold til utgiftene i små og spredtbygde kommuner, mens verdien av de kommunale tjenestene blir oppjustert i forhold til utgiftene i store og tettbygde kommuner.

Vi har ufullstendig informasjon om hvem som er mottakere av kommunale tjenester og hvordan verdien av de kommunale tjenestene fordeler seg på ulike brukere. For å fordele verdien av tjenestene må vi derfor utnytte tilgjengelig informasjon i kombinasjon med forenklerende antakelser. Tilgangen på informasjon om brukerne varierer mellom ulike kommunale tjenester. Vi har fordelt verdien av de kommunale tjenestene på følgende åtte sektorer:

1. Administrasjon
2. Utdanning
3. Barnehager og fritidshjem
4. Helsestell
5. Sosiale tjenester
6. Pleie og omsorg
7. Kultur
8. Infrastruktur

For hver av disse sektorene har vi utført ulike analyser og beregninger som sørger for at verdien av tjenestene blir fordelt på personer og familier. Beregningene kombinerer ulike datakilder, blant annet registerdata (individopplysninger for hele befolkningen), levekårsundersøkelsene (utvalgsundersøkelser på individnivå), klientstatistikk (antall mottakere av ulike tjenester etter alder og kjønn på kommunenivå) og kommuneregnskapene (kommunenes utgifter innenfor ulike tjenesteytende sektorer). Innenfor utdanningssektoren kan gruppen av mottakere (elever) tilnærmet identifiseres ved hjelp av opplysninger om alder i registerstatistikken. På grunn av obligatorisk skolegang for aldersgruppen 6-15 år definerer vi denne aldersgruppen som elever i grunnskolen. Innenfor sektorene administrasjon og infrastruktur er det lite informasjon om hvordan verdien av tjenestene fordeler seg på ulike befolkningsgrupper. Vi har derfor antatt at verdien av tjenestene i disse sektorene fordeler seg likt på personer eller familier som er bosatt i samme kommune, mens de kommunale brukersubsidiene selvsagt vil variere mellom kommuner som følge av forskjeller i kommunale inntekter, prioriteringer mellom sektorer og enhetskostnader i tjenesteproduksjonen.

For de øvrige sektorene er fordelingen av verdsatte kommunale tjenester basert på alders- og kjønnsspesifikke dekningsgrader som er rapportert inn for hver kommune, og informasjon i levekårsundersøkelsene om fordelingen av tjenester (på nasjonalt nivå) etter

kjennetegn som familietype og utdanningsnivå. Noen av tjenestene blir behandlet som forsikringsordninger hvor ulike sosio-demografiske grupper mottar en andel av de verdsatte tjenestene som er bestemt av sannsynligheten for å være mottaker i hver delpopulasjon. Dette gjelder for sektorene helsestell, sosiale tjenester og pleie og omsorg.¹ Verdien av de mottatte tjenestene øker dermed som en funksjon av sannsynligheten for å være mottaker og som en funksjon av nivået på de verdsatte tjenestene per innbygger i bostedskommunen. Innenfor pleie og omsorg finner vi at sannsynligheten for å være mottaker øker med økende alder, er høyere for eldre kvinner enn for eldre menn, og er høyere for enslige enn for gifte personer. Sannsynligheten for å være mottaker varierer også mellom kommuner som følge av at vi utnytter informasjon om fordelingen av mottakere mellom kommuner.

Barnehager blir ikke betraktet som en forsikringsordning, men blir kun ansett å øke velferden for de familiene som faktisk har barnehageplass. Siden vi ikke kjenner eksakt hvilke barn som har barnehageplass, trekker vi ut det riktige antall barna på hvert alderstrinn innenfor hver kommune som vi antar er i barnehage. Når vi trekker ut barna tar vi også hensyn til informasjon i levekårsundersøkelsene som viser at enslige forsørgere og mødre med høyt utdanningsnivå har relativt høy sannsynlighet for å få barnehageplass. Denne metoden er utformet for å reprodusere viktige trekk ved fordelingen av barnehageplasser på kommuner, aldersstrinn, familietyper og etter foreldrenes utdanningsnivå. Dette er gjort for at de barna som er trukket ut, skal kunne betraktes som representative for de barna som faktisk er i barnehage.

Fordelingen av verdsatte tjenester er i hovedsak foretatt ut fra sannsynligheten for å være mottaker. Vi har i liten grad tatt hensyn til at pleietyngden kan variere etter ulike kjennetegn som f.eks. alder. Dette skyldes at vi har lite informasjon om hvordan ressursbruken per mottaker varierer med slike kjennetegn. Det vil være en svært omfattende oppgave å føre statistikk over hvor mye ressurser kommunene bruker på hver enkelt mottaker. Vi har derfor benyttet analyser og antakelser som medfører at beregningene er usikre.

For å fordele kommunale gebyrer på brukerne har vi benyttet liknende metoder som ble benyttet for å fordele verdien av kommunale tjenester, der vi også har tatt hensyn til informasjon om inntektsgraderte satser for kommunale gebyrer i barnehager og eldreomsorg.

Definisjon av utvidet inntekt

Vi benytter følgende definisjon:

$$\text{Utvidet inntekt} = \text{Privat inntekt etter skatt} + \text{Kommunale brukersubsidier}$$

¹ Sosiale tjenester omfatter barnevern og rusmiddelvern, mens økonomisk sosialhjelp er holdt utenfor i definisjonen av kommunale brukersubsidier. Sosialhjelp blir i stedet regnet som en kontantoverføring, og er derfor inkludert i våre tall for private inntekter.

Privat inntekt etter skatt består av markedsinntekter og kontantoverføringer med fradrag for skatter. Markedsinntekter omfatter lønnsinntekt, netto næringsinntekt og brutto kapitalinntekt. Kontantoverføringer består av ytelser fra folketrygden, tjenestepensjon, dagpenger ved arbeidsledighet, bidrag, barnetrygd, bostøtte, stipend, forsørgerfradrag, sosialhjelp, grunn- og hjelpestønad, kontantstøtte og engangsstønad ved fødsel. Vi viser til Epland (1998) for en mer utførlig omtale av de enkelte inntektskomponentene.

Kommunale brukersubsidier defineres som verdien av kommunale tjenester med fratrekk for kommunale gebyrer. Tjenestene er verdsatt og fordelt på personer som forklart ovenfor. Verdien av fylkeskommunale og statlige brukersubsidier er holdt utenfor i analysen.

Variasjoner i kommunenes inntekter per innbygger er av stor betydning for deres evne til å finansiere brukersubsidier til innbyggerne. For en detaljert framstilling av finansieringen av kommunene viser vi til NOU (1996:1) og NOU (1997:8). De viktigste inntektskildene for kommunene er skatteinntekter og rammeoverføringer fra statsforvaltningen. Skattesatsen for kommuneskatten blir fastsatt av staten, og var i 1998 på 10,75 prosent av alminnelig inntekt. En slik flat skattesats vil isolert sett bidra til at kommuner med høye private inntekter også får et høyt nivå på kommunale inntekter. Men dette blir motvirket gjennom fordelingen av rammetilskudd til kommunene, der det er innarbeidet et inntektsutjevnenende og et utgiftsutjevnenende tilskudd. Formålet med disse ordningene er å utjevne de økonomiske forutsetningene for et likeverdig tjenestetilbud. Langørgen (2001) viser imidlertid at det er betydelige forskjeller i kommunenes økonomiske handlefrihet, noe som skyldes at utjevningen i inntektssystemet er ufullstendig og at enkelte inntektskomponenter er skjevt fordelt på kommuner. Dette gjelder blant annet kraftinntekter, øremerkete tilskudd, skjønnstilskudd og regionalpolitisk motiverte tilskudd.

Vi vil benytte familie som økonomisk enhet, mens individ er analyseenhet. Ideelt sett vil vi foretrekke å bruke koshushold som økonomisk enhet. Siden denne studien benytter inntektsdata koplet med folkeregisteret for 1998, har vi bare opplysninger om familiesammensetning. I de fleste tilfeller vil imidlertid hushold og familie være sammenfallende. Et viktig unntak er samboere uten felles barn, som blir registrert som enslige i det sentrale folkeregisteret. Et annet unntak gjelder borteboende studenter som ikke melder flytting, og som derfor blir inkludert i familien til foreldrene. For en drøfting av disse problemene viser vi til Åserud (2000) og Mogstad (2003).

Familieinntekter framkommer ved aggregering av inntekter innenfor en familie. I mangel av informasjon om fordelingen innad i familien, er det vanlig å anta at inntektene blir delt likt slik at hvert familiemedlem

oppnår samme økonomiske velferd. Vi benytter denne antakelsen også for kommunale brukersubsidier, noe som innebærer at alle familiemedlemmene drar nytte av tjenestene selv om noen bare er indirekte mottakere. Alternativet til kommunale brukersubsidier er enten å kjøpe liknende tjenester i markedet eller å yte tjenestene som intern husholdsproduksjon. Det er derfor mest rimelig å anta at alle familiemedlemmene må dele byrdene ved et eventuelt bortfall av kommunale brukersubsidier.

For å sammenlikne økonomisk velferd blant individer som lever i hushold som varierer i størrelse og sammensetning, er det vanlig å benytte en ekvivalensskala (også kalt forbruksenhet). Formålet med ekvivalensskalaer er å korrigere for stordriftsfordeler når en sammenlikner individenes materielle velferd. Utgifter til varige konsumgoder som bil og bolig utgjør en betydelig budsjettandel, og muligheten for felles konsum av slike goder medfører at kostnadene for å opprettholde en gitt levestandard ikke dobles når et hushold øker fra f.eks. én til to voksne personer. En ekvivalensskala tilordner en forbruksvekt til hvert hushold som viser hvilket forbrukspotensiale hver av husholdsmedlemmene har i forhold til personene i et referansehushold, i vårt tilfelle enslige voksne.

For en nærmere diskusjon om valg av ekvivalensskala viser vi til Aaberge og Melby (1998). I denne analysen følger vi OECD-studien til Atkinson med flere (1995) og bruker den såkalte kvadratrotskalaen for å justere privat inntekt etter skatt for stordriftsfordeler i konsumet. Dette innebærer at familiens samlede inntekter blir dividert med kvadratrotten av antall familiemedlemmer for å finne en ekvivalentinntekt som antas å være sammenliknbar på tvers av familier med ulik størrelse. Vi benytter også ulike ekvivalensskalaer for de kommunale tjenestene, der vi antar at det er stordriftsfordeler i konsumet av sosiale tjenester, pleie og omsorg og infrastruktur, mens de øvrige kommunale tjenestene antas å være goder som ikke gir stordriftsfordeler i konsumet som en funksjon av familiens størrelse. Kommunale gebyrer er i likhet med private inntekter omregnet ved hjelp av kvadratrotskalaen, slik at gebyrene blir behandlet på samme måten som skatter. Alle kronebeløp som er gjengitt i denne artikkelen er målt som ekvivalente beløp for året 1998.

Fordelingen av utvidet inntekt for hele Norges befolkning

Sammenliknet med de fleste andre land har Norge forholdsvis lav ulikhet i fordelingen av private inntekter etter skatt. Aaberge og Langørgen (2003) viser at bidraget fra de kommunale tjenestene gir en tilnærmet nøytral effekt på fordelingen av utvidet inntekt. Det vil si at fordelingseffekten er om lag den samme som man ville fått ved en lik kontantoverføring til hele befolkningen.

Tabell 1. Desilgjennomsnitt for utvidet inntekt, inntekt etter skatt og kommunale brukersubsidier, 1998-kroner

	Utvidet inntekt	Inntekt etter skatt	Kommunale brukersubsidier
1. desil	101 000	77 400	23 600
2. desil	144 600	118 800	25 900
3. desil	165 500	138 900	26 600
4. desil	182 900	155 600	27 300
5. desil	198 900	171 300	27 700
6. desil	215 000	187 300	27 800
7. desil	232 800	205 200	27 600
8. desil	254 700	227 800	26 800
9. desil	287 300	263 600	23 700
10. desil	444 900	424 000	20 900

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Det betyr imidlertid ikke at de kommunale brukersubsidiene er uavhengige av inntektsnivået. I tabell 1 er personene rangert etter utvidet inntekt, og det er foretatt en inndeling i desilgrupper, der hvert desil omfatter 10 prosent av befolkningen, slik at utvidet inntekt stiger med stigende desil. Innenfor hver desilgruppe har vi beregnet gjennomsnittet for utvidet inntekt, inntekt etter skatt og kommunale brukersubsidier. Vi ser at private inntekter etter skatt øker entydig med økende desil for utvidet inntekt. Kommunale brukersubsidier er derimot i gjennomsnitt økende for lavere desiler og avtakende for høyere desiler. Aaberge og Langørgen (2003) viser at dette resultatet har sammenheng med at barnefamilier og eldre over 80 år, som mottar relativt mye kommunale tjenester, er overrepresentert i den sentrale delen av inntektsfordelingen. Det nasjonale velferdssystemet i Norge omfatter ordninger som alderspensjon, barnetrygd, kontantstøtte og kommunale brukersubsidier som bidrar til at relativt få eldre over 80 år og barnefamilier havner i de laveste inntektsdesilene. På den annen side er det relativt sjelden at barnefamilier og eldre over 80 år har høye markedsinntekter, noe som fører til at disse gruppene er underrepresentert i de høyeste inntektsdesilene.

Fordelingen av utvidet inntekt etter fylke

For å måle ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt benytter vi Gini-koeffisienten, mens en tilhørende konsentrasjonskoeffisient viser bidraget til ulikhet fra kommunale brukersubsidier. Det er gjort nærmere rede for disse koeffisientene i boksen til høyre.

Tabell 2 viser gjennomsnitt og ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt for hele landet og innenfor hvert fylke. Tabellen viser også gjennomsnitt og bidrag til ulikhet for kommunale brukersubsidier. Fylkene er rangert etter nivået på gjennomsnittlig utvidet inntekt. Akershus og Oslo har høyest gjennomsnittlig utvidet inntekt, mens gjennomsnittet er lavest i Hedmark, Oppland og Nord-Trøndelag. Oslo skiller seg ut som det fylket som har høyest ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt. Fylkene i Nord-Norge, samt Nord-Trøndelag og Sogn og Fjordane har forholdsvis lav ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt.

Gini-koeffisienten og konsentrasjonskoeffisienten

For å oppsummere ulikheten i en fordeling er det vanlig å benytte Gini-koeffisienten. Denne indikatoren varierer mellom 0 og 1, der verdien null svarer til at alle har lik (ekvivalent)inntekt, mens verdien 1 tilsvarer at all inntekt blir disponert av kun én person. Gini-koeffisienten øker altså med økende ulikhet i fordelingen.

Gini-koeffisienten tillater en dekomponering som gjør det mulig å identifisere bidragene til ulikhet fra de enkelte inntektskomponentene som inngår i definisjonen av utvidet inntekt. Vi vil begrense oss til å gjengi resultatene for Gini-koeffisienten basert på de to inntektskomponentene private inntekter etter skatt (komponent 1) og kommunale brukersubsidier (komponent 2), der utvidet inntekt er lik summen av komponentene. En dekomponering av Gini-koeffisienten (G) kan da skrives på formen

$$(1) \quad G = \text{Inntektsandel}(1) \times \text{Konsentrasjonskoeffisient}(1) + \text{Inntektsandel}(2) \times \text{Konsentrasjonskoeffisient}(2)$$

Inntektsandelene viser hvor stor andel av utvidet inntekt totalt som er representert ved hver av komponentene. En inntektsandel er lik gjennomsnittet for en inntektskomponent som andel av gjennomsnittet for utvidet inntekt. Konsentrasjonskoeffisientene informerer om hvorvidt de ulike komponentene bidrar til utjevning eller fungerer ulikhetsskapende på fordelingen av utvidet inntekt. Når inntektsandelen til en komponent er positiv, vil en negativ konsentrasjonskoeffisient innebære negativ samvariasjon, som betyr at komponenten virker utjevne på den totale ulikheten, dvs. at individer med lave utvidete inntekter vil motta større beløp av komponenten enn individer med høye utvidete inntekter. En positiv verdi på konsentrasjonskoeffisienten vil derimot uttrykke positiv samvariasjon, noe som betyr at komponenten bidrar til større ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt. Når konsentrasjonskoeffisienten er lik 0 gir komponenten et nøytralt bidrag til ulikheten. Dette vil f.eks. være tilfelle hvis komponenten er fordelt likt på alle individer. Konsentrasjonskoeffisienten kan variere mellom -1 og 1, der verdien -1 innebærer at komponenten er maksimalt utjevne, mens verdien 1 innebærer at komponenten er maksimalt ulikhetsskapende. Verdien 1 tilsvarer at inntektskomponenten i sin helhet blir disponert av den personen som har høyest utvidet inntekt.

I denne artikkelen vil vi fokusere på gjennomsnitt og ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt, samt gjennomsnitt og konsentrasjonskoeffisient for kommunale brukersubsidier. Inntektsandelen for kommunale brukersubsidier er da lik forholdet mellom de to rapporterte gjennomsnittene. Inntektsandelen og konsentrasjonskoeffisienten for private inntekter etter skatt kan avledes fra de rapporterte tallene når vi vet at inntektsandelene summerer seg til 1 og vi i tillegg benytter likning (1).

Tabell 2. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt etter fylke, 1998

Fylke	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
Akershus	252 400	0,233	24 500	-0,008
Oslo ¹	241 700	0,286	29 000	0,005
Rogaland	234 300	0,221	26 200	-0,035
Finnmark	229 100	0,176	37 000	0,010
Buskerud	221 800	0,213	24 600	-0,042
Hordaland	221 500	0,208	24 700	-0,034
Sogn og Fjordane	218 900	0,186	27 600	-0,026
Møre og Romsdal	217 600	0,195	25 000	-0,026
Troms	217 500	0,188	29 800	0,020
Vestfold	216 900	0,214	22 900	-0,030
Vest-Agder	215 700	0,201	26 100	-0,018
Aust-Agder	214 400	0,207	25 900	-0,011
Nordland	212 600	0,182	29 700	-0,004
Telemark	211 200	0,196	25 600	-0,023
Sør-Trøndelag	210 300	0,200	23 900	-0,009
Østfold	209 100	0,206	23 200	-0,041
Oppland	202 600	0,194	22 900	-0,030
Nord-Trøndelag	202 500	0,179	25 200	-0,021
Hedmark	200 800	0,197	22 800	-0,031
Hele landet	222 800	0,218	25 800	-0,015

¹ Verdsettingen av kommunale tjenester i Oslo bygger på modellprediksjon etter at de kommunale inntektene er splittet på en kommunal og en fylkeskommunal del.

Fylkene i Nord-Norge - og særlig Finnmark - skiller seg også ut ved at de har relativt høye kommunale brukersubsidier per innbygger.² Dette har sammenheng med inntektssystemet for kommunene der det blir gitt særlig høye tilskudd fra staten til kommuner i Nord-Norge, blant annet gjennom et eget Nord-Norge tilskudd. Langørgen og Aaberge (2002) viser også at innbyggerne i Nord-Norge (særlig Finnmark) mottar relativt mye i statlige kontantoverføringer, noe som har en utjevnende effekt på fordelingen av utvidet inntekt.

Hedmark, Oppland, Vestfold, Østfold og Sør-Trøndelag har forholdsvis lave kommunale brukersubsidier per innbygger. Disse fylkene ligger også forholdsvis langt nede på rangeringen etter utvidet inntekt, slik at inntekt etter skatt også ligger under landsgjennomsnittet. Dette kan skyldes at disse fylkene i liten grad er omfattet av distriktpolitiske virkemidler som gir kompensasjon gjennom skattesystemet og inntektssystemet for kommunene.

For hele landet og for de fleste fylkene finner vi at kommunale brukersubsidier har en svakt utjevnende effekt på fordelingen av utvidet inntekt (se siste kolonne i tabell 2). Den utjevnende effekten er sterkest i Østfold og Buskerud.

Tabell 3. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt etter kommunestørrelse, 1998

Antall innbyggere	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
0 - 1 999	211 400	0,186	35 900	0,047
2 000 - 4 999	209 800	0,194	25 800	-0,027
5 000 - 9 999	213 900	0,194	25 300	-0,028
10 000 - 19 999	219 500	0,198	24 600	-0,030
20 000 - 99 999	226 600	0,218	25 000	-0,011
100 000 og over	234 200	0,259	26 900	-0,004

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fordelingen av utvidet inntekt etter kommunestørrelse

I tabell 3 er befolkningen delt inn i seks grupper etter størrelse på bostedskommunen. Vi finner her at de minste kommunene med under 2000 innbyggere skiller seg ut ved at de har høye kommunale brukersubsidier per innbygger, samtidig som de kommunale brukersubsidiene har en (svakt) ulikhetsskapende effekt på fordelingen av utvidet inntekt. Den ulikhetsskapende effekten skyldes delvis at det er relativt store forskjeller i kommunenes inntekter innenfor gruppen av små kommuner. I denne gruppen er det en tendens til at personer som bor i kommuner med lave kommunale brukersubsidier har lavere private inntekter etter skatt enn personer som bor i kommuner med høye kommunale brukersubsidier. Dessuten er det også relativt mange barnefamilier med barn i grunnskolealder som ligger over medianen for utvidet inntekt i de små kommunene, slik at tilbudet av grunnskoleopplæring har en ulikhetsskapende effekt på fordelingen av utvidet inntekt blant innbyggerne i små kommuner.

De fire største byene med over 100 000 innbyggere skiller seg ut ved at de har høye private inntekter etter skatt og høy ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt. Den høye ulikheten må ses i sammenheng med at markedsinntekter er en dominerende inntektskomponent i de store byene, og at denne komponenten virker ulikhetsskapende, se Langørgen og Aaberge (2002). Vi gjør imidlertid oppmerksom på at det er betydelig variasjon både i inntektsnivå og inntektsulikhet innenfor hver av gruppene, og viser til tabell A.1 for resultater angående de enkelte kommunene.

Fordelingen av utvidet inntekt etter kommune

I dette avsnittet vil vi beskrive fordelingen av utvidet inntekt innenfor hver kommune. Detaljerte resultater for alle landets kommuner er rapportert i tabell A.1 i vedlegget. Ulike kommuner kan her sammenlikne seg med hverandre, eller med tall for fylker og hele landet som er rapportert i tabell 2. Tabellen gir resultater på kommunenivå for de fire dimensjonene som er omtalt

² Også i Oslo finner vi høye kommunale brukersubsidier, men her må vi ta et forbehold pga. mulige feilkilder i metoden for å splitte kommunale og fylkeskommunale utgifter.

innledningsvis i artikkelen. Vi er imidlertid også interessert i å identifisere kommuner som skiller seg ut som forholdsvis ekstreme langs hver av de fire dimensjonene. Vi har derfor plukket ut 20 eller 30 kommuner langs hver dimensjon som enten har spesielt lave eller spesielt høye verdier på hver indikator. For utvidet inntekt per innbygger er kommunene også gruppert i små, mellomstore og store kommuner der vi plukker ut de fem laveste og fem høyeste observasjonene innenfor hver gruppe.³ Resultater for slike ekstremkommuner er rapportert i tabellene A.2-A.9 i vedlegget.

Figur 1-4 gir en oversikt over det regionale mønsteret for hver av de fire dimensjonene. I figur 1-3 er kommunene delt inn i tre grupper med lav, middels og høy verdi langs hver dimensjon. Den første gruppen omfatter de 25 prosent av kommunene med de laveste verdiene, den tredje gruppen omfatter de 25 prosent av kommunene med de høyeste verdiene, mens den mellomste gruppen omfatter de øvrige 50 prosent av kommunene med middels verdier. I figur 4 er kommunene delt inn i fire grupper, der negative verdier på konsentrasjonskoeffisienten angir at bidraget til ulikhet fra kommunale brukersubsidier er utjevnende, mens positive verdier angir at bidraget er ulikhetskapende. Grensene mellom svakere og sterkere effekter er satt ved $\pm 0,05$.

For å studere sammenhenger mellom ulike dimensjoner, viser vi til tabell 4 som inneholder korrelasjoner på kommunenivå mellom de ulike målene som vi bruker for å beskrive fordelingen av utvidet inntekt innenfor hver enkelt kommune. Vi finner en positiv korrelasjon mellom gjennomsnitt og ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt etter kommune. Den positive korrelasjonen må ses i sammenheng med at markedsinntekter utgjør en viktig inntektskomponent i mange kommuner med høy gjennomsnittlig utvidet inntekt, og at markedsinntektene virker ulikhetskapende. Eksempler på slike kommuner er større byer og kommuner i omlandet til de største byene. Men som vi skal se nedenfor finnes det også eksempler på kommuner med høyt gjennomsnitt og lav ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt. Dette gjelder blant annet for kraftkommuner der kommunale brukersubsidier har en relativt høy inntektsandel.

Vi finner en positiv korrelasjon mellom gjennomsnittene for kommunale brukersubsidier og utvidet inntekt. Dette skyldes blant annet at det er en del mindre sentrale kommuner (spesielt på Østlandet og i Trøndelag) som både har lave private inntekter etter skatt og lave kommunale brukersubsidier per innbygger. I kommunene i Finnmark ligger utvidet inntekt klart over landsgjennomsnittet til tross for at markedsinntektene ligger betydelig lavere enn landsgjennomsnittet, se

Tabell 4. Korrelasjoner mellom kommunenes gjennomsnitt, ulikhet og bidrag fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt, 1998

	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
Utvidet inntekt				
Kroner per innbygger	1,000			
Ulikhet (Gini)	0,314	1,000		
Kommunale brukersubsidier				
Kroner per innbygger	0,418	-0,439	1,000	
Konsentrasjonskoeffisienten	0,194	-0,214	0,524	1,000

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

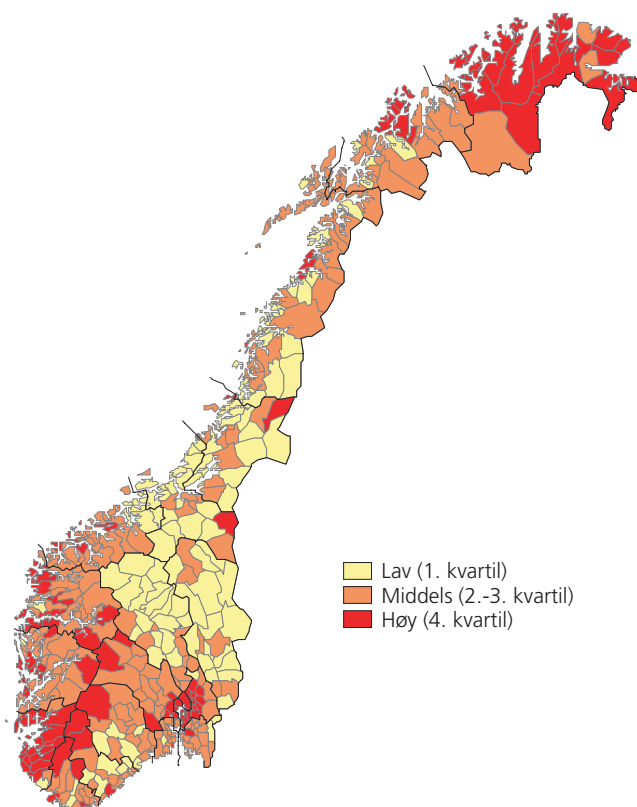
Langørgen og Aaberge (2002). I disse kommunene er det først og fremst statstilskudd til kommunene, oftest kontantoverføringer til individer og lave skatter som bidrar til kombinasjonen av høy utvidet inntekt og høye kommunale brukersubsidier per innbygger. Det er også enkelte kommuner med høye skatteinntekter som har et kommunalt tjenestetilbud som ligger høyere enn landsgjennomsnittet. Dette gjelder f.eks. Asker og Bærum. De høye kommunale skatteinntektene skyldes høye markedsinntekter, samtidig som skatteinntektene bidrar til å finansiere et høyt kommunalt tjenestetilbud. Både høye markedsinntekter og høyt kommunalt tjenestetilbud bidrar til høy utvidet inntekt per innbygger.

Vi finner en negativ sammenheng mellom kommunale brukersubsidier per innbygger og ulikheten i fordelingen av utvidet inntekt. I kommuner med høye kommunale brukersubsidier er inntektsandelen for kommunale brukersubsidier forholdsvis høy. Siden private inntekter etter skatt virker ulikhetskapende, mens kommunale brukersubsidier ofte virker tilnærmet nøytralt eller svakt utjevnende, fører dette til at ulikheten i fordelingen av utvidet inntekt blir lavere i kommuner med høye kommunale brukersubsidier. Eksempler på kommuner med høye kommunale brukersubsidier finner vi særlig blant kraftkommuner. Eksempler på kommuner med høy ulikhet i fordelingen av utvidet inntekt finner vi særlig blant sentrale kommuner og vekstkommuner, der det ofte er forholdsvis høye markedsinntekter per innbygger. Disse kommunene ligger sjelden noe særlig høyere enn landsgjennomsnittet for kommunale brukersubsidier per innbygger.

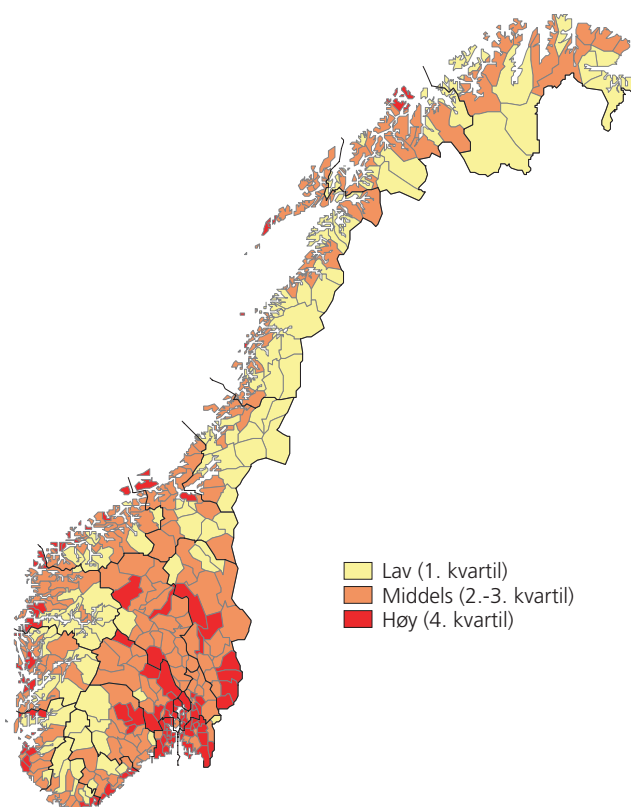
Vi finner en positiv sammenheng mellom gjennomsnittet og konsentrasjonskoeffisienten for kommunale brukersubsidier. Blant rike kraftkommuner og små distriktskommuner med høye statstilskudd per inn-

³ Dette er gjort fordi kommuner av ulik størrelse kan ha forskjellige levekostnader, noe som bidrar til å svekke sammenliknbarheten av inntekter opptjent i ulike regioner og kommunetyper. For en diskusjon av disse problemene viser vi til Mogstad (2003).

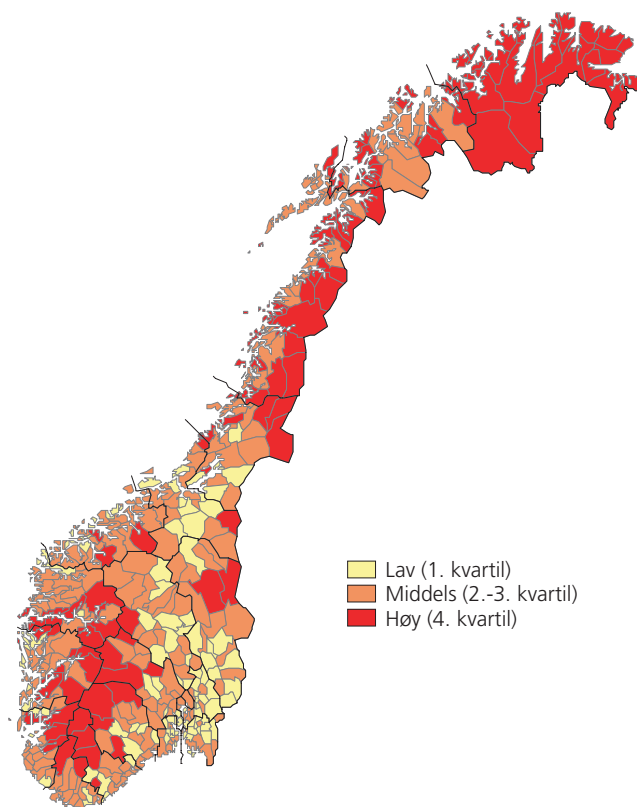
Figur 1. Gjennomsnittlig utvidet inntekt etter kommune, 1998

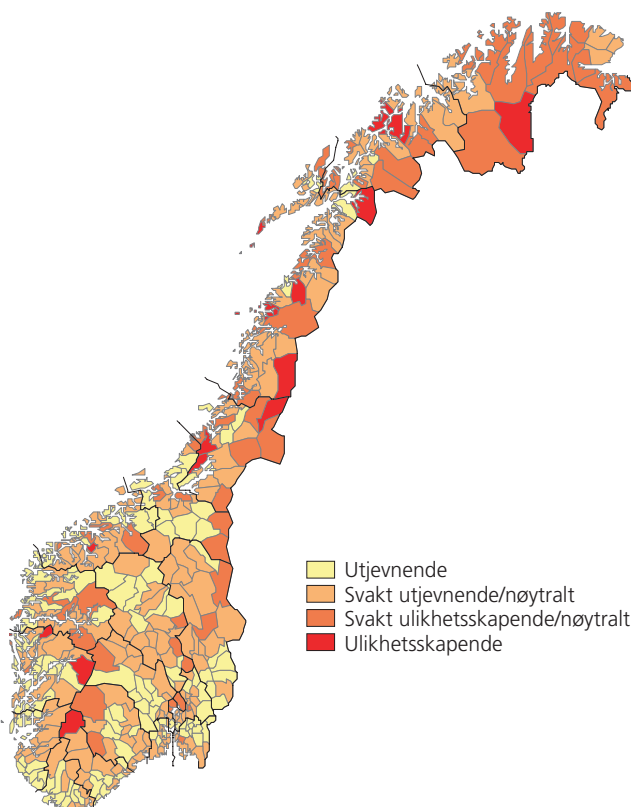
Figur 2. Ulikhet (Gini) for utvidet inntekt etter kommune, 1998

Figur 3. Kommunale brukersubsidier per innbygger, 1998

Figur 4. Bidraget til ulikhet fra kommunale brukersubsidier, 1998

Kilde: Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

bygger finner vi at kommunale tjenester oftere virker ulikhetsskapende. Her må vi imidlertid bemerke at de kommunale tjenestene i de rike kommunene vanligvis virker mer ulikhetsskapende med utgangspunkt i et lavt nivå på ulikheten. På grunn av et høyt kommunalt tjenestetilbud blir enkelte grupper som mottar mye kommunale tjenester (f.eks. enslige eldre over 80 år og familier med barn i grunnskolealder) løftet opp til et høyt nivå for utvidet inntekt, noe som bidrar til at de kommunale tjenestene får en ulikhetsskapende profil.

Om de kommunale tjenestene virker utjevnerende eller ulikhetsskapende vil imidlertid variere mellom kommuner, og ikke bare som en følge av ulikt nivå på det kommunale tjenestetilbudet innenfor forskjellige tjenesteytende sektorer. Befolkningens sammensetning etter alder, kjønn, familietype, familiestørrelse og sammensetning, utdanningsnivå og private inntekter vil påvirke fordelingen av kommunale brukersubsidier og samspillet mellom ulike inntektskomponenter som inngår i utvidet inntekt.

Som ulike eksempler på betydningen av kommunale tjenester for inntektsfordelingen vil vi gå nærmere inn på kommunene Bykle og Austrheim. Bykle skiller seg ut som kommunen med de desidert høyeste kommunale brukersubsidiene per innbygger, noe som skyldes høye kraftinntekter. De høye kommunale brukersubsidiene bidrar også til at utvidet inntekt per innbygger ligger høyere enn i noen annen kommune. Ulikheten i fordelingen av utvidet inntekt er imidlertid blant de laveste i landet, samtidig som kommunale brukersubsidier har en relativt sterk ulikhetsskapende effekt. Den ulikhetsskapende effekten har sammenheng med at hele 29 prosent av de eldre over 80 år havner i 10. desil for utvidet inntekt, samtidig som 94 prosent av barna i grunnskolealder hører til familier som ligger over medianen for utvidet inntekt. Det kommunale tilbudet av eldreomsorg og utdanning virker derfor ulikhetsskapende i Bykle (internt i kommunen). Vi gjør imidlertid oppmerksom på at dette resultatet er basert på enkelte antakelser blant annet om fordelingen av eldreomsorg på familietyper som er avledet fra informasjon på nasjonalt nivå. Slike antakelser bidrar til at resultater for enkeltkommuner er usikre. Vi utnytter imidlertid også detaljert informasjon for hver kommune om ressursbruk etter sektor, dekningsgrader etter kjønn og alder foruten en rekke individkjennetegn. Når vi finner at mange av de «tyngre» brukerne av kommunale tjenester i Bykle blir løftet opp til et høyt nivå for utvidet inntekt, synes dette å være et rimelig resultat på bakgrunn av den høye ressursbruken i tjenesteytingen.

Austrheim skiller seg ut som den kommunen som har lavest inntektsandel for kommunale brukersubsidier. Kommunen har forholdsvis høye markedsinntekter og lave kommunale brukersubsidier per innbygger. Kom-

munen skiller seg også ut ved at de kommunale brukersubsidiene har en forholdsvis sterk utjevnerende effekt. Dette kan bidra til å forklare hvorfor ulikheten i fordelingen av utvidet inntekt ligger om lag på samme nivå som for hele landet, til tross for at markedsinntektene utgjør en høy inntektsandel. Vi finner at det særlig er eldreomsorgen som bidrar med en utjevnerende effekt i Austrheim. Dette har sammenheng med at de eldre i Austrheim er forholdsvis sterkt representert i de lavere desiler for utvidet inntekt, noe som skyldes at de eldre i Austrheim i gjennomsnitt mottar forholdsvis lave markedsinntekter, kontantoverføringer og kommunale brukersubsidier (sammenliknet med hele landet). Tilbudet av grunnskoleutdanning i Austrheim har en tilnærmet nøytral effekt på fordelingen av utvidet inntekt.

Referanser

Atkinson, A.B., L. Rainwater og T.M. Smeeding (1995): *Income distribution in OECD countries*, *Social Policy Studies* 18, OECD.

Epland, J. (1998): *Endringer i fordelingen av husholdningsinntekt 1986-1996*, Rapport 98/17, Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, A. (2001): *Inntektssystemet for kommune: Måling av utgiftsbehov og fordelingsvirkninger*, Rapport 2002/27, Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, A. og R. Aaberge (2002): *Fordelingsvirkninger av kommunal tjenesteproduksjon*, Norsk økonomisk tidsskrift 116, 1-26.

Mogstad, M. (2003): *Analyse av fattigdom og inntektsulikhet basert på registerdata*, Hovedoppgave ved Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

NOU (1996:1): *Et enklere og mer rettferdig inntektssystem for kommuner og fylkeskommuner*, Kommunal- og arbeidsdepartementet.

NOU (1997:8): *Om finansiering av kommunesektoren*, Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Aaberge, R. og A. Langørgen (2003): *Measuring the benefits from public services: The effects of local government spending on the distribution of income in Norway*, Discussion Papers 339, Statistisk sentralbyrå.

Aaberge, R. og I. Melby (1998): *The sensitivity of income inequality to choice of equivalence scales*, *Review of Income and Wealth* 44, 565-569.

Åserud, R. (2000): *Analyse av inntektsfordeling og inntektsulikhet basert på registerdata*, Hovedoppgave ved Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Vedlegg**Tabell A.1. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt etter kommune, 1998**

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier		Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten		Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
0101 Halden	204 000	0,212	23 000	-0,046	0513 Skjåk	195 200	0,185	24 800	-0,076
0104 Moss	208 700	0,211	23 600	-0,006	0514 Lom	198 500	0,201	24 500	-0,061
0105 Sarpsborg	206 200	0,196	24 600	-0,034	0515 Vågå	192 600	0,188	23 400	-0,055
0106 Fredrikstad	207 700	0,205	23 600	-0,037	0516 Nord-Fron	201 300	0,195	23 700	-0,049
0111 Hvaler	212 200	0,213	19 900	-0,044	0517 Sel	190 600	0,188	20 600	-0,041
0118 Aremark	219 600	0,242	26 100	-0,025	0519 Sør-Fron	201 300	0,212	25 400	-0,054
0119 Marker	198 700	0,199	20 700	-0,065	0520 Ringeby	197 100	0,200	23 300	-0,058
0121 Rømskog	202 100	0,160	26 400	-0,064	0521 Øyer	196 100	0,191	18 900	0,034
0122 Trøgstad	210 100	0,210	19 600	-0,083	0522 Gausdal	194 100	0,189	21 000	-0,030
0123 Spydeberg	220 300	0,211	20 300	-0,093	0528 Østre Toten	204 600	0,198	23 300	0,004
0124 Askim	212 100	0,201	25 000	-0,069	0529 Vestre Toten	208 100	0,184	21 900	-0,057
0125 Eidsberg	209 000	0,210	21 700	-0,064	0532 Jevnaker	205 600	0,192	21 300	-0,064
0127 Skiptvet	207 400	0,196	21 400	-0,055	0533 Lunner	214 600	0,184	20 800	-0,032
0128 Rakkestad	207 600	0,219	20 100	-0,069	0534 Gran	205 600	0,194	23 000	-0,072
0135 Råde	215 900	0,191	21 800	0,003	0536 Søndre Land	194 700	0,187	24 000	-0,049
0136 Rygge	219 800	0,212	22 200	-0,045	0538 Nordre Land	187 300	0,187	21 300	-0,044
0137 Våler	229 000	0,209	22 600	-0,064	0540 Sør-Aurdal	196 600	0,214	22 600	-0,034
0138 Hobøl	219 600	0,203	18 900	-0,087	0541 Etnedal	188 000	0,192	29 800	-0,021
0211 Vestby	231 400	0,204	22 700	-0,080	0542 Nord-Aurdal	204 900	0,200	24 900	-0,032
0213 Ski	242 700	0,200	23 900	-0,046	0543 Vestre Slidre	198 200	0,193	27 100	-0,022
0214 Ås	236 800	0,212	25 500	-0,042	0544 Øystre Slidre	194 700	0,193	19 200	-0,051
0215 Frogn	246 800	0,230	23 900	-0,024	0545 Vang	205 100	0,161	36 500	-0,014
0216 Nesodden	232 800	0,204	21 600	-0,001	0602 Drammen	222 000	0,224	26 200	-0,042
0217 Oppegård	260 000	0,209	24 900	-0,035	0604 Kongsberg	232 500	0,207	24 500	-0,066
0219 Bærum	285 300	0,269	27 700	0,011	0605 Ringerike	213 500	0,206	24 700	-0,034
0220 Asker	291 200	0,286	27 300	0,015	0612 Hole	265 000	0,297	25 100	-0,012
0221 Aurskog-Høland	209 100	0,199	20 400	-0,061	0615 Flå	215 300	0,202	30 700	-0,001
0226 Sørums	237 000	0,202	22 100	-0,046	0616 Nes	211 300	0,187	28 600	-0,028
0227 Fet	239 800	0,206	23 400	-0,036	0617 Gol	210 200	0,200	24 000	-0,019
0228 Rælingen	232 700	0,204	20 700	0,007	0618 Hemsedal	224 000	0,218	32 700	-0,009
0229 Enebakk	231 000	0,202	22 300	-0,019	0619 Ål	205 000	0,185	25 300	-0,046
0230 Lørenskog	243 900	0,205	22 800	-0,023	0620 Hol	225 100	0,193	36 700	0,016
0231 Skedsmo	235 900	0,200	22 900	-0,018	0621 Sigdal	204 700	0,200	22 700	-0,062
0233 Nittedal	241 400	0,190	24 000	-0,029	0622 Krødsherad	204 800	0,198	20 800	-0,057
0234 Gjerdrum	241 300	0,214	19 800	-0,009	0623 Modum	208 700	0,198	23 500	-0,060
0235 Ullensaker	238 600	0,200	25 000	-0,045	0624 Øvre Eiker	215 000	0,208	23 800	-0,051
0236 Nes	217 100	0,194	21 300	-0,074	0625 Nedre Eiker	211 400	0,195	21 800	-0,043
0237 Eidsvoll	216 000	0,198	22 900	-0,067	0626 Lier	238 900	0,222	24 200	-0,026
0238 Nannestad	222 800	0,198	23 000	-0,082	0627 Røyken	236 900	0,207	20 100	-0,042
0239 Hurdal	194 500	0,188	18 400	-0,015	0628 Hurum	218 900	0,196	20 900	-0,058
0301 Oslo	241 700	0,286	29 000	0,005	0631 Flesberg	216 900	0,196	23 600	-0,093
0402 Kongsvinger	203 600	0,207	22 800	-0,022	0632 Rollag	209 900	0,172	27 200	-0,073
0403 Hamar	210 800	0,202	23 400	-0,012	0633 Nore og Uvdal	207 000	0,181	32 100	-0,051
0412 Ringsaker	199 900	0,193	21 500	-0,027	0701 Borre	213 700	0,202	22 500	-0,005
0415 Løten	193 900	0,183	20 400	-0,007	0702 Holmestrand	213 800	0,202	24 400	-0,031
0417 Stange	201 900	0,195	22 700	-0,039	0704 Tønsberg	217 500	0,216	24 300	-0,028
0418 Nord-Odal	191 600	0,194	18 200	-0,078	0706 Sandefjord	215 700	0,223	23 100	-0,016
0419 Sør-Odal	208 800	0,200	24 600	-0,065	0709 Larvik	215 900	0,209	24 000	-0,044
0420 Eidskog	186 700	0,202	19 000	-0,059	0711 Svelvik	218 900	0,201	20 500	-0,031
0423 Grue	200 200	0,211	23 200	-0,059	0713 Sande	220 400	0,202	22 200	-0,074
0425 Åsnes	195 800	0,202	20 200	-0,092	0714 Hof	204 600	0,201	18 400	-0,071
0426 Våler	199 200	0,191	23 100	-0,069	0716 Våle	216 700	0,201	17 500	-0,097
0427 Elverum	203 300	0,195	22 600	-0,030	0718 Ramnes	213 200	0,212	17 500	-0,044
0428 Trysil	190 800	0,189	24 900	-0,046	0719 Andebu	201 500	0,205	17 200	-0,063
0429 Åmot	194 900	0,208	24 900	0,005	0720 Stokke	215 400	0,190	24 500	-0,021
0430 Stor-Elvdal	191 600	0,204	23 700	-0,046	0722 Nøtterøy	231 200	0,236	22 100	-0,024
0432 Rendalen	193 600	0,182	33 400	-0,011	0723 Tjøme	221 900	0,250	20 800	-0,055
0434 Engerdal	195 500	0,176	33 300	0,025	0728 Lardal	207 100	0,194	23 100	-0,087
0436 Tolga	190 800	0,169	27 000	-0,008	0805 Porsgrunn	212 300	0,193	24 700	-0,018
0437 Tynset	204 000	0,179	22 800	-0,021	0806 Skien	212 800	0,200	24 800	-0,030
0438 Alvdal	204 200	0,178	24 100	-0,004	0807 Notodden	212 600	0,201	26 000	-0,008
0439 Folldal	196 600	0,162	29 800	-0,048	0811 Siljan	209 500	0,173	18 600	-0,007
0441 Os	192 900	0,174	24 900	-0,051	0814 Bamble	220 100	0,193	24 000	-0,044
0501 Lillehammer	211 000	0,195	22 900	-0,006	0815 Kragerø	201 600	0,195	24 800	-0,025
0502 Gjøvik	204 600	0,197	23 500	0,000	0817 Drangedal	192 000	0,178	22 600	-0,076
0511 Dovre	195 700	0,185	22 900	-0,071	0819 Nome	210 600	0,199	27 500	-0,047
0512 Lesja	196 100	0,176	25 400	-0,043	0821 Bø	205 800	0,216	20 400	-0,005
					0822 Sauherad	201 700	0,192	21 200	-0,067

Tabell A.1. forts.

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier		Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten		Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
0826 Tinn	216 900	0,182	34 400	-0,032	1219 Bømlo	219 400	0,192	24 900	-0,022
0827 Hjartdal	208 100	0,222	24 300	-0,069	1221 Stord	226 100	0,177	24 200	-0,042
0828 Seljord	206 300	0,190	24 800	-0,060	1222 Fitjar	221 900	0,202	20 100	0,000
0829 Kviteseid	189 800	0,199	18 800	-0,089	1223 Tysnes	202 500	0,207	23 700	-0,083
0830 Nissedal	203 200	0,194	31 100	-0,008	1224 Kvinnherad	219 800	0,168	32 300	-0,043
0831 Fyresdal	200 000	0,170	27 400	0,002	1227 Jondal	219 500	0,192	31 300	-0,054
0833 Tokke	216 000	0,170	40 800	-0,042	1228 Odda	215 900	0,168	33 500	-0,048
0834 Vinje	226 700	0,173	45 600	0,002	1231 Ullensvang	206 200	0,185	25 100	-0,076
0901 Risør	211 000	0,220	25 600	-0,025	1232 Eidfjord	250 500	0,126	82 900	0,054
0904 Grimstad	222 200	0,238	25 100	-0,055	1233 Ulvik	212 500	0,161	46 100	-0,033
0906 Arendal	215 500	0,199	25 300	-0,032	1234 Granvin	202 400	0,146	33 300	-0,004
0911 Gjerstad	193 000	0,199	18 300	-0,096	1235 Voss	209 000	0,179	26 800	-0,015
0912 Vegårshei	199 300	0,166	26 900	-0,029	1238 Kvam	214 200	0,185	24 500	-0,069
0914 Tvedestrand	213 300	0,223	24 400	-0,071	1241 Fusa	224 200	0,196	26 600	-0,084
0919 Froland	204 300	0,177	23 100	-0,083	1242 Samnanger	212 700	0,184	23 300	-0,116
0926 Lillesand	216 800	0,203	21 700	-0,053	1243 Os	226 400	0,194	24 000	0,011
0928 Birkenes	199 000	0,179	22 100	-0,058	1244 Austevoll	254 800	0,249	23 000	-0,079
0929 Åmli	193 800	0,171	27 800	-0,045	1245 Sund	226 200	0,207	21 900	-0,091
0935 Iveland	204 200	0,147	31 200	-0,047	1246 Fjell	229 300	0,196	23 000	-0,066
0937 Evje og Hornnes	202 300	0,180	21 400	-0,029	1247 Askøy	219 000	0,177	25 000	-0,033
0938 Bygland	209 400	0,183	33 900	-0,046	1251 Vaksdal	203 200	0,157	29 700	-0,028
0940 Valle	232 600	0,174	50 800	-0,011	1252 Modalen	258 700	0,144	79 900	0,109
0941 Bykle	318 700	0,142	128 400	0,091	1253 Osterøy	212 700	0,187	27 800	-0,011
1001 Kristiansand	217 500	0,207	25 300	-0,015	1256 Meland	211 000	0,189	19 500	-0,052
1002 Mandal	211 400	0,191	26 900	-0,041	1259 Øygarden	218 700	0,187	31 200	0,024
1003 Farsund	221 500	0,191	26 600	-0,056	1260 Radøy	201 700	0,190	15 700	-0,102
1004 Flekkefjord	213 700	0,198	25 700	-0,052	1263 Lindås	214 500	0,187	19 400	-0,066
1014 Vennesla	204 300	0,169	25 800	-0,022	1264 Austrheim	230 600	0,220	16 000	-0,174
1017 Songdalen	202 600	0,171	20 700	-0,058	1265 Fedje	218 700	0,216	24 400	0,086
1018 Søgne	240 100	0,261	22 800	-0,050	1266 Masfjorden	211 500	0,166	34 700	-0,021
1021 Marnardal	205 400	0,184	25 700	-0,062	1401 Flora	229 500	0,195	28 300	-0,004
1026 Åseral	236 900	0,149	60 800	-0,019	1411 Gulen	221 600	0,208	31 600	-0,054
1027 Audnedal	199 700	0,175	23 400	-0,062	1412 Solund	227 500	0,195	41 000	0,001
1029 Lindesnes	201 600	0,189	25 500	-0,050	1413 Hyllestad	211 700	0,202	30 200	-0,070
1032 Lyngdal	210 100	0,201	23 400	-0,064	1416 Høyanger	232 200	0,154	38 600	-0,040
1034 Hægebostad	208 400	0,178	28 300	-0,029	1417 Vik	205 500	0,166	29 900	-0,012
1037 Kvinesdal	207 700	0,175	28 500	-0,053	1418 Balestrand	215 300	0,165	39 800	0,025
1046 Sirdal	262 800	0,144	77 900	-0,028	1419 Leikanger	213 500	0,151	20 300	-0,047
1101 Eigersund	225 400	0,188	28 300	-0,065	1420 Sogndal	216 400	0,182	23 300	-0,023
1102 Sandnes	231 700	0,211	23 600	-0,024	1421 Aurland	239 300	0,146	60 500	0,023
1103 Stavanger	245 100	0,251	26 500	-0,040	1422 Lærdal	215 500	0,166	36 200	-0,020
1106 Haugesund	218 000	0,217	24 500	-0,028	1424 Årdal	235 400	0,156	29 900	-0,063
1111 Sokndal	200 100	0,188	17 700	-0,093	1426 Luster	207 700	0,167	33 200	0,006
1112 Lund	205 400	0,174	23 500	-0,066	1428 Askvoll	204 400	0,193	24 100	-0,073
1114 Bjerkreim	225 700	0,182	27 400	-0,078	1429 Fjaler	194 500	0,212	25 400	-0,006
1119 Hå	234 300	0,203	27 600	-0,054	1430 Gaular	213 600	0,187	25 300	-0,114
1120 Klepp	230 800	0,183	24 700	-0,046	1431 Jølster	210 600	0,171	24 100	-0,097
1121 Time	237 000	0,210	24 100	-0,057	1432 Førde	224 700	0,185	24 100	0,004
1122 Gjesdal	224 300	0,190	24 100	-0,028	1433 Naustdal	219 100	0,177	26 600	-0,072
1124 Sola	260 400	0,234	27 500	-0,034	1438 Bremanger	222 200	0,188	28 600	-0,086
1127 Randaberg	267 000	0,269	25 300	-0,021	1439 Vågsøy	228 100	0,225	22 000	-0,075
1129 Forsand	260 200	0,162	63 900	-0,023	1441 Selje	218 100	0,208	21 500	-0,075
1130 Strand	222 700	0,185	27 300	-0,028	1443 Eid	210 300	0,179	21 200	-0,024
1133 Hjelmeland	236 400	0,186	41 400	-0,035	1444 Hornindal	207 700	0,165	27 500	-0,083
1134 Suldal	235 200	0,148	53 100	-0,017	1445 Gloppen	211 700	0,178	26 600	-0,030
1135 Sauda	209 000	0,168	26 600	-0,020	1449 Stryn	213 400	0,192	23 100	-0,086
1141 Finnøy	221 100	0,205	26 200	-0,067	1502 Molde	221 400	0,188	24 200	0,006
1142 Rennesøy	227 800	0,195	21 500	-0,083	1503 Kristiansund	204 900	0,196	24 000	-0,023
1144 Kvitsøy	232 900	0,178	38 900	0,060	1504 Ålesund	226 300	0,210	24 800	-0,004
1145 Bokn	261 900	0,319	25 300	-0,075	1511 Vanylven	211 300	0,186	23 300	-0,071
1146 Tysvær	225 600	0,173	31 800	-0,055	1514 Sande	220 200	0,200	23 900	-0,061
1149 Karmøy	221 200	0,198	24 800	-0,061	1515 Herøy	243 400	0,234	26 100	-0,067
1151 Utsira	257 900	0,189	56 700	0,085	1516 Ulstein	242 800	0,218	26 000	-0,035
1154 Vindafjord	223 800	0,206	21 800	-0,072	1517 Hareid	220 700	0,207	22 000	0,011
1201 Bergen	223 900	0,225	24 000	-0,032	1519 Volda	211 000	0,181	25 900	-0,044
1211 Etne	214 600	0,193	23 700	-0,084	1520 Ørsta	212 400	0,174	26 400	-0,015
1214 Ølen	213 300	0,193	23 300	-0,091	1523 Ørskog	214 200	0,174	26 000	-0,078
1216 Sveio	210 300	0,178	22 400	-0,097	1524 Norddal	218 600	0,162	36 600	-0,017

Tabell A.1. forts.

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier		Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per inn- bygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per inn- bygger	Konsentra- per inn- bygger sjons- koeffisienten		Kroner per inn- bygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per inn- bygger	Konsentra- per inn- bygger sjons- koeffisienten
1525 Stranda	217 700	0,169	25 400	-0,016	1743 Høylandet	200 700	0,181	24 400	-0,078
1526 Stordal	214 800	0,186	26 500	0,082	1744 Overhalla	203 200	0,171	21 900	-0,055
1528 Sykkylven	223 600	0,199	22 800	-0,002	1748 Fosnes	198 700	0,143	33 400	0,046
1529 Skodje	214 900	0,185	20 100	-0,047	1749 Flatanger	205 400	0,161	39 300	0,042
1531 Sula	217 300	0,187	22 700	-0,037	1750 Vikna	203 500	0,188	23 600	-0,052
1532 Giske	230 000	0,211	21 200	-0,056	1751 Nærøy	198 800	0,187	25 500	-0,034
1534 Haram	220 700	0,183	25 200	-0,066	1755 Leka	228 200	0,186	45 100	0,014
1535 Vestnes	217 500	0,172	33 600	0,036	1804 Bodø	227 300	0,179	27 400	0,010
1539 Rauma	206 900	0,177	25 300	-0,020	1805 Narvik	220 800	0,181	33 100	0,086
1543 Nesset	210 700	0,193	30 100	-0,036	1811 Bindal	202 000	0,183	32 600	0,006
1545 Midsund	218 800	0,202	22 700	-0,059	1812 Sømna	196 900	0,181	28 500	0,018
1546 Sandøy	227 100	0,203	27 600	-0,050	1813 Brønnøy	205 300	0,174	27 500	-0,021
1547 Aukra	216 300	0,190	21 500	-0,017	1815 Vega	200 600	0,184	31 300	-0,026
1548 Fræna	217 900	0,192	24 100	-0,042	1816 Vevelstad	212 800	0,190	46 300	-0,011
1551 Eide	213 000	0,202	21 300	-0,028	1818 Herøy	230 600	0,270	31 200	-0,001
1554 Averøy	207 800	0,200	20 400	-0,073	1820 Alstahaug	212 700	0,183	27 500	-0,030
1556 Frei	211 600	0,189	19 200	-0,076	1822 Leirfjord	196 100	0,187	29 000	-0,029
1557 Gjemnes	209 100	0,177	23 700	-0,095	1824 Vefsn	213 200	0,166	28 400	-0,025
1560 Tingvoll	197 400	0,176	25 400	-0,072	1825 Grane	200 500	0,160	32 800	-0,015
1563 Sunndal	216 800	0,163	31 500	0,003	1826 Hattfjelldal	196 700	0,172	36 000	0,055
1566 Surnadal	198 200	0,179	25 900	-0,087	1827 Dønna	203 700	0,189	34 200	-0,024
1567 Rindal	191 900	0,174	23 800	-0,060	1828 Nesna	195 200	0,178	27 000	0,012
1569 Aure	200 700	0,195	28 400	-0,041	1832 Hemnes	200 700	0,150	32 900	-0,036
1571 Halså	194 800	0,182	28 500	-0,021	1833 Rana	214 800	0,172	31 100	0,013
1572 Tustna	196 700	0,174	30 100	-0,001	1834 Lurøy	200 000	0,193	31 500	-0,043
1573 Smøla	207 600	0,206	27 500	-0,044	1835 Træna	213 500	0,213	33 300	0,086
1601 Trondheim	216 500	0,211	24 100	0,011	1836 Rødøy	193 900	0,172	35 800	0,053
1612 Hemne	200 400	0,182	24 100	-0,085	1837 Meløy	212 200	0,170	29 400	-0,042
1613 Snillfjord	189 200	0,181	27 300	0,018	1838 Gildeskål	196 600	0,178	30 500	-0,058
1617 Hitra	198 100	0,206	21 200	-0,062	1839 Beiarn	188 800	0,163	38 200	0,079
1620 Frøya	208 500	0,237	23 900	-0,028	1840 Saltdal	211 600	0,159	36 200	-0,035
1621 Ørland	201 000	0,190	20 200	-0,039	1841 Fauske	209 700	0,169	32 200	-0,025
1622 Agdenes	187 500	0,190	19 800	-0,038	1842 Skjerstad	190 900	0,190	31 900	-0,015
1624 Rissa	197 200	0,183	23 600	-0,076	1845 Sørfold	210 000	0,195	30 000	0,031
1627 Bjugn	192 200	0,189	21 000	-0,056	1848 Steigen	196 300	0,164	31 700	-0,032
1630 Årfjord	196 700	0,183	23 400	-0,058	1849 Hamarøy	203 800	0,160	34 500	-0,039
1632 Roan	194 200	0,193	26 200	-0,036	1850 Tysfjord	206 500	0,171	34 700	-0,007
1633 Osen	199 200	0,179	31 300	0,032	1851 Lødingen	204 300	0,176	26 700	-0,048
1634 Oppdal	202 200	0,182	25 600	-0,032	1852 Tjeldsund	207 500	0,173	30 100	-0,014
1635 Rennebu	184 500	0,177	22 200	-0,059	1853 Evenes	205 200	0,171	31 400	-0,053
1636 Meldal	191 200	0,180	23 000	-0,055	1854 Ballangen	197 500	0,175	27 600	-0,051
1638 Orkdal	205 800	0,177	25 800	-0,048	1856 Røst	235 200	0,195	35 400	0,095
1640 Røros	202 500	0,178	25 300	0,017	1857 Værøy	208 800	0,183	32 200	0,095
1644 Holtålen	197 100	0,170	26 100	-0,090	1859 Flakstad	217 900	0,203	27 000	0,022
1648 Midtre Gauldal	192 600	0,175	22 900	-0,059	1860 Vestvågøy	205 600	0,191	26 000	-0,026
1653 Melhus	205 200	0,170	22 500	-0,010	1865 Vågan	212 600	0,187	28 400	-0,029
1657 Skaun	199 400	0,166	20 800	-0,036	1866 Hadsel	205 300	0,178	28 200	-0,024
1662 Klæbu	218 800	0,167	25 400	-0,048	1867 Bø	194 900	0,197	27 600	-0,015
1663 Malvik	218 600	0,182	22 700	-0,042	1868 Øksnes	211 600	0,209	25 500	-0,053
1664 Selbu	198 800	0,187	22 900	-0,054	1870 Sortland	210 200	0,195	27 800	-0,058
1665 Tydal	224 300	0,148	50 000	0,049	1871 Andøy	217 300	0,201	30 600	0,027
1702 Steinkjer	203 200	0,172	25 500	-0,048	1874 Moskenes	219 900	0,209	29 600	0,067
1703 Namsos	207 300	0,179	26 200	-0,041	1901 Harstad	218 300	0,175	30 500	0,025
1711 Meråker	189 900	0,166	26 000	0,014	1902 Tromsø	224 200	0,200	28 200	0,060
1714 Stjørdal	208 100	0,187	22 600	-0,049	1911 Kvæfjord	218 900	0,163	40 900	0,020
1717 Frosta	194 400	0,183	23 100	-0,049	1913 Skånland	205 200	0,180	27 000	-0,050
1718 Leksvik	200 100	0,195	20 500	-0,077	1915 Bjarkøy	218 100	0,167	49 300	0,023
1719 Levanger	207 400	0,182	25 100	-0,010	1917 Ibestad	203 400	0,188	32 500	-0,073
1721 Verdal	193 900	0,174	22 300	-0,025	1919 Gratangen	197 200	0,175	35 200	0,012
1723 Mosvik	201 600	0,154	35 700	-0,031	1920 Lavangen	206 100	0,188	34 700	-0,029
1724 Verran	185 900	0,171	25 200	0,089	1922 Bardu	220 100	0,163	28 400	0,022
1725 Namdalseid	197 100	0,169	28 700	0,065	1923 Salangen	205 800	0,163	31 100	-0,035
1729 Inderøy	197 800	0,179	19 800	-0,064	1924 Målselv	216 000	0,170	28 700	0,011
1736 Snåsa	192 400	0,168	26 400	0,003	1925 Sørreisa	208 200	0,165	28 100	-0,058
1738 Lierne	197 800	0,169	35 900	0,001	1926 Dyrøy	199 600	0,176	31 300	-0,004
1739 Røyrvik	239 800	0,129	63 300	0,125	1927 Tranøy	203 100	0,180	30 800	-0,007
1740 Namsskogan	216 700	0,156	49 100	0,012	1928 Torsken	194 600	0,177	35 500	0,028
1742 Grong	201 500	0,156	28 600	-0,046	1929 Berg	212 300	0,169	32 100	-0,011

Tabell A.1. forts.

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
1931 Lenvik	217 800	0,197	30 200	-0,006
1933 Balsfjord	198 300	0,182	25 100	-0,027
1936 Karlsøy	227 500	0,205	31 400	-0,022
1938 Lyngen	215 600	0,176	29 100	-0,046
1939 Storfjord	215 900	0,183	36 000	0,029
1940 Kåfjord - Gaivuotna	211 200	0,169	38 100	0,009
1941 Skjervøy	214 900	0,171	28 500	-0,014
1942 Nordreisa	209 500	0,176	29 100	-0,023
1943 Kvænangen	209 900	0,174	37 700	-0,004
2002 Vardø	235 200	0,198	35 300	-0,005
2003 Vadsø	235 700	0,156	32 300	-0,002
2004 Hammerfest	238 800	0,168	37 900	0,010
2011 Guovdageaidnu - Kautokeino	218 200	0,164	50 600	0,033
2012 Alta	227 600	0,184	33 700	-0,017
2014 Loppa	217 000	0,173	38 200	-0,008
2015 Hasvik	225 900	0,166	43 900	-0,015
2017 Kvalsund	221 900	0,184	40 200	0,021
2018 Måsøy	226 300	0,188	35 700	0,016
2019 Nordkapp	226 100	0,186	31 900	0,007
2020 Porsanger	230 100	0,168	37 000	0,006
2021 Karasjohka - Karasjok	230 800	0,174	44 800	0,054
2022 Lebesby	224 100	0,190	41 300	0,030
2023 Gamvik	224 600	0,171	47 000	0,048
2024 Berlevåg	218 400	0,176	37 200	0,012
2025 Deatnu - Tana	225 600	0,182	36 500	0,002
2027 Unjarga-Nesseby	216 800	0,165	44 200	0,018
2028 Båtsfjord	230 300	0,196	34 300	-0,010
2030 Sør-Varanger	228 900	0,164	37 600	0,050

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.2. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med lav utvidet inntekt per innbygger, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
Kommuner med 0-4999 innbyggere				
1635 Rennebu	184 500	0,177	22 200	-0,059
1724 Verran	185 900	0,171	25 200	0,089
1622 Agdenes	187 500	0,190	19 800	-0,038
0541 Etnedal	188 000	0,192	29 800	-0,021
1839 Beiarn	188 800	0,163	38 200	0,079
Kommuner med 5000-19999 innbyggere				
0420 Eidskog	186 700	0,202	19 000	-0,059
0538 Nordre Land	187 300	0,187	21 300	-0,044
0517 Sel	190 600	0,188	20 600	-0,041
0428 Trysil	190 800	0,189	24 900	-0,046
0418 Nord-Odal	191 600	0,194	18 200	-0,078
Kommuner med minst 20000 innbyggere				
0412 Ringsaker	199 900	0,193	21 500	-0,027
1702 Steinkjer	203 200	0,172	25 500	-0,048
0101 Halden	204 000	0,212	23 000	-0,046
0502 Gjøvik	204 600	0,197	23 500	0,000
0105 Sarpsborg	206 200	0,196	24 600	-0,034

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.3. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med høy utvidet inntekt per innbygger, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
Kommuner med 0-4 999 innbyggere				
0941 Bykle	318 700	0,142	128 400	0,091
0612 Hole	265 000	0,297	25 100	-0,012
1046 Sirdal	262 800	0,144	77 900	-0,028
1145 Bokn	261 900	0,319	25 300	-0,075
1129 Forsand	260 200	0,162	63 900	-0,023
Kommuner med 5 000-19 999 innbyggere				
1127 Randaberg	267 000	0,269	25 300	-0,021
1124 Sola	260 400	0,234	27 500	-0,034
0215 Frogn	246 800	0,230	23 900	-0,024
1515 Herøy	243 400	0,234	26 100	-0,067
1516 Ulstein	242 800	0,218	26 000	-0,035
Kommuner med minst 20 000 innbyggere				
0220 Asker	291 200	0,286	27 300	0,015
0219 Bærum	285 300	0,269	27 700	0,011
0217 Oppegård	260 000	0,209	24 900	-0,035
1103 Stavanger	245 100	0,251	26 500	-0,040
0230 Lørenskog	243 900	0,205	22 800	-0,023

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.4. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med lav ulikhet, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
1232 Eidfjord	250 500	0,126	82 900	0,054
1739 Røyrvik	239 800	0,129	63 300	0,125
0941 Bykle	318 700	0,142	128 400	0,091
1748 Fosnes	198 700	0,143	33 400	0,046
1252 Modalen	258 700	0,144	79 900	0,109
1046 Sirdal	262 800	0,144	77 900	-0,028
1234 Granvin	202 400	0,146	33 300	-0,004
1421 Aurland	239 300	0,146	60 500	0,023
0935 Iveland	204 200	0,147	31 200	-0,047
1665 Tydal	224 300	0,148	50 000	0,049

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.5. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med høy ulikhet, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
1145 Bokn	261 900	0,319	25 300	-0,075
0612 Hole	265 000	0,297	25 100	-0,012
0301 Oslo	241 700	0,286	29 000	0,005
0220 Asker	291 200	0,286	27 300	0,015
1818 Herøy	230 600	0,270	31 200	-0,001
1127 Randaberg	267 000	0,269	25 300	-0,021
0219 Bærum	285 300	0,269	27 700	0,011
1018 Søgne	240 100	0,261	22 800	-0,050
1103 Stavanger	245 100	0,251	26 500	-0,040
0723 Tjøme	221 900	0,250	20 800	-0,055

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.6. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med lave kommunale brukersubsidier, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
1260 Radøy	201 700	0,190	15 700	-0,102
1264 Austrheim	230 600	0,220	16 000	-0,174
0719 Andebu	201 500	0,205	17 200	-0,063
0718 Ramnes	213 200	0,212	17 500	-0,044
0716 Våle	216 700	0,201	17 500	-0,097
1111 Sokndal	200 100	0,188	17 700	-0,093
0418 Nord-Odal	191 600	0,194	18 200	-0,078
0911 Gjerstad	193 000	0,199	18 300	-0,096
0714 Hof	204 600	0,201	18 400	-0,071
0239 Hurdal	194 500	0,188	18 400	-0,015

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.7. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med høye kommunale brukersubsidier, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
0941 Bykle	318 700	0,142	128 400	0,091
1232 Eidfjord	250 500	0,126	82 900	0,054
1252 Modalen	258 700	0,144	79 900	0,109
1046 Sirdal	262 800	0,144	77 900	-0,028
1129 Forsand	260 200	0,162	63 900	-0,023
1739 Røyrvik	239 800	0,129	63 300	0,125
1026 Åseral	236 900	0,149	60 800	-0,019
1421 Aurland	239 300	0,146	60 500	0,023
1151 Utsira	257 900	0,189	56 700	0,085
1134 Suldal	235 200	0,148	53 100	-0,017

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.8. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med utjevne bidrag fra kommunale tjenester, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
1264 Austrheim	230 600	0,220	16 000	-0,174
1242 Samnanger	212 700	0,184	23 300	-0,116
1430 Gaular	213 600	0,187	25 300	-0,114
1260 Radøy	201 700	0,190	15 700	-0,102
0716 Våle	216 700	0,201	17 500	-0,097
1216 Sveio	210 300	0,178	22 400	-0,097
1431 Jølster	210 600	0,171	24 100	-0,097
0911 Gjerstad	193 000	0,199	18 300	-0,096
1557 Gjemnes	209 100	0,177	23 700	-0,095
0631 Flesberg	216 900	0,196	23 600	-0,093

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell A.9. Gjennomsnitt, ulikhet og bidraget fra kommunale brukersubsidier i fordelingen av utvidet inntekt. Kommuner med ulikhetsskapende bidrag fra kommunale tjenester, 1998

Kommune	Utvidet inntekt		Kommunale brukersubsidier	
	Kroner per innbygger	Ulikhet (Gini)	Kroner per innbygger	Konsentrasjonskoeffisienten
1739 Røyrvik	239 800	0,129	63 300	0,125
1252 Modalen	258 700	0,144	79 900	0,109
1856 Røst	235 200	0,195	35 400	0,095
1857 Værøy	208 800	0,183	32 200	0,095
0941 Bykle	318 700	0,142	128 400	0,091
1724 Verran	185 900	0,171	25 200	0,089
1265 Fedje	218 700	0,216	24 400	0,086
1805 Narvik	220 800	0,181	33 100	0,086
1835 Træna	213 500	0,213	33 300	0,086
1151 Utsira	257 900	0,189	56 700	0,085

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fortsatt sentralisering

Regionale befolkningsframskrivninger 2002-2020

Helge Brunborg og
Inger Texmon

Statistisk sentralbyrås framskrivninger viser at i løpet av de neste åtte årene kan folketallet komme til å synke i mer enn to av fem norske kommuner, selv om landets samlede folketall er ventet å stige med et par hundre tusen. Befolkningsveksten i kommunene påvirkes mest av flyttemønsteret innenlands, mens folketallet i landet som helhet avhenger av innvandringsoverskudd, fruktbarhet og dødelighet. Det er spesielt kommuner i de nordligste fylkene og det indre Østlandet som vil kunne få lavere folketall. Utkantkommunene har stort sett den eldste befolkningen i dag, men vil få den minste veksten i antall eldre de nærmeste årene. Befolkningen vil bli stadig mer sentralisert, selv uten flyttinger.

Bakgrunn

I over 30 år har Statistisk sentralbyrå laget framskrivninger av befolkningen fordelt på alder og kjønn for alle kommuner i landet. Vanligvis gjøres dette hvert tredje år. I desember 2002 ble nye beregninger offentliggjort, med kommunetall fram til 2020 (Statistisk sentralbyrå 2002b,c,d).

Befolkningsframskrivingene brukes mye i planarbeid, både i kommunene, fylkene og den sentrale forvaltningen. Anvendelsen i forskning har også stort omfang; de utgjør basis for en rekke økonomisk-demografiske planleggingsmodeller og brukes i ulike typer utredningsarbeid. I SSB er det særlig likevektsmodellen MSG og de økonomisk-demografiske framskrivingsmodellene MOSART og MAKKO som utnytter nasjonale tall fra befolkningsframskrivingene.

Forutsetningene for framskrivingene bygger på studier av de demografiske trendene de foregående årene. Selv om det på noen områder legges omfattende analyser til grunn, knytter det seg stor usikkerhet til hvordan den framtidige utviklingen vil bli. Dette gjelder både for landet som helhet og enda mer for de enkelte kommunene. Usikkerheten blir gjennomgående større jo lenger fram i tid vi går. Følgelig har vi valgt ikke å publisere kommunetall for år etter 2020, selv om beregningene er ført så langt fram som til 2050 for landet som helhet. Kommunetallene er betydelig mer usikre enn de nasjonale tallene, særlig fordi det er vanskelig å forutsi antall flyttinger ut og inn av de enkelte kommuner. Flyttingene varierer mye fra år til

år. Generelt er det imidlertid en klar sammenheng mellom antall innenlandske flyttinger og konjunkturutviklingen.

For den enkelte kommune vil blant annet endringer i lokalt næringsliv og boligbygging være avgjørende for framtidig tilflytting og befolkningsvekst. Ett klart eksempel på dette er virkningene av utbyggingen av Gardermoen til hovedflyplass. Vertskommunen og nabokommunene har gjennom de siste årene hatt en langt større befolkningsvekst enn det som kunne forutsies ut fra innflyttingen til regionen i foregående perioder. Et annet eksempel er utbyggingen i forbindelse med etableringen av oljeindustrien, som medførte langvarig sterk befolkningsvekst på Sør-Vestlandet. Omvendt kan nedbygging av kjernevirksomhet i ensidige gruve- eller industrikommuner føre til sterkere utflytting enn det som er observert tidligere. Statistisk sentralbyrå har ikke oversikt over lokale forhold som påvirker flyttestrømmene, og framskrivingene tar derfor ikke direkte hensyn til slike forhold. Beregningene bygger derimot på utviklingen hittil med hensyn til flytting, fødsler og dødsfall. Noe av usikkerheten illustreres ved at det utarbeides alternativer basert på ulike sett av forutsetninger.

Metode og forutsetninger

Befolkningen etter alder og kjønn framskrives ett år om gangen etter den såkalte kohort-komponentmetoden. Beregningen gjøres for 94 prognoseregioner, som med få unntak tilsvarende landets 90 økonomiske regioner (se Standard for økonomiske regioner, Statistisk sentralbyrå 2000). (Bykommunene Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø er her skilt ut som egne prognoseregioner, mens Søndre og Nordre Sunnhordland er slått sammen til en region i forbindelse med at Ølen kommune ble flyttet fra Hordaland til Rogaland fylke 1.1.2002.)

Helge Brunborg er forsker ved Seksjon for demografi og levekårsforskning (helge.brunborg@ssb.no).

Inger Texmon er førstekonsulent ved Seksjon for demografi og levekårsforskning (inger.texmon@ssb.no).

Tabell 1. Oversikt over forutsetningene for de regionale framskrivingene 2002-2020¹

	Registrert	Framskrevet		
		L	M	H
Fruktbarhet: Samlet fruktbarhetstall (barn per kvinne)				
2001	1,78			
2002		1,74	1,75	1,77
2020		1,60	1,80	2,00
Forventet levealder for nyfødte: År				
Menn				
2001	76,2			
2002		76,0	76,3	76,6
2020		78,0	79,3	80,6
Kvinner				
2001	81,5			
2002		81,4	81,6	81,9
2020		83,0	84,1	85,1
Innenlands mobilitet: Forventet antall flyttinger over livsløpet ²				
1990-1995	1,9			
1996-2001	2,2			
2001	2,3			
2002		1,9	2,0	2,2
2020		1,9	2,0	2,2
Nettoinnvandring per år:				
Antall				
2001	7 955			
2002		16 000	18 000	19 000
2003		9 000	15 000	20 000
2004-2020		6 000	13 000	20 000

¹ Det er i tillegg utarbeidet et alternativ helt uten flytting (og heller ikke inn- og utvandring), men det omtales ikke i artikkelen.

² Flytting er her definert som endring av prognoseregion i løpet av ett kalenderår. Forventet antall flyttinger ligger derfor på et lavere nivå enn tidligere publiserte verdier, blant annet av Østby (1975) for all flytting mellom kommuner i årene 1950-1972.

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

En egen nedbrytingsrutine fordeler regionale folketall på de 434 kommunene. En samlet formell beskrivelse av modellen BEFREG ble gitt i Rideng mfl. (1985). Senere er det foretatt en rekke justeringer. Særlig gjelder dette metoder for å spesifisere den framtidige utviklingen i fruktbarhet og dødelighet (Statistisk sentralbyrå 1991, 1994b, 1997, 2002a). I forkant av de beregningene som beskrives her, ble det gjennomført en nokså omfattende endring av opplegget for beregning av flyttinger. Dette vil bli grundigere dokumentert senere, men omtales her i vedlegget.

Ved kohort-komponentmetoden blir folketallet i en region framskrevet etter kjønn og alder ved beregning av antall *fødsler* og *dødsfall* (etter alder og kjønn), samt antall *inn-* og *utflyttere* (begge etter alder og kjønn og medregnet flyttere inn og ut av landet). Til dette trenger vi forutsetninger om den framtidige utviklingen i fruktbarhet, dødelighet, årlig innvandringsoverskudd og dessuten parametere for det innenlandske flyttemønsteret. For hver av disse faktorene har vi utarbeidet tre alternative forutsetninger (se tabell 1). En nærmere diskusjon av forutsetningene er gitt i Statistisk sentralbyrå (2002c).

Tabell 2. Kombinasjoner av forutsetninger i de alternativer som presenteres

Komponenter som påvirker nasjonalt og regionale folketall			Komponent som påvirker regionale folketall		
Fruktbarhet	Levealder	Nettoinnvandring	Innenlands mobilitet		
			Lav	Middels	Høy
Lav	Lav	Lav		LLML	
Middels	Middels	Middels	MMLM	MMMM	MMHM
Høy	Høy	Høy		HHMH	

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Befolkningsframskrivingene 2002-2050

Etter at befolkningen i hver region er framskrevet etter alder og kjønn, brytes resultatene ned på kommunalt nivå. Dette skjer i samsvar med observert befolkningsvekst i brede aldersgrupper for hver kommune i samme periode som de regionale flytteforutsetningene er hentet fra. Kohort-komponentmetoden brukes altså ikke direkte på beregningene for kommunene, fordi mange av dem er for små til å gi stabile estimater.

De fem alternative beregningene av folkemengden som omtales mest i denne artikkelen, bygger på *utvalgte kombinasjoner* av de alternative forutsetningene, som vist i tabell 2. Hvert framskrivingsalternativ er beskrevet med fire bokstaver, som er en kombinasjon av komponentene vist i tabellen ovenfor. Rekkefølgen av bokstavene er alltid den samme: fruktbarhet, levealder, innenlandsk flyttenivå og nettoinnvandring. For eksempel betyr *MMMM* Middels fruktbarhet, Middels levealder, Middels innenlands flyttenivå og Middels nettoinnvandring, det vil si det midtre hovedalternativet, kalt *Middels nasjonal vekst*. I tillegg viser vi resultater fra ett alternativ med lav mobilitet (*MMLM*) og ett med høy mobilitet (*MMHM*), samt ett alternativ der alle komponenter gir lav befolkningsvekst på nasjonalt nivå (*LLML*) og ett der vi får høy nasjonal befolkningsvekst (*HHMH*), se tabell 2. I figur 2 viser vi dessuten konsekvensene for sentralisering av et alternativ helt uten flyttinger (*MM00*).

For *fruktbarheten* forutsetter vi i mellomalternativet at periodefruktbarheten holdes konstant på dagens nivå på 1,8 barn per kvinne, mens lavalternativet forutsetter nedgang og høyalternativet oppgang gjennom hele perioden, til henholdsvis 1,6 og 2,0 i 2020 (se tabell 1). For *levealderen* forutsettes fortsatt økning i alle alternativer: i mellomalternativet like raskt som i de siste 30 år, og i de to andre alternativene noe lavere eller noe høyere enn dette tempoet. Om den framtidige *nettoinnvandringen* forutsetter vi i mellomalternativet at den vil være litt høyere enn det årlige gjennomsnittet i perioden 1998-2001, mens det i lav- og høyalternativene er forutsatt henholdsvis et lavere og et høyere nivå. Det har vært økende nettoinnvandring de siste 30 årene, men med store variasjoner fra år til år.

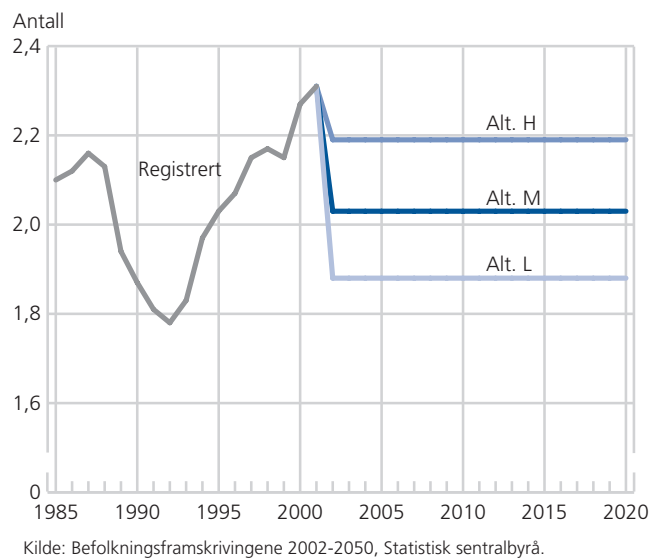
I tabell 1 er bare forutsetningene fram til 2020 tatt med, da publisering av kommunetall begrenses til

denne perioden. De regionale fruktbarhets- og dødelighetsforskjellene vil ligge fast, slik de ble registrert i 1998-2001 for fruktbarheten og i 1992-2001 for dødeligheten. Dette vil si at en region vil fortsette å ha høyere fruktbarhet enn landsgjennomsnittet gjennom framskrivingsperioden dersom dette var tilfelle de siste årene.

For innenlands flytting tar de tre alternativene utgangspunkt i flytteeatferden som observert i utvalgte perioder, se tabell 1. Det anvendes *to sett* av opplysninger for hver aldersgruppe for *hver* av disse periodene: det ene er regionale utflyttingssannsynligheter, og det andre er matriser som beskriver hvordan utflytterne fra en gitt region fordeler seg på de øvrige regionene, som vist i tabell 8. De anvendte parametrene holdes konstante gjennom framskrivingsperioden. De tre basisperiodene er valgt ut fra det innenlandske flyttemønsteret i Norge siden 1990. Mobiliteten var høy på slutten av 1980-tallet, sank så til et lavt nivå i 1992, og har siden økt jevnt. Det har aldri flyttet så mange mellom norske kommuner som i 2001 (men antallet sank litt i 2002). Imidlertid er det viktig å være klar over at det er en del kommuner som avviker fra dette mønsteret, ved f.eks. å ha svært mange flyttinger på begynnelsen av 1990-tallet. Alle de tre alternative flyttemønstrene innebærer en sentralisering av bosettingen, noe vi vil komme tilbake til.

Det er flytting mellom *prognoseregioner* som beregnes i framskrivingen og som derfor er vist for basisperio-

Figur 1. Forventet antall flyttinger over livsløpet. Registrert 1985-2001 og framskrevet 2002-2020

dene her, og ikke det som befolkningsstatistikken vanligvis viser, nemlig antall flyttinger mellom *kommuner*. Imidlertid utvikler disse to størrelsene seg parallelt over tid, der antall flyttinger mellom prognoseregionene er om lag 30 prosent færre enn mellom kommunene. I figur 1 er dette illustrert ved hjelp av indikatoren *forventet antall flyttinger over livsløpet*. Dette er et hypotetisk mål som viser hvor mange flyttinger en person kan regne med i løpet av livet, dersom flyttesannsynlighetene er som i observasjonsåret.

Tabell 3. Årlig vekst i totalt folketall 2002-2010, etter fem alternativer. Sentralitet og fylke. Prosent

	Lav nasjonal vekst LLML	Middels nasjonal vekst MMMM	Høy nasjonal vekst HHMH	Lav mobilitet MMLM	Høy mobilitet MMHM
Hele landet	0,30	0,54	0,77	0,54	0,54
Sentralitet					
0	-0,32	-0,10	0,10	0,03	-0,25
1	0,01	0,22	0,42	0,35	0,07
2	0,24	0,44	0,64	0,40	0,48
3	0,53	0,79	1,04	0,76	0,83
Fylke					
01 Østfold	0,33	0,53	0,73	0,27	0,77
02 Akershus	0,75	1,00	1,24	0,84	1,13
03 Oslo	0,41	0,76	1,09	0,90	0,66
04 Hedmark	-0,02	0,18	0,37	0,13	0,22
05 Oppland	0,00	0,20	0,39	0,26	0,14
06 Buskerud	0,38	0,59	0,80	0,44	0,73
07 Vestfold	0,50	0,70	0,90	0,55	0,84
08 Telemark	0,04	0,25	0,45	0,17	0,32
09 Aust-Agder	0,37	0,59	0,81	0,68	0,51
10 Vest-Agder	0,48	0,71	0,92	0,67	0,73
11 Rogaland	0,54	0,80	1,05	0,81	0,79
12 Hordaland	0,35	0,57	0,77	0,57	0,56
14 Sogn og Fjordane	0,00	0,20	0,41	0,35	0,05
15 Møre og Romsdal	0,08	0,28	0,47	0,31	0,24
16 Sør-Trøndelag	0,24	0,46	0,67	0,44	0,49
17 Nord-Trøndelag	-0,05	0,15	0,34	0,23	0,06
18 Nordland	-0,17	0,04	0,24	0,24	-0,18
19 Troms	0,07	0,31	0,54	0,50	0,12
20 Finnmark	-0,09	0,18	0,46	0,68	-0,34

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

Denne indikatoren er analog med fruktbarhetsindikatoren *samlet fruktbarhetstall*, som kan tolkes som forventet antall fødsler over livsløpet. Mobilitetsindikatoren er her beregnet som summen av aldersspesifikke sannsynligheter for å endre prognoseregion i løpet av året. Den steg fra 1,8 til 2,3 i perioden 1992-2001. I framskrivningene er flyttemønsteret i alternativet med lav mobilitet basert på flyttinger i årene 1990-1995, mens høyalternativet er basert på flyttinger i årene 1996-2001. Mellomalternativet representerer gjennomsnittet av disse, med andre ord flyttinger i hele perioden 1990-2001.

Vekst i nesten alle fylker

Samlet vil folketallet stige med nokså nøyaktig 200 000 personer fram til 2010, fra utgangspunktet på 4,52 millioner i 2002, dersom mellomalternativets forutsetninger legges til grunn. Den årlige tilveksten vil så øke noe, for deretter å avta, slik at den samlede tilveksten fram til 2050 er beregnet til 1,07 millioner. Alle beregningsalternativene innebærer at folketallet vil stige over dette tidsrommet, med så mye som 2,1 millioner i det høyeste alternativet (HHMH) og med så lite som 100 000 i det laveste alternativet (LLML). I det sistnevnte alternativet stiger folketallet til et nivå på 4,8 millioner i 2032, før det begynner å synke.

I denne artikkelen ser vi først og fremst på den regionale befolkningsutviklingen fram til 2010. Også i dette korte tidsperspektivet er det betydelig forskjell mellom de alternative anslagene for tilveksten i det nasjonale folketallet: 111 000 i lavalternativet og 285 000 i høyalternativet, som svarer til en årlig vekstrate på henholdsvis 0,30 og 0,77 prosent. I mellomalternativet er veksten 0,54 prosent (tabell 3). Veksten skyldes økende levealder, et betydelig innvandringsoverskudd og relativt høye fødselstall de første årene. Over en tredjedel av veksten kan forventes å komme i Oslo og Akershus og ytterligere en femtedel på resten av Østlandet, mot bare 3 prosent i Nord-Norge.

Ifølge mellomalternativet blir veksten positiv i samtlige fylker, selv om den er ujevnt fordelt, med en årlig vekstprosent på bare 0,04 i Nordland og hele 1,00 i Akershus. Dersom den innenlandske mobiliteten blir høy (som i 1996-2001) og det regionale flyttemønsteret som var i denne perioden fortsetter (MMHM), vil folketallet i Nordland og Finnmark gå ned – i Finnmark med så mye som 0,34 prosent årlig. Lav mobilitet medfører derimot betydelig mindre forskjeller i befolkningsutviklingen mellom de nordnorske fylkene og vekstfylkene på Østlandet. Noen fylker får imidlertid svak vekst ifølge dette alternativet, særlig Hedmark og Nord-Trøndelag, mens Oslo får sterkest vekst. Naturlig nok er det flere fylker som får nedgang eller stagnasjon i folketallet når den laveste *nasjonale* veksten legges til grunn (LLML). Dette gjelder så vel Nordland og Finnmark som Nord-Trøndelag, Sogn og Fjordane, Oppland og Hedmark, mens Troms, Møre og Romsdal og Telemark får beskjedne vekst. Likevel

vil ingen fylker få så stor tilbakegang som det er beregnet for Finnmark i høymobilitetsalternativet. I motsetning til de andre fylkene har ikke Finnmark store befolkningscentre som kompenserer for tilbakegang i utkantstrøkene.

Økende sentralisering

Sentralitet er en klassifikasjon av kommunene etter deres avstand til større befolkningscentre. Inndelingen er ikke mye brukt i selve beregningsopplegget, men anvendes derimot hyppig ved presentasjonen av resultatene.

Med *sentralitet* menes en kommunes geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder av ulike kategorier (SSB 1994a). Det er fire hovednivåer for sentralitet, 0-3: En kommune har *sentralitet 3* når dens befolkningsstyngdepunkt ligger innenfor 75 minutters reisetid (90 minutter for Oslo) fra et tettsted med minimum 50 000 innbyggere (med raskeste transportmiddel unntatt fly); *sentralitet 2* betyr at det er maksimalt 60 minutters reisetid til et tettsted med minimum 15 000 innbyggere og *sentralitet 1* vil si at det er maksimalt 45 minutters reisetid til et tettsted med minimum 5 000 innbyggere. Kommuner som ikke oppfyller noen av disse kriteriene får *sentralitet 0*. Hvis en kommune oppfyller to eller flere kriterier samtidig, velges nivået med høyeste nummer. Kommunene ble klassifisert etter denne definisjonen i 1994, basert på data fra folketellingen i 1990. Klassifiseringen er ikke endret siden. Antall kommuner i hver kategori framgår av tabell 5. (I inndelingen i utflyttingsområder i tabell 8 har vi dessuten skilt ut de seks største byene i et eget sentralitetsnivå.)

Norges befolkning blir stadig mer sentralisert, se figur 2. Sentraliseringen målt på denne måten var særlig rask på slutten av 1980- og 1990-tallet og i 2002. På 1970-tallet bodde det omtrent like mange i de minst og de mest sentrale kommunene, men siden 1985 har en økende andel av befolkningen bodd i de mest sentrale kommunene. I første halvdel av 1980-tallet økte sentraliseringen svakt, noe som bl.a. hadde sammenheng med den økonomiske politikken, med etablering av mange arbeidsplasser i offentlig sektor.

Også framover må vi forvente et stadig mer sentralt bosettingsmønster, som vist i figur 2. Valg av mobilitetsalternativ spiller en relativt beskjedne rolle for dette. I følge våre framskrivinger vil andelen i de mest sentrale kommuner i 2020 vokse fra dagens 53,6 prosent til 55,4 prosent i alternativet med lav mobilitet, og til 56,0 prosent i høymobilitetsalternativet.

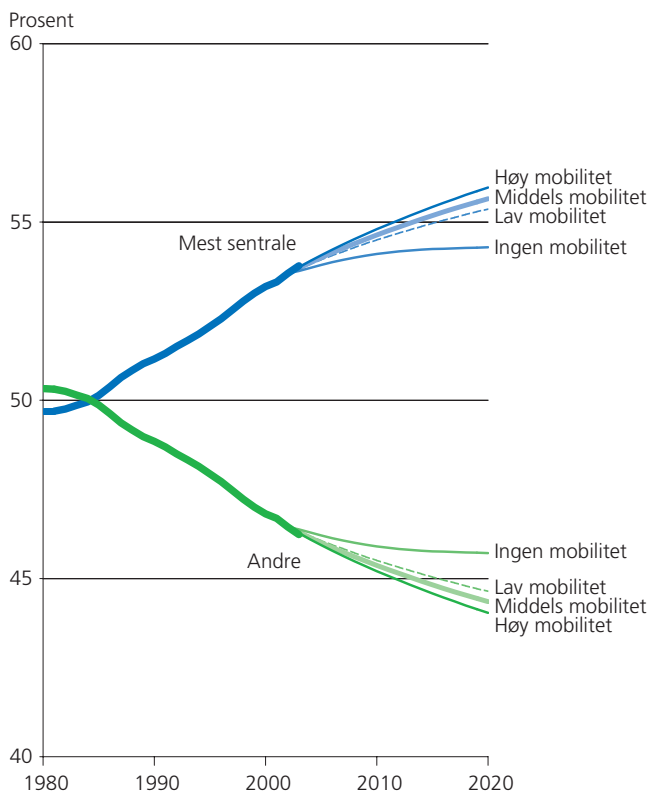
Sentraliseringen skyldes imidlertid ikke bare innenlandske flyttinger. Den påvirkes også av innvandringen, som er konsentrert til de største byene (med noen unntak), selv om den ikke er så omfattende at den har noen sterk sentraliseringseffekt. De regionale fruktbarhetsforskjellene virker derimot desentraliserende,

Tabell 4. Noen demografiske variable etter sentralitet, 2001-2002

Sentralitet	Folketall 1.1.2002	Andel av samlet folketall 1.1.2002	Andel kvinner 15-49 år 1.1.2002	Samlet fruktbar- hetstall 2001	Forventet levealder ved fødselen 2001		
					Menn	Kvinner	Aritm. gj.snitt
0	627 734	13,9 %	21,3 %	1,931	75,78	81,69	78,74
1	336 039	7,4 %	22,5 %	1,860	75,90	81,52	78,71
2	1 137 345	25,1 %	23,0 %	1,763	76,00	81,32	78,66
3	2 422 948	53,6 %	24,6 %	1,750	76,10	81,34	78,72
Hele landet	4 524 066	100 %	23,6 %	1,784	76,45	81,53	78,99

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

da fruktbarheten er lavere jo høyere sentraliteten er, se tabell 4. Dødelighetsmønsteret spiller en uklar og liten rolle, da forventet levealder ved fødselen øker med sentraliteten for menn og synker med sentraliteten for kvinner, men forskjellene er små, som vist i tabell 4. Den siste demografiske faktorene som påvirker sentraliseringen er aldersstrukturen. Vi ser av tabell 4 at andel kvinner 15-49 år i befolkningen stiger klart med sentraliteten. I de minst sentrale kommunene er bare 21,3 prosent av kvinnene i de aldrene hvor de kan få barn, mens denne andelen øker til 24,6 prosent i de mest sentrale kommunene. Disse forskjellene skyldes primært tidligere tiders flyttinger og fødsler.

Figur 2. Andel av befolkningen i de mest sentrale (sentralitet 3) og de øvrige kommuner (sentralitet 0-2). Registrert 1980-2002 og framskrevet 2003-2020, ifølge ulike mobilitetsalternativer. Prosent

Sentraliseringen er som i 1994 (basert på folketellingen i 1990) og kommuneinndeling som i 2002. Det er nå 104 kommuner med sentralitet 3 og 330 kommuner med sentralitet 0, 1 eller 2.

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

For å se i hvilken grad det er våre forutsetninger om flyttemønster som fører til sentralisering, har vi sett på konsekvensene av en framskriving helt uten flyttinger, verken innenlandske eller over landegrensene (MM00). Også dette medfører at befolkningen blir mer sentralisert de nærmeste årene, men i langt lavere grad enn i de andre mobilitetsalternativene. Andelen i de mest sentrale kommunene øker da svakt til 54,3 prosent i 2020, se figur 2. Dette er over ett prosentpoeng lavere enn i lavmobilitetsalternativet MMLM. Vi kan altså konkludere at den forventede sentraliseringen framover ikke bare skyldes det flyttemønsteret vi har forutsatt, men også regionale forskjeller i kjønns- og aldersstrukturen i utgangsbefolkningen for framskrivingene (1.1.2002). Fruktbarhetsmønsteret virker svakt desentraliserende og dødelighetsmønsteret har en ubetydelig og usystematisk effekt. Selv om de mest sentrale kommunene har litt lavere fruktbarhet, blir virkningen på fødselstallet altså mer enn kompensert av at disse kommunene har flere kvinner i de aldrene hvor de får barn.

Av de over 200 kommunene med lavest sentralitet er det mange småkommuner, størrelsen er i gjennomsnitt bare 3 100 personer, mot 10 400 for landet som helhet (tabell 5). Samlet vil disse kommunene få noe tilbakegang i folketallet fram til 2010 ifølge mellomalternativet (tabell 3). De vil imidlertid vokse svakt framover dersom landet får høy fruktbarhet, levealder og innvandring (HHMH), eller dersom mobiliteten blir lav (MMLM). At nær halvparten av kommunene har laveste sentralitetsnivå, er med på å forklare at det er så mange kommuner som kan forvente nedgang de kommende årene (tabell 5). På tross av at ingen av fylkene får lavere folketall i mellomalternativet, vil hele 193 kommuner få befolkningsnedgang.

Over halvparten av norske kommuner har under 5 000 innbyggere. Fra 1990 til 2001 sank folketallet i hele 78 prosent av disse og en tilsvarende utvikling kan ventes framover, uansett alternativ (se tabell 6). Blant de 100 største kommunene, med folketall over 10 000, sank folketallet i bare 9 kommuner i 1990-2001. Her viser beregningene at mellom 0 og 11 av disse kommunene kan forvente befolkningsnedgang fram til 2010.

Tabell 5. Antall kommuner med økning eller nedgang i folketallet fram til 2010, etter sentralitet

Region	Antall kommuner i alt	Gjennomsnittsstørrelse per 01.01.2002	Endring	Registrert 1990-2001	Framskrevet 2002-2010				
					LLML	MMMM	HMH	MMLM	MMHM
Hele landet	434	10 400	Nedgang: Økning:	228 206	246 188	193 241	143 291	178 256	218 216
Sentralitet									
0	203	3 100	Nedgang: Økning:	159 44	168 35	139 64	114 89	118 85	159 44
1	46	7 300	Nedgang: Økning:	29 17	31 15	19 27	14 32	18 28	27 19
2	81	14 000	Nedgang: Økning:	29 52	31 50	22 59	10 71	23 58	21 60
3	104	23 300	Nedgang: Økning:	11 93	16 88	13 91	5 99	17 87	1 94

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6. Antall kommuner med økning eller nedgang i folketallet fram til 2010, etter størrelse

Region	Antall kommuner i alt	Endring	Registrert 1990-2001	Framskrivingsalternativ				
				LLML	MMMM	HMH	MMLM	MMHM
Størrelse								
- 4 449	220	Nedgang: Økning:	171 49	179 41	155 65	123 97	141 79	165 55
5 000-9 999	114	Nedgang: Økning:	48 66	57 57	36 78	20 94	34 80	44 70
10 000-49 999	90	Nedgang: Økning:	9 81	10 80	2 88	0 90	3 87	9 81
50 000-	10	Nedgang: Økning:	0 10	0 10	0 10	0 10	0 10	0 10

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

Nesten alle sentrale kommuner vil vokse, uansett hvilket alternativ vi ser på. De 104 kommunene med høyest sentralitet utgjøres av områdene rundt de store byene Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø. Veksten i «noe sentrale kommuner» (2) og «mindre sentrale kommuner» (1) ligger mellom veksten for de mest og minst sentrale kommunene, slik at i gjennomsnitt øker befolkningsveksten med sentraliteten i alle alternativ (tabell 3).

Som forventet, er det størst forskjell i beregnet vekst mellom kommunetypene når det er forutsatt høy mobilitet, og minst med lav mobilitet. Det er også som forventet at forutsetninger som i hovedsak påvirker den nasjonale veksten (og ikke flyttemønsteret) ikke gir noe vesentlig utslag på forskjellene mellom disse kommunetypene.

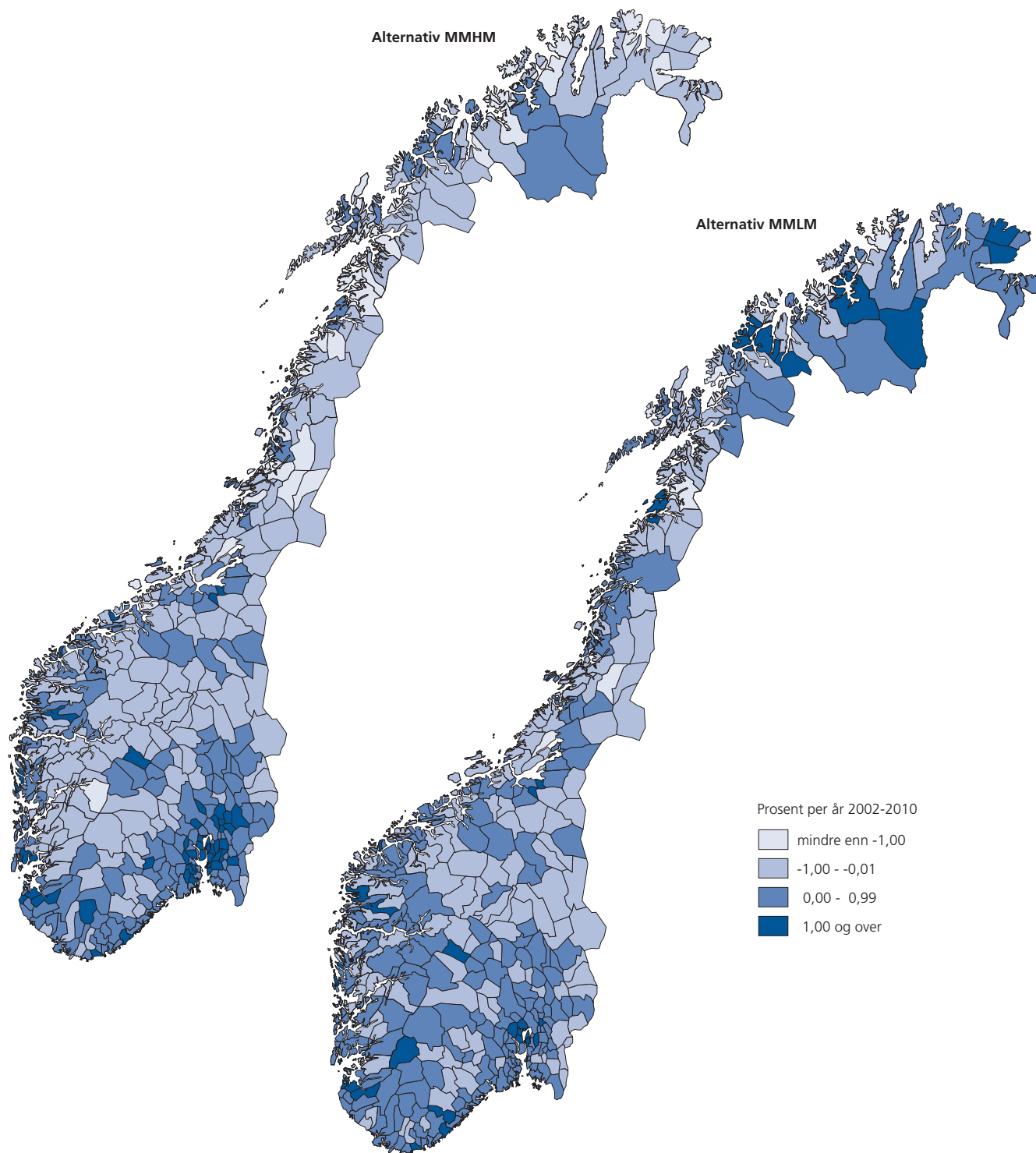
Stor variasjon i kommunenes vekst

De to kartene i figur 3 viser hvordan den framtidige veksten i hver enkelt kommune vil variere under de to settene av flytteforutsetninger. I alternativ MMHM er som nevnt flyttemønsteret som i 1996-2001, som stort sett tilsvarer høy mobilitet, og i MMLM er flyttemøn-

steret som i 1991-1995, som stort sett tilsvarer lav mobilitet. I begge tilfeller er det imidlertid en del eksempler på kommuner med et flyttemønster som avviker fra denne generelle trenden pga. spesielle lokale forhold. Om et avvikende vekstmønster vil vare inn i framskrivingsperioden er usikkert, så de kommunale beregningsresultatene må tolkes med forsiktighet. Brukerne bør vurdere hvilket flyttemønster som er det mest sannsynlige framover for de aktuelle kommuner.

I framskrivingene gir flyttemønsteret fra 1996-2001 en utvikling der vekstkommunene er samlet rundt de største byene og i de kystnære strøk i Sør-Norge. I Nord-Norge vil det bare være noen få vekstkommuner (12 av i alt 89), vesentlig byer, administrasjons- og undervisningssentra. Disse forutsetningene medfører både at mange kommuner får en nokså sterk *tilbakegang* (opptil 1 prosent årlig) og at en god del kommuner får en tilsvarende sterk *befolkningsvekst*.

Det andre kartet i figur 3 viser at lav mobilitet fører til at noen flere kommuner bare får en beskjeden befolkningsvekst og at færre vil få nedgang (tabell 6).

Figur 3. Befolkningsveksten i landets kommuner 2002-2010 med henholdsvis høy og lav innenlands mobilitet

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

I Nord-Norge vil nesten halvparten av kommunene (41 av 89) vokse fram til 2010. Det er særlig fiskerikommunene i Finnmark, kystkommunene i Troms (utenom Tromsø), og de minst sentrale kommunene i Nordland som vil få lav eller negativ vekst. Med lav mobilitet vil dessuten vekstkommunene være mer spredt på kyststrøk og innland, samt sør og nord i landet.

I Akershus og Vestfold vil folketallet vokse i nesten samtlige kommuner under *alle* sett av forutsetninger, mens i Østfold, Nordland og Finnmark er antall kommuner med vekst mer avhengig av flytteforutsetningene.

De siste årene har blant annet kommunene rundt Gardermoen vokst særlig raskt på grunn av stor tilflytting. Mange av dem har hatt betydelig høyere vekst

Tabell 7. Kommuner med høyest og lavest forventet vekst i folke­mengden i hvert fylke fra 2002 til 2010. Alternativ MMMM. Prosent per år

	Høyest forventet vekst i fylket		Lavest forventet vekst i fylket	
	Kommune	Prosent per år	Kommune	Prosent per år
Hele landet	0234 Gjerdrum	1,75	1917 Ibestad	-1,93
Østfold	0138 Hobøl	1,11	0121 Rømskog	-0,48
Akershus	0234 Gjerdrum	1,75	0239 Hurdal	-0,11
Oslo	0301 Oslo	0,76		
Hedmark	0427 Elverum	0,64	0432 Rendalen	-0,86
Oppland	0533 Lunner	0,72	0512 Lesja	-0,71
Buskerud	0618 Hemsedal	1,32	0615 Flå	-0,74
Vestfold	0714 Hof	1,22	0728 Lardal	0,15
Telemark	0821 Bø	1,04	0829 Kviteseid	-0,43
Aust-Agder	0941 Bykle	1,42	0929 Åmli	-0,31
Vest-Agder	1018 Søgne	1,30	1003 Farsund	0,33
Rogaland	1142 Rennesøy	1,57	1135 Sauda	-0,64
Hordaland	1246 Fjell	1,55	1265 Fedje	-0,71
Sogn og Fjordane	1432 Førde	1,43	1412 Solund	-1,12
Møre og Romsdal	1516 Ulstein	1,14	1571 Halså	-1,00
Sør-Trøndelag	1663 Malvik	1,26	1665 Tydal	-0,77
Nord-Trøndelag	1714 Stjørdal	0,64	1740 Namsskogan	-1,40
Nordland	1870 Sortland	0,91	1849 Hamarøy	-1,34
Troms	1902 Tromsø	0,91	1917 Ibestad	-1,93
Finnmark	2021 Karasjok	0,88	2014 Loppa	-1,49

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

enn det den forrige framskrivingen viste (Statistisk sentralbyrå 2002a), da de anvendte flytteobservasjonene var fra år rundt midten av 1990-tallet og deler av 1980-tallet. Da var ikke veksten på Øvre Romerike kommet skikkelig i gang fordi den nye flyplassen først ble åpnet høsten 1998. Det er imidlertid usikkert hvor lenge den sterke veksten i dette distriktet vil opprettholdes. I den nye beregningen vil Gjerdrum kommune vokse raskest i landet fram til 2010 dersom flyttingene framover blir som på slutten av 1990-tallet, men den kommer først på en 44. plass dersom de blir som på begynnelsen av 1990-tallet. Også Ullensaker (verts-kommune for Gardermoen) og Nannestad får sterk vekst om flyttemønsteret fra 1996-2001 legges til grunn og betydelig lavere vekst dersom det blir som på begynnelsen av 1990-tallet.

Selv om størstedelen av befolkningsveksten vil komme i storbyområdene, viser likevel resultatene at også en god del utkantkommuner vil få betydelig vekst i årene framover. I mellomalternativet vil vekstratene være nær 1 prosent årlig i kommuner som Hemsedal (1,3), Bø (1,0) og Karasjok (0,9). Rask vekst i utkantkommuner skyldes som regel spesielle forhold, som utbygging av en næring, en skole eller en institusjon, eller mottak av flyktninger og asylsøkere. I Hemsedal har turistnæringen ekspandert sterkt på 1990-tallet, mens i Karasjok kan veksten ha sammenheng med opprettelsen av Sametinget. I alt vil 64 av de minst sentrale kommunene vokse ifølge mellomalternativet (tabell 5).

På den annen side er det ikke slik at alle sentrale kommuner vil vokse raskt. Av de 104 kommunene i denne

kategorien vil 13 få synkende folketall ifølge mellomalternativet. I Osloområdet gjelder dette bare Hurdal, som kan få en beskjeden tilbakegang, dersom det ikke settes i gang boligprosjekter. I Bergensområdet vil folketallet i Vaksdal synke med 0,7 prosent årlig, som er den sterkeste tilbakegangen blant de mest sentrale kommunene. I Tromsøs nabolag vil Karlsøy få en nok så klar tilbakegang, og i Trondheimsregionen gjelder det Midtre Gauldal.

Tabell 7 viser for hvert fylke hvilken kommune som vil vokse raskest og langsomst til 2010, ifølge mellomalternativet.

Vi har sett at dersom mobiliteten er høy, vil det både bli flere kommuner med høy vekst og flere kommuner med lav vekst. I gjennomsnitt er veksten i sentrale kommuner sterkere med høy mobilitet enn med lav mobilitet. Imidlertid er det en rekke sentrale kommuner som ikke følger dette mønsteret. Blant annet vil Oslo, Oppegård og Bærum få sterk vekst framover uansett valgt mobilitetsnivå, men veksten blir sterkest når det er mønsteret fra perioden med lav mobilitet som legges til grunn. Selv om flyttemønsteret fra 1996-2001 er karakterisert ved høyere mobilitetsnivå og sterkere omfordeling mellom distrikt og sentrum enn den foregående perioden, forhindret ikke det at enkelte vekstkommuner fikk større tilstrømning i den første perioden. Alt i alt vil en snau tredjedel av de mest sentrale kommunene vokse sterkest med forutsetningene fra perioden med lav mobilitet. På tilsvarende måte er det en drøy fjerdedel av de minst sentrale kommunene som vil avta mest i alternativet med lav mobilitet (ikke vist her).

Mange kommuner vil møte store omsorgsbehov

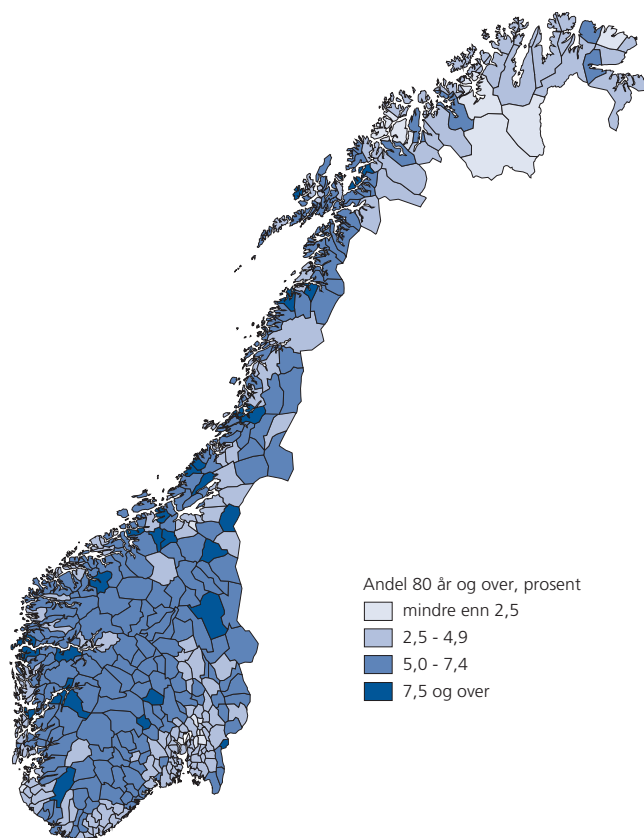
Fordi de eldre utgjør den del av befolkningen som stiller de største kravene til kommunale tjenester, skal vi se nærmere på hvilken utvikling vi kan vente i gruppen over 80 år i de nærmeste årene. Vi legger vekt på en kort tidsperiode, da dette ligger nærmest kommunenes planleggingsperspektiv.

Nasjonalt har både antall og andel eldre økt svært raskt de siste tiårene, både som resultat av utviklingen i levealderen og fordi størrelsen på fødselskullene økte rundt det forrige århundreskiftet. Fordi det kom en bratt nedgang i fødselskullene fra slutten av 1920-årene, med svært lave fødselskull utover 1930-tallet, vil antall personer i gruppen 80 år og over vokse langsommere de neste tiårene enn i de foregående. Spesielt vil vi få en utflating fra rundt 2010 og noen år framover. Deretter vil det bli en svært sterk vekst. Hvor rask denne veksten vil bli, er først og fremst avhengig av hvordan utviklingen i levealderen blir på så lang sikt. For perioden etter 2020 vil anslaget for den eldste gruppen påvirkes noe av hvilket innvandringsnivå som forutsettes. Imidlertid viser alle framskrivingsalternativer at den langsiktige veksten i den eldre del av befolkningen vil gi betydelige utfordringer både når det gjelder trygdefinansiering og omsorgsbehov.

De nærmeste åtte årene vil altså gruppen over 80 år øke beskjedent, med mellom 6 000 (i LLML) og 18 000 (i HHMH) fra et nivå på 202 000 ved inngangen av 2002. I mellomalternativet tilsvarer tilveksten på 11 000 en årlig vekst på 0,70 prosent, som ikke er mye mer enn for befolkningen som helhet (0,54 prosent). For kommunene er det imidlertid store ulikheter i situasjonen, både når det gjelder dagens nivå for andel eldre og den videre vekst i gruppen. Dette skyldes den aldersstruktur kommunene har i utgangsåret 2002 og ikke at vi har forutsatt store regionale forskjeller i dødelighetsutviklingen. Figur 4 viser at i de mest forgubbede kommunene er andelen over 80 år mange ganger så stor som i de «yngste» kommunene. Den varierer fra 12,5 prosent i kystkommunen Bjarkøy i Troms til 1,6 prosent i Klæbu, som er nabokommune til Trondheim.

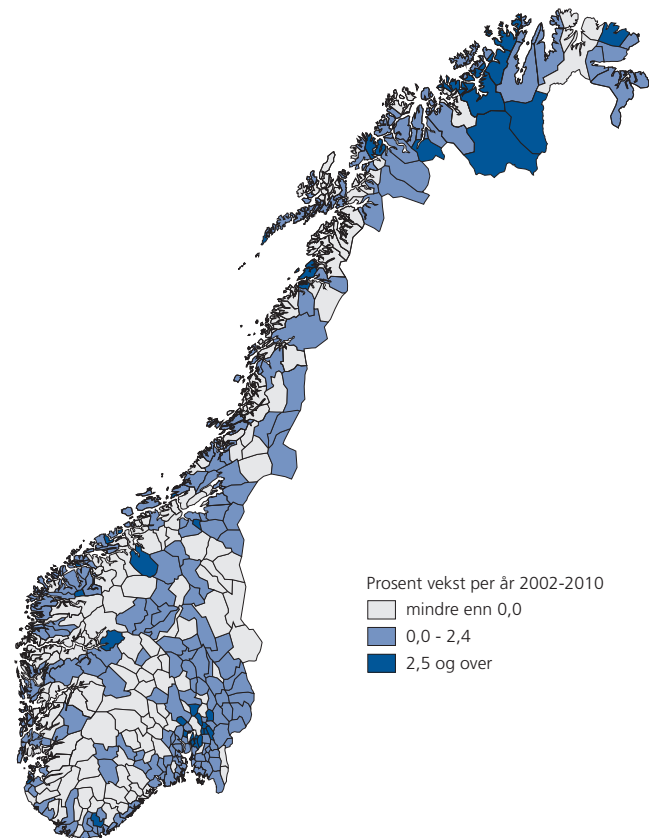
Den yngste befolkningen finner vi i områdene rundt de store byene og ellers i kystnære vekstområder, som en følge av stadige tilskudd av personer i etableringsfasen. Ett klart unntak fra dette er befolkningen i Finnmark og Nord-Troms, der den relativt unge befolkningen delvis forklares med at en del av dem som måtte rømme området mot slutten av siste verdenskrig ikke flyttet tilbake. Aller eldst befolkning finner vi i enkelte innlandskommuner på Østlandet.

Figur 4. Andel eldre 80 år og over i landets kommuner i 2002

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Figur 5. Vekst i antall personer 80 år og over fra 2002 til 2010

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Ser vi på den forventede *veksten* i eldrebefolkningen, er det stort sett slik at de kommunene som har eldst befolkning i dag kan vente minst vekst framover og omvendt, men med en del unntak, se figur 5. (Bjarkøy kan forvente den største *nedgangen* i antall personer 80 år og over framover, med 4,7 prosent per år, mens Klæbu vil ha en av de raskest voksende eldrebefolkninger i landet, med 3,9 prosent per år.) Det vil derfor trolig bli mindre forskjeller i aldersstrukturen kommunene imellom.

Referanser

Rideng, Arne, Knut Ø. Sørensen og Kjetil Sørli (1985): *Modell for regionale befolkningsframskrivninger*, Rapporter 85/7, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1991): *Framskrivning av folke-mengden 1990-2050. Nasjonale og regionale tall*, NOS B 983.

Statistisk sentralbyrå (1994a): *Standard for kommune-klassifisering*, NOS C 192.

Statistisk sentralbyrå (1994b): *Framskrivning av folke-mengden 1993-2050. Nasjonale og regionale tall*, NOS C 176.

Statistisk sentralbyrå (1997): *Framskrivning av folke-mengden 1996-2050. Nasjonale og regionale tall*, NOS C 414. *Framskrivning av folkemengden 1993-2050. Nasjonale og regionale tall*, NOS C 176.

Statistisk sentralbyrå (2000): *Standard for økonomiske regioner*, NOS C 616. Også tilgjengelig på http://www.ssb.no/emner/00/00/nos_c616/.

Statistisk sentralbyrå (2002a): *Framskrivning av folke-mengden 1999-2050. Nasjonale og regionale tall*, NOS C 693. Også tilgjengelig på http://www.ssb.no/emner/02/03/nos_c693/.

Statistisk sentralbyrå (2002b): Dobbelte så mange gamle i 2050: Befolkningsframskrivninger. Nasjonale og regionale tall, 2002-2050. *Dagens statistikk* 5.12.2002, <http://www.ssb.no/folkfram/>.

Statistisk sentralbyrå (2002c): Forutsetninger for framskrivingene 2002-2050: Befolkningsframskrivninger. Nasjonale og regionale tall, 2002-2050. *Dagens statistikk* 5.12.2002, <http://www.ssb.no/folkfram/>.

Statistisk sentralbyrå (2002d): Stor variasjon i kommunenes vekst: Befolkningsframskrivninger. Regionale tall, 2002-2020. *Dagens statistikk* 20.12.2002, <http://www.ssb.no/folkfram/>.

van der Graag, Nicole, Evert van Imhoff og Leo van Wissen (2000): Internal migration scenarios and regional population projections for the European Union, *International Journal of Population Geography* 6:1-19.

van Imhoff, Evert, Nicole van der Graag, Leo van Wissen og Phil Rees (1997): The selection of internal migration models for European regions, *International Journal of Population Geography* 3:137-159.

Østby, Lars (1975): Hvem flytter i Norge? Tendenser i flyttegruppene sammensetning etter 1950. Artikler 73, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg:

Ny metode for beregning av flyttinger: Fra- og tilflyttingsstrømmer

Tidligere ble alle utflyttere fra prognoseregionene samlet i en flyttepott (*pool*) for hele landet for hvert kjønn og hver alder. Deretter ble disse flytterne fordelt på innflyttingsregioner etter faste andeler (etter justering for utvandring og nettoinnvandring). Svakheten ved dette opplegget er at det ikke er noen sammenheng mellom hvor flytterne kommer fra og hvor de flytter til. Dette medfører bl.a. for høy nettoinnflytting og folketall i områder med svak (eller negativ) befolkningsvekst, som i de fire nordligste fylkene. For å ta bedre hensyn til slike forhold har vi for den siste framskrivingen revidert flyttemodellen. Vi samler ikke lenger alle flytterne i en pott, men beregner flyttestrømmer mellom forskjellige regioner, med andre ord anvender vi såkalte flyttematriser. Da antall slike flyttestrømmer mellom prognoseregioner er svært stort ($94 \times 93 = 8\,742$) og mange av dem er små, kan det være store variasjoner i flyttestrømmene fra år til år. Derfor har vi ved estimeringen slått sammen regionene til 19 utflyttingsområder. I tillegg kommer flytting fra utlandet. Videre har vi slått sammen flytterne til fire aldersgrupper (0-17, 18-29, 30-49 og 50-69 år) for begge kjønn under ett, bortsett fra aldersgruppen 18-29 år. Alt dette er gjort for å få mer stabile flytteparametere.

Tabell 8 viser utdrag av en slik matrise med fordelingstall for flyttinger, avhengig av hvor utflytterne fra et område flytter til. Tabellen gir tall for de første ti og de siste ti utflyttingsområdene (av i alt 19) og de første fem og siste fem innflyttingsregioner (av i alt 94), i tillegg til utlandet. Den viser for eksempel at av alle menn og kvinner 30-49 år som flyttet fra de minst sentrale områder på Østlandet i 1995-2001, flyttet 0,4 prosent til Halden, 0,7 prosent til Moss, 16,1 prosent til Oslo, og 9,2 prosent til utlandet. Den viser også at av alle i denne aldersgruppen som flyttet fra utlandet, flyttet hele 22,7 prosent til Oslo og 0,3 prosent til Kirkenes. De siste tallene viser at innvandrere har en annen fordeling på regioner enn innenlandske flyttere, med en sterk konsentrasjon til Oslo og de største byene. Dette tar den reviderte modellen hensyn til. Tidligere ble innvandrere fordelt på regioner på samme måte som innenlandske flyttere. Inspeksjon av matrisene viser ellers at mye av den innenlandske flyttingen foregår innenfor landsdeler og fylker, for eksempel mellom naboregioner. Fullstendig versjon av denne tabellen finnes på Statistisk sentralbyrås nett-

sider, se <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200302/04/tab-2003-05-08-01.html>.

Gevinsten ved den nye beregningsmåten kan illustreres ved et eksempel. Siden befolkningen i Akershus øker gjennom hele framskrivingsperioden, vil antall innflyttere til enkeltregionene i dette fylket øke fordi det vil bli flere utflyttere fra naboregionene (siden vi har forutsatt konstante utflyttingssannsynligheter). I den gamle modellen fikk Akershusregionen en fast andel av *hele* landets flyttmasse, som ga et lavere innflyttertall siden landets folketall vokser langsom-

mere enn Akershus. Dermed var det en tendens i det gamle opplegget til å *undervurdere* innflyttingen til typiske vekstområder utover i framskrivingsperioden, mens innflyttingen til typiske nedgangsområder ble *overvurdert*. Dette indikerer at den nye beregningsmåten gir en mer realistisk videreføring av observerte flyttemønstre, gitt at andre elementer i beregningen holdes uendret. Metoden er for øvrig anvendt ved tilsvarende beregninger utført i enkelte andre land, men vanligvis ikke på så lavt geografisk nivå som her (van der Graag mfl. 2000, van Imhoff mfl. 1997).

Tabell 8. Andel av alle utflyttere fra et område som flytter til en gitt region, etter fraflyttingsområde, landsdel og sentralitet. Menn og kvinner 30-49 år. 1996-2001. Prosent

Tilflyttingsregion	Fraflyttingsområde											
	1	2	3	4	5	...	15	16	17	18	19	20
	Landsdel											
	Øst-landet	Øst-landet	Øst-landet	Øst-landet	Agde/Rogaland	...	Trøndelag	Trøndelag	Nord-Norge	Nord-Norge	Nord-Norge	Utlandet
	Sentralitet/By											
	0-1	2	3	Oslo	0-1	...	3	Tr.heim	0-1	2	Tromsø	
Hele landet	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	...	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1 Halden	0,4	1,6	0,5	0,4	0,3	...	0,2	0,3	0,4	0,3	0,2	0,6
2 Moss	0,7	2,6	1,7	1,4	0,3	...	0,5	0,5	0,7	0,4	0,6	0,8
3 Fredrikstad/Sarpsborg	1,5	2,3	3,0	1,9	1,1	...	0,8	0,8	1,7	2,4	1,3	1,6
4 Askim/Mysen	0,8	1,4	2,0	1,5	0,2	...	0,3	0,3	0,4	0,3	0,1	0,6
5 Follo	1,7	2,0	2,8	9,8	0,9	...	0,7	1,1	1,5	1,3	1,8	2,7
6 Bærum/Asker	3,1	3,2	3,4	14,7	1,2	...	1,1	2,7	2,0	2,1	2,9	6,3
7 Lillestrøm	5,1	2,7	4,3	14,3	1,0	...	1,1	2,0	2,3	2,0	1,6	2,8
8 Ullensaker/Eidsvoll	2,1	1,2	3,5	3,0	0,4	...	0,3	0,6	0,9	0,6	0,8	0,8
9 Oslo	16,1	17,4	25,6	.	6,3	...	4,2	11,7	10,2	11,3	12,8	22,7
10 Kongsvinger	1,6	0,8	1,3	1,1	0,3	...	0,1	0,3	0,4	0,4	0,2	0,6
.												
.												
85 Tromsø kommune	0,8	0,8	0,5	0,7	0,6	...	0,4	1,2	9,3	6,0	.	2,0
86 Harstad	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	...	0,2	0,5	3,0	0,4	3,3	0,6
87 Tromsøs omegns kommuner	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	...	0,1	0,1	0,9	0,5	6,0	0,2
88 Andselv	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	...	0,2	0,2	1,3	1,6	2,2	0,2
89 Finnsnes	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	...	0,4	0,1	1,5	1,8	3,9	0,3
90 Nord-Troms	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	...	0,1	0,1	0,8	0,6	2,9	0,2
91 Vadsø	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	...	0,4	0,2	1,7	0,6	1,3	0,8
92 Hammerfest	0,3	0,4	0,3	0,3	0,6	...	0,2	0,4	2,4	1,5	2,9	0,7
93 Alta	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	...	0,1	0,3	2,4	0,8	2,5	0,4
94 Kirkenes	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	...	0,2	0,2	0,8	0,5	0,7	0,3
95 Utlandet	9,2	14,3	13,2	19,6	12,0	...	5,7	17,5	7,3	8,2	14,7	.

Kilde: Befolkningsframskrivingene 2002-2050, Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske virkninger av endringer i pensjonssystemet

Dennis Fredriksen, Kim Massey Heide,
Erling Holmøy og Nils Martin Stølen

Eldrebølgen vil, med videreføring av dagens velferdsordninger, kreve betydelig skatteskjerpelse. De tre forslagene til pensjonsreform som foreslås i Pensjonskomisjonens foreløpige rapport, vil svekke dette behovet, blant annet fordi de stimulerer sysselsettingen. Dersom en større del av fremtidens pensjoner skal reelt fondes, krever dette økt nasjonal sparing gjennom økte eksportoverskudd. Sammenlignet med andre enkeltreformer, kan pensjonsreformer gi relativt store makroøkonomiske virkninger. Men med fortsatt normal produktivitetsvekst betyr de likevel relativt lite for gjennomsnittsforbruket 30-40 år frem i tid, som trolig vil være mer enn dobbelt så høyt som i dag.

1. Innledning: Bakgrunn for reformer av pensjonssystemet

Antall innbyggere som er 67 år eller eldre utgjør nå omlag 14 prosent av befolkningen. Fra omkring 2010 går vi inn i en periode der andelen eldre vil øke relativt raskt i flere tiår fremover. Ifølge de siste befolkningsfremskrivningene vil antallet eldre (over 67 år) øke til mellom 19 og 27 prosent i 2050, se Statistisk sentralbyrå (2002). Det er en alminnelig oppfatning at denne eldrebølgen vil ha problematiske virkninger på nasjonaløkonomiske og statsfinansielle forhold i norsk økonomi når den skylder innover landet etter 2010. Disse virkningene blir ikke mindre av at mange andre land, spesielt landene i Sør- og Øst-Europa, står overfor en enda sterkere grad av aldring av befolkningen enn Norge. Eldrebølgens belastning av offentlige finanser er hovedårsaken til at mange land de senere årene har vedtatt eller satt i gang arbeid med sikte på reformer av pensjonssystemet.¹ Også Norge står over-

for pensjonsreformer. I høst legger Pensjonskomisjonen frem forslag til konkrete helhetlige endringer i folketrygdens regelverk.²

Formålet med denne artikkelen er å belyse og anslå langsiktige makroøkonomiske virkninger av tre forslag til reform av Folketrygdens alderspensjon som omtales i Pensjonskomisjonen (2002), kommisjonens foreløpige rapport. I denne forbindelse søker vi også å sette de økonomiske problemene knyttet til eldrebølgen i perspektiv og å sortere ut hva som er reelle problemer og hva som det ikke er grunn til å bekymre seg så mye for. Artikkelen er et ekstrakt av den mer omfattende rapporten Fredriksen, Heide, Holmøy og Stølen (2003), heretter referert til som FHHS, som er basert på et oppdrag fra Pensjonskomisjonen. Viktige verktøy i våre beregninger har vært befolkningsfremskrivninger, samt modellene MOSART og MSG-6, begge utviklet av Statistisk sentralbyrå.³

Dennis Fredriksen er forsker ved Gruppe for offentlige finanser (dennis.fredriksen@ssb.no)

Kim Massey Heide er førstekonsulent ved Gruppe for offentlige finanser (kim.massey.heide@ssb.no)

Erling Holmøy er forsker ved Gruppe for offentlige finanser (erling.holmoy@ssb.no)

Nils Martin Stølen er forsker ved Gruppe for offentlige finanser (nils.martin.stoelen@ssb.no)

Disposisjonen av artikkelen er som følger: Avsnitt 2 beskriver hovedinnholdet i de tre reformforslagene. Deretter gjør vi rede for hvilke direkte virkninger forslagene har på arbeidstilbudet, offentlige utgifter, samt privat og offentlig sparing. Beregningsopplegget og de makroøkonomiske konsekvensene av regelendringer og individuelle tilpasninger presenteres i avsnitt 4. Vi gir noen avsluttende merknader i avsnitt 5.

¹ Pensjonsreformer, eller reformforslag, har dessuten prøvd å korrigere de uheldige incentivvirkningene offentlige pensjonssystemer kan ha på privat sparing og arbeidstilbud som følge av svak sammenheng mellom den enkeltes innbetalinger til systemet og pensjonsytelse. Ønske om endringer i kompensasjonsgrad for ulike pensjonister har også spilt en rolle.

² Pensjonsreformer har også vært grundig utredet tidligere. Blant annet ble spørsmål knyttet til fondering av folketrygden og fleksibel pensjonering utredet i henholdsvis NOU 1998:10 «Fondering av folketrygden?» og NOU 1998:19 «Fleksibel pensjonering».

³ Se Fredriksen (1998) og for eksempel Holmøy, Strøm og Åvitsland (1999) for modellbeskrivelser av henholdsvis MOSART og MSG-6.

2. Tre mulige alternative pensjonssystemer

I alle tre reformalternativer er det bare reglene for alderspensjon og AFP som endres. Spesielt forutsettes reglene for uføretrygden uendret. De viktigste kjennetegn ved de tre reformalternativene er henholdsvis:

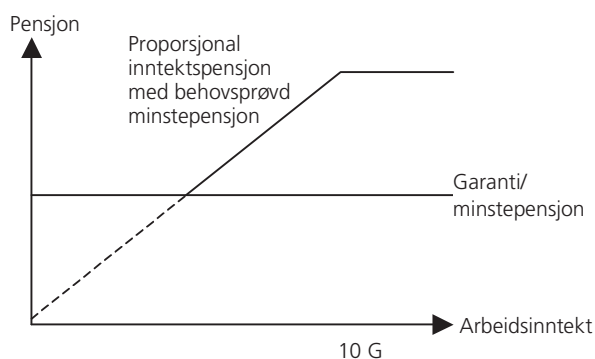
1. En «modernisert folketrygd», finansiert via et statlig pensjonsfond

- Alternativet innebærer videreføring av et statlig pensjonssystem med obligatoriske innbetalinger til folketrygden.
- Folketrygden skal fortsatt sikre et minstenivå for levestandarden. Minstesikringen ivaretas av en «garantipensjon» som avkortes mot opptjent inntekt. Garantipensjonen skal tilsvare dagens minstepensjon.
- Sammenhengen mellom arbeidsinntekt/innbetalinger som yrkesaktiv og størrelsen på alderspensjonen skal styrkes sammenlignet med dagens system (jf. beskrivelse i Pensjonskommisjonen (2002) s. 29-30) ved at ytelsene skal være proporsjonale med inntekten fra første krone og over hele livsløpet («inntektsproporsjonalitet»). I vår analyse har vi lagt til grunn at inntektsproporsjonaliteten gjelder opp til pensjonsytelsen når 10 G (G = grunnbeløpet i folketrygden). Prinsippene er vist i figur 1. For alle inntektsnivåer lavere enn det som svarer til skjæringspunktet mellom de to kurvene, får pensjonisten garantipensjonen. Først når inntekten overstiger dette nivået, men er lavere enn 10 G, blir den faktisk utbetalte pensjonsytelsen inntektsproporsjonal.
- De samlede pensjonsytelsene til en gjennomsnittsperson skal ligge på samme nivå som i dagens folketrygd.
- Systemet skal finansieres ved at det bygges opp et statlig pensjonsfond på grunnlag av eksisterende offentlig formue og av fremtidige premieinnbetalinger. Innbetalingene gis de samme rentebetingelser som tilsvarende privat sparing. Pensjonsfondet vil etter hvert dekke utgiftene til den inntektsavhengige delen av pensjonsytelsene, som også utgjør hovedtyngden. I våre beregninger er det ikke tatt hensyn til at offentlig fondsforvaltning kan gi andre virkninger enn privat forvaltning av pensjonsfond.

2. En «modernisert folketrygd», finansiert løpende over statsbudsjettet

- Alternativet er identisk med alternativ 1 når det gjelder regelverket som bestemmer sammenhengen mellom den enkelte innbetalinger til pensjonssystemet og pensjonsutbetalingene.
- Også her skal de samlede pensjonsytelsene ligge på samme nivå som i dagens folketrygd.

Figur 2.1. Alderspensjon i reformalternativ 1

- En fast andel av lønnsinntekten betales inn til pensjonssystemet. Den delen av pensjonsinnskuddene som berettiger pensjonsytelser, forrentes som om de stod i et pensjonsfond. De direkte virkningene på individuelle valg av avgangsalder, arbeidstid og privat sparing er derfor de samme som ved overgang til alternativ 1.
- Det er kun finansieringen som skiller alternativene 1 og 2. I alternativ 2 skattefinansieres utbetalingene løpende.

3. En lik, statlig basispensjon til alle pensjonister

- I dette alternativet begrenses folketrygdens alderspensjon til kun en lik basispensjon til alle tilsvarende dagens nivå på minstepensjonen, målt relativt mot lønnsnivået.
- All tilleggspensjon til alderspensjonister i folketrygden avvikles. Standardsikringen overlates til tjenstepensjoner og individuell sparing. Finansieringen av hele basispensjonen skattefinansieres løpende.
- Det er forutsatt at allerede opparbeidede pensjonsrettigheter skal skjermes, slik at virkningene på offentlige pensjonsutgifter kommer gradvis ved at eldre kull som i hovedsak kommer inn under det gamle systemet, erstattes av yngre kull.

3. Direkte virkninger på arbeidstilbud, offentlige utgifter og sparing

Våre beregninger fanger opp makroøkonomiske konsekvenser av at pensjonsreformene i første omgang direkte påvirker følgende fem forhold: 1) *Arbeidstilbudet via valget av avgangsalder*; 2) *Arbeidstilbudet via yrkesaktives arbeidstid*; 3) *Offentlige pensjonsutgifter og den nødvendige beskatningen*; 4) *Privat sparing*; 5) *Offentlig finansiell sparing, dvs. oppbyggingen av finanskapital i Statens petroleumsfond og ev. andre statlige fond*. La oss se nærmere på hvilke endringer av disse forholdene vi har funnet mest plausible for hvert av de tre reformforslagene.

Avgangsalderen øker

Alternativene 1 og 2:

I begge disse alternativene har vi forutsatt at det gis anledning til å ta ut alderspensjon fra 62 år.⁴ Men jo tidligere man går av, desto lavere blir de årlige utbetalingene, fordi i) de opptjente pensjonsrettighetene da må fordeles på flere år (delingstall), og ii) de opptjente rettighetene blir lavere som følge av inntektsavhengigheten. Det er ikke naturlig å videreføre ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) i et slikt system. Vi har også, med noen unntak, lagt til grunn at det ikke er mulig å bli tildelt ny uførepensjon etter 62 år.

Selv om alternativene 1 og 2 innebærer at flere enn i dag får rett til tidligpensjonering, vil bortfall av AFP og avkorting av pensjonen gi incentiver til å stå lenger i arbeid. Flere analyser, for eksempel Hernæs, Sollie og Strøm (2000), viser at dagens AFP-ordning stimulerer til tidligpensjonering. Med AFP-ordningen taper en ikke pensjonsrettigheter om en går av tidlig, og i mange tilfeller er inntektene etter skatt som AFP-pensjonist bare ubetydelig lavere enn ved fortsatt arbeid. Det er imidlertid ikke enkelt å «oversette» slike empiriske resultater til nøyaktige tallanslag for konsekvensene av den skisserte overgangen til et nytt pensjonssystem. Det vises til FHHS for en drøfting. Som beste anslag tror vi at gjennomsnittlig pensjonsalder vil øke med 1,7 år, tilsvarende en økning i det samlede arbeidstilbudet på 2,5 prosent, jf. tabell 3.1.

Alternativ 3:

For personer som er i arbeid ved 62 år og som har rett til avtalefestet pensjon, forventer vi at disse utsetter pensjoneringen med om lag 2 år. Yrkesaktive som ikke har rett til avtalefestet pensjon vil også utsette avgangen noe etter fylte 67 år, men utslaget for disse vil bli klart svakere fordi de da er eldre og også har færre år igjen til aldersgrensen på 70 år. Ettersom rundt 40 prosent allerede er uførepensjonister ved 62 år, og også 40 prosent ikke har rett til avtalefestet pensjon, har vi anslått at gjennomsnittlig pensjonsalder øker med om lag 10 måneder. Dette tilsvarer en økning i det samlede arbeidstilbudet med 1,0 prosent.

Yrkesaktive vil arbeide mer

I dagens system og i de reformalternativene vi vurderer, betaler man i årene som yrkesaktiv en premie mot at man senere får en pensjonsytelse. I hvilken grad medlemspremien oppfattes som en skatt eller som en

form for (tvungen) sparing, avhenger av graden av inntektsavhengighet, dvs. av hvor mye ens egne framtidige pensjonsytelser øker når ens egne pensjonsinnbetalinger øker. Under visse forutsetninger kan inntekter mottatt på ulike tidspunkt sammenlignes ved omregning til nåverdier basert på markedsrenten etter skatt. Den effektive lønssatsen knyttet til økt arbeidsinnsats vil da komme i form av (1) lønn etter skatt i samme periode som arbeidsinnsatsen økes, (2) endringer i de fremtidige pensjonsytelsene omregnet til nåverdi målt i perioden da arbeidsinnsatsen økes. Anslaget på (2) er basert på skjønn kombinert med beregninger på MOSART-modellen.

I dagens system er det en viss sammenheng mellom arbeidsinntekter og fremtidige pensjonsytelser. En MOSART-beregning viser at i gjennomsnitt vil 1 krone mer i arbeidsinntekt som yrkesaktiv, øke nåverdien av framtidige pensjonsytelser med rundt 11 øre. Dette gjennomsnittsanslaget er sterkt avhengig av den såkalte nettorenten, dvs. forskjellen mellom rente og lønnsvekst. Med høy rente og/eller lav lønnsvekst vil de framtidige pensjonsytelsene bli tillagt mindre vekt. Gjennomsnittsanslaget på 11 øre per krone inntektsøkning i dagens system er basert på en nettorente på 1,1 prosent, avledet fra en nominell rente på 5,5 prosent og nominell lønnsvekst på 4,4 prosent. Inntektsavhengigheten for den enkelte er imidlertid til dels vanskelig å beregne for folk flest, og den er meget skjevt fordelt rundt den beregnede gjennomsnittsavhengigheten. Det betyr at den inntektsavhengigheten som den enkelte tar hensyn til, er mindre enn gjennomsnittsavhengigheten.

Alternativene 1 og 2:

Her vil nåverdien av fremtidige pensjonsytelser øke til 20 øre per krone inntektsøkning. En slik økt inntektsavhengighet vil øke den effektive individuelle avkastningen av arbeidsinnsats og stimulere arbeidstilbudet. Incentivvirkningen er imidlertid meget usikker. Som mest plausibelt, har vi forutsatt at omleggingen til et mer inntektsavhengig system innebærer at den effektive lønssatsen knyttet til økt arbeidsinnsats øker med 8 prosent. Bruker vi en nettorente på 2,5 prosent, faller dette anslaget på incentivvirkningen ned mot 5 prosent. Med 0 nettorente øker anslaget til 11 prosent. Det vises til FHHS for nærmere begrunnelse for anslaget og gjennomgang av usikkerhetsfaktorer.⁵ I tillegg til den direkte incentiveffekten vil arbeidstil-

⁴ For å kunne gå av før man fyller 67 år, har vi forutsatt at det kreves at de opparbeidede rettighetene sikrer en alderspensjon som er høyere enn garantipensjonen. Personer som mangler tilstrekkelig inntektsavhengig pensjon til å gå av før fylte 67 år, kan få innvilget uførepensjon mellom 62 og 67 år, men da som garantipensjonister. Øvre aldersgrense forutsettes satt til 70 år, og man kan ikke gå av senere enn dette.

⁵ Viktige årsaker til usikkerhet knyttet til incentivvirkningene på arbeidstilbudet av endringer i inntektsavhengigheten omfatter blant annet: Inntektsavhengigheten er uoversiktlig for den enkelte både før og etter reformen. Kredittrasjonering, kort planleggingshorisont og forventninger om levealder spiller en rolle vi ikke kjenner. Inntektsavhengigheten er skjevt fordelt, og vi kjenner ikke hvordan fordelingsmønsteret i arbeidstilbudsresponsen samvarierer med endringer i effektiv lønn. Offentlige pensjoner gir en bruttogaranti som sikrer pensjonen som en andel av sluttlønn. Dersom disse ordningene opprettholdes i denne formen, vil det motvirke de inntektsavhengige elementene i alternativene 1 og 2.

budet påvirkes av generelle likevektseffekter gjennom endringer i reallønn, inntekter og skatt. Disse anslås i MSG-beregningene som omtales i avsnitt 4.

Alternativ 3:

Bortfallet av dagens tilleggspensjon vil isolert sett innebære at den gjennomsnittlige effektive lønnsraten reduseres. Vi har på usikkert grunnlag basert oss på at reduksjonen tilsvarende 3 prosent når nettorenten er 1,1 prosent. Denne direkte negative effekten dominerer virkningene på arbeidstilbudet i de første årene etter omleggingen. Etter hvert som de opparbeidede rettighetene til tilleggspensjon fases ut, kommer skattelettelser som stimulerer arbeidstilbudet. Denne og andre likevektsvirkninger omtales i avsnitt 4.

Offentlige pensjonsutgifter faller

Alternativene 1 og 2:

Her legges det til grunn at gjennomsnittlig alderspensjon ikke endres i forhold til hva videreføring av dagens system ville gitt. Reformen gir altså ingen direkte virkning på det offentlige pensjonsutgifter. Disse vil likevel falle når antall pensjonister reduseres som følge av antakelsene om økt avgangsalder. Tabell 3.1 viser våre anslag på utviklingen i antall pensjonister og offentlige pensjonsutbetalinger under de ulike pensjonssystemene. Med våre forutsetninger kan en overgang til et system med avkorting av pensjonen ved tidligpensjonering et par tiår fram i tiden redusere tallet på alderspensjonister (inklusive AFP) med rundt 80 000 personer. Dette tilsvarende en reduksjon i offentlige pensjonsutbetalinger på mer enn 10 mrd kr målt i verdien av grunnbeløpet (G) i 1999, sammenlignet med dagens system.

Alternativ 3:

Etter hvert som de opparbeidede rettighetene til tilleggspensjon per forutsetning faller bort, blir utslaget på utgiftene til alderspensjon i dette tilfellet langt sterkere enn ved overgang til alternativ 1 eller 2. I 2050 er reduksjonen anslått til over 50 mrd. kr regnet i faste grunnbeløp (G) fra 1999, se tabell 3.1.

Som en mulig overgangsordning har vi lagt til grunn at opparbeiding av nye rettigheter til alderspensjon

stopper opp for alle fra og med 2007. Fra det året forutsettes hver enkelt å sikre sin egen tilleggspensjon gjennom private forsikringsordninger. Høyere avgangsalder bidrar indirekte til å redusere pensjonsutgiftene utover de direkte effektene. For at omleggingen skal gi høyere avgangsalder og lavere pensjonsutgifter, må den imidlertid også omfatte AFP. Vi har derfor forutsatt at AFP-ordningen strammes til parallelt med alderspensjonen fra 2007, slik at den gjennomsnittlige ytelsen etter hvert kommer ned på minstepensjonsnivået.

Privat sparing

Siden offentlige alderspensjoner finansierer de eldres forbruk, vil endringer i hva man kan regne med å få av offentlige alderspensjon påvirke de yrkesaktives egen sparing i forkant av pensjonisttilværelsen. Påvirkningen vil variere mellom de tre alternativene:

Alternativ 1:

Siden pensjonsytelsene i gjennomsnitt her ikke endres i forhold til en videreføring av dagens system, har vi antatt at denne pensjonsreformen ikke påvirker den private sparingen. Vi regner da de individuelle fondene som bygges opp i statlig regi, for offentlig sparing. De kan også kan alternativt betraktes som tvungen privat sparing, siden pensjonsfondene er individualiserte og gir en forrentning som langt på vei tilsvarende markedsrenten.

Alternativ 2:

Også her forutsettes privat sparing uendret i forhold til videreføring av dagens system, fordi pensjonsytelsene i gjennomsnitt ikke endres av reformen. Her bygges det ikke opp offentlige pensjonsfond som kan tolkes som økt privat sparing.

Alternativ 3:

Siden muligheten til opparbeiding av nye rettigheter til tilleggspensjon her faller bort fra og med 2007, blir det spørsmål om hvor stor del av dette som søkes kompensert gjennom oppbygging av fond i private forsikringsordninger. Det finnes ingen empiri som gir noen informativ innsnevring av mengden av mulige spareresponser. Vi anser det for et ekstremt tilfelle at

Tabell 3.1. Framskrivning av antall alderspensjonister (inklusive AFP-pensjonister) og tilsvarende pensjonsutgifter målt i faste 1999 kroner. Nåværende pensjonssystem sammenlignet med et system med avkorting ved tidligpensjonering og et system med minstepensjon

	Antall alderspensjonister. 1000 personer			Pensjonsutgifter. Mrd. kr		
	Dagens system	Alternativ 1 og 2 (avkorting)	Alternativ 3 (minstepensjon)	Dagens system	Alternativ 1 og 2 (avkorting)	Alternativ 3 (minstepensjon)
2000	640			65,2		
2010	666	599	628	77,0	68,4	71,8
2020	839	751	794	105,9	94,6	95,5
2030	1 007	906	955	131,2	117,8	106,9
2040	1 129	1 031	1 084	148,4	136,1	103,9
2050	1 113	1 029	1 070	146,8	136,9	91,4

Kilde: Fredriksen, Heide, Holmøy og Stølen (2003).

individet kompenserer fremtidige kutt i pensjonsytelsene fullt ut. Selv om enkelte skulle være så rasjonelle, må en gjennomsnittsbetraktning ta hensyn til at noen er mer kortsynte. I vår hovedberegning under dette alternativet har vi på usikkert grunnlag forutsatt at økt privat sparing kompenserer for 75 prosent av kuttet i statlige pensjonsytelser. I FHHS presenteres også virkninger av andre spareresponser.

I overgangsfasen vil de første pensjonistene verken stå overfor noen kutt i ytelsene og har heller ikke opparbeidet fond. De yrkesaktive har derimot blitt orientert om og bevisst omleggingen av systemet, og sparer for å møte de framtidige kuttene. Dette gjelder også de eldste yrkesaktive i startfasen, som riktignok vil få små kutt i pensjonsytelsene, men som også vil ha kort tid fram til pensjonering til å spare opp midler. I begynnelsen av overgangsfasen vil vi derfor ha en sterk netto sparing. Ettersom pensjonistene begynner å tære på sine individuelle fond, vil sparingen reduseres. Overgangsfasen er forutsatt å være avsluttet i 2050. Det nødvendige nivået på fondene i årene deretter er beregnet ved hjelp av MOSART, se FHHS for nærmere forklaring. Forskjellen mellom nåverdien av pensjonsytelsene i henholdsvis alternativ 3 og ved videreføring av dagens system bestemmer sparebehovet. Med nettorente på 1,1 prosent er det nødvendige samlede fondet i 2050 anslått til 1739 milliarder 1999-kroner. Som en forenkling tilnærming har vi antatt en jevn (lineær) fondsoppbygging mellom startåret 2007 og 2050. Som i alternativ 1 er fondets størrelse og den implisitte medlemspremien klart påvirket av nettorenten.

Offentlig sparing og fondsoppbygging

Alternativ 1:

Her skal det bygges opp individualiserte pensjonsfond i statlig regi ved obligatoriske premieinnbetalinger over yrkeslivet. Blant de spørsmål som må besvares før makroøkonomiske konsekvenser kan beregnes, er:

- 1) Hvor stort må et statlig pensjonsfond være for å dekke fremtidige forpliktelser under alternativ 1?
- 2) Hvor stor del av oppbyggingen av pensjonsfondet skal motsvares av økt statlig sparing?
- 3) Hvor raskt skal statens sparing økes? La oss se på disse spørsmålene i tur og orden.

Under våre forutsetninger, vil gjennomsnittlig fond forut for pensjonering utgjøre i underkant av 2 millioner 1999-kroner. Dette beløpet er målt i 1999-kroner i den spesielle forstand at vi først har regnet ut hvor mange grunnbeløp fondet må utgjøre, og deretter multiplisert dette antallet med verdien av grunnbeløpet i 1999. Beregningen i nominelle kroner er basert på at grunnbeløpet økes tilsvarende lønnsveksten i referansebanen, dvs. med 4,4 prosent per år, og at fondskapitalen forrentes med markedsrenten. Forutsetningen om nettorente på 1,1 prosent er viktig for resultatet. I gjennomsnitt vil fondet utgjøre om lag 720 000 1999-kroner per innbygger når det er fullt

utbygd. Linje a) og b) i tabell 3.2 viser hva det samlede statlige pensjonsfondet beløper seg til i henholdsvis løpende verdi (linje b) og 1999-verdi (linje a) etter at tallene i linje b er deflatert med lønnsveksten.

Uten spesielle innfasingsregler vil det ta bortimot 80-90 år før fondet er tilnærmet fullt utbygd. Vi har i stedet sett på en mulig overgangsordning som innebærer at fondet i all hovedsak skal være ferdig innfaset i 2050. Et element i denne overgangsordningen er etableringen av et startfond ved utgangen av 2006 som samlet utgjør 1633 mrd. kroner i løpende verdi. I 2050 er den løpende verdien av pensjonsfondet anslått til 37 638 mrd. kroner. Som et sammenligningsgrunnlag vil Statens petroleumsfond i 2050 utgjøre 9856 mrd. kroner i løpende verdi (linje e i tabell 3.2) under våre forutsetninger. Det tilsvarer 26,2 prosent av den nødvendige kapitalen i et statlig pensjonsfond. Den statlige sparingen som følger av handlingsregelen for finanspolitikken, er altså langt fra tilstrekkelig til å finansiere de pensjonsutbetalingene som forutsettes fondert i alternativ 1.

Etableringen av et statlig pensjonsfond innebærer i seg selv kun en såkalt *juridisk* fondering av fremtidige pensjonsytelser. I realiteten betyr det ikke mer enn at disse statlige utgiftene er garantert. En *reell økonomisk* fondering av fremtidige pensjonsytelser krever at statens samlede sparing øker tilsvarende oppbyggingen av det statlige pensjonsfondet. Juridisk fondering, uten noen reell økonomisk fondering, vil være tilfellet når nettoinnbetalingene til pensjonsfondet dekkes av tilsvarende nettoutbetalinger fra en annen statlig konto, for eksempel Statens petroleumsfond, eller ved låneopptak (når avkastningen er lik i alle plasseringer). Den samlede offentlige sparingen og formuen påvirkes ikke av hvor mange kontoer man fordeler den på. I våre beregninger tar vi kun hensyn til effekter av fondering i den grad denne er reell.

De realøkonomiske effektene av et statlig pensjonsfond går via økninger i det offentlige budsjettoverskuddet og i den samlede nasjonale sparingen. Nettofinansinvesteringene i offentlig og privat sektor må nødvendigvis summere seg til Norges samlede nettofinansinvesteringer i utlandet. Det realøkonomiske motstykket til et ønske om å bygge opp nettofordringer overfor utlandet er økte overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet, skapt av økt nettoeksport. Gitt vår antakelse om at privat sparing ikke endres i reformalternativ 1, og at dette innebærer uendrede private finansinvesteringer, vil det være sammenfall mellom oppbyggingen av henholdsvis statlig og nasjonal finansformue som følger av reformen.

Vi betrakter en full reell fondering av det statlige pensjonsfondet som urealistisk; vi tror ikke det vil være mulig å innfri kravet til økt offentlig budsjettoverskudd. Vi har i stedet antatt en betydelig mer forsiktig, men likevel krevende, reell fondering der netto

Tabell 3.2. Samlet statlig finansformue og kapital i det statlige pensjonsfondet i alternativ 1. Nettorente: 1,1 prosent

	2006	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Milliarder kroner								
a Kapital i statlig pensjonsfond, faste 1999-kroner (juridisk fondering i faste 1999-kroner)	1 079,0	1 163,0	1 433,0	2 465,0	3 261,0	3 600,0	3 686,0	3 764,0
b Kapital i statlig pensjonsfond, løpende verdi etter lønnsindeksering (juridisk fondering i løpende verdi)	1 633,4	1 877,7	2 588,8	6 785,6	13 899,5	23 810,0	37 637,9	60 012,0
c Økningen i samlet statlig formue som følge av reformen, faste 1999-kroner (reell fondering i faste 1999-kroner)	0,0	95,8	333,8	1 109,5	1 648,8	1 910,3	2 014,4	2 082,3
d Økningen i samlet statlig formue som følge av reformen, løpende verdi etter lønnsindeksering (reell fondering i løpende verdi)	0,0	154,7	603,1	3 054,2	7 027,8	12 634,8	20 569,3	33 198,8
e Statens petroleumsfond, løpende verdi, før reformen	1 521,3	1 692,5	2 181,2	3 752,1	5 497,8	7 489,4	9 856,2	12 648,1
f Ny statlig gjeld etter reformen, løpende verdi (f=d+e-b)	-112,1	-30,5	195,5	20,7	-1 373,9	-3 685,8	-7 212,4	-14 165,0
g Samlet statlig finansformue i løpende verdi etter reformen (b+f=d+e)	1 521,3	1 847,2	2 784,3	6 806,3	12 525,6	20 124,2	30 425,5	45 846,9
Andeler								
h Økningen samlet statlig finansformue i løpende verdi som følge av reformen, andel av statlig pensjonsfond, løpende verdi (d/b)	0,0	0,08	0,23	0,45	0,51	0,53	0,55	0,55
i Økningen i samlet statlig finansformue i løpende verdi etter lønnsindeksering, som følge av reformen, andel av løpende BNP (d/løpende BNP)	0,0	0,11	0,37	1,30	1,90	2,11	2,09	2,11
j Statens petroleumsfond før reformen, løpende verdi, andel av løpende BNP (e/løpende BNP)	1,0	1,16	1,32	1,59	1,48	1,25	1,04	0,83

Kilde: Fredriksen, Heide, Holmøy og Stølen (2003).

innbetalingene til pensjonsfondet finansieres dels ved økt arbeidsgiveravgift, dels ved redusert annen offentlig sparing. Forholdet mellom økningen i samlet offentlig netto finansformue (inklusive det statlige pensjonsfondet), som følge av reformen, og kapitalen i pensjonsfondet stiger fra 8 prosent i 2007 (fondets startår) til 55 prosent i 2060 (linje h i tabell 3.2). Startkapitalen som skytes inn ved utgangen av 2006, er i sin helhet finansiert ved reduksjon i annen statlig sparing. I våre beregninger er kapitalen i pensjonsfondet på vel 60 000 mrd. i 2060 bygget opp gjennom a) økt samlet statlig sparing i forhold til handlingsregelen i referansebanen som kapitalisert utgjør 33 199 mrd. kroner; b) beløpet tilsvarende kapitalen i petroleumsfondet i referansebanen på 12 648 mrd. kroner; c) en statlig gjeld på 14 165 mrd. kroner. En viktig årsak til denne utviklingen er betydningen av at pensjonssystemet er lønnsindeksert.

Alternativ 2:

Siden det her forutsettes løpende finansiering over statsbudsjettet, antar vi at det ikke skjer noen endring i offentlig sektors sparing i forhold til referansebanen hvor handlingsregelen for budsjettpolitikken følges.

Alternativ 3:

Også her har vi forutsatt uendret offentlig sparing i forhold til referansebanen. FHHS begrunner dette

nærmere og viser også effektene av endret offentlig sparing.

4. Makroøkonomiske totalvirkninger**Beregningsopplegg**

De makroøkonomiske virkningene er beregnet ved hjelp av en variant av MSG-6. Som sammenligningsgrunnlag for de tre reformalternativene har vi beregnet en referansebane der dagens pensjonssystem videreføres. Studier av pensjonsreformer og demografi krever en lang tidshorisont, og beregningene er ført forbi 2060. Forutsetningene bak det økonomiske forløpet i referansebanen faller i stor grad sammen med tilsvarende forutsetninger i fremskrivningene i Langtidsprogrammet 2002-2005 (LTP) og er ment å være minst mulig kontroversielle. Spesielt gjelder dette sysselsettingen som endres lite over beregningsperioden. Veksten i produktiviteten av alle innsatsfaktorer som brukes av bedriftene er antatt å øke med 1,3 prosent per år, noe sterkere enn i LTP. Den økonomiske veksten blir derfor generelt noe sterkere enn i LTP. Den årlige BNP-veksten er om lag 1,7 prosent i gjennomsnitt. Aldringen fører til at offentlig konsum til helse og omsorg øker, selv om standarden ikke øker utover det nivå som svarer til allerede vedtatte reformer. Vi har forutsatt at vekstraten for privat forbruk per innbygger holdes konstant over hele beregningsperioden. Som sagt har forskjellen mellom rente og

Tabell 4.1. Makroøkonomiske virkninger av pensjonsreformer. Sammenligning av reformbaner og referansebane

Reformalternativ	I		II		III	
	2010	2060	2010	2060	2010	2060
Sammenligningsår						
Direkte incentiveffekter						
Avgangsalder, år	1,7	1,7	1,7	1,7	0,8	0,8
Lønnseffekt av sammenheng mellom arbeidsinntekt og alderspensjon, prosent	8	8	8	8	-3	-3
Endring i antall pensjonister, 1000 personer	-68,3	-103,0	-68,3	-103,0	-37,3	-52,3
Endring i offentlige pensjonsutgifter, milliarder 1995 kroner	-7,7	-8,6	-7,7	-8,6	-5,8	-72,0
Privat sparing, prosent av bortfalt pensjon	0,0	0,0	0,0	0,0	75,0	75,0
Samlet statlig finansformue, prosent av statlig pensjonsfond	23,0	55,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Makroøkonomi, prosentvis endring i forhold til referansebane						
Sysselsetting i alt	9,5	7,4	7,1	7,8	-0,2	3,6
Industri	36,0	8,7	10,9	18,2	1,5	1,0
Øvrige bedrifter	6,8	11,4	8,7	11,1	-0,9	5,9
Privat konsum	-10,3	8,4	5,9	5,6	-1,3	4,5
Eksport, tradisjonelle varer	32,1	-6,7	3,1	-1,1	-0,8	-20,7
Import	-0,6	4,9	3,9	-0,5	-2,7	2,8
BNP fastlands-Norge	2,1	5,7	4,7	5,9	-0,8	2,1
Timelønnskostnad, indeks	-17,4	-6,8	-7,0	-12,2	-2,4	-3,8
Utbetalt lønn pr timeverk	-24,0	3,4	0,1	-4,1	-1,0	15,0
Konsumprisindeks	-7,1	0,1	-0,7	-3,9	-0,6	1,3
Antall pensjonister i prosent av utførte årsverk (referansebanen: 2010: 46%, 2060 64%)	39	56	40	56	44	60
Folketrygdens samlede pensjonsytelser + AFP i prosent av BNP, løpende priser (referansebanen: 2010: 14%, 2060: 22%)	10	20	11	18	11	13
Folketrygdens ytelser til alderspensjonister, eksklusive AFP i prosent av BNP, løpende priser (referansebanen: 2010: 7%, 2060: 15%)	7	14	6	13	7	9

Kilde: Fredriksen, Heide, Holmøy og Stølen (2003).

lønnsvekst stor betydning for mange av beregningene. Vi har forutsatt at den nominelle renten er bestemt på verdensmarkedet, uavhengig av norske forhold, og lik 5,5 prosent. Den årlige nominelle lønnsveksten er et resultat av MSG-beregningene, og ligger på om lag 4,4 prosent per år i referansebanen. Denne nominelle lønnsveksten er basert på en nominell vekst i verdensmarkedsprisene på 1,5 prosent målt i norske kroner.

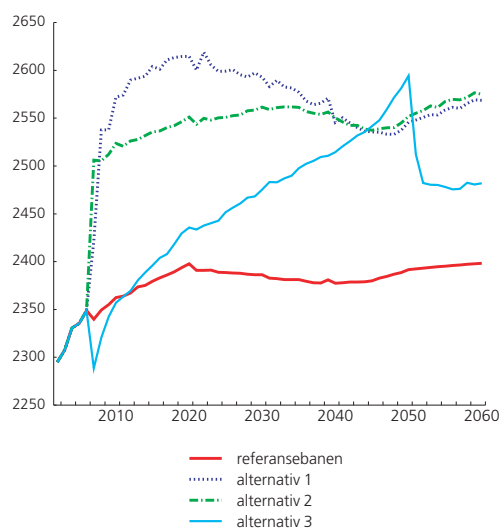
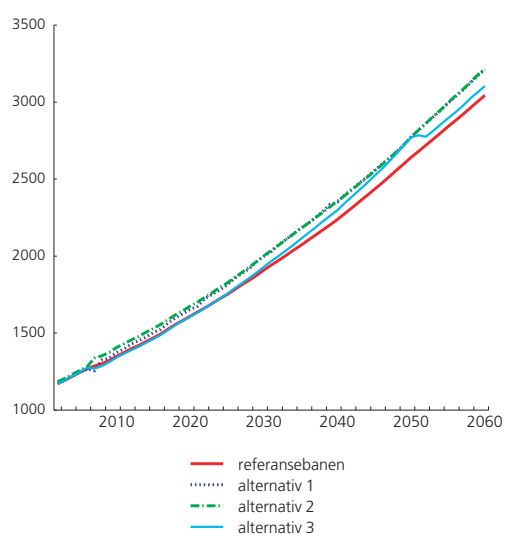
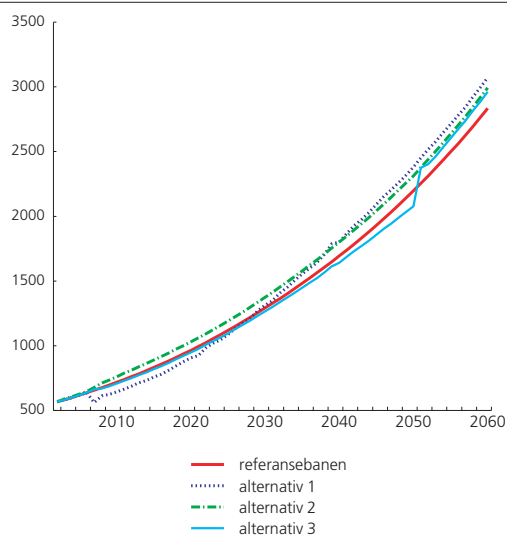
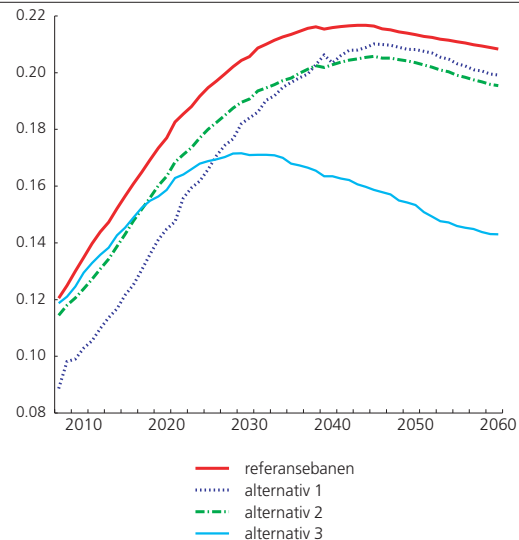
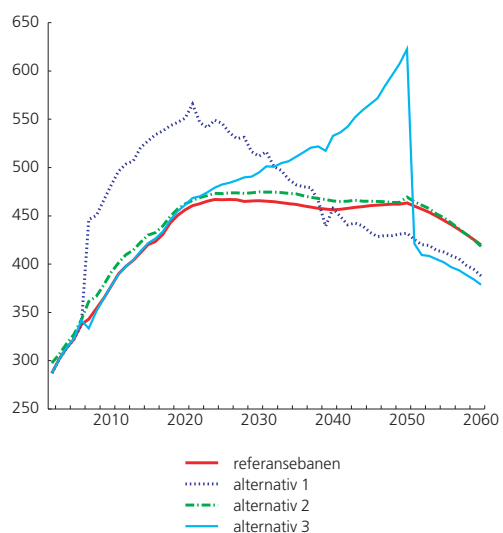
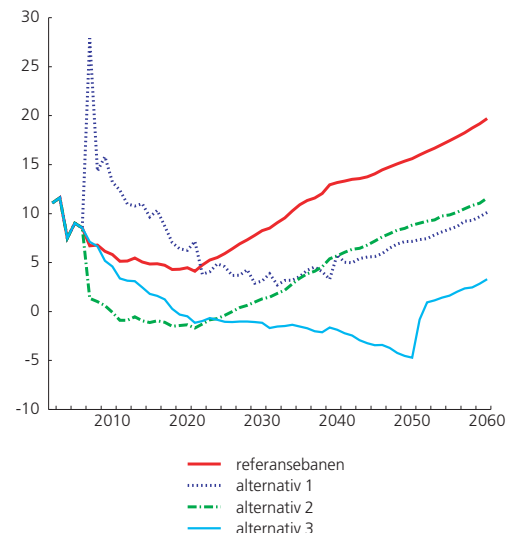
En reformbane beregnes ved først å lage en ny frem-skrivning der alle forutsetningene er de samme som i referansebanen, med unntak av de fem direkte virkningene som følger av endringen av pensjonssystemet. Disse ble beskrevet i foregående avsnitt. Virkningen på en størrelse, f.eks. privat konsum, av en reform beregnes ved å sammenligne nivået på privat konsum i et gitt år i reformbanen med tilsvarende nivå i samme år i referansebanen.

Reformene gjennomføres fra og med 2007. Vi har sett bort fra at husholdninger og bedrifter endrer sine forventninger om fremtidige forhold i årene forut for 2007. Under våre forutsetninger skjer det derfor ingen endringer i økonomien i forhold til referansebanen før i 2007.

For å kunne gjennomføre virkningsberegningene av pensjonsreformene på en måte som er konsistent med forutsetningene over, er MSG6-modellen «lukket» på en annen måte når vi beregner reformbanene enn i beregningen av referansebanen. I referansebanen er i) sysselsettingen (eksogent) gitt av modellbrukeren, ii) en *konstant* vekstrate for privat konsum per innbygger som er forenlig med langsiktig balanse i utenriksøkonomien bestemmes (endogent) av modellberegningen. I virkningsberegningene er i) arbeidstilbudet (endogent) modellberegnet (utover de direkte effektene av reformene angitt foran), ii) Norges årlige netto finansinvesteringer i utlandet er endret (eksogent) av modellbrukeren i forhold referansebanen, iii) privat konsum er (endogent) modellberegnet i hvert år.

Konklusjoner fra beregningene

Eldrebylgen hindrer i seg selv ikke at det private forbruket per innbygger kan vokse betydelig også i tiårene fremover. De avgjørende forutsetningene for dette er at produktiviteten fortsetter å vokse slik den har gjort hittil og at arbeidskraft og andre ressurser utnyttes fullt ut. I så fall er det rom for at det private forbruket per innbygger kan vokse med om lag 2,5 prosent i alle år, se figur 4.2, uten at det oppstår langsiktig ubalanse i utenriksøkonomien, selv om færre yrkesaktive må

Figur 4.1. Sysselsettingsutvikling i referansebanen og i de tre reformalternativene. 1 000 årsverk**Figur 4.4. Utvikling i BNP for fastlands-Norge i referansebanen og i de tre reformalternativene. Milliarder 1995-kroner****Figur 4.2. Utvikling i privat konsum i referansebanen og i de tre reformalternativene. Milliarder 1995-kroner****Figur 4.5. Pensjonsutgifter som andel av BNP i referansebanen og i de tre reformalternativene****Figur 4.3. Eksportutvikling (eksklusive olje og gass) i referansebanen og i de tre reformalternativene. Milliarder 1995-kroner****Figur 4.6. Utviklingen i gjennomsnittlig arbeidsgiveravgift i referansebanen og i de tre reformalternativene. Prosent**

forsørge et økende antall eldre. En slik veksttakt vil innebære en dobling av dagens nivå for det private konsumet per innbygger litt før 2030.

Pensjonsreformer vil bety lite for landets samlede forbruksmuligheter noen tiår frem i tid. Dette visualiseres i figur 4.2. En slik konklusjon kan trolig med minst like stor rett trekkes for alle andre enkeltreformer som ikke påvirker de forhold som på varig basis bestemmer vekstratene for makroøkonomien. Dette betyr selvsagt ikke at det ikke kan være fornuftig å gjennomføre pensjonsreformer.

Fortsatt økonomisk vekst vil i seg selv ikke finansiere veksten i offentlige utgifter, slik dagens norske system er ment å fungere. Dette poenget er forklart også andre steder, for eksempel i Langtidsprogrammet 2002-2005. Siden mange utspill i den offentlige debatten tyder på at det ikke er forstått, vil også vi bruke noen ord på de sammenhengene som her er viktige. Økonomisk vekst bidrar til å øke det offentlige inntekter gjennom økt skattegrunnlag. Mindre opplagt er det at økningen i offentlige utgifter vil være sterkere enn inntektsøkningen. Utgangspunktet for dette er at økonomisk vekst på lang sikt er et resultat av produktivtetsvekst, og over tid vil reallønnsnivået vokse med produktiviteten. Økt lønnsnivå øker også det offentlige lønnskostnader, for gitt offentlig sysselsetting. Den andre store offentlige utgiftsposten er overføringer. Intensjonen er at trygdeutgiftene og de fleste andre offentlige overføringer skal vokse i takt med lønnsveksten. Hvis dette oppfylles, vil de totale offentlige utgiftene over tid øke i takt med produktivtetsveksten. I Norge er imidlertid de lønnsavhengige utgiftene større enn skatteinntektene. Dette underskuddet, og offentlig sparing, dekkes av petroleums- og renteinntekter som er tilnærmet uavhengige av lønnsnivået. Derfor vil den langsiktige nettovirkningen på den offentlige budsjettoverskuddet av produktivtetsvekst være (svakt) negativ. Offentlig sektors finansielle bæreevne vil altså svekkes fremover, selv om norsk økonomis samlede bæreevne styrkes av fortsatt produktivtetsvekst.

Hovedproblemene som eldrebølgen kan skape, er knyttet til omfordeling via høyere skatter. Det følger av foregående avsnitt at skattenivået må øke dersom dagens velferdsordninger skal opprettholdes når aldringen setter inn. Det er imidlertid ikke opplagt at den nødvendige skatteskjerpelsen blir utfallet av den fordelingskonflikten som kan oppstå mellom yrkesaktive og alderspensjonistene. Gitt at dagens offentlige tjenestetilbud, velferdsordninger og pensjonssystem videreføres, anslår vi at forholdstallet mellom folketrygdens samlede pensjonsytelser, inklusive AFP, og BNP må

økes fra 14 prosent i 2010 til 22 prosent i 2060, se tabell 4.1 og figur 4.5. Dersom levealderen vokser raskere enn vi har antatt, vil det offentlige finansierungsbehov bli enda større.

Alle de tre reformalternativene bidrar til å lette presset på offentlige finanser. Dette tas ut ved lavere arbeidsgiveravgift, se figur 4.5 og 4.6.⁶ I alternativ 3 skapes en del av rommet for denne skatteletten av at ansvaret for standardsikringen privatiseres. I alle alternativene bidrar reformene til å stimulere til økt arbeidsinnsats og dermed økte grunnlag for de fleste typer skatter.⁷ Dette rendyrkes i alternativ 1 og 2 siden de offentlige ytelsene til gjennomsnittspensjonisten her holdes uendret i forhold til dagens system.

Sysselsetting og BNP øker i alle tre reformalternativer i forhold til referansebanen basert på dagens pensjonssystem, se figur 4.1. Det er tre hovedkilder til dette: i) folk står lengre i arbeid, fordi den enkelte i større grad selv må betale for å gå av tidlig i form av lavere inntekt; ii) arbeidsinnsatsen gir høyere individuell avkastning når alderspensjonen blir mer inntektsproporsjonal; iii) generelle likevektseffekter påvirker arbeidstilbudet via både konsumreallønn og arbeidsuavhengige inntekter. Utslagene på BNP følger stort sett sysselsettingsendringene, men virkningene på kapitaldannelsen i økonomien skaper enkelte avvik fra dette mønsteret.

Sysselsettingsøkningen er størst i alternativ 1. Her opplever den enkelte at økt arbeidsinnsats gir økt reallønn fordi alderspensjonen er mer inntektsproporsjonal enn i dagens system. Samtidig er det dette alternativet som krever den sterkeste økningen i sparingen gjennom oppbyggingen av et statlig pensjonsfond. Husholdningene tilpasser seg det økte sparebehovet ved å redusere både konsumet og øke inntekten ved økt arbeidsinnsats. Sysselsettingen øker også i alternativ 3, men hovedsakelig i perioden 2030-2050. Det skyldes i hovedsak tidsforløpet for nedgangen i arbeidsgiveravgiften, og dermed økningen i reallønn, samt forutsetningen om at de private fondene skal bygges jevnt opp frem til 2050.

Økt sysselsetting gir en samfunnsøkonomisk velferdsgevinst. I beregningen av en slik gevinst må man ikke kun se på den fordelingen av økt arbeidsinnsats som ligger i at privat forbruk øker. Man må også trekke fra verdien som ligger i at fritiden har gått like mye ned som arbeidsinnsatsen har økt. Den effektive skattesatsen på arbeidsinntekt er imidlertid meget høy i Norge når man ser personbeskatningen, arbeidsgiveravgiften, bedriftsbeskatningen og indirekte skatter i sammenheng. En ekstra arbeidstime skaper derfor langt

⁶ I tabell 4.1 fremgår reduksjonen i arbeidsgiveravgiften av forskjellen mellom endringene i timelønnskostnad og utbetalt timelønn.

⁷ Vi tar hensyn til at det ikke bare er grunnlaget for skatt på lønnsinntekt som øker når sysselsettingen øker. Det skjer også en betydelig økning i grunnlaget for arbeidsgiveravgiften, bedriftsbeskatningen, beskatningen av rente- og andre kapitalinntekter, moms og andre indirekte skatter.

større verdier for samfunnet enn det den enkelte tar hensyn til i sin individuelle avveining mellom fritid og arbeid/konsum. Særlig stor er den samfunnsøkonomiske gevinsten av å vri tidsbruken fra fritid til arbeid dersom avgangsalderen utsettes i en situasjon der personen går av på AFP-vilkår, fordi AFP-ordningen subsidierer fritid.⁸

Større grad av fondering av alderspensjonen gir ingen "gratis lunsj". Enten dette skjer ved oppbygging av et statlig pensjonsfond gjennom reell økonomisk fondering eller ved privat oppsparing, må konsumet og/eller fritiden reduseres i oppsparingsperioden. Til gjengjeld kan avkastningen av et fond finansiere høyere konsum når spareperioden er unnagjort. Forskyvningen av privat konsum fra oppsparingsperioden til de senere tiår i beregningsperioden er mer markert i reformalternativ 1, hvor det skal bygges opp et statlig pensjonsfond, enn i alternativ 3 hvor 75 prosent av bortfalt tilleggspensjon kompenseres gjennom økt privat sparing. Denne forskjellen reflekterer for det første at fondsoppbyggingen skjer relativt raskt i alternativ 1. For det andre reflekterer det at det kun er garantitillegget som ikke fondes i alternativ 1 – og det utgjør et beskjedent beløp – mens det er 75 prosent av de tilleggspensjonene utover minstepensjon man ville utbetalt ved videreføring av dagens system som skal fondes i alternativ 3. Verdien av de tilleggspensjonene som faller bort i alternativ 3, utgjør på sikt om lag 40 prosent av samlede pensjonsytelser. Her må en dessuten huske på at den reelle fonderingen i alternativ 1 er langt lavere enn det kapitaloppbyggingen i det statlige pensjonsfondet kan gi inntrykk av.

Sammensetningen av hva som må forsakes under fondsoppbyggingen avhenger av hvor raskt pensjonsfondet bygges opp. I virkningsberegningene av reformalternativ 1 har vi også beregnet virkningene av at en gitt økning i statens finansformue i 2050 realiseres gjennom en jevnere reell fondsoppbygging enn i hovedalternativet, hvor en stor del av sparingen skjer i forkant av eldrebølgen. En jevnere fordeling av den årlige sparingen fører til at det er nødvendig med kun en beskjeden nedgang i privat konsum i forhold til referansebanen frem til 2050. Prisen for at konsumet kan økes med om lag 8 prosent etter 2050 i alternativ 1 i forhold til referansebanen, består i at fritiden må reduseres. Det meste av den økte sysselsettingen må absorberes av konkurranseutsatt sektor for å realisere økningen i finansinvesteringene i utlandet. Beregningen viser at med en mer gradvis fondsoppbygging, vil folk i større grad forsake fritid enn vare- og tjenestekonsum under fondsoppbyggingen. Dette skyldes blant annet at man ved en mer gradvis økning i statens finansformue, unngår at arbeidsgiveravgiften må økes kraftig i oppsparingsperioden.

En reell økonomisk fondering av statlige pensjoner krever mer enn opprettelse av et statlig pensjonsfond. Etableringen av et eksplisitt statlig pensjonsfond, slik det forutsettes i alternativ 1, innebærer en juridisk fondering av alderspensjonene. Imidlertid følger det ikke av regelendringene og denne fondskonstruksjonen at det skjer en reell økonomisk fondering av alderspensjonene. Graden av reell økonomisk fondering vil være helt avhengig av hvordan nettoinnbetalingene til det statlige pensjonsfondet finansieres. Dersom kapitaloppbyggingen i pensjonsfondet finansieres ved å redusere annen statlig sparing tilsvarende, er den samlede statlige sparingen uendret. Graden av reell økonomisk fondering bestemmes ikke i forbindelse med at det vedtas et nytt pensjonssystem; her vil det være den samlede budsjettpolitikken som avgjør.

Forskjellen mellom reformalternativene 1 og 2 avhenger av graden av reell økonomisk fondering. Dersom den juridiske fonderingen i alternativ 1 ikke følges opp av noe reell økonomisk fondering, er det ingen realøkonomisk forskjell på alternativene 1 og 2. Det er med andre ord fullt mulig å etablere de incentivendringene som kjennetegner reformalternativ 1, uten at det krever en reell fondering. Dette gjelder selv om flere av disse incentivendringene baserer seg på renteavhengige sammenhenger, eksempelvis sammenhengen mellom pensjonsytelser og premieinnbetaling.

Konsumnedgangen ved økt fondering avhenger i betydelig grad av nettorenten, dvs. av forskjellen mellom rente og lønnsvekst. I både alternativ 1 og alternativ 3 er fondsoppbyggingen knyttet til pensjonsrettighetene i dagens system. Høyere lønnsvekst bidrar isolert sett til at nåverdien av de fremtidige pensjonsytelsene øker, gitt lønnsindeksering av ytelsene. Det bidrar til at sparingen må øke dersom det skal bygges opp et fond som skal finansiere en gitt andel av disse ytelsene. Samtidig vil den nødvendige reelle sparingen og konsumavståelsen isolert sett reduseres jo høyere renten er.

Medlemspremiene og pensjonsfondene avhenger i betydelig grad av netto rente. Ved en nedjustering av netto rente fra 1,1 prosent til 0,1 prosent i alternativ 1, vil anslaget på medlemspremien øke fra 14,5 prosent til 20,5 prosent og samlet verdi av pensjonsfondene i likevekt må øke med anslagsvis 750-800 mrd. 1999-kroner. Skjer endringene i forventet netto rente brått, så må enten dette beløpet skytes inn umiddelbart av staten eller så må pensjonsytelsene i en overgangsfase reduseres med opptil 15-20 prosent. Vi har basert våre beregninger på at nettorenten er kjent og fast, slik at risikoen ved fondering har kommet lite frem i FHHS. Det betyr ikke at vi mener at denne type risiko er en uproblematiske side ved fondering av et pensjonssystem.

⁸ Temaet er belyst en rekke steder, se for eksempel NOU 1998:19 «Fleksibel pensjonering». Holmøy (2002) og Holtmark (2002) gir tallanslag på effektive skatteklir og velferdseffekter.

Realisering av ønskene om økt arbeidsinnsats og økt sparing krever betydelige omstillinger i norsk økonomi. For at landet som helhet skal realisere ønsket om økt sparing, må realinvesteringene, investeringene i ulike typer kunnskap og/eller nettofordringene overfor utlandet øke. I våre beregninger ser vi bort fra endringer i kunnskapsinvesteringer og økte offentlige realinvesteringer. Realinvesteringene i privat sektor bestemmes i modellberegningene av hva som er privat-økonomisk lønnsomt. Hovedtyngden av sparevariasjonene må motsvares av nettofinansinvesteringer i utlandet, og det krever økte eksportoverskudd. Da må arbeidskraft og andre produksjonsfaktorer omstilles fra skjermet konsumrettet produksjon til konkurranseutsatt sektor, i første rekke eksport. Økt eksport krever isolert sett bedring av norske bedrifters internasjonale konkurranseevne. Dette behovet skjerpes av at pensjonsreformene øker arbeidstilbudet. Hvis det økte arbeidstilbudet faktisk sysselsettes, øker landets produksjon og inntekter. Dermed øker også etterspørselen etter konkurranseutsatte produkter. Den delen av denne etterspørselen som ikke dekkes av hjemmeleveranser fra K-sektor, må finansieres gjennom økt eksport. Selv om beregningene viser at det er rom for en provenynøytral reduksjon av arbeidsgiveravgiften, fremstår kravene til lønnsfleksibilitet og omstillinger mellom konsumrettet og eksportrettet næringsliv som meget krevende.

5. Avsluttende merknader

Generelt må resultatene betraktes som foreløpige og svært usikre. Det skyldes selv sagt at det er endringer langt frem i tid det er snakk om, og at det er en rekke komplekse mekanismer som er involvert. I tillegg er vårt modellverktøy mangelfullt. Spesielt har det ikke vært mulig å gjennomføre analysene innenfor en og samme konsistente modell som både tar hensyn til incentivvirkningene for den heterogene massen av beslutningstakere, virkninger på offentlige utgifter av endrede pensjonsregler, samt de makroøkonomiske implikasjonene av endrede incentiver til arbeidstilbud og privat sparing og skattelette.

Disse forbeholdene er det viktig å ha i mente. Likevel mener vi at våre beregninger bør tillegges vekt. Konsekvensene av endringer i pensjonssystemet og befolkningens alderssammensetning vil aldri kunne beregnes nøyaktig og sikkert. Dette gjelder for så vidt enhver samfunnsøkonomisk konsekvensanalyse, men i særlig grad virkninger av pensjonsreformer og aldring fordi det nødvendigvis må ta lang tid før effektene er uttømt. Tross nevnte svakheter, tar våre beregninger hensyn til et meget komplisert samspill av effekter. Usikkerheten er stor, men vi ser ikke hvordan mer plausible anslag kan lages uten en betydelig ressursinnsats knyttet til utvikling av modellverktøyet. Gjennatte utsettelse av konkluderende vurderinger og beslutninger under henvisning til sjablongen «her trengs mer forskning», kan i lengden føre galt av sted. Det er relativt liten usikkerhet om når eldrebølgen

kommer og om størrelsesordenen på dens direkte virkninger på offentlige utgifter, gitt dagens velferdsordninger. Fordelene av å gjennomføre reformer raskt - kanskje burde vi si *i tide?* - kan være større enn fordelene av å bruke enda mer tid på utredninger.

Referanser

Fredriksen, D. (1998): *Projections of Population, Education, Labour Supply and Public pension benefits. Analyses with the Dynamic Simulation Model MOSART*, Social and Economic Studies 101, Statistisk sentralbyrå.

Fredriksen, D., K.M. Heide, E. Holmøy og N.M. Stølen (2003): *Makroøkonomiske virkninger av endringer i pensjonssystemet*. Rapporter 2003/13, Statistisk sentralbyrå.

Hernæs, E., Solli, M. og Strøm, S. (2000): Early Retirement and Economic Incentives. *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 102, No 3.

Holmøy, E. (2002): Hva koster tidligpensjonering for samfunnet?, *Økonomiske analyser* 2/2002, Statistisk sentralbyrå.

Holmøy, E., B. Strøm og T. Åvitsland (1999): Empirical characteristics of a static version of the MSG-6 model, *Notater* 99/1, Statistisk sentralbyrå.

Holtmark, B. (2002): Hva får AFP-pensjonister igjen for å arbeide?, *Økonomiske analyser* 2/2002, Statistisk sentralbyrå.

NOU 1998:10: *Fondering av folketrygden*.

NOU 1998:19: *Fleksibel pensjonering*.

Pensjonskommissjonen (2002): *Mål, prinsipper og valg for pensjonssystemet*, foreløpig rapport fra Pensjonskommissjonen 4. september 2002, <http://odin.dep.no/fin/>.

Statistisk sentralbyrå (2002): *Befolkningsframskrivninger. Nasjonale og regionale tall, 2002-2050*. www.ssb.no/emner/02/03/folkfram/ 05.12.2002.

Stortingsmelding no. 30 (2000-2001): *Langtidsprogrammet 2002-2005*, Finans- og tolldepartementet.

Forurensere vi i andre land?*

Robert Straumann

Som et ledd i den stadig økende verdenshandelen importerer vi stadig mer av de varene vi konsumerer, i stedet for å produsere dem selv. Samtidig eksporterer vi en større andel av egen produksjon. Disse endringene medfører at produksjon som tidligere skjedde lokalt er flyttet til andre land, og dermed flyttes også de miljøskadelige utslippene knyttet til produksjonen.

Beregninger basert på innenlandsk og utenlandsk utslipps- og handelsstatistikk viser blant annet at norsk konsum fører til netto utslipp i utlandet. Dette skyldes først og fremst import av landbruksprodukter. På den annen side forårsaker produksjonen av de viktigste norske eksportvarer relativt store utslipp av gasser med negativ effekt på lokal luftkvalitet i Norge.

Introduksjon

Kan norske konsumenter lastes for miljøskadelige utslipp i utlandet? På mange måter er det riktig å hevde dette, først og fremst fordi vår etterspørsel etter utenlandske varer fører til utslipp når disse varene produseres. Når vi bestiller en tysk bil gjennom den norske importøren fører det til at fabrikken i Bayern slipper ut mange typer forurensing i produksjonsprosessen. I perioder med strømmangel i Norge øker importen av elkraft som er produsert i forurensende kull- og gasskraftverk, dermed forårsaker norsk konsum en økning i utenlandske utslipp, uten at det vises på norsk utslippsstatistikk. Da vil heller ikke norske myndigheter ta hensyn til disse utslippene når norsk miljøpolitikk utformes. Slike eksempler finnes det flere av, felles er at konsumet i et land har effekter på forurensingsmønsteret i andre land gjennom handel. Tilsvarende gjelder for norske eksportvarer, utlandets etterspørsel etter norsk laks fører med seg forurensing fra oppdrettsanlegg og slakterier. Deler av årsakene til forurensende utslipp i et bestemt land kan derfor godt være konsumvanene i et annet.

En analyse av årsakene bak forurensing krever dermed i mange tilfeller et fokus på hvilke konsekvenser konsumet vårt har i form av utslipp. Miljøkonsekvensene kan være direkte, i form av de utslippene vi forårsaker ved å kjøre bil eller bruke kunstgjødsel i hagen, eller de kan være indirekte, altså i form av de utslippene som kommer fra produksjonen av den spesifikke varen eller tjenesten. I et produksjonsbasert

perspektiv vil man konsentrere seg om hvor produksjonen er lokalisert og hvor mye som slippes ut hvert sted. Et konsumbasert perspektiv vil derimot legge vekt på etterspørselssiden, altså hvilke produkter konsumentene vil ha, og hvilke konsekvenser hver enhet konsum har i form av utslipp. I denne forbindelsen snakker man ofte om «embodied pollution» eller inkorporert forurensing, som altså er den forurensingsmengden som skyldes de enkelte konsumentene. Det kan ses på som en miljøskadelig «ryggsekk» som følger produktet over landegrensene og er en måte å vektlegge konsumets rolle i forurensingsproblemer. Ved å tallfeste den inkorporerte forurensingen i produksjonen av varer i forskjellige land er det dermed mulig å finne den egentlige forurensingsbelastningen som følger av et lands konsum, både fra innenlandsk produksjon og fra import av varer og tjenester fra utlandet.

I første delen av denne artikkelen presenterer jeg to indikatorer som kan si noe om disse effektene. Jeg diskuterer egenskaper og mulige tolkninger av indikatorene, og forklarer også hvordan de kan beregnes. I annen del presenterer jeg beregninger gjort for Norge. Disse resultatene bygger på en database over utslipp og produksjon i forskjellige sektorer i økonomien som er samlet i regi av Statistisk Sentralbyrå. Dataene dekker i tillegg til Norge også våre viktigste handelspartnere og gjør det dermed mulig å beregne de effektene jeg har antydnet over, og som vil bli grundigere diskutert i siste delen av artikkelen.

Robert Straumann er student ved Forskningsavdelingen, (robertst@student.sv.uio.no)

* Takk til Taran Fæhn for veiledning gjennom prosessen, særlig i forbindelse med forløperen til denne artikkelen, Straumann (2003), som drøfter disse spørsmålene mer inngående. Takk også til Annegrete Bruvoll for konstruktive kommentarer til tidligere utkast. Arbeidet har vært finansiert gjennom Rambou-programmet i Norges Forskningsråd.

Forurensingsstrøm

Den første indikatoren jeg vil presentere er «forurensingsstrøm» (Pollution Flow el. BEET, se Muradian et al. 2002), forklart i Boks 1. Denne indikatoren måler hvor mye forurensing som oppstår som følge av det vi eksporterer av varer og tjenester minus den forurensingen som følger fra produksjonen av de varene vi importerer. Et positivt tall vil dermed indikere at hjemlandet tar på seg mer av forurensingsbelastningen enn det hjemlandets konsum skulle tilsi, vi tar «støyten» for noe av den forurensingen som skyldes andre lands etterspørsel etter varer og tjenester. Motsatt vil et negativt tall indikere at noe av forurensingsbelastningen som følge av produksjon for hjemlandets konsum blir lagt på andre land.

En slik indikator kan gi en pekepinn på om utslipp fra norsk produksjon er et godt mål på den faktiske forurensingen som skyldes norsk økonomisk aktivitet. Hvis dette dreier seg om utslippstyper som kan spres over større områder, som for eksempel klimagasser, er det irrelevant i hvilket land utslippene skjer rent fysisk siden effektene kan være like store for naboland eller andre handelspartnere. Under diskusjonen rundt internasjonale avtaler om utslippsreduksjon vil dette være et interessant spørsmål, og en beregning av endringer i forurensingsstrøm i handel vil indikere hvorvidt miljøpolitikken i et land gir reelle reduksjoner i de totale globale utslippene.

Pollution Terms of Trade Index

En indikator basert på det relative forholdet mellom forurensingsinnholdet i import og eksport vil ikke være direkte påvirket av svingninger i handelsbalansen fra år til år. En slik relativ betraktning ble foreslått av Antweiler (1996) idet han presenterte «the Pollution Terms of Trade Index», PTTI (se Boks 1).

PTTI måler forurensingsinnholdet i eksporten relativt til forurensingsinnholdet i importen. Den kan også ses på som en handelsvektet utslippsintensitet¹, i og med at den baserer seg på data for utslipp pr. krones verdi av eksport eller import. Tolkningen av indikatoren kan være at en verdi større enn en indikerer at en enhet norsk eksport har mindre inkorporert forurensing enn importen, og motsatt for en verdi lavere enn en at norsk eksport har mer inkorporert forurensing enn importen.

Data

I forbindelse med dette prosjektet er det konstruert en database med utslipps- og produksjonstall fordelt på økonomiske sektorer for våre handelspartnere. Dette har vært nødvendig for å få et så detaljert sektornivå og dermed presisjonsnivå som mulig. De viktigste kildene har vært Eurostat og nasjonale statistikkbyråer inkludert EPA, Danmarks Statistikk, Destatis og Statis-

Boks 1: Indikatorene for forurensingsbalanse i handel

Forurensingsstrøm kan defineres som:

$$\text{Forurensingsstrøm} = \sum_{i=1}^n \text{EXP}_i \frac{E_{i,\text{dom}}}{Y_{i,\text{dom}}} - \sum_{c=1}^C \sum_{i=1}^n \text{IMP}_{i,c} \frac{E_{i,c}}{Y_{i,c}}$$

i = sektor, c = land, dom=hjemlandet

E_c = Utslipp hos land c

Y_c = Produksjon i land c

EXP = eksport fra Norge

IMP_c = import til Norge fra land c

Det første leddet tilsvarende forurensingsinnholdet i eksporten mens det andre leddet tilsvarende forurensingsinnholdet i importen.

Pollution Terms of Trade Index, PTTI, kan defineres som:

$$\text{PTTI} = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{\text{EXP}_i}{\text{EXPTOT}} \frac{E_{i,\text{dom}}}{Y_{i,\text{dom}}}}{\sum_{c=1}^C \sum_{i=1}^n \frac{\text{IMP}_{i,c}}{\text{IMPTOT}} \frac{E_{i,c}}{Y_{i,c}}}$$

der $\frac{\text{EXP}_i}{\text{EXPTOT}}$ og $\frac{\text{IMP}_{i,c}}{\text{IMPTOT}}$ er de enkelte økonomiske sektorenes andel av henholdsvis total eksport og total import. Disse leddene betegner altså handels sammensetningen, eller *handelskomponenten* av indikatoren.

På samme måte er $\frac{E_{i,\text{dom}}}{Y_{i,\text{dom}}}$ og $\frac{E_{i,c}}{Y_{i,c}}$ uttrykk for *teknologikomponenten* i indikatoren, på den måten at de betegner utslippene pr. produsert enhet i henholdsvis Norge og alle andre land

tiska Centralbyrå. Handelsstatistikk for Norge, i tillegg til norske utslippstall er hentet fra Statistisk sentralbyrå.

Resultater

Resultatene fra beregningen av forurensingsstrøm ser vi i tabell 1. Kolonnen til høyre viser forurensingsstrømmen relativt til totale norske utslipp fra industrien. Utslipp som følger direkte fra konsumet er dermed ikke tatt med, noe som skyldes at beregningen av forurensingsstrøm heller ikke tar hensyn til disse utslippene. Vi fokuserer dermed på de indirekte effektene av konsumet som følger fra utslipp i produksjonen av varer og tjenester. I tilfellene der denne andelen er høy (for eksempel NMVOC), står netto forurensingsstrøm i handel for store deler av totale industriutslipp, mens i tilfellet der andelen er lav (for eksempel CO₂), står netto forurensingsstrøm i handel for en liten del av totale industriutslipp. Der andelen er negative

¹ Utslippsintensitet er i denne sammenhengen mengden utslipp pr. krones verdi av produksjonen.

Tabell 1. Forurensingsstrøm til/fra Norge i tonn og som prosent av norske utslipp fra industrien. 1995

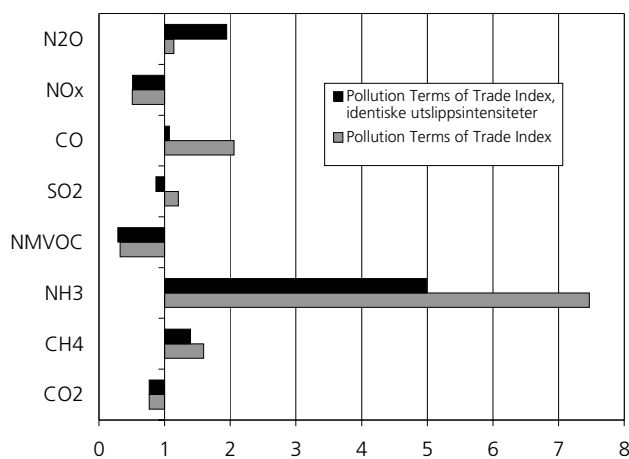
	Forurens- ingsstrøm	Andel av norske utslipp fra industrien
	Tonn	Prosent
NH ₃	-6 801	-26,77
CO	-43 658	-20,77
CH ₄	-12 065	-3,61
SO ₂	-1 391	-1,39
CO ₂	6 670	0,02
N ₂ O	85	0,52
NO _x	76 823	18,79
NMVOC	103 796	34,33

Kilde: Statistisk sentralbyrå m.fl.

betegner de utslippene fra vår import relativt til totale norske industriutslipp, det vil si den utslippsøkningen vi ville fått her hjemme hvis vi hadde produsert disse varene selv².

For CO₂ har vi altså en nettoeksport av utslipp, dette innebærer at vårt utslippsregnskap blir tilskrevet høyere utslipp enn det konsumet skulle tilsi. Mye av dette skyldes utslipp fra metall- og verksstedsindustrien. Eksport av petroleumprodukter har også store mengder av denne gassen inkorporert, i tillegg til at denne sektoren står for det aller meste av NMVOC³-utslippene. Den store betydningen oljesektoren har for norsk eksport er hovedgrunnen til at indikatoren viser en relativt høy positiv verdi for disse utslippene. Det er også interessant at den netto forurensingsstrømmen står for over en tredjedel av de totale utslippene av NMVOC. En annen viktig eksportartikkel for Norge er skipsfart, og den høye intensiteten av NO_x i disse tjenestene bidrar sterkt til at også for disse utslippene viser indikatoren høyere innhold av forurensing i eksport enn i importen. Det motsatte gjelder for CO, noe som skyldes at produksjonen av metall er svært forurensingsintensiv i de landene vi importerer slike varer fra i motsetning til tilsvarende norsk produksjon. Det vil si at vårt konsum påfører andre land netto utslipp av CO.

Svovlavgifter og reguleringer av svovelinholdet i brensel har gitt store reduksjoner i utslipp av svoveldioksid, som fører til sur nedbør, mens reguleringene muligens har vært svakere hos våre handelspartnere. Når det gjelder metan og ammoniakk, som i stor grad slippes ut fra landbruket, ser vi også at importen har mer inkorporert utslipp enn eksporten. Norge har netto import av landbruksvarer, og det forklarer i stor grad disse tallene. Andelen «importert forurensing» relativt til totale utslipp er svært forskjellige for disse to utslippstypene, dette skyldes sannsynligvis at det finnes andre store kilder til utslipp av metan, for eksempel utslipp fra avfallsanlegg.

Figur 1. Pollution Terms of Trade Index for 1995

Kilde: Statistisk sentralbyrå m.fl.

For CO₂, NMVOC og NO_x tar altså Norge på seg mer av belastningen enn konsumet vårt skulle tilsi, mens for CH₄, NH₃, SO₂ og CO er det motsatt, konsumet vårt fører til større utslipp enn det som vises på innenlandsk forurensingsstatistikk. Det er viktig å merke seg at denne konklusjonen er basert på handelsdata for 1995, dermed vil den også være påvirket av handelsbalansen i det året. I et år med stort overskudd på handelsbalansen vil indikatoren med større sannsynlighet vise netto eksport av forurensing, og motsatt vil vi se at forurensingsinnholdet i importen er større enn i eksporten i år med underskudd på handelsbalansen. Se også Muradian et al. (2002) for ytterligere diskusjon rundt dette.

En av de store fordelene med å bruke PTTI fremfor netto forurensingsstrøm er at resultatene er mer sammenlignbare mellom utslippstyper. Netto forurensingsstrøm kan bare vise retningen forurensingsstrømmen har. Ved å bruke PTTI får man en relativ indikasjon på forurensingsinnholdet i handel, og den er ikke i samme grad påvirket av svingninger i handelsbalansen, siden det bare er endringer i sammensetningen av handel som påvirker denne indikatoren.

Tidligere beregninger av indikatoren (Antweiler 1996, Muradian et al. 2002) har bare tatt hensyn til handelskomponenten, idet de har antatt at alle land har identiske utslippsintensiteter. I dette arbeidet har jeg tatt hensyn til at teknologikomponenten kan variere mellom land. Dermed har jeg tatt hensyn til at utslippsintensitetene i produksjonen varierer, grunnet forskjeller i anvendt teknologi, grad av miljøregulering eller ressurstilgang. For en mer grundig gjennomgang av dette se Straumann (2003).

Konklusjonene man kan trekke fra beregningen av PTTI er stort sett de samme som vi så for netto

² Dette gjelder hvis vi hadde produsert varene på nøyaktig samme måte som i utlandet. Som følge av forskjeller i utslippsintensitet i produksjonen mellom land, kunne utslippene ha vært høyere eller lavere.

³ Non-Methane Volatile Compounds/Flyktige organiske forbindelser utenom metan.

forurensingsstrøm, se figur 1. For CO_2 og NMVOC har norsk eksport relativt mer av disse utslippene inkorporert enn importen. Som nevnt, skyldes dette mest sannsynlig den store betydningen petroleumprodukter har i norsk eksport, i tillegg til utslipp fra norsk metallindustri. For CH_4 og NH_3 forårsaker norsk konsum større utslipp enn det som kommer fra norsk produksjon. Når det gjelder NO_x ⁴ kan vi også trekke de samme konklusjonen, den store eksporten av skipsfartstjenester fører til en lav verdi på indikatoren i dette tilfellet. I tilfellene med SO_2 og N_2O ser vi at det relative forurensingsinnholdet er nær balanse mellom eksport og import, men noe overvekt i importen. Dette skyldes sannsynligvis strengere regulering i Norge enn hos våre handelspartnere.

Teknologikomponenten

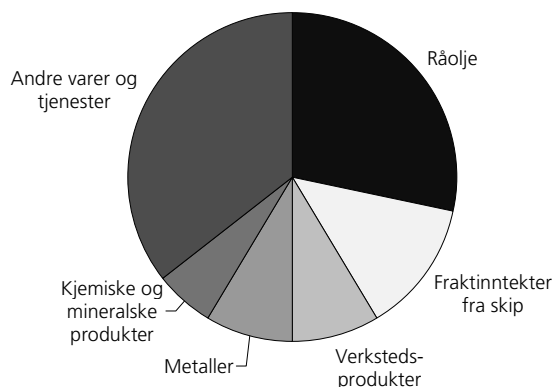
Som nevnt er tidligere beregninger gjort med å anta identiske utslippsintensiteter i forskjellige land, det vil si at bare handelskomponenten er blitt analysert. I figur 1 over har jeg gjort beregningen med og uten identiske utslippsintensiteter for å illustrere gevinsten ved å innføre forskjellige sett av intensiteter. Tilfellet med identiske utslippsintensiteter er ment som en illustrasjon, og jeg har brukt norske utslippsintensiteter som felles referanse.

Forskjellen er svært liten for CO_2 , noe som indikerer at utslipp av denne gassen i liten grad kan renses. Derimot er forskjellene større for CO , NH_3 og SO_2 , i alle disse tilfellene trekker teknologikomponenten i retning av at norsk produksjon er renere enn tilsvarende produksjon i utlandet. Spesielt er det interessant at indikatoren for SO_2 endres fra et tall større enn én til et tall lavere enn én. Dette indikerer at utslippene pr. produsert enhet i gjennomsnitt er langt høyere hos våre handelspartnere. Teknologikomponenten er dermed i dette tilfellet avgjørende for konklusjonene man kan trekke fra en beregning av indikatoren. For CO har vi en tilsvarende forskjell, her varierer resultatet fra en verdi på ca. to til balanse (én). Dette illustrerer viktigheten av å beregne spesifikke teknologikomponenter for hvert land.

Handelskomponenten

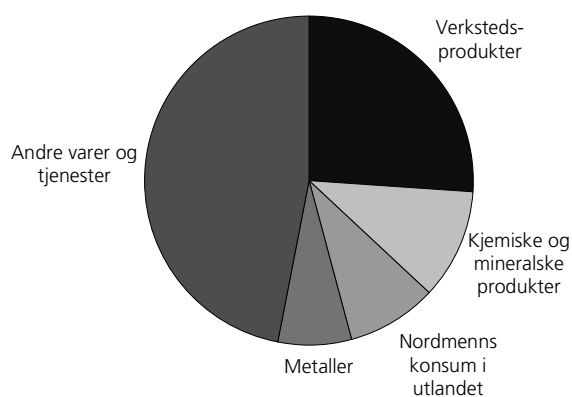
Resultatene for Norge er sterkt preget av handelssammensetningen. Fra figur 2 ser vi at særlig metallproduksjon, sjøfart og oljeindustrien dominerer norsk eksport. I tillegg til at disse sektorene står for en stor del av norsk eksport, er de også ansvarlige for store deler av utslippene av noen av de gassene jeg har fokusert på her. Med så spesialisert eksportproduksjon vil endringer i priser og andre handelsvilkår på de viktigste eksportproduktene ha stor innvirkning på indikatoren. Når det gjelder importen, domineres den av verksteds- og kjemiske produkter, som også påvir-

Figur 2. Sektorenes andel av norsk eksport i 1995

Kilde: Statistisk sentralbyrå m.fl.

Figur 3. Sektorenes andel av import til Norge i 1995

Kilde: Statistisk sentralbyrå m.fl.

ker resultatene av beregningen en god del. Det er likevel viktigere å fokusere på den netto importen av landbruksprodukter, som på grunn av de høye utslippsintensitetene av CH_4 og NH_3 i produksjonen av disse har stor innvirkning på indikatoren for disse utslippene, og mindre for andre utslippstyper. For begge indikatorene er handelssammensetningen viktig fordi den bestemmer hvilke vekter utslippsintensitetene i de forskjellige sektorene skal få i beregningen av indikatorene.

Tidligere beregninger av indikatorene

Antweiler la mest vekt på en beregning av verdien for et enkelt år for forskjellige utslippstyper da han foretø indikatoren, og også senere studier har konsentrert seg om sammenligning av indikatoren mellom land. Antweiler (1996) beregner indikatoren for 164 land og finner at industriland har relativt mer forurensende eksport enn utviklingsland. For øvrig havner Norge et stykke ned på listen i denne beregningen, sammen med ny-industrialiserte land og andre oljeeksportører.

⁴ Utslipp fra utenriks sjøfart er inkludert i beregningene, særlig på grunn av den store betydningen dette har for norske eksportinntekter.

Muradian et al. (2002) gjør liknende beregninger for både forurensingsstrøm og PTTI, men utvider perspektivet noe, blant annet ved å se på forandringer i indikatorene over tid. Indikatoren kan brukes til å analysere årsakene bak EKC-sammenhengen.⁵ Muradian et al. finner ikke entydige svar på gyldigheten av EKC gjennom imports substitusjon for alle land og utslippsformer, men resultatene fra Vest-Europa og Japan har likevel sterke indikasjoner i den retning over perioden 1976-94. Det ser ut som at en økt import av forurensingsintensive produkter har bidratt til å redusere de innenlandske utslippene i disse landene. USA har hatt en motsatt utvikling og økt forurensingsmengden i eksport i forhold til import. Mye av disse endringene i inkorporert forurensing i handel og produksjon skyldes endringer i handelsstrømmene av jern- og stålprodukter i tillegg til petroleum.

Konklusjoner

Verdenshandelen blir stadig mer omfattende, en stadig større del av konsumet er basert på importvarer, og en større del av produksjonen eksporteres. Dette medfører også at miljøskadelige utslipp knyttet til konsumet flyttes til andre land, og utslippene som følger av innenlandsk konsum vil ikke samsvare med utslippene fra innenlandsk produksjon. Dette aspektet er viktig i enhver diskusjon om norske miljøforpliktelser og i hvor stor grad vi tar på oss ansvaret for den forurensingen vi forårsaker.

Utslippene i Norge er i noen tilfeller lavere enn det konsumet vårt skulle tilsi. Dette skyldes at vi importerer de varene som produseres med en høy grad av forurensing, altså at vi ikke tar på oss hele byrden for de utslippene konsumet vårt forårsaker. Motsatt gjelder for de utslippstypene som er knyttet til våre store eksportprodukter, særlig innenfor sjøfart, oljeutvinning og metallindustri, i disse tilfellene tar vi på oss mer av forurensingsbyrden enn konsumet vårt skulle tilsi. Konklusjonen er dermed avhengig av hvilke utslippstyper vi ser på.

Analysen viser også at forskjellene i utslipp pr. enhet produksjon er store mellom land. Forskjellene mellom Norge og våre handelspartnere er særlig store i tilfellene med svoveldioksid og ammoniakk, som begge er gasser som forårsaker sur nedbør.

Litteraturliste

- Antweiler, W. (1996): The Pollution Terms of Trade. *Economic Systems Research* 8, p. 361-365.
- Antweiler, W., Copeland, B.R., Taylor, M.S. (2001): Is Free Trade Good for the Environment? *The American Economic Review* 91(4), p. 877-908.
- Bruvoll, A., T. Fæhn and B. Strøm (2003): Quantifying Central Hypotheses on the Environmental Kuznets Curve. A Computable General Equilibrium Study, *Scottish Journal of Political Economy*, 50/2, pp. 149-173.
- Moriguchi, Y., Nansai, K., Tohno, S., (2002): Embodied Energy and Emission Intensity Data for Japan using Input-Output tables, Center for Global Environmental Research/National Institute for Environmental Studies, Japan.
- Muradian, R., O'Connor, M. and Martinez-Alier, J. (2002): Embodied pollution in trade: estimating the «environmental load displacement» of industrialised countries. *Ecological Economics* 41, p. 51-67.
- Natural Resources and the Environment 2002. Statistics Norway.
- Nordstrøm, H. and Vaughan, S. (1999): Trade And Environment, Special Studies 4, World Trade Organisation.
- Smarzynska, B. and Wei, S.-J. (2001): Pollution Havens and Foreign Direct Investment: Dirty Secret or Popular Myth? CEPR Discussion Paper no. 2966.
- Stagl, S. (1999): Delinking Economic Growth from Environmental Degradation: A Literature Survey on the Environmental Kuznets Curve Hypothesis. Working Paper 6, Dep. of Economics, Wirtschaftsuniversität Wien.
- Strand, J. (2002): Environmental Kuznets curves: Empirical relationships between environmental quality and economic development., Memorandum 4/2002, Departement of Economics, University of Oslo
- Straumann, R. (2003) Exporting Pollution? - Calculating the embodied emissions in trade for Norway. Kommer i serien Rapporter, Statistisk sentralbyrå.
- Tisdell, C. (2001): Globalisation and sustainability: environmental Kuznets curve and the WTO. *Ecological Economics* 39, p. 185-196.

⁵ EKC: Environmental Kuznets Curve. En teori (som støttes av empiriske data) som sier at utslipp er lave på et tidlig økonomisk utviklings-trinn, for å stige med økonomisk fremgang og til slutt avta når man når et visst nivå. En oversikt over hypotesen og studier som ser nærmere på den finnes i Stagl(1999) og Strand (2002).

Forskningspublikasjoner

Nye utgivelser

Rapporter

Dennis Fredriksen, Kim Massey Heide, Erling Holmøy og Nils Martin Stølen
Makroøkonomiske virkninger av endringer i pensjons-systemet Rapport 2003/13, 2003. Sidetall 91. ISBN 82-537-6381-6 (Trykt versjon). ISBN 82-537-6382-4 (Elektronisk versjon)

Rapporten analyserer og beregner langsiktige makroøkonomiske virkninger av å erstatte dagens system for alderspensjon med ett av tre alternative systemer:

- 1 En "modernisert folketrygd", finansiert via statlig pensjonsfond
- 2 En "modernisert folketrygd", finansiert løpende over statsbudsjettet
- 3 En lik, statlig basispensjon (til alle pensjonister)

I alternativene 1 og 2 videreføres dagens pensjonssystem med obligatoriske innbetalinger til folketrygden, og den gjennomsnittlige offentlige pensjonsytelsen er uendret i forhold til dagens system. Det er bare finansieringen som skiller de to alternativene. I alternativ 3 begrenses folketrygdens alderspensjon til kun en lik basis- eller minstepensjon til alle på dagens nivå målt relativt mot lønnsnivået. All tilleggspensjon til alderspensjonister i folketrygden avvikles. Standardsikringen overlates til tjenstepensjoner og individuell sparing. Finansieringen av hele basispensjonen skjer løpende over statsbudsjettet. I alle tre alternativer er reglene for uføretrygd uendret i forhold til dagens system.

Makroøkonomiske virkninger av systemendringene er beregnet ved bruk av mikrosimuleringsmodellen MOS-ART og den makroøkonomiske likevektsmodellen MSG6. I våre beregninger påvirkes pensjonsreformene makroøkonomiske forhold gjennom følgende kanaler: Økt arbeidstilbud via økt avgangsalder og økt arbeidstilbud fra yrkesaktive, skattelette som følge av lavere samlede offentlige pensjonsutbetalinger, økt privat sparing ved lavere offentlige pensjonsytelser, samt økt offentlig sparing ved oppbygging av statlig pensjonsfond. Beregningene gir grunnlag for følgende konklusjoner:

- De langsiktige virkningene av reformene på samlede forbruksmuligheter vil være meget begrenset i forhold de endringer som over tid følger av normal produktivitetsvekst ved full utnyttelse av arbeidskraft og andre ressurser. Dette er imidlertid ikke et argument mot pensjonsreformer, men for å sette reformene i perspektiv.
- Sysselsetting og BNP øker i alle tre reformalternativer i forhold til en referansebane basert på dagens pensjonssystem. Sysselsettingsøkningen er størst i alternativ 1. Økt sysselsetting gir en samfunnsøkonomisk velferdsgevinst fordi det i utgangspunktet er en høy effektiv skattesats på arbeidsinntekt i norsk økonomi.
- Alle de tre reformalternativene letter presset på offentlige finanser. I alternativ 3 skyldes dette privatisering av standardsikringen. Viktige er det likevel at reformene stimulerer sysselsettingen som øker skattegrunnlagene.
- Enten reell fondering av alderspensjonen skjer i statlig eller privat regi, må konsumet og fritiden reduseres i oppsparingsperioden. Til gjengjeld kan avkastningen av et fond finansiere høyere konsum når spareperioden er unnagjort.
- Konsumnedgangen, premieinnbetalinger og størrelsen på pensjonsfondene avhenger i betydelig grad av forskjellen mellom rente og lønnsvekst når pensjonsytelsene indekseres med den gjennomsnittlige lønnsveksten.
- Realisering av ønskene om økt sparing innebærer omstillinger som kan være krevende. Spesielt må hovedtyngden av fondsoppbyggingen motsvares av økte eksportoverskudd. Da må arbeidskraft og andre produksjonsfaktorer omstilles fra skjermet konsumrettet produksjon til konkurranseutsatt sektor. Det fordrer at lønnsnivået raskt tilpasses lønnsevnene i en tilstrekkelig stor konkurranseutsatt sektor.

Generelt må beregningsresultatene betraktes som foreløpige og svært usikre. Det skyldes at de gjelder endrin-

ger langt frem i tid, komplekse mekanismer og mangler ved vårt modellverktøy. Endringene vil i praksis ta lengre tid enn det en bokstavelig tolkning av beregningene tilsier. Rapporten har i begrenset grad beskrevet overgangsordningene mellom dagens system og mulige alternative pensjonssystemer, og vi har ikke vurdert fordelingsvirkninger.

Jan Lyngstad og Jon Epland: **Barn av enslige forsørgere i lavinntekts-husholdninger. En analyse basert på registerdata.** Rapport 2003/12, 2003. Sidetall 96. ISBN 82-537-6377-8 (Trykt versjon). ISBN 82-537-6378-6 (Elektronisk versjon)

Denne rapporten har som formål å belyse forekomsten av lavinntekt blant barn av enslige forsørgere i Norge. Den belyser i hvilken grad lavinntektsandelen blant barn av enslige forsørgere avviker fra lavinntektsandelen blant barn i parhusholdninger og hvordan den varierer mellom ulike grupper av enslige forsørgere etter husholdningstype, barnets alder og innvandringsstatus, foreldres alder, sivilstand og utdanning, bostedsfylke og -kommune, etter foreldrenes yrkesaktivitet og etter ulike kombinasjoner av arbeid og trygd.

Den er en videreføring av en tidligere rapport om barn i husholdninger med lav inntekt skrevet av Jon Epland (Rapport 2001/9). Mens den tidligere rapporten bygde på opplysninger fra en utvalgsundersøkelse, bygger denne rapporten på opplysninger fra ulike registre. Dermed har en vært i stand til å gi et mer detaljert bilde av hvilke grupper av barn av enslige forsørgere som tilhører lavinntektsgruppen. Dette er første gangen det har vært mulig å nytte registerdata til slike analyser.

Det er benyttet en tradisjonell tilnærming til temaet, der lavinntekt blir definert ut fra relativt avstand til det generelle inntektsnivået i befolkningen (medianinntekten). Analysene bekrefter tidligere analyser om omfanget av lavinntekt blant barn, men de kan også tyde på at forskjellene i lavinntektsandel mellom barn av enslige forsørgere og barn i parhusholdninger er noe mindre enn tidligere antatt. Vi finner at mer enn 30 000 barn bodde i husholdninger med

ekvivalentinntekt lavere enn halvparten av medianinntekten i 2000. Dette stemmer godt med tidligere analyser.

Ved å bruke kvadratrotskalaen får vi en lavinntektsandel blant barn av enslige forsørgere på 6,6 prosent og en lavinntektsandel blant barn i parhusholdninger på 2,2 prosent. Bytter vi til OECD-skalaen, vil 4,1 prosent av bara i enslig forsørgerhusholdningene og 3,5 prosent av barna i parhusholdningene befinne seg under lavinntekstsgrensen.

Både blant barn av enslige forsørgere og blant barn i parhusholdninger øker lavinntektsandelen jo yngre foreldrene og barnet er og jo lavere utdanning foreldrene har. Lavinntektsandelen er høyere blant barn av enslige mødre enn blant barn av enslige fedre, høyere blant små enn blant eldre barn og den er høyere blant barn med innvandrerbakgrunn enn blant barn uten slik bakgrunn. Mye av forskjellene i lavinntektsandel mellom ulike grupper av barn lar seg forklare ved foreldrenes yrkesaktivitet. I de fleste av disse gruppene er lavinntektsandelen høyere blant barn av enslige forsørgere enn blant barn som bor sammen med to foreldre. Unntaket er barn med innvandrerbakgrunn. Blant barn av ikke-vestlige innvandrere er lavinntektsandelen tvert imot høyest blant barn som bor i parhusholdninger. Oppholdstid i Norge er avgjørende for innvandrerbarnas sjanser for å komme under lavinntekstsgrensen.

Lavinntektsandelen varierer med bosted. Mens barn av enslige forsørgere har størst sannsynlighet for å havne under lavinntekstsgrensen hvis de bor i de minste og mest perifere kommunene, er lavinntektsandelen blant barn i parhusholdninger høyest i Oslo.

I et tabellvedlegg presenteres tall for lavinntektsandelen blant barn i den enkelte kommune og for innvandrerbarn etter opprinnelsesland.

Rapporten er et samarbeidsprosjekt mellom Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk og Seksjon for demografi og levekårsforskning. Jan Lyngstad har vært ansvarlig for arbeidet. Han har hatt hovedansvaret for kapittel 1, 4 og 5. Jon Epland har hatt hovedansvaret for kapittel 2 og 3. Øystein Bekken, Alice Steinkellner og Nina Hagesæther har stått for tilrettelegging av data og produksjon av tabeller. Uten dem ville det ikke ha blitt mye å skrive om. Liv Hansen har redigert figurer og tabeller og Marit Berger Gundersen har stått for redigering og ferdigstilling av rapporten.

Discussion Papers

Elin Halvorsen: A Cohort Analysis of Household Saving in Norway DP no. 354, 2003. Sidetall 41.

Are there generational differences in saving behavior? On the basis of new micro data for household saving in Norway I find that differences between birth cohorts are small and statistically insignificant. In particular, cohort effects are small compared to the strong positive effect of aging on saving. Furthermore, within the framework of a life-cycle model, a generation that is characterized as being particularly patient or prudent will save more while young and less while old, a result that goes against the intuition that the current old save much because they belong to a generation with preferences for high saving. To ensure that the empirical findings are robust, a variety of econometric specifications and techniques are employed.

Astrid Oline Ervik, Erling Holmøy and Torbjørn Hægeland: A Theory-Based Measure of the Output of the Education Sector. DP no. 353, 2003. Sidetall 18.

The paper estimates the output of the Norwegian higher education sector based on a modification of the methodology introduced by Jorgenson and Fraumeni (JF) (1989). JF measure output in the education sector by the increase in the total discounted lifetime income that can be attributed to the education "produced" in a given year. As opposed to JF, our output measure excludes the value of non-market labour activities. We provide a theoretical rationale for this modification of the JF-methodology, which has a great negative impact on the output estimates. Our baseline estimate of value added in the Norwegian higher education sector is still more than 8 times higher than the corresponding figure in the Norwegian National Accounts (NA). Replacing the standard NA figures by our estimate raises the share of higher education in GDP from 1.0 to 7.3 percent.

Erling Holmøy: Aggregate Industry Behaviour in a Monopolistic Competition Model with Heterogeneous Firms. DP no. 352, 2003. Sidetall 27.

The paper analyses how a tractable representation of productivity heterogeneity among firms modifies the standard Dixit-Stiglitz (DS) model of monopolistic competition. The prop-

erties of the asymmetric model are explored by comparative statics analysis. The equilibrium adjustments of industry aggregates, such as the number of firms, output and the productivity of variable inputs are compared with the corresponding adjustments in the symmetric model. The analysis thereby clarifies when and why the standard DS model may provide a misleading picture of the aggregate industry behaviour. A by-product of the paper is to demonstrate that a more realistic description of a basic aspect of technology heterogeneity can be taken into account at a relatively low cost in terms of reduced tractability.

Torstein Bye: On the Price and Volume Effects from Green Certificates in the Energy Market. DP no. 351, 2003. Sidetall 31.

We present a model for an energy market that includes a green certificate for suppliers of energy from renewables and a purchaser commitment to buy these certificates. We show that price and volume effects in the energy market are ambiguous under a wide range of alternative levels of the purchaser commitment. We calibrate our model to data for the Norwegian economy. Simulations show a downward movement in energy prices as the government starts increasing the level of the purchaser commitment. This implies that the producer of ordinary energy pays for the restriction in the market while energy consumption and consumer surplus increases. When the purchaser commitment increases above a certain level, the purchaser price increases and the volume effect is negative. Although the effects are sensitive to elasticities of demand and supply of both technologies, the main results are robust against a variety of combinations of elasticities. The article discusses effects both under autarky and free trade of both energy and green certificates. The results vary dependent upon whether only one or a majority of actual countries introduces a domestic market or allows for international trade both in energy and the green certificate instrument.

Reprints

Helge Brunborg, Torkild Hovde Lyngstad and Henrik Urdal: **Accounting for Genocide: How Many Were Killed in Srebrenica?** Reprints no. 246, 2003. Sidetall 20.

Reprint from European Journal of Population, Vol. 19, 2003, 229-248

Karl Ove Aarbu and Jeffrey K. Mackie-Mason: **Explaining Underutilization of Tax Depreciation Deductions: Empirical Evidence from Norway.** Reprints no. 245, 2003. Sidetall 29.

Reprint from International Tax and Public Finance, Vol. 10, 2003, 229-257.

Brita Bye, Snorre Kverndokk and Knut Einar Rosendahl: **Mitigation Costs, Distributional Effects, and Ancillary Benefits of Carbon Policies in the Nordic Countries, the U.K. and Ireland.** Reprints no. 244, 2003. Sidetall 28.

Reprint from Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change, Vol. 7, 2002, 339-366.

Jan F. Bjørnstad: **Likelihood and Statistical Evidence in Survey Sampling.** Reprints no. 242, 2003. Sidetall 9.

Reprint from Statistics in Transition, Vol. 6, No. 1, June 2003, 23-31.

Annegrete Bruvoll: **Factors Influencing Solid Waste Generation and Management.** Reprints no. 241, 2003. Sidetall 7.

Reprint from Journal of Solid Waste Technology and Management, November 2001, Vol. 27, Nos. 3&4, 156-162.

Erik Biørn, Kjersti-Gro Lindquist, Terje Skjerpen: **Random Coefficients in Unbalanced Panels: An Application on Data from Chemical Plants.** Reprints no. 240, 2003. Sidetall 29.

Reprint from Annales d'Économie et de Statistique, No. 69, Janvier/Mars 2003, 55-83.

Annegrete Bruvoll, Taran Fæhn and Birger Strøm: **Quantifying central hypothesis on environmental Kuznets curves for a rich economy: A computable general equilibrium study.** Reprints no. 239, 2003. Sidetall 25.

Reprint from Scottish Journal of Political Economy, Vol. 50, No. 2, May 2003, 149-173.

John E. Roemer, Rolf Aaberge, Ugo Colombino, Johan Friszell, Stephen P. Jenkins, Arnaud Lefranc, Ive Marx, Marianne Page, Evert Pommer, Javier Ruiz-Castillo, Maria Jesus San Segundo, Torben Tranaes, Alain Trannoy, Gert G. Wagner, Ignacio Zubiri: **To what extent do fiscal regimes equalize opportunities for income acquisition among citizens?** Reprints no. 238, 2003. Sidetall 27.

Reprint from Journal of Public Economics, Vol. 87, 2003, 539-565.

Documents

Helge Brunborg, Svein Gåsemyr, Gotfred Rygh and Johan-Kristian Tønder: **Development of Registers of People, Companies and Properties in Uganda: Report from a Norwegian Mission.** Documents 2003/4. Sidetall 47

The Norwegian Government is supporting several projects in Uganda aiming at developing the private sector. Administrative registers of good quality on population, establishments and enterprises, land titles and properties, have been recognized by the Ugandan Government as an important condition for improving the private sector. Such registers would also contribute to the efficiency of the public sector, as well as easing the «bureaucratic burden» of the residents of Uganda, i.e. in their transactions with local and central Government.

As part of the process to reach this goal a Ugandan delegation, headed by the Hon. Minister of Planning, Isaac Musumba, visited Norway in October/November 2001. The purpose of this visit was to study the different registers in Norway, how they are operated and how they feed into each other. Following this visit, the Government of Uganda requested Statistics Norway to make an assess-

ment of the existing registers in Uganda and how they can be further developed. The present report is based on a two-week visit to Uganda, 17-29 March 2003, in which meetings were held with a number of institutions in Kampala, Entebbe and Arua, see the attached Terms of Reference, Schedule of meetings, and Persons met. The mission was funded by the Norwegian Embassy in Kampala.

The report presents and discusses each type of register separately in chapters 1-3. Security issues are discussed in chapter 4.

In our preliminary draft report we recommended that a study of legal issues concerning administrative registers in Uganda be carried out. This has later been done but we did not have the opportunity to integrate the findings of the study into the mission report.

The members of the appraisal team were Johan Kristian Tønder (team leader), Helge Brunborg and Svein Gåsemyr from Statistics Norway, and Gotfred Rygh from the Norwegian Mapping Authority.

The Team would like to thank everybody we met for friendly reception, interesting and fruitful discussions and for providing important information. We would especially like to thank Imelda Atai and Augustine Wassago of UBOS and Sam Kajoba and Hans Venvik of the Norwegian Embassy for organising the visit and for commenting on the draft report. Winifred Nankya Mukalazi of UBOS made useful comments while temporarily working at Statistics Norway.

Jørgen Aasness, Erik Biørn and Terje Skjerpen: **Supplement to «Distribution of Preferences and Measurement Errors in a Disaggregated Expenditure System».** Documents 2003/3. Sidetall 37.

This note includes supplementary results to Aasness, J., E. Biørn, and T. Skjerpen: «Distribution of preferences and measurement errors in a disaggregated expenditure system», to be published in the *Econometrics Journal*.

Abstract of paper

A complete system of consumer expenditure functions with 28 commodity groups is modeled and estimated

by means of two-wave household panel data. Total consumption expenditure is treated as latent, with two income measures as observed indicators. The distribution of latent individual differences, interpreted as preference variation, is structured by a factor-analytic approach. Absence of measurement error in total expenditure is clearly rejected, as is also the standard assumption of uncorrelated measurement errors. The 2015 first- and second-order moments of the observed variables are modeled by means of 213 parameters in a reference model. Their maximum likelihood estimates have, with only a few exceptions, the expected sign and a reasonable magnitude. A notable finding is positive correlation between measurement errors of commodities belonging to major groups, e.g., foods, which may be explained by rational shopping behavior. The magnitude and ranking of the Engel elasticity estimates are not sensitive to whether the form of the Engel functions is linear or quadratic.

Notater

Torbjørn Eika og Jørn-Arne Jørgensen:

Makroøkonomiske virkninger av høye strømpriser i 2003.

Notater 2003/62. Sidetall 15.

Magne Mogstad: **Analyse av fattigdom basert på register- og folketellingsdata.** Notater 2003/61. Sidetall 70.

Magne Mogstad og Li-Chun Zhang: **På veien fra familie- til husholdningsregister: En metode for prediksjon av samboere uten barn.** Notater 2003/59. Sidetall 50.

Erling Holmøy: **Velferdsregnskap - et mulig teoretisk rammeverk.** Notater 2003/50. Sidetall 34.

Tidligere utgivelser

Sosiale og økonomiske studier

Pål Boug, Yngvar Dyvi, Per Richard Johansen og Bjørn E. Naug: MODAG. En makroøkonomisk modell for norsk økonomi. SØS nr. 108, 2002.

Svein Blom: Innvandrerens bosetningsmønster i Oslo. SØS 107, 2002

Nico Keilman, Dinh Quang Pham, and Arve Hetland: Norway's Uncertain Demographic Future. SØS 105, 2002

Statistiske analyser

Naturressurser og miljø 2002, SA 55, 2002.

Randi Kjeldstad og Marit Rønsen: Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999. En sammenligning med gifte mødre og fedre. SA 49, 2002.

Rapporter

Finn Roar Aune: Fremskrivninger for kraftmarkedet til 2020. Virkninger av utenlandskabler og fremskyndet gasskraftutbygging. Rapporter 2003/11,

Silje Vatne Pettersen: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002. Rapporter 2003/9.

Mari Aasgaard Walle: Overholder bedriftene i Norge miljøreguleringene? Rapporter 2003/6.

Ragni Hege Kitterød: Tid til barna? Tidsbruk og samvær med barn blant mødre med barn i kontantstøttealder. Rapporter 2003/5.

Kim Massey Heide, Erling Holmøy og Lisbeth Lerskau: Norsk konkurranseutsatt sektor i et langsiktig perspektiv: Hvor mye industri trenger vi, og hvor mye får vi? Rapporter 2002/29.

Torstein Bye, Mads Greaker og Knut Einar Rosendahl: Grønne sertifikater og læring. Rapporter 2002/27.

Lars Østby: The demographic characteristics of immigrant population in Norway. Rapporter 2002/22.

Nils Martin Stølen, Tonje Köber, Dag Rønningen og Inger Texmon: Arbeidsmarkedet for helse- og sosialpersonell fram mot år 2020. Modell-dokumentasjon og beregninger med HELSEMOD. Rapporter 2002/18.

Audun Langørgen, Rolf Aaberge og Remy Åserud: Kostnadsbesparelser ved sammenslåing av kommuner. Rapporter 2002/15.

Torstein Bye, Ole Jess Olsen og Klaus Skytte: Grønne sertifikater – design og funksjon. Rapporter 2002/11.

Lasse Sigbjørn Stambøl: Qualification, mobility and performance in a sample of Norwegian regional labour markets. Rapporter 2002/6.

Lars Østby: Demografi, flytting og boligbehov på 1990-tallet. Rapporter 2002/5.

Erling Røed Larsen: Boligutgiftene i Norge på 1990-tallet. Systematiske observasjoner av livsfase, geografi og husholdningstype. Rapporter 2002/4.

Discussion Papers

Jan Larsson: Testing the Multiproduct Hypothesis on Norwegian Aluminium Industry Plants. DP no. 350, 2003.

Bjart Holtsmark: The Kyoto Protocol without USA and Australia - with the Russian Federation as a strategic permit seller. DP no. 349, 2003.

Søren Johansen and Anders Rygh Swensen: More on Testing Exact Rational Expectations in Cointegrated Vector Autoregressive Models: Restricted Drift Terms. DP no. 348, 2003.

Bente Halvorsen, Bodil M. Larsen and Runa Nesbakken: Possibility for hedging from price increases in residential energy demand. DP no. 347, 2003.

Bodil M. Larsen and Runa Nesbakken: How to quantify household electricity end-use consumption. DP no. 346, 2003.

Arvid Raknerud, Terje Skjerpen and Anders Rygh Swensen: A linear demand system within a Seemingly Unrelated Time Series Equation framework. DP no. 345, 2003.

John K. Dagsvik and Steinar Strøm: Analyzing Labor Supply Behavior with Latent Job Opportunity Sets and Institutional Choice Constraints. DP no. 344, 2003.

Brita Bye, Birger Strøm and Turid Åvitsland: Welfare effects of VAT reforms: A general equilibrium analysis. DP no. 343, 2003.

Erik Biørn, Terje Skjerpen and Knut R. Wangen: Parametric Aggregation of Random Coefficient Cobb-Douglas Production Functions: Evidence from Manufacturing Industries. DP no. 342, 2003.

Annegrete Bruvoll, Taran Fæhn and Birger Strøm: Quantifying Central Hypotheses on Environmental Kuznets Curves for a Rich Economy: A Computable General Equilibrium Study. DP no. 341, 2003.

Hilde C. Bjørnland and Håvard Hungnes: The importance of interest rates for forecasting the exchange rate. DP no. 340, 2003.

Rolf Aaberge and Audun Langørgen: Measuring the Benefits from Public Services: The Effects of Local Government Spending on the Distribution of Income in Norway. DP no. 339, 2003.

Bente Halvorsen and Runa Nesbakken: A conflict of interests in electricity taxation? A micro econometric analysis of household behaviour. DP no. 338, 2002.

Annegrete Bruvoll and Bodil Merethe Larsen: Greenhouse gas emissions in Norway. Do carbon taxes work? DP no. 337, 2002.

Morten Søberg: Price formation in monopolistic markets with endogenous diffusion of trading information: An experimental approach. DP no. 336, 2002.

Thor O. Thoresen: Reduced Tax Progressivity in Norway in the Nineties. The Effect from Tax Changes. DP no. 335, 2002.

Bente Halvorsen and Tiril Willumsen: Willingness to Pay for Dental Fear Treatment. Is Supplying Fear Treatment Socially Beneficial? DP no. 334, 2002.

Jo Thori Lind: Small continuous surveys and the Kalman filter. DP no. 333, 2002.

Mads Greaker: Eco-labels, Production Related Externalities and Trade. DP no. 332, 2002.

Marie W. Arneberg, John K. Dagsvik and Zhiyang Jia: Labor Market Modeling Recognizing Latent Job Attributes and Opportunity Constraints. An Empirical Analysis of Labor Market Behavior of Eritrean Women. DP no. 331, 2002.

Arvid Raknerud: Identification, Estimation and Testing in Panel Data Models with Attrition: The Role of the Missing at Random Assumption. DP no. 330, 2002.

Morten Søberg: The Duhem-Quine thesis and experimental economics: A reinterpretation. DP no. 329, 2002.

Morten Søberg: Voting rules and endogenous trading institutions: An experimental study. DP no. 328, 2002.

Morten Søberg: A laboratory stress-test of bid, double and offer auctions. DP no. 327, 2002.

Hilde Christiane Bjørnland and Håvard Hungnes: Fundamental determinants of the long run real exchange rate: The case of Norway. DP no. 326, 2002.

Erling Røed Larsen: Consumption Inequality in Norway in the 80s and 90s. DP no. 325, 2002.

Erling Røed Larsen: Estimating Latent Total Consumption in a Household. DP no. 324, 2002.

Erling Røed Larsen: Searching for Basic Consumption Patterns: Is the Engel Elasticity of Housing Unity? DP no. 323, 2002.

Erling Røed Larsen: The Political Economy of Global Warming: From Data to Decisions. DP no. 322, 2002.

Jørgen Aasness and Erling Røed Larsen: Distributional and Environmental Effects of Taxes on Transportation. DP no. 321, 2002.

Tor Jakob Klette and Arvid Raknerud: How and why do Firms differ? DP no. 320, 2002.

Rolf Aaberge: Characterization and Measurement of Duration Dependence in Hazard Rate Models. DP no. 319, 2002.

Øystein Døhl: Energy Flexibility and Technological Progress with Multioutput Production. Application on Norwegian Pulp and Paper Industries. DP no. 318, 2002.

Erik Biørn and Terje Skjerpen: Aggregation and Aggregation Biases in Production Functions: A Panel Data Analysis of Translog Models. DP no. 317, 2002.

Annegrete Bruvold and Karine Nyborg: On the value of households' recycling efforts. DP no. 316, 2002.

Tom Kornstad and Thor O. Thoresen: A Discrete Choice Model for Labor Supply and Child Care. DP no. 315, 2002.

Knut Einar Rosendahl: Cost-effective environmental policy: Implications of induced technological change. DP no. 314, 2002.

Reprints

Brita Bye and Karine Nyborg: Are Differentiated Carbon Taxes Inefficient? A General Equilibrium Analysis. Reprints no. 237, 2003.

Roger Bjørnstad og Per Richard Johansen: Desentralisert lønnsdannelse: Avindustrialisering og økt ledighet selv med et tøffere arbeidsliv. Reprints no. 236, 2003.

Turid Noack and Lars Østby: Free to choose - but unable to stick to it? Norwegian fertility expectations and subsequent behaviour in the following 20 years. Reprint no. 235, 2003.

Rolf Aaberge: Sampling Errors and Cross-Country Comparisons of Income Inequality. Reprints no. 234, 2003.

Einar Lie: The Rise and Fall of Sampling Surveys in Norway, 1875-1906. Reprints no. 233, 2003.

Annegrete Bruvold, Bente Halvorsen and Karine Nyborg: Households' recycling efforts. Reprint no. 232, 2003.

Elin Berg, Snorre Kverndokk and Knut Einar Rosendahl: Oil Exploration under Climate Treaties. Reprints no. 231, 2002.

Taran Fæhn: The Qualitative and Quantitative Significance of Non-Tariff Barriers: an ERP study of Norway. Reprints no. 230, 2002.

Audun Langørgen og Rolf Aaberge: Fordelingsvirkninger av kommunal tjenesteproduksjon. Reprints no. 229, 2002.

Kari Skrede: Towards gender equality in Norway's young generations? Reprints no. 228, 2002.

Erik H. Nymoen: Influence of migrants on regional variations of ischaemic heart disease mortality in Norway 1991-1994. Reprints no. 227, 2002.

Helge Brunborg: Old-age mortality trends in Norway. Reprints no. 226, 2002.

Ragni Hege Kitterød: Utdanning og ulikhet? En diskusjon av utdanningsnivåets betydning for deling av husarbeid blant småbarnsforeldre. Reprints no. 225, 2002.

Svein Blom: Some Aspects of Immigrant Residential Concentration in Oslo. Time Trends and the Importance of Economic Causes. Reprints no. 224, 2002.

Ragni Hege Kitterød: Mothers' Housework and Childcare: Growing Similarities or Stable Inequalities? Reprints no. 223, 2002.

Marit Rønsen and Marianne Sundström: Family Policy and After-Birth Employment Among New Mothers - A Comparison of Finland, Norway and Sweden. Reprints no. 222, 2002.

Erik Biørn, Kjersti-Gro Lindquist and Terje Skjerpen: Heterogeneity in Returns to Scale: A Random Coefficient Analysis with Unbalanced Panel Data. Reprints no. 221, 2002.

Iulie Aslaksen: Gender Constructions and the Possibility of a Generous Economic Actor. Reprints no. 220, 2002.

Ingi Runar Edvardsson, Elli Heikkilä, Mats Johansson, Lars Olof Persson, Lasse Sigbjørn Stambøl: The performance of metropolitan labour markets. A comparison based on gross-stream data. Reprints no. 219, 2002.

Nico Keilman, Dinh Quang Pham and Arve Hetland: Why population forecasts should be probabilistic - illustrated by the case of Norway. Reprints no. 218, 2002.

John K. Dagsvik: Discrete Choice in Continuous Time: Implications of an Intertemporal Version of the IIA Property. Reprint no. 217, 2002.

Brita Bye: Taxation, Unemployment, and Growth: Dynamic Welfare Effects of "Green" Policies. Reprint no. 216, 2002.

John K. Dagsvik, Tom Wennemo, Dag G. Wetterwald and Rolf Aaberge: Potential demand for alternative fuel vehicles. Reprints no. 215, 2002.

Helge Brunborg: Contribution of statistical analysis to the investigations of the international criminal tribunals. Reprints no. 214, 2002.

Rolf Aaberge: Axiomatic Characterization of the Gini Coefficient and Lorenz Curve Orderings. Reprints no. 212, 2002.

Ragni Hege Kitterød: Does the recording of parallel activities in time use diaries affect the way people report their main activities? Reprints no. 211, 2002.

Documents

Trude Lappegård: Education attainment and fertility pattern among Norwegian women. Documents 2002/18.

Håvard Hungnes: Causality in Macroeconomics. Documents 2002/14.

Bente Halvorsen and Runa Nesbakken: Distributional Effects of Household Electricity Taxation. Document 2002/12.

Erling Røed Larsen: An Introductory Guide to the Economics of Sustainable Tourism. Document 2002/11.

Bente Halvorsen: Philosophical Issues Concerning Applied Cost-Benefit Analysis. Documents 2002/10.

Torstein Arne Bye: Climate Change and Energy Consequences. Documents 2002/9.

Randi Kjeldstad and Marit Rønsen: Welfare Rules, Business Cycles and the Employment of Single Parents. Documents 2002/7.

Bengt J. Eriksson, Anne B. Dahle, Ronny Haugan, Lars Einar Legernes, Jogeir Myklebust and Erik Skauen: Price Indices for Capital Goods. Part 2 - A Status Report. Documents 2002/6.

Pål Boug, Ådne Cappelen and Anders Rygh Swensen: Expectations and Regime Robustness in Price Formation: Evidence from VAR Models and Recursive Methods. Documents 2002/5.

Roger Bjørnstad, Ådne Cappelen, Inger Holm and Terje Skjerpen: Past and Future Changes in the Structure of Wages and Skills. Documents 2002/4.

Roger Bjørnstad: The Major Debates in Macroeconomic Thought – a Historical Outline. Documents 2002/2.

Notater

Lars Østby: Innvandring fra nye EU-land; fortid, nåtid og mulig framtid. Notater 2003/44.

Ådne Cappelen, Torbjørn Eika, Per Richard Johansen og Jørn-Arne Jørgensen: Makroøkonomiske konsekvenser av lavere aktivitet i oljevirk-somheten framover. Notater 2003/43.

Dag Einar Sommervoll: TROLL kan temmes. Kort innføring i Troll-programmering. Notater 2003/42.

Arne Andersen, Torkil Løwe og Elisabeth Rønning: Boforhold i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 4. Notater 2003/36.

Erik Nymoen, Lars Østby og Anders Barstad: Flytting og pendling i storby-regionene. Utredninger til Storbymeldingen, del 3. Notater 2003/35.

Anders Barstad og Mads Ivar Kirkeberg: Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2. Notater 2003/34.

Silje Vatne Pettersen: Bosettingsmønster og segregasjon i storbyregionene. Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning. Utredninger til Storbymeldingen, del 1. Notater 2003/33.

Ådne Cappelen og Lasse Sigbjørn Stambøl: Virkninger av å fjerne regionale forskjeller i arbeidsgiveravgiften og noen mulige mottiltak. Notater 2003/31.

Torkil Løwe: Boligkonsum etter alder og kohort. Analyser av boforholdsundersøkelsene 1967-1997. Notater 2002/66.

Torstein Bye, Kim Massey Heide og Erling Holmøy: Transportutvikling i langsiktige fremskrivninger for norsk økonomi. Prosjektnotat til ECON. Notater 2002/49.

Annegrete Bruvoll og Torstein Bye: En vurdering av avfallspolitikkens bidrag til løsning av miljø- og ressursproblemer. Notater 2002/36.

Dag Rønningen: Overganger fra arbeidsmarkedet til trygd. En litteratur-oversikt. Notater 2002/18.

Dag Rønningen og Dennis Fredriksen: Beskatningen av pensjonister. Notater 2002/17.

Hilde Madsen og Lasse Sigbjørn Stambøl: Kontrafaktiske regionale beregninger ved hjelp av SSBs modellsystem REGARD. Regionale beregninger basert på historiske tall på nasjonalt nivå kjørt bakover i tid på grunnlag av modellens basisår (her 1995). Notater 2002/13.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) og Economic Survey (ES) de siste 12 måneder

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser og Economic Survey kan fås ved henvendelse til Aud Walseth, Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, telefax: 21 09 00 40, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 4/2002:

Konjunkturtendensene, 3-21.

Torbjørn Hægeland: Har det vært et fall i kvaliteten på norsk utdanning? 22-27.

Astrid Oline Ervik, Erling Holmøy og Torbjørn Hægeland: Produksjon av ressursbruk innenfor høyere utdanning i Norge, 28-33.

Kristin Rypdal: Kan vi stole på utslippsdata? 34-39.

ØA 5/2002:

Annegrete Bruvoll og Bodil Merethe Larsen: Kva ligg bak utviklinga i klimagassutsleppa på 1990-tallet? 3-8.

Ann Christin Bøeng: Mer effektiv energibruk i næringslivet, 9-15.

Finn Roar Aune, Rolf Golombek, Sverre A. Kittelsen og Knut Einar Rosendahl: Friere energimarkeder i Vest-Europa, 16-21.

Mads Greker: Miljømerking og handel, 22-29.

ØA 6/2002:

Konjunkturtendensene, 3-23

Finn Roar Aune og Torstein Bye: Kraftkrise i Norge, 23-28.

Jan Byfuglien og Jan Stensrud: Strukturindikatorer for å sammenligne Norge med EU, 29-38.

Torbjørn Hægeland: Kan arbeidserfaring erstatte formell utdanning? 39-43.

Brita Bye og Turid Åvitsland: Virkinger av merverdiavgiftsreformen og fjerningen av investeringsavgiften, 44-51.

Erling Røed Larsen og Jørgen Aasness: Fordelingsvirkninger av grønne skatter på transport, 52-58.

Kjell Arne Brekke og Dag Einar Sommervoll: Hvordan kan det være vanskelig å etablere seg på boligmarkedet i 2002?, 59-64.

ØA 1/2003:

Økonomisk utsyn over året 2002, 3-124.

ØA 2/2003:

Erling Holmøy og Kim Massey Heide: Norges langsiktige behov for konkurranseutsatt næringsliv: Prinsipper og anslag, 3-15.

Nico Keilman: Pensjonskommisjonen bør ta usikkerhet i befolkningsutviklingen alvorlig, 16-24.

Karine Nyborg, Kjetil Telle og Mari A. Walle: Norske bedrifter bryter miljøreguleringer, 25-31.

Torkil Løwe: Er noen generasjoner bedre stilt på boligmarkedet enn andre? 32-41.

ØA 3/2003:

Konjunkturtendensene, 3-24.

Knut Reidar Wangen: Røyke eller ikke røyke - sigaretter eller rullings, 25-30.

Bjart Holtsmark og Knut Alfsen: Russisk rullet? Kyoto-protokollen og Russland, 31-36.

Ragni Hege Kitterød: Mødre med 1-2 åringer - mye sammen med barna? 37-48.

Economic Survey

ES 3/2002:

Economic trends, 3-22.

Geir Martin Pilskog: Norwegian enterprises lag behind Nordic neighbours in use of ICT, 23-38.

ES 4/2002:

Economic trends, 3-25.

Jan Byfuglien og Jan Stensrud: Structural indicators for comparing Norway with the EU, 26-36.

ES 1/2003:

Economic survey 2002, 3-34.

Katrine Hveem: European Internal Market and Norwegian trade, 35-38.

Ragni Hege Kitterød and Randi Kjeldstad: A new father's role? Employment patterns among Norwegian fathers 1991-2001, 39-51.

Ann Lisbet Brathaug and Elisabeth Nørgaard: The cost of inpatient curative care by gender, age and diagnosis, 52-61.

ES 2/2003:

Economic trends, 3-24.

Lasse Sigbjørn Stambøl: Regional labour market mobility by education and income, 25-33.

Konjunkturindikatorer for Norge

Tabell	Side	Figur	Side
Konjunkturbarometeret			
1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet	2*	1.1. Konjunkturbarometer. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling	3*
		1.2. Konjunkturbarometer. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal	3*
		1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå	3*
		1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien	3*
Ordre			
2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.1. Ordre. Ordretilgang og ordreserve i industri ialt	3*
2.2. Ordreserve. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.2. Ordre. Ordretilgang og ordreserve i bygg og anlegg i alt . . .	3*
Arbeidskraft			
3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert	4*	3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk.	5*
		3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige plasser	5*
Produksjon			
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser 1995=100	4*	4.1. Produksjon. Olje og naturgass	5*
4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	6*	4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning	5*
		4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarer.	5*
		4.4. Produksjon. Investeringsvarer og konsumvarer	5*
		4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg	7*
		4.6. Hotellovernattinger	7*
Investeringer			
5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner.	6*	5.1. Antatte og utførte investeringer i industri	7*
5.2. Påløpte investeringskostnader. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter.	6*	5.2. Årsanslag for påløpte investeringskostnader i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter	7*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid	8*	5.3. Årsanslag for påløpte investeringskostnader i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.4. Årsanslag for påløpte investeringskostnader i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.5. Bygg satt i gang. Boliger.	9*
		5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg	9*
		5.7. Bygg under arbeid	9*
Forbruk			
6.1. Forbruksindikatorer.	8*	6.1. Detaljomsetning	9*
		6.2. Varekonsumindeks (volum)	9*
		6.3. Registrerte nye personbiler	9*
Priser			
7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og endring	11*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.	10*	7.2. Produktpriser. Nivå og endring.	11*
7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	12*	7.3. Boligpriser. Prosentvis endring fra samme kvartal året før . . .	11*
7.4. Månedsførtjeneste og avtalt lønn. Indeks.	12*	7.4. Spotpris elektrisk kraft	11*
		7.5. Spotpris Brent Blend	11*
		7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter	11*
Finansmarked			
8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent.	12*	8.1. 3 måneders eurorente	15*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent. . . .	13*	8.2. Utlånsrente og innskuddsrente	15*
8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs	13*	8.3. Valutakursindekser	15*
		8.4. Norges Banks penge- og kredittindikator	15*
Utenrikshandel			
9.1. Innførsel og utførsel av varer. Mill. kroner Sesongjustert	14*	9.1. Utenrikshandel	15*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner	14*	9.2. Driftsbalansen	15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvartal og forventet utvikling i kommende kvartal. Diffusjonsindeks ¹				Kapasitets- utnyttning ²	Generell be- dømmelse av utsiktene i komende kvartal	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene			
	Produksjon		Sysselsetting				Prosent av foretakene			
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet			Etterspørsel	Kapasitet	Arbeidskraft	Råstoff
Prosent										
2000										
2. kvartal	48,6	57,2	43,3	46,0	79,5	58,1	67,1	7,6	5,4	4,3
3. kvartal	51,6	59,1	46,1	48,3	79,9	59,9	65,1	8,4	5,9	4,4
4. kvartal	54,1	59,5	48,6	50,0	80,2	59,4	64,4	8,7	6,5	4,6
2001										
1. kvartal	53,9	58,1	49,3	49,7	80,0	56,6	64,4	7,3	7,6	4,5
2. kvartal	51,5	56,6	48,0	49,1	79,7	54,3	65,0	5,8	8,8	4,2
3. kvartal	49,4	57,0	47,1	48,1	79,2	54,3	66,5	5,6	9,2	3,7
4. kvartal	49,8	57,1	47,2	46,0	79,0	54,7	68,6	5,9	8,4	3,0
2002										
1. kvartal	51,8	55,6	47,2	44,3	79,2	53,0	70,1	6,0	7,4	2,7
2. kvartal	51,5	52,0	46,2	41,5	79,4	48,6	71,6	6,1	6,2	2,5
3. kvartal	48,8	48,6	43,7	39,2	78,8	44,7	73,6	5,2	5,0	2,6
4. kvartal	47,1	47,3	40,6	39,1	77,9	44,5	75,5	4,9	3,6	2,8
2003										
1. kvartal	46,8	48,2	38,8	39,9	76,9	47,3	76,6	5,3	2,1	3,1
2. kvartal	47,3	49,8	39,2	40,8	76,4	51,0	77,5	5,1	0,7	3,4

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET. ² Veid gjennomsnitt for kvartalet.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 1. kv. 1992=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
1999	118,7	111,7	137,1	126,3	139,7	91,0	105,1	90,0	88,1
2000	138,3	129,5	183,7	178,6	166,2	99,7	99,5	101,0	100,3
2001	131,3	125,2	171,0	149,1	156,5	111,4	125,8	103,5	110,6
2002	130,5	115,0	154,3	106,9	125,0	111,8	127,5	107,7	108,8
2001									
3. kvartal	129,6	123,5	166,4	138,2	153,0	113,3	135,4	102,8	111,6
4. kvartal	131,1	119,6	160,1	123,4	142,5	111,6	142,4	103,5	106,2
2002									
1. kvartal	133,2	116,8	157,2	114,9	132,1	111,3	135,2	107,1	105,3
2. kvartal	133,7	115,6	155,2	111,4	124,8	111,8	123,8	110,1	108,8
3. kvartal	130,5	114,6	153,2	105,5	121,4	111,5	119,0	109,0	111,2
4. kvartal	124,6	112,9	151,4	95,8	121,6	112,5	131,9	104,6	109,9
2003									
1. kvartal	118,4	111,3	149,1	84,4	124,1	113,7	151,6	95,6	106,2
2. kvartal	114,2	110,9	146,8	74,8	127,0	114,6	163,9	89,5	104,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Ordresreserve. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 1. kv. 1992=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
1999	105,0	131,7	80,7	121,0	112,2	90,2	128,9	73,5	88,5
2000	115,2	141,3	96,9	177,9	78,9	100,4	100,9	100,8	100,2
2001	142,0	157,8	118,3	235,4	86,8	114,9	113,5	113,6	115,5
2002	131,1	164,8	108,4	162,1	70,3	119,6	130,3	108,9	121,4
2001									
3. kvartal	144,3	159,7	120,1	237,0	87,4	118,4	118,8	113,9	119,1
4. kvartal	142,6	162,5	119,0	219,9	83,9	120,6	128,5	113,2	122,3
2002									
1. kvartal	139,1	164,4	115,8	197,9	78,5	120,2	131,7	111,2	122,6
2. kvartal	134,6	165,6	111,2	174,1	72,9	119,4	130,1	109,6	122,0
3. kvartal	128,9	165,5	105,9	149,9	67,3	119,2	127,6	108,9	121,4
4. kvartal	121,8	163,5	100,6	126,3	62,3	119,4	131,7	106,1	119,8
2003									
1. kvartal	114,0	161,1	95,6	105,1	59,1	118,6	140,4	100,7	117,1
2. kvartal	106,8	159,9	91,9	89,4	57,8	116,0	144,9	96,2	113,4

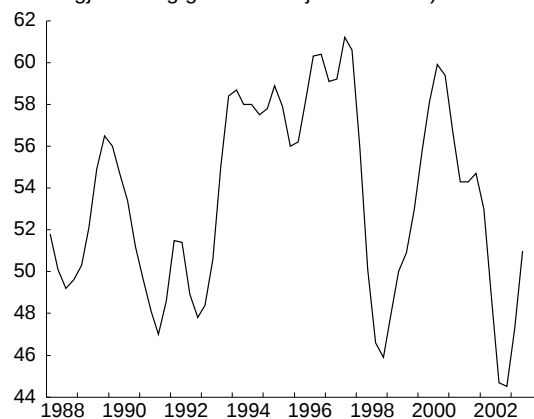
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

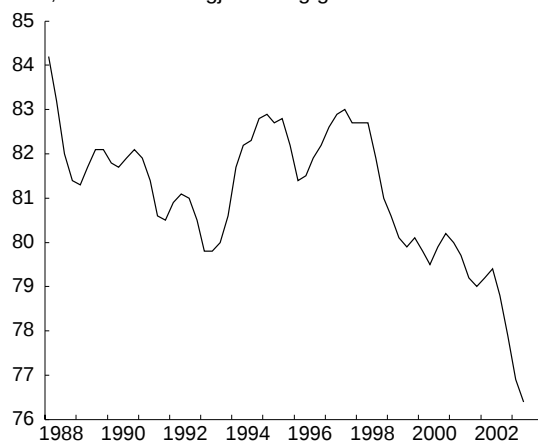
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

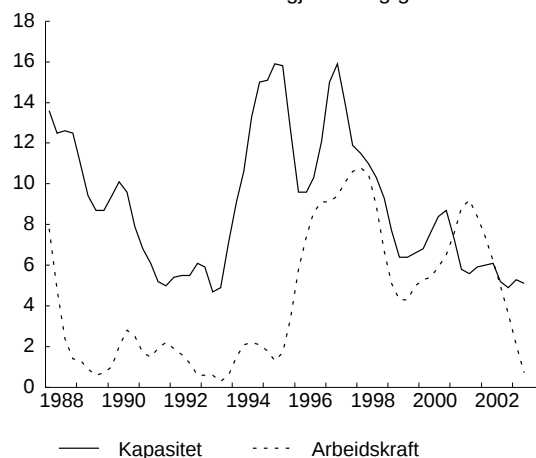
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

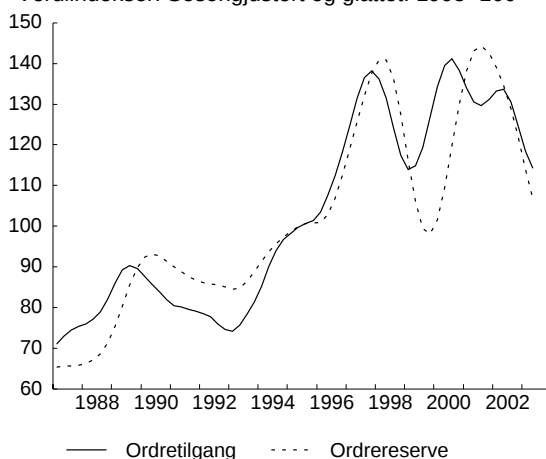
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser prod. i industrien, kvartal.
Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

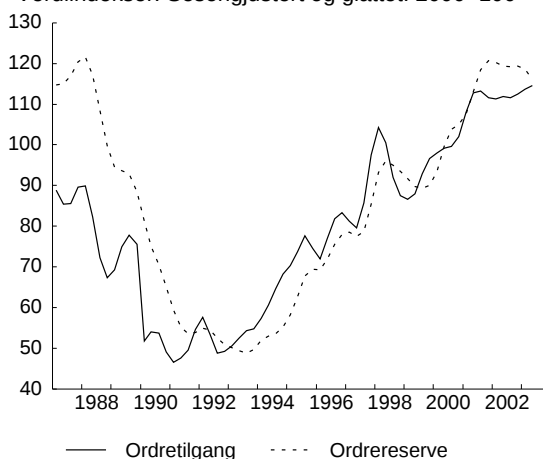
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal)
Ordretilgang og ordreserve. Ordrebasert industri ialt.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal)
Ordretilgang og ordreserve. Bygg og anlegg ialt.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					Arbeidsdirektoratet			
	Sysselsatte	Ukeverk	Arbeidsstyrken	Arbeidsledige	Arbeidsledighet. Prosent av arbeidsstyrken	Registrerte ledige ²	Registrerte ledige og personer på tiltak ²	Tilgang på ledige stillinger	Beholdning av ledige stillinger ³
1998	2 248	1 813	2 323	74	3,2	55,9	70,6	39,3	18,6
1999	2 258	1 798	2 333	75	3,2	59,6	67,9	42,2	17,8
2000	2 269	1 795	2 350	81	3,4	62,6	74,0	49,2	18,4
2001	2 278	1 791	2 361	84	3,6	62,7	72,7	33,4	14,8
2002	2 286	1 774	2 378	92	3,9	75,2	84,5	24,9	12,2
2002									
Mars.	2 290	1 779	2 381	91	3,8	70,0	78,9	20,4	12,4
April.	2 287	1 775	2 379	92	3,9	71,6	81,0	27,7	12,5
Mai.	2 289	1 780	2 381	92	3,9	73,2	83,2	25,5	10,3
Juni.	2 284	1 784	2 372	88	3,7	74,9	83,8	27,7	11,9
Juli.	2 286	1 786	2 374	88	3,7	74,8	83,6	27,0	11,7
August.	2 287	1 784	2 377	90	3,8	76,7	85,2	24,2	12,0
September.	2 287	1 773	2 380	92	3,9	79,3	88,0	21,4	11,6
Oktober.	2 282	1 769	2 378	96	4,0	82,1	91,1	21,1	11,5
November.	2 280	1 770	2 378	98	4,1	83,4	93,2	24,4	12,7
Desember.	2 276	1 764	2 374	98	4,1	82,5	93,0	20,1	11,2
2003									
Januar.	2 276	1 770	2 375	100	4,2	85,2	96,1	18,0	10,0
Februar.	2 273	1 764	2 371	98	4,1	87,7	98,9	21,1	10,9
Mars.	2 267	1 763	2 368	101	4,3	90,6	102,5	25,0	11,3
April.	2 265	1 758	2 369	104	4,4	93,7	106,1	17,5	10,7
Mai.	2 261	1 758	2 369	108	4,5	94,8	108,3	17,7	11,5
Juni.	2 262	1 755	2 370	108	4,6	95,1	110,0	18,3	11,6
Juli.	..	..	..	..	..	91,4	111,8	15,7	11,5
August.	..	..	..	..	..	94,7	111,5	19,1	10,9

¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal.

² Tallene er justert bakover for brudd i serien fra januar 1999.

³ Brudd i serien f.o.m. mai 2001. Dataene er derfor ikke sesongjustert etter dette.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Arbeidsdirektoratet.

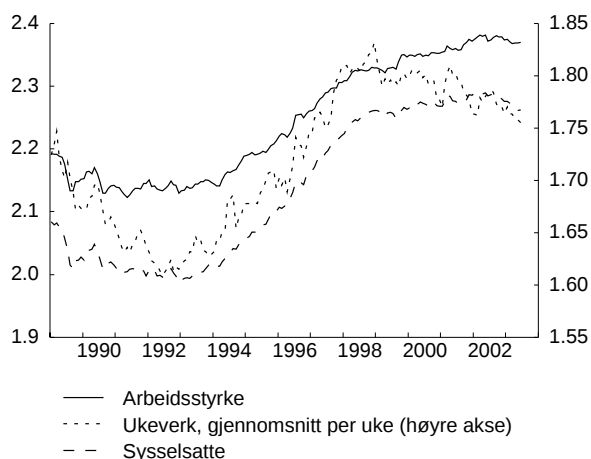
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 1995=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse			
	Total indeks ¹	Råolje og naturgass	Industri	Kraftforsyning	Innsatsvarer	Investeringsvarer	Konsumvarer	Energi-varer
1998	107,9	109,6	108,9	94,9	107,3	113,3	111,0	102,9
1999	107,6	110,2	106,3	99,4	106,8	110,5	107,6	104,2
2000	110,7	116,0	103,0	115,8	101,8	107,2	104,5	110,9
2001	109,3	119,6	102,0	98,6	100,4	105,4	104,7	111,2
2002	110,4	118,0	101,1	105,2	98,8	106,9	102,7	110,6
2002								
Februar.	114,2	124,9	101,8	102,2	99,6	105,9	103,9	116,3
Mars.	106,8	111,6	101,0	104,1	98,6	106,4	102,8	106,3
April.	113,2	123,2	102,1	98,6	98,1	106,8	104,5	115,0
Mai.	113,3	122,5	102,3	104,7	99,8	107,3	103,6	114,5
Juni.	114,0	121,0	105,3	111,0	103,2	111,6	105,1	113,8
Juli.	110,8	117,7	101,8	110,3	99,2	108,0	103,4	110,9
August.	110,1	117,5	100,6	107,7	99,4	106,5	102,5	110,8
September.	105,3	108,5	101,1	104,5	99,7	107,2	101,5	101,3
Oktober.	109,7	116,7	100,1	114,8	98,0	107,6	100,6	109,5
November.	109,4	118,1	99,3	101,4	97,8	105,5	98,1	109,8
Desember.	105,3	114,2	95,6	94,4	94,1	104,0	97,8	105,8
2003								
Januar.	105,7	115,7	97,3	83,2	92,6	104,3	98,6	106,9
Februar.	105,6	114,7	97,6	85,7	94,8	103,4	98,5	106,5
Mars.	105,4	115,9	97,1	73,2	94,7	102,0	98,1	106,5
April.	104,7	115,2	95,3	82,3	95,1	97,1	97,2	107,1
Mai.	104,6	113,9	96,5	84,4	95,5	100,0	97,3	105,8
Juni.	104,8	114,0	96,4	90,1	93,9	98,8	98,3	106,2
Juli.	108,1	116,8	100,3	90,9	104,2	101,2	98,7	108,4

¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.

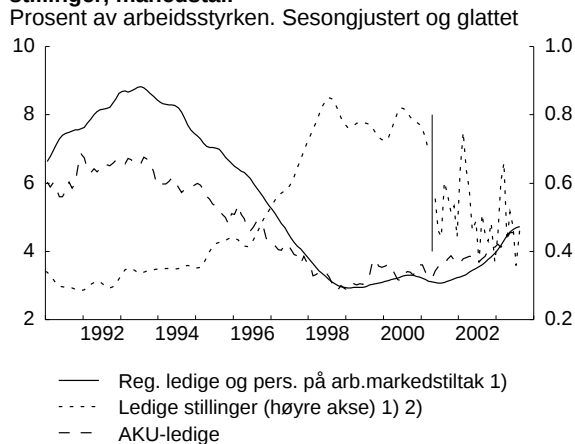
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

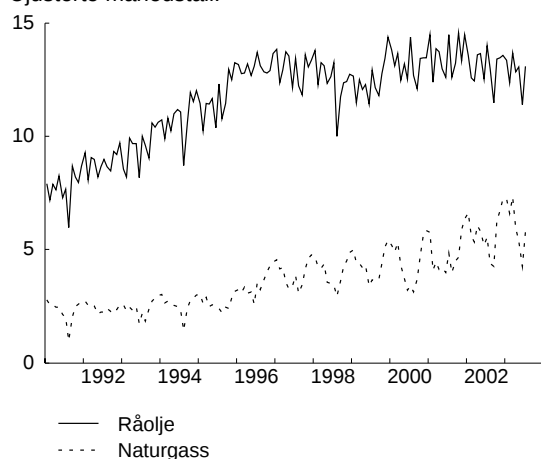
Fig. 3.2 Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99.

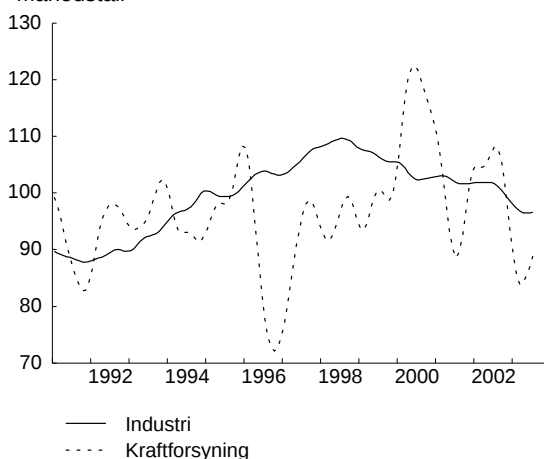
2) Brudd i serien fom. mai 2001. Ikke sesongjustert etter dette.
Kilde: Aetat Arbeidsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill tonn) og naturgass (mrd. Sm3)
Ujusterte månedstall.

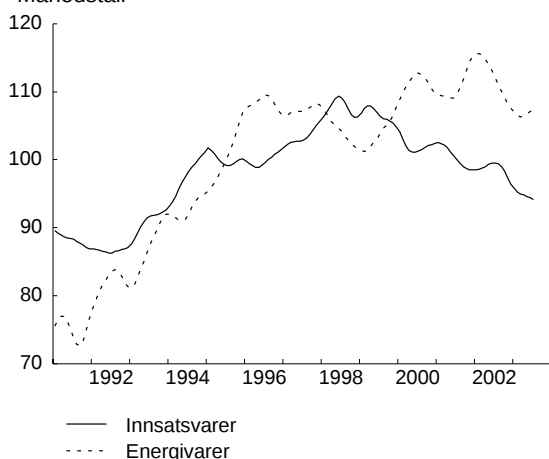
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri ilt og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

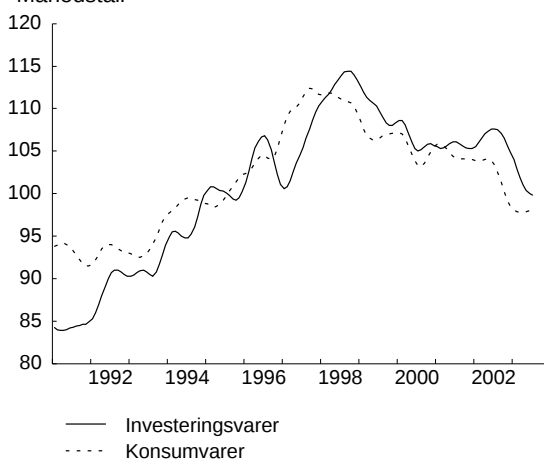
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Omsetning for forretningsmessig tjenesteyting. Verdi		Hotellomsetning. Verdi	
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Nivå	Endring	Nivå	Endring
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring				
	1995=100						1.kv 2000 = 100		1992=100	
2000	100,0	-2,2	100,0	-1,8	100,0	-3,5	..	..	132,8	1,7
2001	101,3	1,3	104,0	4,0	91,7	-8,3	..	..	133,9	0,8
2002	100,9	-0,4	102,8	-1,1	95,0	3,6	109,4	..	133,4	-0,4
2000										
3. kvartal	93,4	-7,7	92,2	-7,2	97,9	-8,4	..	..	188,5	1,7
4. kvartal	103,9	-2,3	104,7	-1,9	101,0	-3,7	..	..	132,8	1,7
2001										
1. kvartal	103,1	-1,6	107,6	2,1	86,9	-15,2	..	..	146,8	2,5
2. kvartal	99,6	1,7	102,0	4,4	90,6	-8,2	..	..	153,1	2,7
3. kvartal	96,1	2,9	97,6	5,9	90,3	-7,7	..	..	188,7	0,1
4. kvartal	106,4	2,4	108,6	3,7	99,0	-1,9	..	..	133,9	0,8
2002										
1. kvartal	99,9	-3,1	103,5	-3,8	87,0	0,1	100,0	..	142,2	-3,2
2. kvartal	102,9	3,3	103,8	1,7	101,0	11,5	109,3	..	157,0	2,6
3. kvartal	95,7	-0,4	96,6	-1,0	93,6	3,7	101,1	..	186,1	-1,4
4. kvartal	105,1	-1,3	107,1	-1,3	98,4	-0,6	127,0	..	133,4	-0,4
2003										
1. kvartal	105,6	5,7	106,3	2,7	104,0	19,6	108,5	8,5	139,8	-1,7
2. kvartal	101,8	-1,1	101,5	-2,2	103,9	2,9	..	..	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri			Kraftfor- syning	Oljevirkksomhet (ujustert)					
	Antatte, sesongjust.	Utførte, ujustert	Utførte, sesongjust.		Utførte	Antatte	Utførte			
							I alt	Leting	Utbygging	Felt i drift
1999	..	13,6	13,6	4,2	..	69,1	5,0	35,2	19,9	4,7
2000	..	13,0	13,3	3,8	..	53,6	5,3	22,8	23,5	0,7
2001	..	14,9	14,9	4,3	..	57,1	6,8	20,2	27,2	2,2
2002	..	16,0	16,2	5,2	..	54,0	4,5	17,9	27,0	1,1
2001										
3. kvartal	4,2	3,6	3,9	1,1	14,7	14,4	1,5	5,3	6,7	0,6
4. kvartal	4,3	4,9	4,0	1,6	16,5	16,2	1,6	5,4	8,3	0,7
2002										
1. kvartal	4,4	3,1	4,1	0,7	14,6	13,1	1,8	3,9	6,8	0,2
2. kvartal	4,4	4,1	4,1	1,3	15,2	13,0	0,9	4,6	6,7	0,2
3. kvartal	4,3	4,1	4,1	1,4	15,3	13,4	0,8	4,4	6,7	0,4
4. kvartal	4,1	4,7	3,9	1,8	17,9	14,4	1,0	4,9	6,7	0,4
2003										
1. kvartal	3,8	2,6	3,5	1,0	16,9	14,4	0,9	4,6	6,7	0,8
2. kvartal	3,7	3,5	3,5	1,5	20,2	16,4	1,3	4,8	6,4	1,0
3. kvartal	3,4	..	..	..	18,5	..	..	..	..	..

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra investeringsundersøkelsen for henholdsvis samme og påfølgende kvartal.

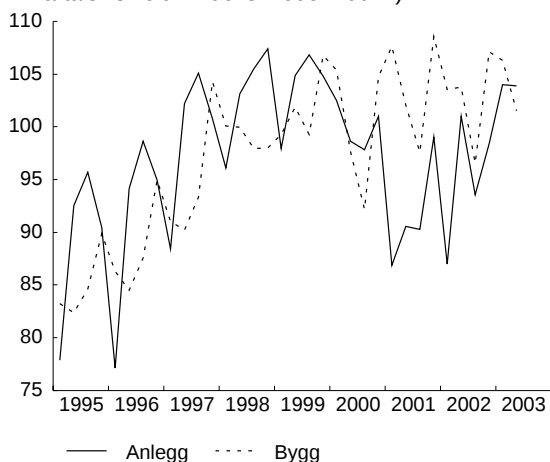
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.2. Påløpte investeringskostnader. Mrd. kroner. Næringens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirkksomhet			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
Årt-1												
2. kvartal	10,2	14,0	12,0	10,8	3,1	4,5	4,2	4,9	33,6	28,4	51,8	58,1
3. kvartal	10,1	14,1	12,1	11,0	3,3	4,5	4,4	5,1	37,6	38,0	55,2	66,7
4. kvartal	12,8	14,6	13,4	..	3,9	5,8	5,2	..	41,4	49,5	60,9	..
Årt												
1. kvartal	14,3	15,7	12,7	..	4,8	5,2	6,4	..	50,7	55,7	71,1	..
2. kvartal	15,1	16,8	13,0	..	5,0	5,4	6,4	..	53,5	57,3	69,4	..
3. kvartal	15,7	16,3	13,5	..	4,8	5,1	6,5	..	56,7	58,6	66,9	..
4. kvartal	15,3	16,0	..	..	4,3	5,2	..	..	57,4	57,5	..	..
Årt+1												
1. kvartal	15,5	16,3	..	..	4,3	5,2	..	..	57,1	54,0	..	..

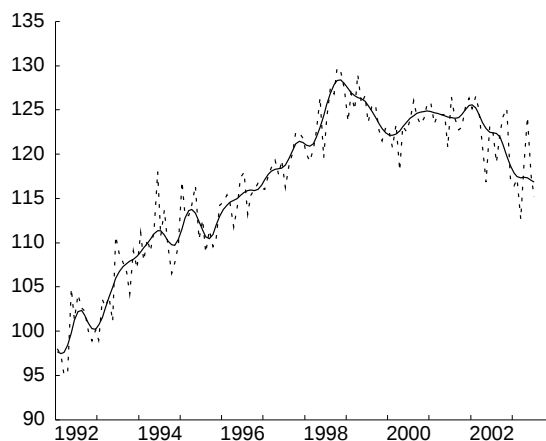
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg
Kvartalsvis volumindeks. 1995=100. 1)

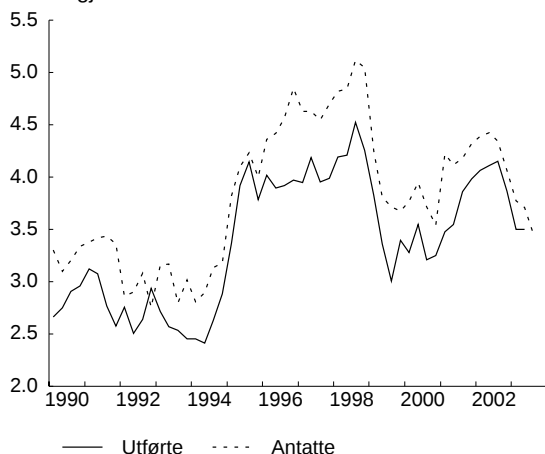
1) Brudd i serien fra 1. kv. 2000.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.6 Hotellovernattinger
Månedsindeks. 1992=100. Sesongjustert og trend

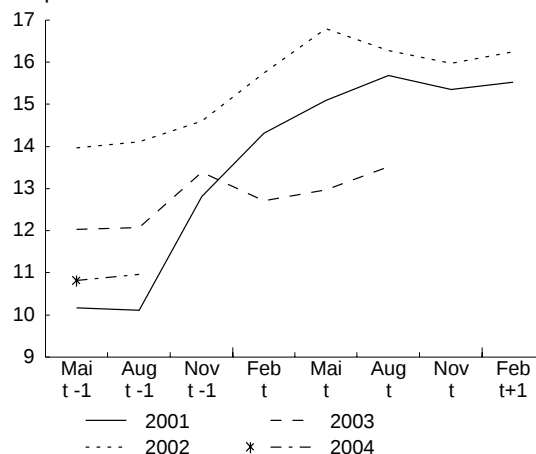
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.1 Investeringer: Industri
Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner.
Sesongjustert

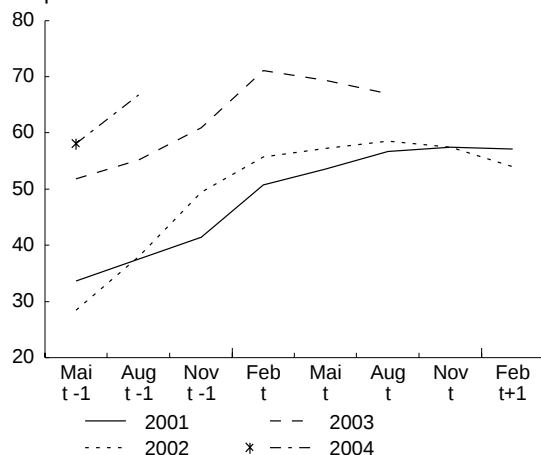
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift
Påløpte kostnader, årsanslag gitt på ulike
tidspunkter. 2001-2004. Milliarder kroner

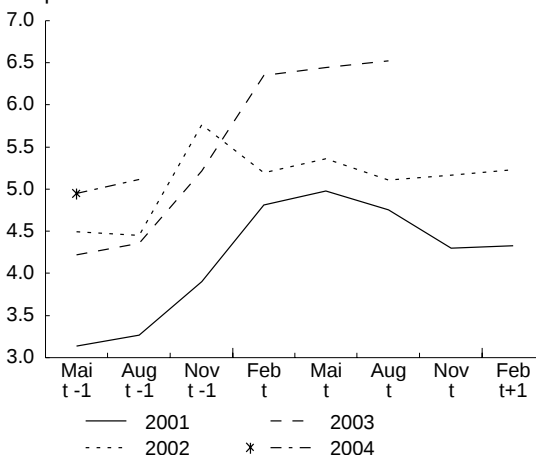
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirkksomhet
Påløpte kostnader, årsanslag gitt på ulike
tidspunkter. 2001-2004. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.4 Investeringer: Kraftforsyning
Påløpte kostnader, årsanslag gitt på ulike
tidspunkter. 2001-2004. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang					Bygg under arbeid. Bruksareal. 1000 kvm. Utgangen av perioden	
	Antall boliger		Bolig bruksareal 1000 kvm		Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹	Boliger. Trend	Andre bygg. Trend
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent			
1998	19 646	-7,6	3 014	-6,7	3 036	3 032	4 160
1999	20 492	4,3	2 919	-3,2	3 468	2 964	4 203
2000	23 550	14,9	3 515	20,4	3 535	3 439	4 337
2001	25 266	7,3	3 409	-3,0	3 334	3 724	4 472
2002	22 980	-9,0	3 044	-10,7	3 254	3 805	4 199
2002							
Januar	1 904	-11,3	248	-20,6	271	3 730	4 452
Februar	2 294	-7,1	322	-13,4	274	3 756	4 475
Mars	1 897	-3,3	241	-1,9	276	3 776	4 498
April	1 891	-0,8	246	10,8	277	3 787	4 490
Mai	1 920	0,5	250	10,7	277	3 792	4 443
Juni	1 805	0,6	255	5,3	275	3 796	4 373
Juli	1 429	-0,9	197	-1,7	272	3 802	4 304
August	1 900	-3,1	270	-6,1	266	3 808	4 255
September	1 898	-4,9	237	-7,9	260	3 808	4 224
Oktober	1 789	-6,2	238	-4,1	253	3 803	4 206
November	1 920	-6,8	257	3,9	247	3 798	4 198
Desember	1 767	-6,4	241	8,9	243	3 801	4 187
2003							
Januar	2 247	-5,1	276	8,1	240	3 816	4 160
Februar	1 509	-4,0	199	-0,6	238	3 839	4 119
Mars	1 848	-2,0	255	-11,4	236	3 861	4 077
April	1 713	0,4	242	-19,7	236	3 873	4 053
Mai	1 712	2,9	235	-19,8	236	3 879	4 048
Juni	2 040	5,0	237	-15,5	236	3 880	4 054

¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

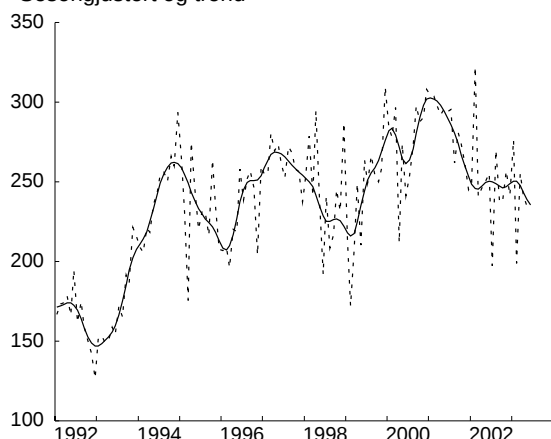
6.1. Forbruksindikatorer

	Detaljomsetningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler		Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Trend. Prosent		Trend. Prosent		Trend. Prosent		Trend. Prosent	
	Sesongjustert indeks	endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000	endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå	endring fra forrige periode. Årlig rate
	1995=100		1995=100		1 000		1 000	
1998	95,3	4,9	112,1	2,8	139,8	-8,7	8 559,3	2,0
1999	97,3	2,2	113,3	1,1	123,8	-12,2	8 641,0	1,2
2000	100,0	2,8	115,8	2,1	126,8	2,1	8 764,3	1,4
2001	101,7	1,6	118,2	2,1	120,8	-4,5	8 865,2	0,3
2002	105,8	4,0	122,5	3,7	123,3	2,2	8 698,7	-1,1
2002								
Mars	105,9	3,4	122,8	3,2	10,6	5,1	704,6	-3,4
April	105,7	1,2	121,9	1,5	10,5	1,1	670,0	-5,0
Mai	105,4	-0,0	121,2	1,1	9,5	-0,2	732,2	-6,1
Juni	105,0	-0,1	122,5	1,7	10,2	-0,1	727,7	-6,7
Juli	105,1	0,9	120,9	2,9	10,2	2,0	731,2	-6,9
August	105,0	2,7	121,5	4,0	10,6	0,9	695,2	-6,7
September	106,5	4,3	123,5	4,4	10,5	-1,0	719,5	-6,1
Oktober	106,7	4,7	124,9	3,4	10,6	-6,9	740,9	-5,4
November	109,0	3,8	125,8	1,6	10,1	-13,6	791,4	-4,8
Desember	106,6	2,6	123,3	0,1	10,1	-17,2	679,0	-4,6
2003								
Januar	107,2	2,2	123,8	0,3	9,7	-15,2	656,7	-4,1
Februar	107,7	3,4	124,2	2,2	10,1	-8,3	692,9	-2,9
Mars	107,2	5,7	122,6	4,8	9,5	-1,4	699,3	-1,7
April	110,8	7,8	126,2	7,2	9,9	1,3	709,0	-0,5
Mai	109,2	8,4	126,0	7,9	10,0	-0,4	719,8	0,3
Juni	110,7	8,0	127,2	7,2	10,1	-4,0	690,8	0,5
Juli	111,1	6,9	127,1	5,5	9,7	-7,0	687,9	0,3
August	..	..	..	..	9,5	-7,6	..	..

¹ Indikatoren bygger på informasjon om detaljomsetningsvolum, førstegangsregistrering av personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vektene er hentet fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR).
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.5 Bygg satt igang

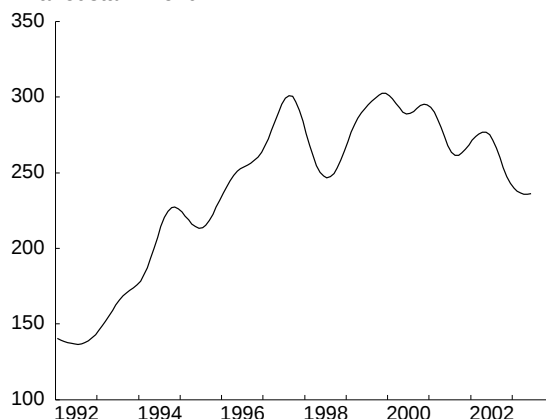
Boliger. Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang

Andre bygg 1) enn boliger. Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Trend.

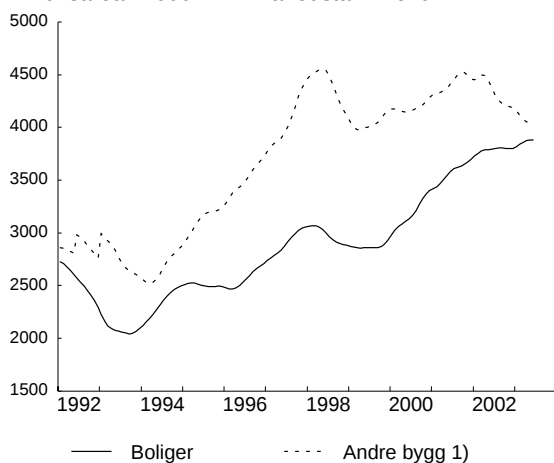

1) Unntatt bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.7 Bygg under arbeid

Bruksareal. 1000 kvm. Månedstall. Trend

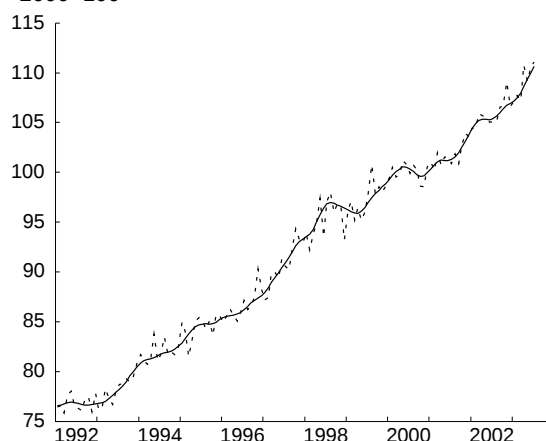

1) F.o.m 1993 inkl. jordb., skogb., fiske

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning

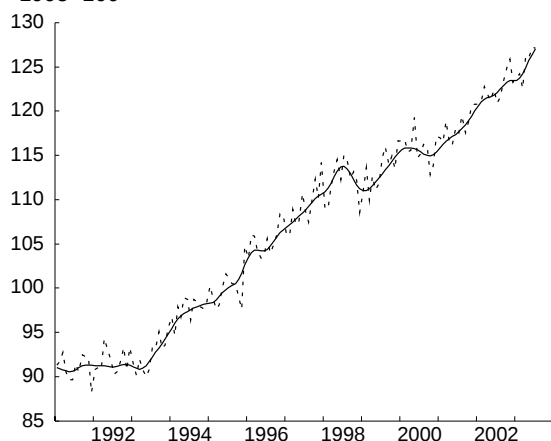
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks

Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler

1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks		Konsumprisindeks ekskl. energiprodukter		KPI-JAE ⁵	Harmonisert konsumprisindeks			Førstegangsomsetning innenlands ⁴		Byggekostnadsindeks for boliger	
	Nivå ¹	Endring ²	Nivå	Endring		Norge	EU12 ³	EU15 ⁶	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1998=100		1998=100			Endring	Endring	Endring	2000=100		2000=100	
1998	100,0	2,3	100,0	2,9	..	2,0	1,1	1,3	94,4	0,3	93,8	2,9
1999	102,3	2,3	102,3	2,3	..	2,1	1,1	1,3	96,0	1,6	96,3	2,6
2000	105,5	3,1	104,7	2,3	..	3,0	2,1	1,8	100,0	4,2	100,0	3,9
2001	108,7	3,0	107,2	2,4	2,6	2,7	2,4	2,3	100,4	0,4	104,8	4,8
2002	110,1	1,3	108,9	1,6	2,3	0,8	2,2	2,0	98,5	-1,9	108,3	3,3
2002												
Mars.	109,7	1,0	108,6	1,3	2,6	0,4	2,5	2,3	98,6	-2,8	107,5	3,2
April.	109,7	0,5	108,6	1,0	2,4	-0,1	2,3	2,1	98,9	-3,4	107,6	3,2
Mai.	110,0	0,4	109,1	1,3	2,6	-0,4	2,0	1,8	98,1	-5,5	108,0	3,5
Juni.	110,1	0,4	109,3	1,3	2,7	-0,4	1,9	1,7	96,6	-6,5	108,0	3,3
Juli.	109,9	1,6	109,2	2,4	2,7	1,2	2,0	1,8	95,9	-4,8	108,2	3,2
August.	109,6	1,4	108,7	2,1	2,3	1,1	2,1	1,9	96,8	-3,9	109,0	3,9
September.	110,2	1,4	109,1	1,9	2,2	1,2	2,1	1,9	98,6	-2,2	109,1	3,4
Oktober.	110,6	1,8	109,3	1,9	2,1	1,3	2,3	2,1	99,2	1,9	109,2	3,4
November.	111,0	2,1	109,3	1,7	2,0	1,8	2,3	2,2	99,3	3,5	109,2	3,4
Desember.	111,9	2,8	109,4	1,5	1,8	2,6	2,3	2,2	105,5	9,7	110,1	3,3
2003												
Januar.	114,5	5,0	109,4	1,6	1,8	4,2	2,1	2,0	107,7	11,1	110,6	3,6
Februar.	114,6	4,8	109,8	1,7	2,0	4,1	2,4	2,3	107,3	10,0	111,2	3,9
Mars.	113,8	3,7	110,0	1,3	1,5	3,2	2,4	2,3	106,6	8,1	111,5	3,7
April.	112,9	2,9	110,4	1,7	1,6	2,5	2,1	2,0	103,9	5,0	111,4	3,5
Mai.	112,3	2,1	110,4	1,2	1,2	1,8	1,9	1,8	102,8	4,9	111,3	3,1
Juni.	112,0	1,7	110,3	0,9	0,8	1,5	2,0	1,8	102,6	6,2	111,3	3,1
Juli.	111,6	1,5	110,0	0,7	0,7	1,2	1,9	1,8	104,6	9,1	111,3	2,9
August.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	111,7	2,5

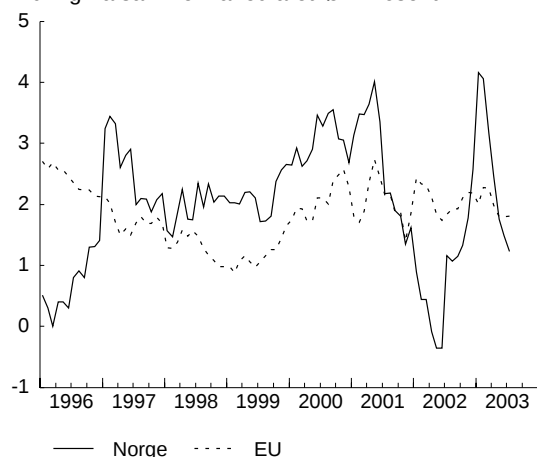
¹ Den offisielle konsumprisindeksen fikk fra og med august 1999 nytt basisår med 1998=100. Indekstallene til og med juli 1999 er i denne oppstillingen kjedet til 1998=100 med en desimal og er ikke identisk med den offisielle indeksen i denne perioden. ² Vekstratene for årene 1994 til 1998 og for alle månedene til og med juli 1999 er basert på de offisielle konsumprisindekstallene for denne perioden med 1979=100 og kan derfor avvike fra veksten mellom indekstallene med 1998 som basisår. ³ Omfatter de 12 deltakerne i EU's økonomiske og monetære union (ØMU), der Hellas inngår fra og med 2001. ⁴ Brudd i serien fra og med 2001. Gamle og nye tall er kjedet. ⁵ Justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ⁶ Hele EU.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Produsentprisindeks		Spotpriser				Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter. 1994=100	Eksportpris, laks. Nivå. NOK pr. kg
	Nivå. 2000=100	Endring	Elektrisk kraft. Øre pr. kWh	Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat	Aluminium. NOK pr. tonn		
1998	87,5	0,9	11,7	96,5	12,8	9 278,2	131,57	28,06
1999	90,6	3,5	11,2	140,1	17,9	9 291,0	135,18	27,84
2000	100,0	10,4	10,3	251,1	28,4	10 722,4	153,23	31,96
2001	100,6	0,6	18,7	220,0	24,4	10 543,4	147,21	26,00
2002	97,5	-3,1	20,1	197,6	24,9	9 835,0	131,63	23,37
2002								
Mars.	98,4	-3,0	14,4	205,7	23,3	10 973,5	145,09	23,59
April.	98,9	-2,9	13,3	221,4	25,7	10 781,3	127,76	24,17
Mai.	98,4	-4,0	11,5	207,7	25,3	9 865,6	137,34	24,68
Juni.	97,2	-5,0	12,2	186,5	24,1	9 519,1	125,04	23,66
Juli.	96,7	-4,4	11,6	192,1	25,7	9 505,5	127,62	22,79
August.	96,7	-3,8	15,1	202,4	26,6	9 601,5	146,35	23,77
September.	97,7	-3,2	18,2	213,4	28,4	9 303,1	112,40	23,57
Oktober.	97,2	-1,7	23,0	206,8	27,6	9 177,0	117,67	23,34
November.	96,5	-1,3	31,7	178,3	24,4	9 596,8	134,89	22,48
Desember.	97,2	0,0	54,4	202,2	28,2	9 544,2	142,81	23,21
2003								
Januar.	97,8	0,2	52,4	215,0	31,1	9 458,2	121,44	22,81
Februar.	99,4	2,3	36,4	229,5	32,8	10 215,2	118,72	22,72
Mars.	100,2	1,8	31,0	222,1	30,6	10 568,6	122,28	23,13
April.	98,4	-0,4	24,7	180,0	24,9	10 145,4	124,89	22,99
Mai.	97,6	-0,8	23,3	176,2	25,9	9 382,1	122,74	22,09
Juni.	98,4	1,2	20,2	192,5	27,5	9 495,0	127,64	18,83
Juli.	99,4	2,8	23,0	207,0	28,4	9 991,2	..	17,49
August.	..	..	27,2	221,5	29,9	..	..	..

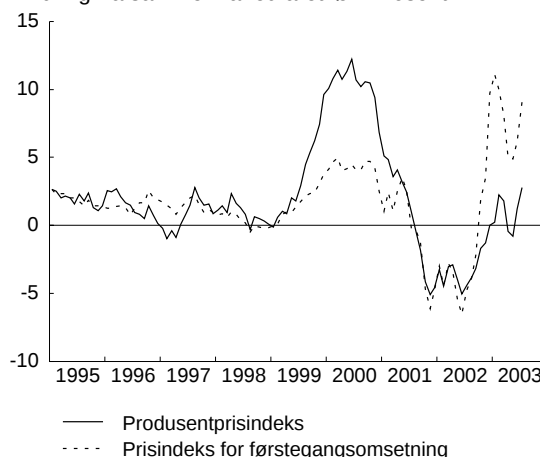
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks Norge og EU
Endring fra samme måned året før. Prosent

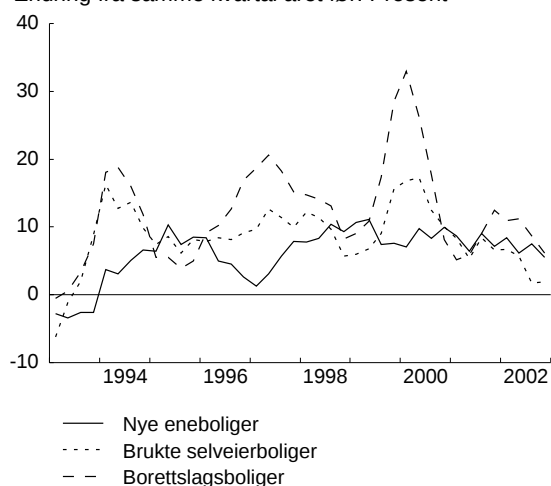
Kilde: Eurostat.

Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og prisindeks for førstegangsomsetning innenlands
Endring fra samme måned året før. Prosent

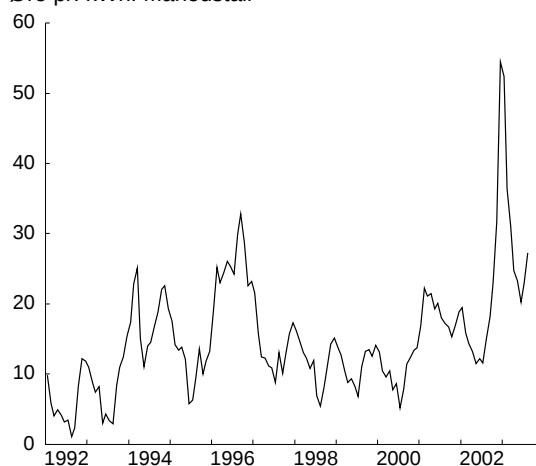
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

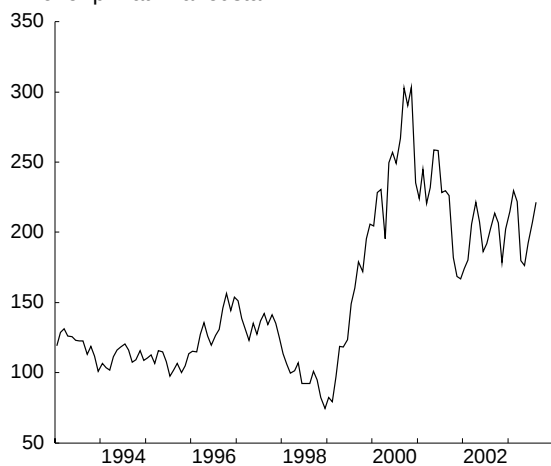
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft
Øre pr. kWh. Månedstall

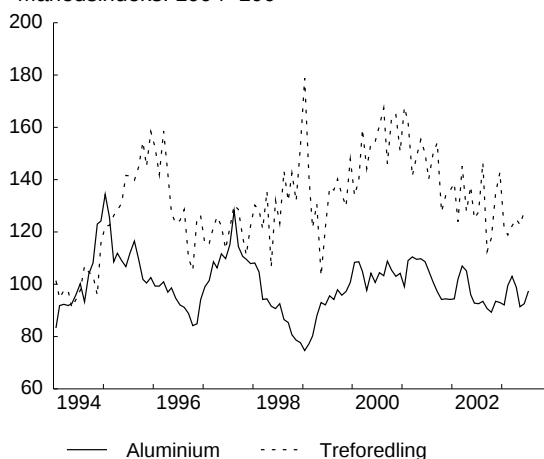
Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Norges Bank.

Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter
Månedsindeks. 1994=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger		Brukte boliger ¹			
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Selveier		Borettslag	
					Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1995=100		1989=100		2000=100		2000=100	
1999	109,7	3,1	91,9	9,1	87,7	9,4	82,9	16,5
2000	116,2	5,9	100,0	8,8	100,0	14,1	100,0	20,6
2001	118,9	2,3	107,8	7,8	107,2	7,1	108,1	8,1
2002	118,0	-0,7	115,2	6,9	111,4	4,0	118,1	9,2
2001								
3. kvartal	119,2	2,4	109,6	9,1	108,5	8,4	109,4	9,1
4. kvartal	118,0	-0,4	110,2	7,1	107,7	6,6	110,7	12,5
2002								
1. kvartal	118,1	-0,1	112,3	8,4	110,7	6,6	115,8	10,9
2. kvartal	118,8	-1,0	114,4	6,1	114,8	5,7	120,1	11,2
3. kvartal	117,8	-1,2	117,8	7,5	110,4	1,8	118,9	8,7
4. kvartal	117,3	-0,6	116,3	5,5	109,7	1,9	117,5	6,1
2003								
1. kvartal	119,6	1,3	..	..	112,6	1,7	118,4	2,2
2. kvartal	..	..	..	..	113,3	-1,3	120,0	-0,1

¹ Produksjonsrutinene for statistikken er lagt om. Indekstall basert på det nye opplegget er beregnet tilbake til 1. kvartal 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.4. Månedsførtjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2000=100

	Månedsførtjeneste i alt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift
2001										
2. kvartal	103,6	105,2	103,8	104,5	104,0	103,4	104,0	103,5	103,5	103,3
3. kvartal	105,0	108,2	103,9	105,9	105,2	105,5	106,6	105,9	106,3	105,8
4. kvartal	106,7	110,6	107,0	107,4	106,2	106,2	109,3	106,5	106,8	106,6
2002										
1. kvartal	107,5	118,4	107,3	108,6	107,6	106,8	109,5	107,0	107,9	107,2
2. kvartal	108,6	116,6	108,4	110,0	108,9	108,0	109,6	108,2	108,7	108,2
3. kvartal	111,7	113,4	110,4	111,1	110,2	112,2	112,6	112,4	110,7	111,8
4. kvartal	112,2	116,0	113,3	112,7	111,6	112,8	114,9	112,5	111,3	111,8
2003										
1. kvartal	113,2	125,2	113,5	113,8	112,0	113,0	115,2	113,0	112,1	112,4
2. kvartal	114,5	122,4	114,0	114,8	112,8	113,4	115,6	113,4	113,0	113,2

¹ Månedsførtjeneste omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, provisjon og liknende. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvartalet. ³ Eksklusive virksomheter i offentlig sektor med innrapportering av lønn til Arbeids- og administrasjonsdepartementet for ansatte i staten og til Kommunenes Sentralforbund for ansatte i kommunene. * Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente ¹					Innskuddsrente ¹		NOK 3mnd eurorente	Effektiv rente på 10 års statsobl.
	Forretningsbanker ²	Sparebanker	Statlige låneinstitutter	Forsikrings-selskap	Kredittforetak	Forretningsbanker ¹	Sparebanker		
1999	8,1	8,2	5,8	7,0	7,0	4,9	4,8	6,4	5,5
2000	8,1	8,4	5,3	7,1	6,9	5,1	5,0	6,6	6,2
2001	8,7	9,0	5,7	7,5	7,4	5,8	5,8	7,1	6,2
2002	8,3	8,7	5,8	7,4	7,3	5,5	5,6	6,8	6,4
2001									
2. kvartal	8,8	9,1	5,7	7,6	7,4	5,8	5,7	7,3	6,4
3. kvartal	8,7	9,1	5,6	7,6	7,4	5,9	5,8	7,2	6,5
4. kvartal	8,5	8,9	6,0	7,4	7,3	5,8	5,7	6,7	6,0
2002									
1. kvartal	8,1	8,5	5,6	7,3	7,1	5,4	5,4	6,4	6,4
2. kvartal	8,2	8,5	5,6	7,5	7,2	5,3	5,3	6,8	6,8
3. kvartal	8,6	9,0	5,9	7,5	7,4	5,8	5,8	7,1	6,3
4. kvartal	8,5	8,9	6,0	7,3	7,3	5,7	5,9	6,8	6,1
2003									
1. kvartal	7,5	7,9	5,9	6,7	6,8	4,9	4,9	5,6	5,4
2. kvartal	6,6	7,1	5,8	5,9	6,3	3,9	3,8	4,6	4,9

¹ Ved utgangen av kvartalet. ² Inkludert Postbanken.

Kilde: Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	ECU/Euro ²	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
1998	5,7	4,2	4,8	0,5	7,3	5,4	4,6	5,3	1,5
1999	6,4	2,9	5,3	0,2	5,5	5,5	4,5	5,7	1,8
2000	6,6	4,4	6,5	0,3	6,1	6,2	5,3	6,0	1,8
2001	7,1	4,2	3,7	0,1	5,0	6,2	4,8	5,1	1,3
2002	6,8	3,3	1,8	0,0	4,0	6,4	4,8	4,6	1,3
2002									
Mars	6,6	3,4	2,0	0,1	4,1	6,6	5,2	5,3	1,5
April	6,7	3,4	1,9	0,1	4,1	6,7	5,2	5,2	1,4
Mai	6,8	3,4	1,9	0,0	4,1	6,8	5,2	5,1	1,4
Juni	7,0	3,4	1,8	0,0	4,1	6,8	5,0	4,9	1,4
Juli	7,2	3,4	1,8	0,0	4,0	6,6	4,9	4,6	1,3
August	7,1	3,3	1,8	0,0	3,9	6,3	4,6	4,2	1,3
September	7,0	3,3	1,8	0,0	3,9	6,1	4,4	3,8	1,2
Oktober	7,0	3,2	1,7	0,0	3,9	6,2	4,5	3,8	1,1
November	7,0	3,1	1,4	0,0	3,9	6,1	4,5	4,0	1,0
Desember	6,5	2,9	1,4	0,0	4,0	5,9	4,4	4,0	1,0
2003									
Januar	5,9	2,8	1,3	-0,0	3,9	5,7	4,2	4,0	0,8
Februar	5,6	2,7	1,3	-0,0	3,7	5,3	4,0	3,9	0,8
Mars	5,4	2,5	1,3	0,0	3,6	5,2	4,0	3,8	0,7
April	5,1	2,5	1,3	0,0	3,6	5,3	4,2	3,9	0,7
Mai	4,8	2,4	1,2	0,0	3,6	5,0	3,8	3,4	0,6
Juni	3,9	2,1	1,1	0,0	3,6	4,5	3,6	3,3	0,6
Juli	3,3	2,1	1,1	-0,0	3,4	4,9	4,0	3,9	1,0
August	3,0	2,1	1,1	-0,1	3,5	5,0	..	..	..

¹ Midtrente (bortsett fra for ECU/Euro). ² Euro fra 1.1. 1999.
Kilde: Norges Bank.

8.3. Valutakurser og Norges Banks penge- og kredittindikatorer

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land)	Industriens effektive valutakurs ³ 1990=100	Pengemengdeindikator (M2) ⁴		Kredittindikator (K2) ⁴		Aksjekurs- indeks totalt. Oslo Børs. ³ 1995=100
	NOK/ECU NOK/Euro ²	NOK/USD			Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	
1998	8,45	7,54	101,7	104,6	598,6	5,2	1 154,4	9,9	160,3
1999	8,31	7,80	100,5	105,6	639,0	6,7	1 243,5	7,7	155,0
2000	8,11	8,80	103,3	107,8	704,5	10,2	1 385,6	11,4	198,0
2001	8,05	8,99	100,2	104,4	766,9	8,9	1 543,5	11,4	180,3
2002	7,51	7,98	91,6	96,7	825,8	7,7	1 669,9	8,2	146,3
2002									
Mars	7,72	8,81	96,3	100,7	810,8	6,0	1 635,0	6,8	174,3
April	7,62	8,61	94,8	99,2	812,0	6,2	1 644,5	7,0	175,4
Mai	7,51	8,19	92,5	97,1	815,2	7,0	1 653,2	7,6	173,3
Juni	7,40	7,75	90,0	95,1	831,6	7,5	1 663,8	7,7	156,0
Juli	7,40	7,46	89,0	94,6	830,4	7,7	1 675,5	7,3	141,7
August	7,43	7,60	89,6	95,1	828,4	7,1	1 686,3	7,2	133,7
September	7,36	7,51	88,8	94,4	823,9	6,6	1 691,5	7,2	119,1
Oktober	7,34	7,48	88,3	94,1	844,2	7,2	1 703,0	7,4	115,9
November	7,32	7,31	87,7	93,6	844,3	7,1	1 718,2	7,8	119,3
Desember	7,30	7,17	87,0	92,9	854,8	4,6	1 723,4	8,1	118,9
2003									
Januar	7,33	6,90	86,3	92,5	856,2	2,0	1 737,6	7,8	116,1
Februar	7,54	7,00	88,3	94,8	850,4	1,8	1 748,5	7,3	104,2
Mars	7,84	7,26	91,6	98,0	852,0	2,3	1 759,3	7,3	103,8
April	7,83	7,22	91,5	97,8	856,7	2,8	1 762,5	7,6	111,4
Mai	7,87	6,80	90,4	97,1	860,1	3,5	1 777,7	7,9	121,6
Juni	8,16	7,00	93,8	100,8	857,2	3,2	1 791,7	8,3	132,5
Juli	8,29	7,29	95,8	102,6	863,3	..	1 798,7	..	139,2
August	8,26	7,41	95,8	102,4	..	..	..	..	149,2

¹ Representativ markedskurs (midtkurs). ² Euro fra 1.1. 1999. ³ Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer. ⁴ Sesongjusterte tall hentes fra Norges Bank. Trenden er beregnet av Statistisk sentralbyrå ved hjelp av sesongjusteringsprogrammet X12ARIMA.
Kilde: Norges Bank.

9.1. Import og eksport av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

	Varer i alt, u/skip og plattformer	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattf. og råolje	Eksport					Import
				Metaller	Verksteds- produkter	Treforedlings- produkter	Kjemiske produkter	Fisk og fiske- produkter	Varer i alt, u/skip, plattf. og råolje
1998	295 790	118 294	177 684	35 436	22 601	12 070	21 518	26 447	263 962
1999	342 526	157 787	183 500	33 754	22 173	12 067	22 262	28 285	253 448
2000	521 684	306 032	215 445	41 434	22 970	13 233	26 066	30 357	278 679
2001	521 041	304 472	216 158	38 826	24 248	13 947	27 485	29 417	283 812
2002	464 811	264 610	200 331	33 823	27 371	11 026	25 520	27 423	269 025
2002									
Februar	39 137	21 911	17 396	2 983	2 625	976	2 222	2 318	23 396
Mars	39 594	21 935	18 393	3 179	2 295	985	2 136	2 340	19 288
April	40 392	25 126	16 531	2 940	2 241	920	2 163	2 042	25 389
Mai	38 262	22 156	16 278	2 996	2 192	973	2 104	2 255	21 760
Juni	40 264	22 874	17 055	2 619	2 289	943	2 075	2 362	21 975
Juli	37 774	20 784	16 538	2 750	2 281	794	2 126	2 183	22 996
August	39 612	22 385	16 716	2 687	2 256	903	2 076	2 315	21 377
September	38 313	21 419	16 931	2 697	2 327	914	2 179	2 427	22 216
Oktober	37 328	21 393	15 904	2 815	2 131	863	2 065	2 256	22 853
November	39 066	22 204	16 097	2 361	2 369	878	2 054	2 156	21 073
Desember	40 760	23 525	16 161	2 765	2 207	957	2 186	2 265	22 593
2003									
Januar	39 210	24 061	15 743	3 112	2 050	811	1 984	2 034	22 844
Februar	43 724	28 030	16 243	2 715	2 246	849	2 022	2 052	22 566
Mars	39 421	24 605	16 143	2 664	2 119	832	2 156	2 061	22 065
April	38 661	22 217	17 279	2 846	2 337	865	2 399	2 181	23 519
Mai	38 393	21 075	16 908	3 371	2 370	831	2 223	2 121	22 161
Juni	35 949	20 215	15 780	3 159	1 929	844	2 244	1 974	22 808
Juli	37 463	20 192	17 080	3 207	2 267	894	2 443	2 076	23 663

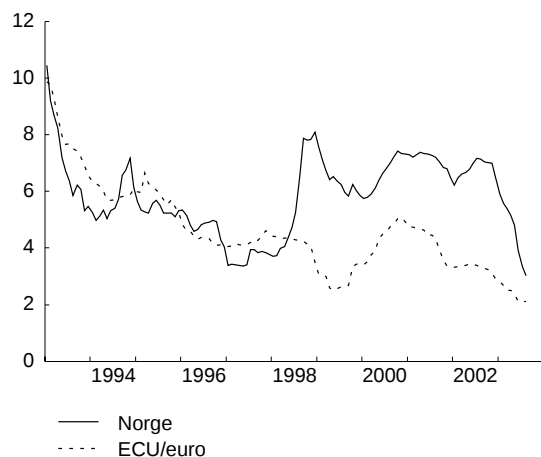
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tj.bal.	Rente- og stønadsbal.	Driftsbal.	Netto kap. overf.	Netto fin- ansinv.	Norske inv. i utlandet	Utenl. inv. i Norge
1999	486 231	393 754	92 477	-26 098	66 379	-909	65 020	208 945	164 545
2000	685 951	431 304	254 647	-25 780	228 867	-1 683	228 002	456 953	304 977
2001	697 598	435 268	262 330	-23 811	238 519	-840	237 704	261 763	60 050
2002	630 472	415 063	215 409	-14 784	200 625	-462	200 190	367 777	268 849
2002									
Januar	51 335	34 283	17 052	161	17 213	987	18 200	60 949	50 544
Februar	49 806	31 893	17 913	-203	17 710	-65	17 644	18 133	7 900
Mars	53 712	31 620	22 092	-2 041	20 051	-52	20 002	40 507	14 550
April	58 757	35 569	23 188	-103	23 085	-115	22 970	43 568	28 569
Mai	53 048	34 672	18 376	-1 125	17 251	-76	17 178	35 439	14 638
Juni	51 172	38 109	13 063	-1 431	11 632	-29	11 609	-8 642	3 089
Juli	51 192	36 877	14 315	-585	13 730	-182	13 558	-13 499	-26 186
August	50 583	33 311	17 272	-1 186	16 086	-174	15 914	41 044	49 264
September	51 424	33 520	17 904	-1 237	16 667	-176	16 492	46 585	40 002
Oktober	53 651	37 825	15 826	-2 280	13 546	-62	13 481	48 834	34 114
November	51 732	33 073	18 659	-1 589	17 070	-217	16 858	44 949	33 163
Desember	54 060	34 311	19 749	-3 165	16 584	-301	16 284	9 910	19 202
2003									
Januar	54 862	33 716	21 146	590	21 736	684	22 421	60 098	41 625
Februar	53 360	31 277	22 083	-2 262	19 821	153	19 974	-19 695	-34 742
Mars	54 540	36 246	18 294	-4 978	13 316	-57	13 259	72 872	62 443
April	52 968	34 423	18 545	-1 385	17 160	-360	16 801	18 897	-3 949
Mai	52 245	34 588	17 657	-1 493	16 164	-155	16 009	100 501	95 031
Juni	47 670	34 859	12 811	-3 135	9 676	-203	9 473	-22 349	-26 259

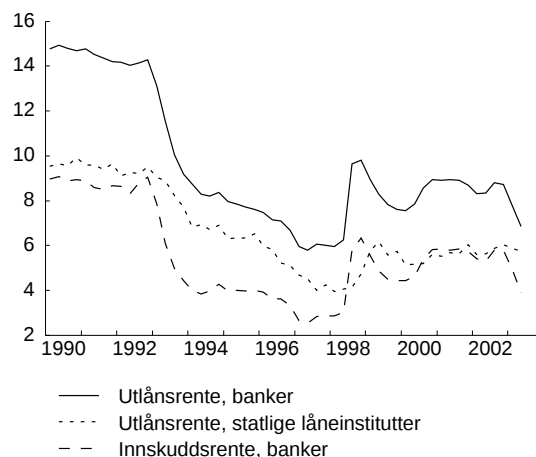
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

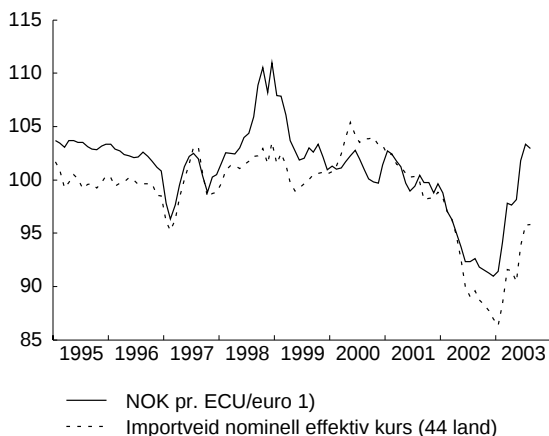
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
Kvartalstall. Prosent

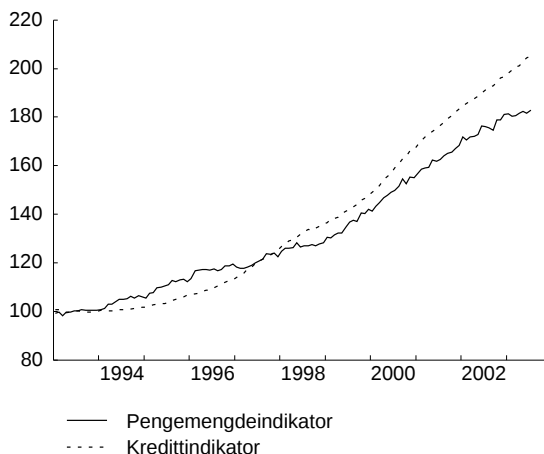
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.3 Valutakursindekser
1991=100. Månedstall

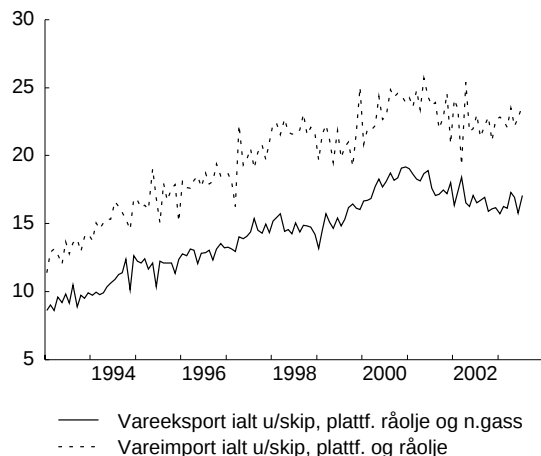
1) Representative markedskurser (midtkurser). Euro fra 1.1 1999
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.4 Norges Banks penge- og kredittindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 1993=100

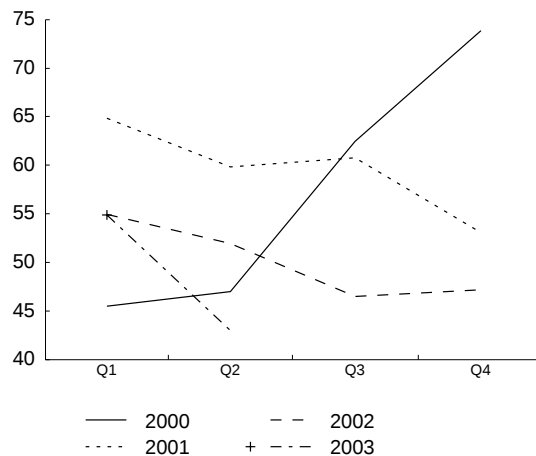
Kilde: Norges Bank.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Mrd. kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarden kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Nasjonalregnskap for Norge

Tabell	Side
A1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner	18*
A2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2000-priser. Millioner kroner	19*
A3. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	20*
A4. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	21*
A5. Produksjon. Løpende priser. Millioner kroner	22*
A6. Produksjon. Faste 2000-priser. Millioner kroner	23*
A7. Produksjon. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	24*
A8. Produksjon. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	25*
A9. Produktinnsats. Løpende priser. Millioner kroner	26*
A10. Produktinnsats. Faste 2000-priser. Millioner kroner	27*
A11. Produktinnsats. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	28*
A12. Produktinnsats. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	29*
A13. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Løpende priser. Millioner kroner	30*
A14. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Faste 2000-priser. Millioner kroner	31*
A15. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	32*
A16. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	33*
A17. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner	34*
A18. Konsum i husholdninger. Faste 2000-priser. Millioner kroner	34*
A19. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	35*
A20. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	35*
A21. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner	36*
A22. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2000-priser. Millioner kroner	37*
A23. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	38*
A24. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	39*
A25. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner	40*
A26. Eksport. Faste 2000-priser. Millioner kroner	41*
A27. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	42*
A28. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	43*
A29. Import. Løpende priser. Millioner kroner	44*
A30. Import. Faste 2000-priser. Millioner kroner	45*
A31. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	46*
A32. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	47*
A33. Driftsregnskapet overfor utlandet. Løpende priser. Millioner kroner	48*
A34. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000	49*
A35. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. Prosentvis endring fra samme periode året før	50*
A36. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Aggregert næring. Millioner	51*
A37. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Aggregert næring. Prosentvis endring fra samme periode året før	51*

Nasjonalregnskap og prognoser for Norge og utvalgte OECD-land

Tabell	Side
B1. Bruttonasjonalprodukt	52*
B2. Privat konsum	52*
B3. Offentlig konsum	52*
B4. Bruttoinvesteringer i fast realkapital	53*
B5. Eksport av varer og tjenester	53*
B6. Import av varer og tjenester	53*
B7. Privat konsumdeflator	54*
B8. Lønnskostnader pr. sysselsatt	54*
B9. Sysselsetting	54*
B10. Arbeidsledigheten	55*
B11. Korte renter	55*
B12. Budsjettbalanse	55*
C1. Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge	56*

Makroøkonomiske hovedstørrelser 1996-2005. Regnskap og prognoser.

Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	Prognoser		
								2003	2004	2005
Realøkonomi										
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	6,5	3,2	2,7	3,3	3,9	2,6	3,6	3,3	5,0	3,4
Konsum i offentlig forvaltning	3,1	2,5	3,3	3,2	1,3	2,7	3,2	1,4	1,4	0,9
Bruttoinvestering i fast realkapital	10,3	15,5	13,1	-5,6	-3,6	-4,2	-3,6	0,8	2,9	1,1
Utvinning og rørtransport	-5,7	24,9	22,2	-13,1	-23	-1,0	-4,6	16,4	7,0	0,0
Fastlands-Norge	11,5	11,8	8,6	-0,1	-1,2	0,7	-4,6	-1,8	0,5	2,3
Bedrifter	18,1	9,4	8,9	-1,6	0,1	-1,4	-6,4	-2,0	-0,3	2,5
Bolig	2,9	12,1	7,8	3,0	5,6	3,7	-4,2	-5,1	2,5	3,9
Offentlig forvaltning	5,0	18,0	8,6	0,5	-11,4	2,9	0,0	2,6	0,3	0,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	6,5	4,5	3,9	2,6	2,3	2,3	2,1	2,0	3,4	2,6
Lagerendring ²	-1,8	0,7	0,4	-0,5	0,8	-1,1	0,4	-0,5	0,0	0,0
Eksport	10,2	7,7	0,6	2,8	4,0	4,1	-0,5	-1,4	2,4	1,4
Råolje og naturgass	13,7	2,9	-4,4	-0,8	5,0	5,2	0,2	-1,9	1,3	-1,3
Tradisjonelle varer	10,5	8,6	3,5	4,0	2,5	3,7	1,3	0,4	3,3	4,2
Import	8,8	12,4	8,5	-1,8	2,7	0,9	1,7	3,0	3,7	3,1
Tradisjonelle varer	10,5	8,4	9,2	-1,3	2,7	2,9	4,7	3,1	3,7	3,7
Bruttonasjonalprodukt	5,3	5,2	2,6	2,1	2,8	1,9	1,0	-0,1	3,0	1,6
Fastlands-Norge	4,2	4,9	4,1	2,7	2,5	1,7	1,3	0,4	3,3	2,3
Industri	3,1	3,6	-0,7	0,1	-0,8	0,5	-0,7	-2,9	4,2	1,5
Arbeidsmarked										
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	1,6	2,5	2,3	0,6	-0,7	-1,0	-1,0	-0,4	0,9	-0,1
Sysselsatte personer	2,0	2,9	2,5	0,8	0,4	0,5	0,2	-0,7	0,0	0,4
Arbeidstilbud	2,0	2,1	1,6	0,8	0,7	0,6	0,6	-0,1	0,1	0,2
Yrkesandel (nivå) ³	71,4	72,7	73,6	73,8	74,0	74,1	74,1	73,5	73,0	72,6
Arbeidsledighetsrate (nivå)	4,8	4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,6	4,4
Priser og lønninger										
Lønn per normalsårsverk	4,4	4,8	6,5	5,4	4,5	5,0	5,4	4,4	4,1	3,9
Konsumprisindeksen (KPI)	1,2	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	2,7	1,0	1,9
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE)	..	..	..	..	..	2,6	2,3	1,2	1,4	2,1
Eksportpris tradisjonelle varer	-1,6	0,0	1,1	0,5	12,6	-2,9	-8,7	0,7	7,2	1,8
Importpris tradisjonelle varer	-0,1	-1,2	1,2	-2,6	5,2	-0,2	-8,0	2,2	4,0	0,6
Boligpris ⁴	8,4	10,9	9,7	9,4	14,1	7,2	4,0	3,5	6,8	2,5
Inntekter, renter og valuta										
Husholdningenes realdisponible inntekt	3,4	3,9	5,7	2,7	3,6	0,5	6,7	1,2	5,1	3,3
Husholdningenes sparerate (nivå)	2,3	2,9	5,9	5,6	5,2	4,0	7,2	5,2	5,4	5,4
Pengemarkedsrente (nivå)	4,9	3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	3,1	4,3
Utlånsrente, banker (nivå) ⁵	7,2	6,0	7,4	8,4	8,1	8,9	8,5	6,4	4,7	5,8
Realrente etter skatt (nivå)	3,8	1,7	2,8	3,4	2,6	3,0	4,5	1,9	2,4	2,3
Importveid kronekurs (44 land) ⁶	-0,4	-0,4	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	2,0	3,4	0,0
Utenriksøkonomi										
Driftsbalansen, mrd. kroner	70,7	70,5	0,5	66,4	228,9	238,5	200,6	167,1	156,0	165,0
Driftsbalansen i prosent av BNP	6,9	6,3	0,0	5,4	15,6	15,6	13,2	10,8	9,8	10,0
Utlandet										
Eksportmarkedsindikator	4,7	8,3	10,3	6,7	11,3	0,2	0,2	3,0	5,6	6,5
Konsumpris ECU/euro-området	2,1	2,0	1,5	1,2	2,3	2,1	2,3	2,0	2,0	2,0
3 måneders rente ECU/euro (nivå)	4,4	4,2	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,4	3,5
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	133	135	96	141	252	220	197	202	180	180

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.² Endring i lagerendring i prosent av BNP.³ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ifølge nasjonalregnskapet som andel av befolkningen.⁴ Selveier.⁵ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.⁶ Positivt fortegn innebærer depresiering.⁷ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend

*Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.